

**Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Nyelvtudományi Doktori Iskola
Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Program**

Magyarné Szabó Eszter

**Az irónia megjelenési formái Örkény Egypercesében
és azok fordításaiban**

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

Dr. Farkas Judit PhD, habilitált egyetemi docens

Pécs, 2023

Tartalomjegyzék

1. BEVEZETÉS: AZ ÉRTEKEZÉS TÁRGYA, CÉLJA, MÓDSZERE	4
1.1. Az értekezés tárgya, a téma elhelyezése a nyelvtudományon belül	4
1.2. A témaválasztás indoklása	5
1.3. A kutatás célja, módszere és kérdései	6
1.3.1. A kutatás célja	6
1.3.2. A kutatás módszere	7
1.3.3. A kutatás kérdései	8
1.3.4. A kutatás hipotézisei	8
1.3.5. A kontrasztív elemzés háttere	8
2. A FORDÍTÁSKRITIKA KIEMELT KRITÉRIUMAI	12
2.1. A fordítástudomány és a fordításelmélet egymáshoz való viszonya	12
2.1.1. Egy 1966-os, fordítással foglalkozó magyar mű: Tarnóczi Lóránt <i>Fordításkalauza</i>	12
2.1.2. Dániel Ágnes: <i>A fordítói gondolkodás iskolája</i>	13
2.1.3. Külföldi szakirodalmi vonatkozások: Umberto Eco	14
2.1.4. George Steiner	15
2.1.5. Joachim Theisen	15
2.2. A fordíthatóság kérdései	16
2.2.1. A fordítás tényezői	16
2.2.2. A fordítás ellentmondásai	17
2.3. Átváltási műveletek	18
2.3.1. Az explicitációs hipotézis	19
2.3.1.1. A kötelező explicitáció	20
2.3.1.2. A fakultatív explicitáció	21
2.3.2. Az implicitáció	22
2.3.3. Az explicitáció és az implicitáció egymáshoz való viszonya	22
2.3.4. Az aszimmetria hipotézis	23
2.3.5. Az átváltási műveletek típusai	23
2.3.5.1. Grammatikai cserék	23
2.3.5.2. Grammatikai áthelyezések	24
2.3.5.3. Grammatikai betoldások	24
2.3.5.4. Grammatikai kihagyások	24
2.3.5.5. Lexikai átváltási műveletek	24
2.3.5.6. Stilisztikai átváltási műveletek	24
2.3.5.7. Pragmatikai átváltási műveletek	24
2.3.5.8. A fordítási műveletpárok	24
2.4. Az ekvivalencia „fogalma” és fajtái	26
2.4.1. Az ekvivalencia szintjeinek modellje	27
2.4.2. Szöveg-ekvivalens, formális ekvivalens, fordítási ekvivalens	27
2.4.3. A formális és a dinamikus ekvivalencia	27
2.4.4. A kommunikatív ekvivalencia	28
2.4.5. A funkcionális ekvivalencia	28
2.4.6. A diszkurzív és a frazeológiai ekvivalencia	29
2.4.7. Ekvivalencia és kreativitás	29
2.4.8. A fordítás, a terminológia és az ekvivalencia kapcsolata	29

3. A NOVELLA MŰFAJÁNAK KIALAKULÁSA ÉS JELLEMZŐI ÖRKÉNYNÉL	30
3.1. A kezdetek	30
3.2. Örkény újítása	30
3.3. Látásmódok: verbális humor, groteszk, abszurd, irónia	31
3.4. Örkény kortársai a német szépirodalomban	32
4. AZ EGYPERCESEK FORDÍTÁSKRITIKÁJA	35
4.1. Állandósult kifejezések	35
4.1.1. Az Egypercesekben vizsgált állandósult kifejezések és fordításaik	37
4.2. Kognitív metaforák	38
4.2.1. A metaforák kulturális különbségei	39
4.2.2. Az Egypercesekben vizsgált, német célnyelvi variánssal rendelkező metaforák	39
4.2.3. Az Egypercesekben vizsgált, német célnyelvi variáns nélküli metaforák	41
4.3. Csak Vera Thies által fordított szövegek elemzése	42
4.3.1. Hogylétemről	42
4.3.2. Közvélemény-kutatás	42
4.3.3. Nászutások a légyapíron	43
4.3.4. Változatok	44
4.3.5. A magunk megvalósításának néhány változata	44
4.3.6. Tudnivalók, közlekedési korlátozások a február 1-jei eseményekkel kapcsolatban	45
4.3.7. Választék	47
4.3.8. Összefoglalás	47
4.4. Csak Terézia Mora által fordított szövegek elemzése	50
4.4.1. Van választásunk	50
4.4.2. Sójajnak beillő szózat egy ismeretlen rendeltetésű vasdarabhoz, mely a történelem viharain keresztül szép csöndben meglapult egy limlommal tele ládikóban, mert se nagyapámnak, se apámnak, se nekem nem volt merszünk szemétre dobni, és az utánam jövőnek se lesz	51
4.4.3. Hiába sikerül egy vitás kérdést tisztázni, máris ott a következő talány	52
4.4.4. Nem te	52
4.4.5. Jelenség	53
4.4.6. Optikai csalódás	53
4.4.7. Új állatfajta	54
4.4.8. Következtetések	55
4.5. Vera Thies és Terézia Mora által is fordított szövegek kontrasztív elemzése	56
4.5.1. Információ	57
4.5.2. A színész halála	60
4.5.3. Az élet értelme	62
4.5.4. Gondolatok a pincében	64
4.5.5. In memoriam Dr. K.H.G.	68
4.5.6. „In Our Time”	70
4.5.7. Sokszor a legbonyolultabb dolgokban is jól megértjük egymást, de előfordul, hogy egészen egyszerű kérdésekben nem	72
4.5.8. Összefoglalás	74
4.6. A középiskolás diákok fordításainak elemzése	76

4.6.1. Gondolatok a pincében	76
4.6.2. Az élet értelme	78
4.6.2.1. Az eredeti Örkény-szöveg összevetése a diákok fordításaival	84
4.6.3. Összefoglalás	86
5. ESETTANULMÁNY: EGY EGYÉNI KÉTNYELVŰ DIÁK FORDÍTÁSAI	88
5.1. Az egyéni kétnyelvűség fogalma	88
5.2. Az egyéni kétnyelvűség jellemzői	88
5.3. Az egyéni kétnyelvűség egyik modellje	89
5.4. Az egyéni kétnyelvűség vizsgálatának pszichológiai dimenziói	89
5.5. Egy német-magyar bilingvis középiskolai diák Örkény-fordításai	90
5.5.1. A rész kutatás leírása	90
5.5.2. Magyar →német fordítási irány: A színész halála	90
5.5.3. Magyar →német fordítási irány: Információ	93
5.5.4. Magyar →német fordítási irány: In memoriam dr.K.H.G.	95
5.5.5. Német →magyar fordítási irány: Gondolatok a pincében	97
5.5.6. Német →magyar fordítási irány: Az élet értelme	101
5.5.7. Német →magyar fordítási irány: A színész halála	102
5.5.8. Német →magyar fordítási irány: a kontrollcsoport és D. fordításának összehasonlítása <i>A színész halála</i> című novella alapján	104
6. ÖSSZEZGÉS ÉS KITEKINTÉS	110
6.1. Az Örkény-féle hatás (át)értelmezése	110
6.2. A hipotézisek igazolása és / vagy cáfolata	111
6.3. Nyelvi tudat(osság) és fordítás	115
6.4. A tartalom érvényesülése az eltérő fordításokban	116
6.5. A fordítási feladatok hasznosíthatósága	118
6.5.1. Általában a nyelvtanításról és a nyelvtanulásról	118
6.5.2. A tanfordítás és a műfordítás viszonya	120
6.5.3. A rövidpróza elemzésének kreatív-produktív modellje	122
6.6. Feladatok középiskolai diákok számára	123
6.6.1. Über mein Wohlergehen (Vera Thies)	123
6.6.2. Der Sinn des Lebens (Vera Thies, Terézia Mora)	124
6.6.3. In memoriam dr. K.H.G. (Vera Thies és Terézia Mora)	124
6.6.4. Gedanken im Keller (Vera Thies, Terézia Mora)	124
6.7. Kognitív szemlélet a magyar mint idegen nyelv megközelítésében	125
7. IRODALOMJEGYZÉK	126
7.1. Források	126
7.2. Szakirodalom	126
8. MELLÉKLETEK	131
8.1. Örkény novellái	131
8.2. Vera Thies fordításai	143
8.3. Terézia Mora fordításai	153

1. BEVEZETÉS: AZ ÉRTEKEZÉS TÁRGYA, CÉLJA, MÓDSZERE

1.1. Az értekezés tárgya, a téma elhelyezése a nyelvtudományon belül

Az értekezés témája az anyanyelvi nevelés, az idegennyelv-tanítás és a fordítástudomány metszéspontjában található. Ötvözi az irodalmat és a nyelvészetet; a fordítás elméleti és gyakorlati szegmenseit; ezen túlmenően egy nagyon fontos esztétikai minőséggel, az iróniával is foglalkozik.

Ajtay-Horváth és Vincze így ír a műfordítás interkulturális kapcsolódásairól: „A műfordítás intertextuális megközelítése (...) szövevényes viszonyt teremt két mű és két kultúra, illetve az egyetemes művek kánona és az egyetemes kultúra között. A *komparatív* szempontú műfordításkritika-kutatás elsősorban az eredeti mű és a fordítás közötti stilisztikai összevetést végzi el abból a célból, hogy megállapítsa, a műfordítás eleget tesz-e azoknak a normáknak, amelyek alapján a célnyelvi kultúrában ugyanazt a rangú helyet vívja ki, mint az „összöveg” az eredeti forrásnyelvi kultúrában és kánonban” (Ajtay-Horváth–Vincze 2005: 11).

Ennek azért ellentmond valamennyire a gyakorlat, hiszen amennyiben a fordítást normákhoz igazítjuk, akkor egyúttal preskriptív jelleggel viszonyul a fordítási gyakorlathoz, márpedig ez nem lehet sem a fordítástudomány, sem a fordításelmélet célkitűzése. Ahogyan Albert Sándor fogalmaz: a fordításban nincsenek kodifikált szabályok (Albert 2003). Arról nem is beszélve, hogy az irodalmi kánon ugyancsak előíró jelleggel viszonyul a különböző alkotásokhoz.

A nyelv legkisebb egységéből kiindulva érinti a *hangtant* a fonetikai és fonológiai jellemzők miatt; szerepet kap a *morfológia*, hiszen a szavak belső szerkezetével, illetve a jelek, képzők és ragok vizsgálatával is foglalkozik. Emellett kapcsolódik a *szintaxis*hoz, mivel szerepet kapnak a szó- és mondat szerkezetek. A jelentés kérdései miatt meg kell említeni a *lexikológiát*, és természetesen helyet kap a *szöveg*tan is, merthogy alapvetően szövegekkel dolgozik az értekezés (Fóris 2008).

A *pragmatika* felől megközelítve kapcsolódik a legtágabb értelemben vett nyelvi közvetítéshez, mivel a fordítás folyamatát, eredményét és funkcióját vizsgálja, továbbá figyelembe veszi a fordítás folyamatában részt vevő összes nyelvi és nem nyelvi tényezőt (Klaudy 2016). *Szociolingvisztikai* szempontból többek között a nyelvi reáliákkal és a magyarázó betoldásokkal, valamint a fordítás társadalomban betöltött szerepével és helyével foglalkozik (Klaudy 2016). „Még mindig elmondható, hogy a fordítástudomány és a társadalomtudományok kapcsolatát az egyirányú interdiszciplinaritás jellemzi. A fordítástudomány több tudomány eredményeit használja fel, de inkább csak befogad, és nem ad. A társadalomtudományok nem kíváncsiak a fordítástudomány eredményeire” (Klaudy 2016:302).

Nagyon fontos, hogy ez a hozzáállás a társadalomtudományok részéről a közeljövőben megváltozzon, mivel egyrészt ott sem kerülhető ki a nyelv a vizsgálódások egyik alapvető eszközeként, másrészt a nemzetközi szakirodalom tanulmányozása jóval hatékonyabb, ha – az adott idegen nyelv ismeretének hiányában – fordításban történik.

Nyelvstilisztikai vonatkozása szintén megemlítendő a fordításkritikának, mivel az is fontos kérdés, mennyire illeszkedik a fordított szöveg stílusa a célnyelvi szöveg környezetébe.

Kontrasztív nyelvészeti kapcsolódása főként a nyelvtipológia és a fordíthatóság/fordíthatatlanság dichotómiájában figyelhető meg (Szűcs 2009). „A fordítás elsősorban mégiscsak kétnyelvű beszédtevékenység, ami azt jelenti, hogy bármely nyelvről fordítunk bármely nyelvre, a fordítás folyamata sohasem lehet független a fordítás folyamatában összetetalákozó illetve szembekerülő két nyelv hasonlóságaitól és különbségeitől” (Klaudy 1997:92). Ugyanakkor érint *nyelvfilozófiai* kérdéseket is, hiszen a nyelvről való gondolkodás hangsúlyosan jellemző rá (Albert 2003). A *kommunikáció* szintén szerepet kap az elemzésben, mivel a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegek egyfajta dialógust folytatnak egymással, a szerzővel, a fordítóval, a célnyelvi olvasóval egyaránt. Fontos hangsúlyozni, hogy a kontrasztív és kommunikatív szemlélet a nyelv és a kultúra egységben történő közvetítését is jelenti (Szűcs 1999).

Nem szabad megfeledkezni a fordítás *nyelvpedagógiai* kapcsolódásairól sem, mivel – akár az anyanyelvi, akár az idegen nyelvi vonatkozásait vesszük figyelembe – ezek kölcsönhatása a fordításokon keresztül is nyilvánvalóvá válik.

Mindemellett fontos az *alkalmazott szövegnyelvészet* és a fordítás egymáshoz való viszonya, hiszen mindig szövegeket vizsgálunk.

1.2. A témaválasztás indoklása

Örkény István műfaji újítása, az egyperces novella méltán népszerű. Nemcsak az ironikus beszédmód sajátos megnyilvánulása, továbbá a szövegek tömör jellege miatt, hanem érthető nyelvezetéből adódóan is. Emiatt kiváló alkalmat nyújt ahhoz, hogy megvizsgálhassuk a fordítástechnika különböző mechanizmusait hivatásos műfordítók szövegvariánsaiban, továbbá középiskolás diákok megoldásaiban, ezáltal pedig ösztönözzük őket az anyanyelvi és idegen nyelvi kompetencia fejlesztésére is.

Anyanyelvi és idegen nyelvi szókincsük gazdagítása mellett további motivációkat nyerhetnek a sikeres feladatvégzésen keresztül. Megismerhetik anyanyelvük mikro- és makroszerkezeti egységeit, kontrasztív vizsgálatokat végezhetnek a magyar és a német nyelv között. Így szól Szende – Hernádi- Takács – Temesi megállapítása erről: Az idegen nyelv tanulásával az anyanyelv használatának fokozott tudatossága alakul ki, ami többek között új közlési formákban mutatkozik meg, továbbá az anyanyelv rendszerét is jobban látják, így célszerű az első idegen nyelv tanulásakor összehasonlításokat végezni az anyanyelvvél (Szende – Hernádi- Takács – Temesi 1979).

A Nemzeti Alaptanterv 2005-ben bevezetett változatában már nem szerepel a szövegfordítás az idegen nyelvet tanulók esetében. Ezáltal háttérbe szorul a szavak és kifejezések kontextusban történő használata és értelmezése is. A középiskolai diákoknak készült feladatsor gyakorlati úton szeretne segítséget nyújtani abban, hogy megőrizték ezt a kulcskompetenciát. Egyetértek Bánréti azon felfogásával, hogy a tanulók nyelvsajátítását a nyelvi közlés összes szintjét átfogó *gyakorlatsorozattal* tudjuk fejleszteni (Bánréti 1979, kiemelés az eredeti szövegben).

A fordítástudományban nagyon sok fordításelmélet született, ám a fordítás leírása és a fordításkritika feltűnően hiányzik (Albert 2003, 2011). Ezt a hiányosságot is megkísérli kompenzálni az értekezés.

Örkénnyel magyar irodalmi tananyagként 12. évfolyamon találkoznak a diákok. Örkény – vagy az Egypercesek, vagy a Tóték miatt – gyakran érettségi tételként is szerepel a középiskolákban. Gimnáziumi tanárként az a kilencéves tapasztalatom, hogy Örkény műveivel szívesen foglalkoznak a diákok, és megértik a bennük rejlő ironikus beszédmódot. Az összegyűjtött fordítási feladatokon keresztül (ld. 5.8. fejezet) viszont már előbb bepillantást nyerhetnek Örkény írásaiba, s ezáltal a novellaelemzés összetett módszereibe, mi több, a fordításon keresztül kreatív módon alkothatnak új szövegeket is. S mivel ezek bizonyos részét játékos formában teszik, meg is szerethetik (még jobban) az irodalmat és a nyelvet.

A tanulók fejleszthetik a verbális humor iránti érzékenységüket illetve készségeiket. „A középiskolások a nyelvi és nem nyelvi humorról olyan metatudással rendelkeznek, amelyre építeni lehet a tanórákon. A szokatlan (nyelvi) megoldások ugyanis mindig felhívják a figyelmet a szabályokra, így segíthetik az anyanyelvi tudás (grammatikai, pragmatikai) előhívását, explicitté tételét. A diákok a vicceken keresztül felfedezhetik, hogy egy-egy szó az adott szakterületen mást jelenthet, mint a hétköznapi nyelvhasználatban” (Szabó 2010: 210).

Nagyon izgalmas kihívás, ha összevetjük két hivatásos műfordító munkáit középiskolás diákok laikus fordításaival: hogyan működik az egyik nyelvből a másikba történő átváltás, befolyásolja-e az anyanyelv / első nyelv szerkezete és szókincse a másik nyelven történő írásbeli kommunikációt. A további empirikus vizsgálódások a bilingvis középiskolai diák fordítási megoldásait mutatják be, hogy nála hogyan történnek az átváltási műveletek. Az sem elhanyagolható szempont, ha összehasonlítjuk a bilingvis diák és a többi diák fordítói eljárásait egymással. Mindez a nyelvi humort bevonva történik. Márpedig a nevetés és a tanulás tökéletes kombináció, állítja Séra (2008), amit tanári pályámon szintén tapasztalhattam.

1.3. A kutatás célja, módszere és kérdései

1.3.1. A kutatás célja

Az értekezés – egy elméleti felvezetést követően – mindenekelőtt gyakorlati szempontból mutatja be a különböző fordítási eljárásokat, valamint azok hatását a befogadásra. A fordításkritikával foglalkozó központi rész három fejezetből áll. Az első fejezetben a két műfordító, Vera Thies és Terézia Mora Örkény-egyperceseinek német célnyelvi szövegvariánsait hasonlítom össze egymással és az eredeti forrásnyelvi Örkény-szövegekkel. Itt egyik célom annak vizsgálata, hogy a német célnyelvi szövegben ugyanúgy felfedezhető-e az ironikus hangnem, mint a forrásnyelvi szövegekben. A másik cél annak összegyűjtése volt, hogy a fordítói eljárások közül melyeket részesítették előnyben, hogyan alkalmazták, illetve változott-e ettől a novellák üzenete.

A második fejezetben középiskolai diákok fordítási munkáit elemeztem. Az azokban tapasztalt fordítási megoldások alapján különböző következtetéseket vontam le.

A harmadik fejezetben egy bilingvis középiskolai diák fordításait vizsgáltam magyar-német és német-magyar fordítási irányban is. Az ő fordításaihoz kontrollcsoportként szintén középiskolai diákok fordításait használtam, hogy megállapíthassam, milyen hasonlóságok és különbségek mutatkoznak a kiegyensúlyozott kétnyelvű diák és a második nyelvet csak iskolában és nem anyanyelvként tanuló diákok megoldásai között.

A disszertáció egy feladatsort is tartalmaz a középiskolákban német nyelvi tanulmányokat folytató diákok számára, mivel további cél, hogy hatékonyan és tudatosan fejlődjön a középiskolai diákok anyanyelvi és idegen nyelvi kompetenciája, nyelvi analízáló képessége és szókincse.

1.3.2. A kutatás módszere

Induktív módszerrel dolgoztam, vagyis a konkrét fordítások elemzéséből kiindulva következtettem általánosabb összefüggésekre. Az elemzés első részében a két műfordító, Vera Thies és Terézia Mora szövegeit alapul véve történt a kontrasztív elemzés. Vera Thies összegyűjtött fordításai 1992-ben jelentek meg német és angol nyelven a Holibri Kiadó gondozásában. Összesen 23 novellát fordított német és angol nyelvre. Terézia Mora fordításkötetét pedig, amely 67 novellafordítást tartalmaz, 2002-ben adta ki a Suhrkamp Verlag. A mindkettejük által fordított novellák vizsgálata mellett (a nyolcból hetet választottam ki) a csak egyiküknél szereplő, ám az ironia szempontjából kiemelkedő jelentőségű Örkény-Egypercesek kaptak helyet. Ezek közül szintén 7-7 novellát, vagyis összesen 21 egypercest elemeztem, melyeket az eredeti forrásnyelvi szöveggel is összehasonlítottam a következő szempontok figyelembevételével: a kötelező és fakultatív explicitációk mennyisége és minősége, az ironikus beszédmód jelenlétének intenzitása, a kiválasztott lexémák viszonya a forrás- és a célnyelvhez.

A második részben a pécsi Babits Mihály Gimnáziumban tanulmányokat folytató kiválasztott diákok fordításainak elemzése követhető nyomon. Ők 10., 11. és 12. évfolyamra jártak a kutatás időpontjában, a német nyelvet emelt óraszámúban, azaz heti 6 alkalommal tanulták. Német nyelvből jó és jeles osztályzattal rendelkeztek. A mintavétel rétegzett, mivel tudatosan előkészített kiválasztás történt (Kiss 1995). A német nyelvet csak az iskolában tanuló középiskolások mellett egy bilingvis, vagyis német-magyar anyanyelvű középiskolai diák fordításait is összehasonlítottam.

A diákok a német nyelvről magyar nyelvre irányuló fordításokat egyedül írták. Szótárt – egy kivétellel – mindegyik feladattípusnál használhattak. A célnyelvi szövegek közül azokat választottam ki, melyeket egyrészt mindkét fordító adaptált, másrészt ugyancsak az ironia kap főszerepet bennük. Emiatt fordították a diákok ezeket az Egyperceseket: *Az élet értelme*; *A színész halála*; *Gondolatok a pincében*. *Az élet értelme* című novellán négy diák Thies fordítása, négy diák pedig Mora fordítása alapján dolgozott. Ezeket összehasonlítottam az eredeti Örkény-szöveggel is.

A bilingvis diák magyar-német és német-magyar fordítási irányú szövegeket is kapott. A magyar nyelvű szövegek közül azokkal foglalkozott, melyek hangsúlyosan ironikusak, általában rövid terjedelműek, továbbá morális üzenetet is hordoznak.: *In memoriam dr. K. H. G.*, *A színész halála*, *Információ*. A német nyelvű variánsokat – melyeket egy évvel később fordított – Thies szövegei közül kapta: *Az élet értelme*; *Gondolatok a pincében*; *A színész halála*. Ez utóbbi novellafordítását összevettem egy kontrollcsoport, összesen tíz diák munkájával is.

A mintavétel elsősorban kvalitatív szempontból releváns. A bilingvis diákkal kapcsolatos megállapítások esettanulmány formájában történtek.

A fordítások elemzéséhez elsősorban Klaudy Kinga átváltási művelettípusait használtam. Ezek a következők: helyettesítés (ami differenciálást és konkretizálást jelenthet), átrendezés (ez elsősorban a szórendbeli eltérések, valamint a jelzős szerkezetek és a kötőszók

különbözősége miatt fontos), megváltoztatás (melyet alapvetően az értelmi / logikai kapcsolat hiánya miatt célszerű alkalmazni). Ezek mellett a kihagyás (amennyiben elegendő háttérismerettel rendelkezünk az adott témával kapcsolatban), betoldás (ez a magyarázatokat tartalmazza), választás (a nyelvi eszközök tulajdonképpeni alkalmazása) (Klaudy 1994, 2007).

1.3.3. A kutatás kérdései

1. Milyen fordítói eljárások figyelhetők meg Vera Thies és Terézia Mora célnyelvi szövegeiben?
2. Mely választások indokoltak a fordításoknál?
3. Hol tapasztalunk fordítási veszteségeket, és mi ezek oka?
4. Megfigyelhető-e az ironia a célnyelvi szövegek mindegyikében?
5. Hogyan hatnak a befogadó megértésére a német célnyelvi szövegben tapasztalható változtatások?
6. Milyen módon befolyásolja a középiskolai diákok anyanyelvi tudatát a német irodalmi szövegre jellemző sajátos struktúra?
7. Fejlettebb-e a bilingvis középiskolai diák nyelvi tudata és nyelvi analízáló képessége a hasonló korú, nem német-magyar anyanyelvű társaiénál?
8. Hogyan hasznosíthatók ezek a tapasztalatok a gyakorlatban?

1.3.4. Hipotézisek

H1. A két műfordító és a bilingvis középiskolai diák grammatikai felbontásokat és mondatösszevonásokat fog alkalmazni, és jellemző lesz az aktív ige szerkezet passzív alakítása is.

H2. A két műfordító német célnyelvi szövegeiben nem mindenhol érvényesül ugyanolyan intenzitással az ironikus beszédmód.

H3. A bilingvis középiskolai diák fordításait a német → magyar fordítási irányban befolyásolják a német nyelvre jellemző sajátos szabályok, pl. hátravetett birtokos jelzős szerkezet, passzív (szenvető) szerkezet, főnévi igenes szerkezet, egyeztetési hibák az egyes szám – többes szám, illetve az igeidők használatában, emiatt magyar nyelvű mondataiban grammatikailag helytelen megoldások is előfordulnak.

H4. A bilingvis középiskolai diák nyelvi analízálási készsége és nyelvi tudatossága fejlettebb szinten áll a kontrollcsoportéhoz képest a német → magyar fordítási irányban.

1.3.5. A kontrasztív elemzés hátere

Két vagy több nyelv összehasonlítása a nyelvtudomány újabb kori története óta háromféle módon történhet: a történeti-összehasonlító nyelvészet, az areális nyelvészet és a nyelvtipológia segítségével (Szűcs 2009).

A nyelvtipológia a nyelvek általános törvényszerűségeivel foglalkozik, nézi az egyedi nyelvsajátos jellemzőket, és ezek köztes szintjén foglalkozik a nyelvtípusokkal.

„A kontrasztív nyelvészet lényegében alkalmazott tipológia” (Szűcs T. 2009:97). Általában két (esetleg három-négy) nyelvre vonatkozóan mutatja be a nyelvi rendszer hasonlóságait és különbségeit. A hagyományos didaktikai keretben ún. *transzfer-* és *interferenciajelenségekben* mutatkoztak meg a nyelvtanulási folyamatot befolyásoló átviteli és gátló hatások, illetve a forrásnyelv és a cél nyelv egymást gyengítő vagy erősítő befolyásai. Az újabb megközelítés már inkább a *köztes nyelv (interlanguage)* fogalmát említi, és folyamatszerűen mutatja a tanulói nyelvváltozatok skáláját, mely felfogás szerint a kreatív szükségszerűséggel (főként analógiás alapon) elkövetett nyelvi hiba egy fejlődési folyamat hasznos tévedésének, logikus állomásának tekinthető (Katsikas 1995, idézi Szűcs 2009).

A kontrasztív – vagyis összehasonlító – nyelvészet középpontjában a nyelvi rendszer felépítése áll, míg a fordítástudomány a szöveget vizsgálja az értelmezés kontextusában, a szituáció teljes pragmatikai keretében, illetve szövegek közötti vonatkozásaiban. Ugyanakkor a két tudományág nagyon jól együttműködik. Különbözőségeiket az alábbi táblázat mutatja be (Szűcs 2009, Klaudy 2007, Szűcs 2016):

Kontrasztív szövegnyelvészet	Fordításkritika
alkalmazott nyelvtipológia	alkalmazott fordítástudomány
egymástól független szövegek	egymásnak megfeleltethető szövegek
tertium comparationis	ekvivalencia/dinamikus kontrasztok
köztes nyelv	globális kompenzió
nyelv	nyelv-kultúra
interlingvális	interkulturális
„fordíthatatlanság”	„fordíthatóság”

1. táblázat: A kontrasztív szövegnyelvészet és a fordításkritika viszonya (Szűcs 2009, Klaudy 2007, Szűcs 2016)

A kontrasztív elemzéshez a *tertium comparationis* (a hasonlítás harmadikja) fogalom használatos. „Így funkcionális alapon megragadhatóvá válnak a vizsgált nyelvek elemeinek és szerkezeteinek egyébként eltérő egyenértékűségei viszonyai. (...) Az összehasonlítandó nyelvek fölé emelt „harmadik” tipikus kérdése például így hangzik: Hogyan (milyen szinten, milyen eszközökkel stb.) fejeződik ki X nyelvi funkció A és B nyelvekben? Milyen értéke van az illető elemnek a rendszerben és a szerkezetben? Ebből is kitűnik, mennyire eltér a megfeleltetés kontrasztív szemléletű kérdése a fordítástudományitól, amely az ekvivalenciát adott szövegek (szövegrészek) között keresi: miként fejezhető ki A nyelv szövegének X tartalma/funkciója B nyelv szövegében?” (Szűcs T. 2009:99).

Bár a magyar nyelv az *agglutináló* nyelvtípusba tartozik, vagyis egy-egy morféma egy-egy funkciót képvisel, felfedezhetőek benne *flektáló* jegyek is, mint például a töváltakozások. A magyar nyelvben a *szintetikus* (összekapcsolódó) építkezés a névszói és igei paradigmáknál figyelhető meg: ezeknél sűrítés és jelentésárnyalás történik, lásd *kövérés-kövérekés-kövéreke-kövérecske*. A magyar *inkorporáció*, vagyis a jelentésösszevonó lexikai átváltási művelet három típusát különböztethetjük meg: az egyik az igei inkorporáció az alany, a tárgy vagy a határozó beépülésével, pl. *havazik, pipál, szeretlek*. A másik típus a főnévi inkorporáció, ami a birtokos névmás bekebelezését jelenti, pl. *könyvem*. A harmadik a névutók és határozószók inkorporációja, pl. *mögöttem*. A magyar nyelv *analitikus* jellege

az összetett igealakok (jövő idő, feltételes múlt idő) és a modális szókapcsolatok vonatkozásában látható.

A német nyelv pedig amellet, hogy *flektáló*, azaz nem rendelkezik egy az egyben megfeleltetéssel a morfémák alakja és funkciója között, és az elemhatárok is összerosódnak, magán hordozza az *agglutináló* nyelvtípus egyik fontos jellegzetességét a relatív tő továbbképzésénél (Szűcs 2009). A német szerkezet *szintetikus* jellege a flexiókban, az összetételekben és az összevonásokban mutatkozik meg. Mindezek a *tertium comparationis*, vagyis 'a hasonlítás harmadikja' elv szerinti közös jegyeket jelentik (Szűcs 2009, Theisen 2016).

„A *szintézis* tendenciáját erősítő magyar ragok közül kiemelhetők az igei személyragok, amelyek néhol *poliszintetikus* tömörségűek. A ragok közül külön kiemelhetjük a *-lak/-lek* összetettségét. E toldalék erős poliszintetikus-inkorporáló hatása még nyilvánvalóbb, ha a megfelelő német kifejezés analitikus szerkezetével vetjük egybe 'mondatszavainkat', vagyis a mondat értékű szóalakokat (*Szeretlek~Ich liebe dich; Keresgélhettelek~Ich habe dich immer wieder/mehrmals suchen können / dürfen / müssen*).” (Szűcs T. 2009: 104)

A német nyelv *szintetikus* tendenciáihoz a már említett flexió mellett a szóösszetételek (főleg több tag esetén), az ezekhez hasonló összevonások, az alakkeveredés, továbbá a szóképzés prefixumos és szuffixumos eszközei sorolhatók. A többszörös összetételek határozottan poliszintetikus jellegűek; ezek bővítését csak a szemantikai-pragmatikai szempont kontrollálhatja.

„Az analitikus-szintetikus sajátosságok egyes belső fokozatainak kontrasztív megállapítása meglehetősen viszonylagos. Másrészt bizonyos morfémák a magyarban és a németben egyaránt eleve kétarcúan viselkednek az analízis-szintézis megítélését illetően. Tipikusan ilyen az igekötő: morfológiai létében, prefixumként (illetve akár előtagként) alapvetően a szintézist támogatja, az elváló igekötők esetében viselkedésével viszont az analízisnek kedvez; a németben (mint *Verbalpräfix*) ezzel együtt ráadásul részt vesz a keretképzésben, a magyarban pedig még önálló életre is kelhet – eldöntendő kérdésekre adott rövid válaszként: *Elmész? – El.*” (Szűcs T. 2009:105-106).

A *funkcionális szemlélet* – amelynek elvei közé tartozik a pragmatikai-szemantikai megközelítés, a holisztikus szemléletmód, valamint a kommunikatív funkció dominanciája – közelíti egymáshoz a kontrasztív szövegnyelvészetet és a fordításstilisztikát. Az adekvát kérdésfeltevések és szempontok megmutatják a vizsgált nyelvek egységeinek és szerkezeteinek egyébként heterogén ekvivalencia- és kongruenciaviszonyai. „E megfelelési viszonyok a nulla fokútól a részlegesen át a teljes mértékűig terjedhetnek, és a skála beosztását a különféle formális és funkcionális kritériumok többoldalúsága finomítja” (Szűcs T. 2016:176). Az ekvivalenciáról és a kongruenciáról bővebben a 2. fejezetben lesz szó.

A kontrasztivitás és a fordítás kapcsolatáról Klaudy Kinga is ír, és megállapítja, hogy a fordításközpontú egybevetés dinamikus jellegű, hiszen olyan különbségeket vizsgál, amelyeket nem írtak le előre, nem listáztak, és nem is rendszereztek, csak a konkrét fordítási folyamatban jelentkeznek. Fontos annak tisztázása mindenekelőtt, hogy milyen kontrasztokra irányul a figyelem: rendszerbeli, szövegszintű avagy nyelvhasználati/dinamikus kontrasztok-e ezek. Ez utóbbiak alatt Klaudy Kinga tehát a fordítás folyamatában létrejövő különbségeket érti. Másrészt azt vizsgálja, milyen műveleteket végeznek a fordítók annak érdekében, hogy az összehasonlított nyelvek dinamikus kontrasztjaiból

származó nehézségeket leküzdjék (Klaudy 2007). A dinamikus kontrasztív vagy folyamatközpontú megközelítés lényege, hogy két nyelvet együttes működés közben vizsgál, és így a fordítás folyamatában a fordítók által látható különbségeket veszi alapul, amelyek az egynyelvű beszélő számára rejtve maradnak.

Kontrasztív nyelvészet	
A leírás szintje:	LANGUE-szintű egybevetés
A leírás tárgya:	A két nyelv nyelvi rendszerbeli különbségeit írja le.
A leírás jellege:	STATIKUS (előre megállapított nyelvi kategóriákkal dolgozik, és azokat a rendszerbeli helyük szempontjából veti egybe).
Példa:	Prepozíciók az angolban és a franciában (Catford 1965).
Kontrasztív szövegnyelvészet	
A leírás szintje:	PAROLE-szintű egybevetés
A leírás tárgya:	A két nyelv szövegszerveződési sajátosságainak különbségeit írja le.
A leírás jellege:	FUNKCIONÁLIS (azt veti egybe, hogyan funkcionálnak az előre megállapított nyelvi kategóriák a konkrét nyelvhasználatban).
Példa:	Kohézív eszközök és topic-comment viszonyok az angolban és az arabban (Hatim 1997).
(Kontrasztív) fordításkutatás	
A leírás szintje:	MŰVELET-központú egybevetés
A leírás tárgya:	Azt írja le, milyen műveleteket hajtanak végre a fordítók, hogy leküzdjék a nyelvek eltérő fordítási viselkedéséből fakadó nehézségeket.
A leírás jellege:	DINAMIKUS (mindkét nyelvet működés közben írja le, még hozzá együttes működés közben).
Példa:	Jelentések szűkítése az IE-magyar fordításokban (Klaudy 1997)

2. táblázat: A kontrasztív nyelvészet és a fordításkutatás viszonya (Klaudy K. 2007:198)

2. A FORDÍTÁSKRITIKA KIEMELT KRITÉRIUMAI

2.1. A fordítástudomány és a fordításelmélet egymáshoz való viszonya

2.1.1. Egy 1966-os, fordítással foglalkozó magyar mű: Tarnóczy Lóránt *Fordításkalauza*

Tarnóczy a könyv elején a fordítástudomány és a nyelvtudomány kapcsolatát, illetve a nyelvtudomány fordításban betöltött szerepét taglalja. Nagyon fontos azon megállapítása, miszerint „A mai korban (...) minden nyelvben átfogó *nyelvújításra*, rendszeres szóalkotásra, terminológiai szabványosításra lenne szükség” (Tarnóczy L. 1966:45-46, kiemelés az eredetiben).

A fordítástudományt a következő módon kategorizálja: történelmi, elméleti és gyakorlati részekre osztja, ahol a történelmi lehet fordítástörténet és a fordításelmélet története is. Hangsúlyozza, hogy az elméletet és a gyakorlatot nemcsak célszerűtlen, hanem lehetetlen is szétválasztani. Azaz a fordításelméletet és a fordításkritikát „mindig egységesen és mindig azzal a meghatározott céllal kell művelni, hogy a tudomány a fordítás problémáit megoldja, és a jó fordítások létrejöttét előmozdítsa. *A fordítástudomány célja és létjogosultsága a jó fordítások biztosítása*” (Tarnóczy L. 1966:55, kiemelés az eredetiben).

A szöveget állítja Tarnóczy a fordítástudomány középpontjába. Modernnek számító felfogásának másik bizonyítéka azon kijelentése is, miszerint a fordítást sohasem szabad csak nyelvi síkon megalkotni, hanem figyelni kell a nyelvi jel által kifejezett valóságra és helyzetre is.

Kiindulónyelv – célnyelv kettősét említi a nyelv szerepére vonatkozóan, és megállapítja, hogy sokszor létezik egy közvetítő nyelv (*langue intermédiaire, Mittlersprache*) is az előbb említett két nyelv között, amelynek alkalmazása láncfordítást hoz létre. Kiemeli, hogy csakis a fogalom szerint lehet fordítani, mert a szó szerinti fordítás kudarchoz vezethet. A denotatív és konnotatív jelentésekkel kapcsolatban azt az álláspontot képviseli, hogy azok jelentése között a fordíthatóság szempontjából értékelésbeli megkülönböztetés nem tehető.

Egyenértékűségről szerinte akkor lehet szó, ha az azonos nyelvi valóság hátterek, azonos valóságok állapíthatóak meg. *Hasonértékűségről* pedig akkor lehet beszélni, „ha a két nyelv valóság hátterét alkotó valóságok ugyan különbözők, de a közlés alapjául szolgáló kiindulónyelvi helyzet kapcsolatba hozható egy hasonló célnyelvi helyzettel. Ezért a fordításban általában a valóságok ekvivalenciájáról és a helyzetek adekvációjáról szokunk beszélni. *A helyzet sohasem lehet azonos, mindig csak hasonló*” (Tarnóczy L. 1966: 190-191).

A fordítástechnika legfontosabb alaki műveletei közé sorolja a transzponálást, az explicitálást, az implicitálást és a kompenzálást. Az explicitálás és az implicitálás szemantikai és grammatikai lehet, és a nyelvek eltérő jellegéből adódik. A transzponálás kötelező vagy tetszőleges lehet. Például a kötőszók az igei vonzatoknál, a viszonyzóok a névszói vonzatok esetében igényelnek transzponálást.

A legfontosabb fordítási feladatok között említi a hírtartalom megóvását és átültetését. Az alapszöveg és a fordítás három elemezhető szintjét sorolja fel a hírtartalom szempontjából: a legnagyobb ezek közül a *szövegrészlet / kontextus*, a középső a *közlés* (ezt nagyobb fordítási egységnek nevezi), a legkisebb az *önálló szó* és az *önálló szókapcsolat* (ezek a kisebb fordítási egységek). „*A kisebb fordítási egységek egyenértékűségeinek az összege nem adja ki a fordított szövegrészlet, illetve szöveg egyezőségét (kongruenciáját)*. Sohasem mondjuk, hogy valamilyen fordítás ekvivalens az alapszöveggel, mert más a teljes szöveg és

más annak egyetlen kisebb fordítási egysége!” (Tarnóczy L. 1966: 230, kiemelések az eredetiben).

Az aktív és passzív nyelvismeret helyett gyenge, közepes és jó osztályokról beszél B.W. Adkinsonra hivatkozva. Ezeket a kiindulási nyelvre és a célnyelvre is vonatkoztatja. Megemlíti a hamis barátokat, azaz a *nyelvi interferencia* jelenségeket is, amelyek a jelentésmezők tökéletlen átfedése miatt jönnek létre. A magyar nyelvben a jelen és a múlt idejű összetett szenvedő igealak az állapot kifejezésére használható, pl. *be van kapcsolva*.

Az egyes nyelvek kifejezőmódjának négy szempontját különíti el: a személyes vagy személytelen kifejezőmódot, az analitikus vagy szintetikus valóság szemléletet, az igék vagy főnevek használatának túlsúlyát és az állítást / tagadást. A német kedveli a személytelen alanyt (*man*), a személytelen névmást (*es*) és a szenvedő szerkezetet, „amely a dolgot, tárgyat helyezi előtérbe, míg a cselekvő szerkezet a hangsúlyt a cselekvő személyre helyezi” (Tarnóczy L. 1966: 476).

Frazeológián ő egyéni kifejezőkincset ért. Az idiomatizmusokat a nyelv társadalmilag elfogadott és alkalmazott frázisainak tekinti. A kongruenciát *egybevágóságnak*, illetve *egyezőségnek* definiálja, amelyet sokan használnak az *ekvivalencia* szinonimájaként, holott, ahogy erre rávilágít, az egyenértékűség csak kisebb szakaszokra vonatkozhat, a fordítás egészét viszont az egyezés jellemezheti csak. E kettő összefüggését így szemlélteti:

szöveg kongruenciája > Σ közlések ekvivalenciája

közlés kongruenciája > Σ szavak ekvivalenciája

1. ábra: A szöveg és a közlés összefüggései (Tarnóczy 1966:511)

„Kongruencia csak a szövegösszefüggésbe illő, a közlési szándéknak megfelelő és azonos hatást kiváltó egyenértékűségekből alakítható ki. A kongruencia az alapszöveg és a fordítás objektíven vizsgálható és lemérhető megegyezése a hírtartalom, a közlési szándék és a hatás tekintetében” (Tarnóczy L. 1966: 511-512).

2.1.2. Dániel Ágnes: *A fordítói gondolkodás iskolája*

A 2.1.1. pontban ismertetett könyvnél közel 20 évvel később keletkezett műben Dániel Ágnes hangsúlyozza a fordítónál a *funkcióra érzékeny nyelvtudás* szükségességét. Ez olyan nyelvismeretet jelent, amely „képesse teszi a fordítót két különböző nyelv eszközálománya elemeinek szembesítésére – nem általában, hanem a konkrét, egyszeri és egyedi nyelvi szövedékben, amely lehetővé teszi, hogy az átültetés folyamán a fordító *funkciót funkcióval* feleltessen meg (Dániel Á. 1983: 22-23, kiemelések az eredetiben).

A műfordítás és a szakfordítás viszonyával kapcsolatban megállapítja, hogy eltér a nyelvi és a nyelven kívüli tényezők aránya is. Dániel Ágnes szerint a fordíthatóság megtanulható az ismeretek, készségek és jártasságok segítségével, de a szépirodalmi szöveget nem lehet csak a célnyelv formaművészete segítségével lefordítani. A behelyettesítésekkel kapcsolatban azt állítja, hogy csak akkor alkalmazhatjuk, „*ha a csere nem homályosítja el a behelyettesítendő jel eredeti funkcióját*” (Dániel Á. 1983: 131, kiemelés az eredetiben).

A megfeleltetéseket nehézségi fok szerint egyszerűnek és bonyolultnak nevezi, mely szerint az előbbihez azok az eljárások tartoznak, amelyekben a fordítás csak minimális átrendezést kíván a célnyelvhez való illeszkedéshez. Az utóbbihoz pedig azok az eljárások sorolandók, amelyekben az átrendezés összetettebb folyamatokat követel meg (eltérő kifejezések, eltérő valóságsháttér, stb.). Egy szöveg fordítása annál bonyolultabb, „minél differenciáltabb a szerkezeti fölépítése, minél személyesebb és személyre szólóbb a nyelvi kifejezése, hangvétele” (Dániel Á. 1983: 202).

Fordításon tehát azt érti, ha a célnyelvi szöveg is továbbítani tudja a forrásnyelvi szöveget jellemző gondolatokat, hangulatokat, érzelmeket, amelyekre a forrásnyelvi szöveg „éppen ott és éppen akkor *vonatkozik*” (Dániel Á. 1983: 203, kiemelés az eredetiben).

2.1.3. Külföldi szakirodalmi vonatkozások: Umberto Eco 2006-os könyve¹

Eco kijelenti, hogy a fordítás legegyszerűbben úgy határozható meg, hogy ugyanazt egy másik nyelven mondjuk. Ugyanakkor nem tudjuk megmondani, mit jelent az *ugyanazt* mondani, és csak nagyon pontatlanul tudjuk minden olyan műveletnél, amit parafrázisnak, definíciónak, magyarázatnak, átformálásnak nevezünk. Másodsor nem mindig tudjuk a fordítandó szövegről, *mit* akar mondani. Harmadszor néhány esetben az is bizonytalan, hogy mit jelent a *mondani*.

Bevallja, hogy – lefordított szerzőként – köztes állapotban érezte magát a között a kívánság között, hogy a fordítás ’hű’ legyen azoknak, akiknek írta a művet, másrészt az izgalmas felfedezés között, hogy a szövege, amit írt, változhatott, sőt, néha változnia kellett, amint lefordították egy másik nyelvre. Ez utóbbinál ugyanis észrevette, hogyan kínált fel az ő eredeti szövege a másik nyelvvel értelmezési lehetőségeket, amelyek saját maga számára is rejtve maradtak addig, és hogyan tudta ’feljavítani’. Eco ezen a szón az *intenciót* érti, ami a szöveget spontán jellemzi, függetlenül az ő eredeti empirikus szerzőként rendelkezésre álló intenciójától.

A fordítás tehát úgy definiálható Eco szerint, hogy egy nyelv belső rendszerét és az ezen a nyelven megadott szöveg szerkezetét megértjük, és a szövegszerkezet másolatát hozzuk létre, amely – egy meghatározott leírás mértékei alapján – az olvasónak hasonló hatásokat tud felmutatni, még a szemantikai és a szintaktikai szinten is, mint ahogyan a stilisztikai, metrikai, hangszimbolikai szinten. Ezen kívül olyan érzéseket vált ki, amelyeket az eredeti szöveg elő akart hívni.

Szót ejt a jelentésazonosságról és az ekvivalenciáról is, amelyek ugyan szinonimák, de éppen a szinonímia kérdése okoz problémákat minden fordítónak. Azaz a *referenciális ekvivalencia* nem függ össze a *konnotatív ekvivalenciával*, amelyben a szavak vagy a komplex kifejezések a hallgatók vagy az olvasók fejében azonos asszociációkat és érzéseket hívhatnak elő. Viszont ha egyetlen szó két különböző dolgot fejez ki, már nem szinonímiáról, hanem homonímiáról beszélünk.

A fordítás lehetséges világokat érint, vagyis „...um einen Text zu verstehen – also erst recht um ihn zu übersetzen –, muß man eine Hypothese über die *mögliche Welt* aufstellen, die er repräsentiert. Das heißt, eine Übersetzung muß sich, wenn geeignete Spuren fehlen, auf Mutmaßungen stützen, und erst nachdem der Übersetzer eine Mutmaßung aufgestellt hat, die ihm plausibel erscheint, kann er sich daranmachen, den Text von einer Sprache in eine

¹ Az eredeti német szöveg fordítása az én munkám.

andere zu bringen. Anders ausgedrückt, angesichts des gesamten Spektrums an Inhalten, das von einem Wörterbucheintrag zur Verfügung gestellt wird (plus einer vernünftigen enzyklopädischen Information), muß der Übersetzer die in *diesem* Kontext und *dieser* möglichen Welt wahrscheinlichste, vernünftigste und relevanteste Bedeutung auswählen” (Eco, U. 2006:52, kiemelések az eredetiben).

2.1.4. George Steiner (2009)

A jelentés felfedése és átvitele négy mozzanatból áll, ezek a hit, az agresszió, a bekebelezés és reciprocitás. A hit úgy kapcsolható a fordításhoz, hogy minden megértés a bizalomra épül, ami tulajdonképpen munkahipotézisként fogható fel. Ugyanakkor ez a bizalom nem lehet teljes. Az agresszió mozzanatának jelentése, hogy „a megértés vagy befogadás minden aktusa szükségképp egyúttal egy másik entitásnak is a birtokbavétele – minthogy mindig valamire fordítunk” (Steiner, G. 2009:2). A bekebelezés azt jelenti, hogy a befogadással mi magunk is változunk. Néhány fordítói aktus gazdagítja eszközeinket, más fordítók viszont képtelenek személyes, eredeti alkotásokra. A negyedik aspektust, azaz a reciprocitást, illetve annak megvalósítását minősíti a fordítói munka legfontosabb feladatának.

Általánosan elfogadott tapasztalat, hogy nincs teljesen lefordíthatatlan nyelv. „Jóllehet a különböző nyelvek és kultúrák referenciális eszközei eltérnek egymástól, vannak közöttük átfedések. (...) Minél szövevényesebb és magasabb rendű kultúrák találkoznak egymással, annál inkább feltételezhető köztük az átfedés” (Steiner 2009:56). Ez a hanyag fordításban nem tapasztalható. Rossz fordítás alatt azt érti, ami nem felel meg a forrásnyelvi szövegnek. Ehhez több okot is felsorol, többek között ha a fordító kevesebbet ért és / vagy sajátít ki a szövegből, mint amennyi benne van.

Steiner a fordítás utolsó fázisát 'jóvátételnek' vagy 'helyreállításnak' hívja: a fordító újból egyensúlyt hoz létre a forrásnyelv és a célnyelv között.

Elismeri, hogy nincs tökéletes fordítás, ahogyan eszményi megértés sem létezik; a megértés mindig csak részleges, hiszen a természetes nyelv poliszémikus, a folytonos diakrón változás jellemző rá, és pontatlan is.

2.1.5. Joachim Theisen és a kontrasztív nyelvészet (2016)²

Theisen az idegen nyelvek tanulásánál leszögezi, hogy a nyelvtanulókat az különbözteti meg, mely nyelvet birtokolják már anyanyelvükként. Például egy görögnek, aki németet tanul, rengeteg magánhangzót kell megtanulnia, egy angolnak vagy németnek azonban, aki görögül tanul, egy teljesen más szótagstruktúrát.

A nyelvi univerzálékkal kapcsolatban megemlíti, hogy a nyelv minden embernek rendelkezésére áll, ugyanakkor az ún. rendelkezésre állás kategóriája nagyon problematikus. A nyelv analóg és digitális módon is strukturált, hivatkozva Goodman 2012, Stetter 2005 megállapítására. Ez azt jelenti, hogy erős határok találhatóak a nyelvi egységek között, amelyek egy szó egy másiktól való különbözőségét biztosítják.

² Az eredeti német szöveg fordítása az én munkám.

Megállapítja, hogy az emberi nyelv egyik legfurcsább és legvarázslatosabb tulajdonsága a reflexív jelleg, vagyis a nyelv az egyedüli kód, amely a saját eszközeire saját magával reflektál, eltekintve a művészi, azaz megkonstruált nyelvektől (pl. logika).

Az interkulturális kommunikációt a 'kultúratudományi nyelvészettel' (*kulturwissenschaftliche Linguistik*) párhuzamosan hozza szóba. Az interkulturális kommunikációt a legtöbb esetben nem a hétköznapi értelemben, hanem egy magasabb célnak alárendelve kíséri érdeklődés. Az anyanyelvi beszélők elég tökéletesen beszélnek anyanyelvüket, de nem tudják, miért, mert fogalmuk sincs a grammatikáról. Az interkulturális kommunikációtudomány alapkérdése, hogyan tudja felhasználni a megszokottat, hogy valami újnak nyerjen teret, a kultúratudományi nyelvészet viszont azzal foglalkozik, milyen specifikus nyelvi kijelentéseket lehet a különböző kultúrákba átültetni. Más szavakkal: diskurzusokban gondolkodva hogyan kezelünk egy helyzetet nyelvi szempontból adekvátan. A két tudományterület között – ha nem is fogadjuk el – egy határ húzódik: az interkulturális kommunikáció konkrét szóbeli kommunikációt vizsgál, és az alkalmazásra helyezi a hangsúlyt. A kultúratudományi nyelvészet viszont azt kérdezi, milyen értéke van a nyelvnek a nyilvánosság előtt, és hogyan szerveződik nyelvi szempontból a teljes társadalmi szerkezet.

A hamis barátokat, vagyis a nyelvi interferenciából adódó jelenségeket amiatt látja érdekesnek, mert ezek a szavak bizonyítják, hogy milyen különböző irányokba fejlődött két egymással rokon nyelv. Az irodalmi szövegek fordításánál külön szempont, hogy azok „gerade von ihrer Mehrdeutigkeit leben, die Metaphern und Metonymien verwenden, die sich auch auf einer rein lautlichen oder prosodischen Ebene abspielen” (Theisen 2016:185). A kontrasztív nyelvészetre nem hárul az a feladat, hogy a helyes fordításról adjon útmutatást. Megállapíthatja a különbségeket, megnevezheti a lehetőségeket a nyelvekre vonatkozóan. A tertium comparationis esetén azt mutatja, hogy egy szöveg mely aspektusát vette át egyik nyelvből a másikba (vagy melyiket kell átvennie).

2.2. A fordíthatóság kérdései

A fordítástudomány mindig a szöveget tekinti alapegységnek (Albert 2003, 2011, 2014; Cs. Jónás 2004, Forgács 2005, Károly 2007, 2021; Klaudy 1994, 2004, 2007; Szűcs 2009).

2.2.1. A fordítás tényezői

Klaudy Kinga a fordítási szituáció nyelvi és nyelven kívüli tényezőit a következőképp határozza meg: a nyelvi tényezőkhöz a forrásnyelv (FNy), a célnyelv (CNy), a forrásnyelvi szöveg (FNySz), valamint a célnyelvi szöveg (CNySz) tartozik. Nyelven kívüli tényezőkként a forrásnyelvi adót (FNyA), a célnyelvi vevőt (CNyV), a fordítót (FNyV és CNyA), a forrásnyelvi kontextust (FNyK) és a célnyelvi kontextust (CNyK) lehet megemlíteni. Az utóbbi kettő történelmi, társadalmi, kulturális és egyéb kontextust jelent (Klaudy 1994: 28-29). Ezeket a következő ábra szemlélteti:

A fordítási szituáció nyelvi tényezői	A fordítási szituáció nyelven kívüli tényezői
forrásnyelv (FNy) célnyelv (CNy) forrásnyelvi szöveg (FNySz) célnyelvi szöveg (CNySz)	forrásnyelvi adó (FNyA) célnyelvi vevő (CNyV) fordító (FNyV és CNyA) forrásnyelvi kontextus (FNyK) célnyelvi kontextus (CNyK)

2. ábra: A fordítási szituáció nyelvi és nyelven kívüli tényezői (Klaudy K. 1994:28-29)

Nagyon fontos Klaudy Kinga azon megállapítása, hogy „A fordítás elsősorban mégiscsak kétnyelvű beszédtevékenység, ami azt jelenti, hogy bármely nyelvről fordítunk bármely nyelvre, a fordítás folyamata sohasem lehet független a fordítás folyamatában összetetalálkozó illetve szembekerülő két nyelv hasonlóságaitól és különbségeitől” (Klaudy 1997:92).

2.2.2. A fordítás ellentmondásai

Albert Sándor (2003, 2011) alapvető problémának tartja, hogy a fordítás leírása (a traduktográfia) meglehetősen kidolgozatlan, ráadásul összemosódik a fordításkritikával, vagyis nincs elkülönítve egymástól a leírás (graphos), a kritika (kritiké) és a róla szóló beszéd (a traduktológia / logos). Emellett sokféle definíciója létezik a fordításnak, ami az elméleti hiányt mutatja, ráadásul nincs mindenki által elfogadott fordításelmélet. A fordítástudomány terminus összefoglalóan jelöli mindazokat a kutatásokat, amelyek a fordításra, illetve a fordítói tevékenységre vonatkoznak.

Ha abból a tényből indulunk ki, hogy az elmélet belső koherenciával, ellentmondásmentesen, objektíven, ellenőrizhető módon (verifikálhatóan) és cáfolhatóan (falszifikáltnak) működik, ezen kritériumok alapján a fordításelméleteket nem tekinthetjük tudományfilozófiai értelemben elméletnek. A fordításelméletek a fordítás gyakorlatának elméletei (Albert 2003, 2011, 2014). Ugyanakkor minden elmélet metateóriává válik, ha elszakad a gyakorlattól. Vagyis elsődlegesen a meglévő fordítói gyakorlatok hogyanját kell az elméletnek leírnia.

„A fordítás olyan rendkívül árnyalt és bonyolult nyelvi tevékenység, amelynek magától értetődően volt, van és mindig lesz egy sor nyelven kívüli, hermeneutikai, formalizálhatatlan és irracionális összetevője, ezek azonban rejtve maradnak mind az elméletírók, mind a gyakorló fordítók előtt. A fordítási művelet tárgya nem a nyelv, nem is a kultúra, hanem a *diskurzus*.” (Albert S. 2003:35).

Albert Sándor (2003) több paradoxont is felsorol a fordítással kapcsolatban:

1. Elméleti alapon a fordítás nem lehetséges vagy lehetetlen, hanem mindkettő egyszerre. Ugyanis egy nyelv jelentéses részét (szemantika) át lehet vinni egyik nyelvből a másikba, ez a fordíthatóságot igazolja. Ám a nyelv jelöléses része (szemiotika) nem vihető át, ez a fordíthatatlan. „A fordító természetesen mindig szöveget fordít, de a nyelv lineáris jellege miatt *tevékenységének egyetlen pillanatában sem fordítja a teljes szöveget*: mindig egyes szavakat, mondatokat, kifejezéseket, idiomatikus szerkezeteket, indulatszavakat, felkiáltásokat stb. fordít, ezeket viszont mindig az *egész szöveg* előzetes ismerete alapján érti meg és interpretálja” (Albert S. 2003:39, kiemelések az eredetiben).

2. Minél jobban ért egy fordító egy szöveget, annál nehezebb a fordítás.
3. Minél pontosabbnak tekinthető egy fordítás nyelvi szempontból, annál pontatlanabb lesz fordított szöveggént. Vagyis a gyakorlat azt mutatja, hogy a formális megfelelés az esetek nagy részében nem ad szövegszintű diszkurzív ekvivalenciát.
4. A fordítás lehetetlenség: ezt leginkább a szójátékok, parafrázisok, poliszémia, homonímia, paronímia stb. jelensége felől lehet bizonyítani – elméletileg. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy a valóságban ezek a kategóriák nem állnak szemben egymással, hanem fokozatosság mutatható ki közöttük.

absztrakt	konkrét
langue	parole
kompetencia	performancia
mondat	megnyilatkozás
fonéma	beszédhang
lexéma	szó(alak)
jeltípus	jelpéldány
szubsztancia	forma

3. ábra: A nyelvészet fő oppozíciói – klasszikus fogalompárjai (Albert S. 2003: 46)

absztrakt	konkrét
nyelv	diszkurzus
formális megfelelés	diszkurzív ekvivalencia
szójelentés	(diszkurzív) értelem
adott	létrehozott

4. ábra: A fordításelmélet fő oppozíciói (Albert 2003: 73)

„Mindenfajta fordítási tevékenység előfeltétele a nyelv 'szövegesítése', és valamilyen diszkurzív értelem létrehozása. Ha egy nyelvi egység szöveg, akkor valamilyen mértékben mindig fordítható. (...) A veszteség minden fordítási művelet inherens és elkerülhetetlen velejárója” (Albert S. 2003: 48, kiemelések az eredetiben).

2.3. Átváltási műveletek

A *fordítási stratégia* terminust Károly Krisztina háromféle módon kategorizálja, amennyiben létezik a célnyelvben is a forrásnyelvi műfaj: az első a zéró transzfer stratégiája, amikor a fordító a célnyelvi szövegnormát követi, például stiláris adaptációnál, vagy az információtartalom és a logikai struktúra adaptálásánál. Az információtartalom a kihagyás,

a betoldás és a megváltoztatás műveleteit jelenti. Ez utóbbi tovább csoportosítható az érzelmi adaptáció, a kulturális adaptáció, a taktikai adaptáció és az egyszerűsítés szempontjából. A logikai struktúra adaptálása két területen érvényesülhet, ezek a logikai relációk explicitálása és a logikai felépítés tisztázása. A második stratégiánál a fordító a forrásnyelvi szövegnormát követi. A harmadik stratégiánál pedig ötvözi az első és a második stratégiát, ezáltal egy hibrid szöveget hozva létre.

Károly Krisztina a fordítói stratégiákra vonatkozó megállapításait azokkal az információkkal is kibővíti, hogy azok a forrásnyelvi vagy a célnyelvi szöveget helyezik-e középpontba. Így a zéró transzfer stratégiát honosításnak, a második és a harmadik stratégiát pedig idegenítésnek nevezi (Károly 2007).

Fischer Márta egyik legújabb tanulmányában szintén a honosító és idegenítő stratégiákat vizsgálja, és arra a következtetésre jut, hogy a szépirodalmi szövegek fordítási stratégiái között általában a honosítás a követendő példa, hogy a célnyelvi olvasóhoz minél közelebb kerüljön a szöveg. Ugyanakkor megállapítja, hogy a honosítás és idegenítés előfordulása – mivel egy szövegen belül is élhet a fordító mindkét stratégiával – maradjon arányos keretek között. De Groot (1990), valamint Arntz, Picht és Mayer (2004) alapján Fischer Márta három eljárást említ arra vonatkozóan, ha a forrásnyelvi és célnyelvi tartalom jelentősen különbözik egymástól, illetve ha az adott fogalomnak nincs célnyelvi megfelelője: az első eljárás a kölcsönzés vagy tükörfordítás, a második eljárás a magyarázó körülírás, a harmadik pedig a célnyelven történő megnevezés, vagyis egy neologizmus alkotása. Fischer Márta a honosítást funkcionális ekvivalensnek, az idegenítést pedig fordítási ekvivalensnek nevezi, és megállapítja, hogy „a fordítás során a két stratégia közötti választás – a terminusoktól a szöveg egészéig – több szintet is érint. Másrészt a különböző szinteken hozott döntéseknek nem feltétlenül kell összhangban lenniük. Míg az idegenítés a terminusok esetében sokszor indokolt lehet (mert éppen a forrásnyelvi fogalmi rendszer hangsúlyozása a cél), addig a stílus és a regiszter tekintetében nem feltétlenül ez a mindenkor követendő példa” (Fischer M. 2023: 21-22).

A fordítás során alkalmazott műveleteket a fordításelméleti szakirodalom sokféleképpen osztályozza: a művelet oka, célja, szintje, jellege stb. szerint. Így megkülönböztethetők egymástól a *kötelező átváltási műveletek*, melyeket a fordítók a két nyelv lexikai és grammatikai rendszerének eltérései miatt alkalmaznak; a *fakultatív átváltási műveletek*, melyeket a kötelező műveleteken túl végeznek el a fordítók; továbbá az *automatikus műveletek*, amelyeket a két nyelv rendszerbeli különbségei miatt kötelezően el kell (el kellene) végezni – ez nagymértékben függ a fordító kompetenciájától (Klaudy-Salánki 2000). A továbbiakban Klaudy Kinga (2004, 2007) fogalmi kategóriáit mutatom be részletesebben.

2.3.1. Az explicitációs hipotézis

Az explicitáció olyan fordítási művelet, amely során a fordító nyíltabban, világosabban, esetleg több szóval fejezi ki a tartalmat a célnyelvi szövegben, mint ahogy azt a forrásnyelvi szöveg szerzője tette. Ennek a jelenségnek első rendszeres megközelítését Blum-Kulka (1986) adta tanulmányában. Ebben a kohézió-jelölők eltolódásának okát részben a grammatikai rendszerek különbségeiben látja, például a grammatikai nem jelölésében,

részben pedig a stilisztikai preferenciák különbségeiben, hiszen minden nyelv más kohézió-jelölő eszközöket részesít előnyben.

„A forrásnyelvi szöveg interpretációjának folyamatában olyan célnyelvi szöveg jöhet létre, amely redundánsabb, mint a forrásnyelvi szöveg. A redundancia kifejeződik abban, hogy nő a célnyelvi szöveg kohézív explicitiségének szintje. Ezt az érvelést 'explicitációs hipotézisnek' nevezhetjük, amely azt állítja, hogy a forrásnyelvi szövegről a célnyelvi szövegre való áttérés folyamatában megfigyelhető a kohézív explicitiség növekedése, függetlenül a két nyelv rendszerbeli és szövegépítési különbségeitől. Ebből az következik, hogy az explicitációt olyan jelenségnek tartjuk, amely inherens része a fordítás folyamatának” (Blum-Kulka 1986:19, idézi Klaudy K. 2007:157).

2.3.1.1. A kötelező explicitáció

Kötelező explicitációról akkor van szó, amikor a fordítónak nincs más választása a nyelvek morfológiai, szintaktikai és szemantikai rendszerének különbségei miatt. Ez mutatkozhat bizonyos grammatikai vagy lexikai elemek konkretizálásában, felbontásában vagy betoldásában.

Az egyik ilyen grammatikai kategória a „hiányzó kategória”. Mivel a magyarban nincs prepozíció, az indoeurópai nyelvekben viszont van, minden magyarról angolra, németre, oroszra stb. fordított szövegben többszavak keletkeznek. A másik példa a grammatikai nem jelenléte vagy hiánya. A magyar nyelvben nincs olyan grammatikai kategória, amely a nemek (hímnem, nőnem, semlegesnem) közötti megkülönböztetésre szolgálna, az indoeurópai nyelvekben viszont megtalálható a nemek közötti megkülönböztetés. Így a magyar szövegek az indoeurópai nyelvekre történő fordítás során kötelezően és automatikusan konkretizálódnak, ezzel pedig explicittebbé válnak. A személyes névmás ugyan nem hiányzó kategória, mivel egyaránt jellemző a magyar és az indoeurópai nyelvekre is, ugyanakkor – mivel a magyar személyes névmásnak nincs neme – más a szövegszervező funkciója. A szereplőkre történő utalást, a szereplők azonosítását, vagyis a referenciális funkciót a magyar szövegben az alanyra, tárgyra utaló ragozott igealak, továbbá a birtokos személyrag biztosítja.

A szemantikai explicitáció nem kizárólag szótöbblet formájában jelentkezik. Létrejöhet szűkebb, konkrétabb jelentésű szó által is, mivel a valóság különböző szegmentálása miatt bizonyos fogalmak, például testrészek, színek, rokonsági viszonyok megnevezése részletezőbb az egyik nyelvben, mint a másikban (lásd az angol *brother* és *sister* szavak konkretizálást a magyar nyelvben: *báty* –*older brother*, *öcs*–*younger brother*, *nővér*–*older sister*, *húg*–*younger sister*).

	Explicitáció	Implicitáció
Szemantikai Exp. / Imp.	Testrészek konkretizálása Irány: MAGYAR →IE M: <i>arc</i> IE: <i>face / cheek</i>	Testrészek általánosítása Irány: IE →MAGYAR IE: <i>face / cheek</i> M: <i>arc</i>
Grammatikai Exp. / Imp.	Nemek konkretizálása Irány: MAGYAR →IE M: <i>belépett</i> IE: <i>she entered</i>	Nemek általánosítása Irány: IE →MAGYAR IE: <i>she entered</i> M: <i>belépett</i>

3. táblázat: Nyelvspecifikus és mindkét irányban kötelező átváltási műveletek
Szimmetrikus viszony az explicitáció és az implicitáció között (Klaudy K. 2004:71, 2007:183)

	Explicitáció	Implicitáció
Morfológiai Exp. / Imp.	Jelentések felbontása Irány: MAGYAR →IE <i>M: megszólalt</i> <i>IE: begin to speak</i>	Jelentések összevonása Irány: IE →MAGYAR <i>IE: begin to speak</i> <i>M: megszólalt</i> NEM KÖTELEZŐ vö. <i>M: elkezdett beszélni</i>
Szintaktikai Exp. / Imp.	Névszói szerkezetek felemelése a mondat szintjére Irány: IE →MAGYAR GYAKRAN ELKERÜLHETETLEN	Mondategységek lesüllyesztése a mondat szintje alá Irány: MAGYAR →IE NEM KÖTELEZŐ

4. táblázat: Nyelvspecifikus, de csak az egyik irányban kötelező átváltási műveletek
Aszimmetrikus viszony az explicitáció és az implicitáció között (Klaudy K. 2004:72, 2007:183)

2.3.1.2. A fakultatív explicitáció

A fakultatív explicitáció azokban az esetekben történik, amikor a fordítónak van választási lehetősége. A kötelező explicitációhoz hasonlóan bizonyos lexikai vagy grammatikai elemek konkretizálásában, felbontásában vagy betoldásában érhetők tetten.

Szósztintű fakultatív explicitáció akkor jön létre, amikor az indoeurópai nyelvek igéit konkretizáljuk a magyar nyelvben, melynek legjellegzetesebb példája az idéző igék konkretizálása. Ide tartozik még a kezdést kifejező igék és az általános jelentésű igék konkretizálása.

Mondatszintű fakultatív explicitációval akkor találkozunk, amikor az indoeurópai nyelvek implicit formában lévő állításait a magyar nyelvre történő fordításkor explicitté tesszük, vagyis tagoltabb, több mondategységből álló kifejezéssé alakítjuk át a felbontással.

A *szövegsztintű fakultatív* átváltási műveletek kategóriájához sorolható a mondatok közötti logikai kapcsolatok világosabb érzékeltetését szolgáló kötőelemek és nyomatékosító szavak betoldása; a téma-réma viszonyok megőrzését szolgáló szórendi átváltási műveletek; továbbá a visszautalások és az előreutalások explicitté tétele, például a lexikai ismétléssel járó visszautalást a fordító mutató névmással oldja meg.

A *pragmatikai fakultatív explicitáció*nak elsősorban nyelven kívüli okai vannak: olyan kiegészítéseket tartalmaz, amelyekre a forrásnyelvi és a célnyelvi olvasók eltérő háttérismerete miatt van szükség. Például a forrásnyelvi reáliák (ételek, italok, ruhák, pénzek, mértékegységek, intézmények, rendfokozatok, tisztségek elnevezései) gyakran semmit sem jelentenek a célnyelvi olvasóknak, ilyenkor a fordítók több eljárást alkalmazhatnak munkájuk során: általánosítást, körülírást, kihagyást, analógia keresését tehetik. Ezeknek a műveleteknek dramaturgiai, hangulatteremtő, ismeretterjesztő és kultúrákövetítő funkciójuk is van.

	Explicitáció	Implicitáció
Szemantikai Exp. / Imp.	Az idéző igék konkretizálása Irány: IE →MAGYAR <i>IE: said</i> <i>M: morogta (murmured)</i> NEM KÖTELEZŐ vö: <i>M: mondta</i>	Az idéző igék általánosítása Irány: MAGYAR →IE <i>M: morogta</i> <i>IE: said</i> NEM KÖTELEZŐ vö: <i>IE: murmured</i>
Szövegszintű Exp. / Imp.	Nyomatékosító elemek, T/R szakaszhatárjelölő elemek betoldása Irány: IE →MAGYAR <i>IE:(-)</i> <i>M: tulajdonképpen</i> NEM KÖTELEZŐ	Nyomatékosító elemek, T/R szakaszhatárjelölő elemek kihagyása Irány: MAGYAR →IE <i>M: tulajdonképpen</i> <i>IE: actually</i> NEM KÖTELEZŐ

5. táblázat: *Nyelvspecifikus, de egyik irányban sem kötelező átváltási műveletek*
Aszimmetrikus viszony az explicitáció és az implicitáció között (Klaudy K. 2004:72, 2007:184)

	Explicitáció	Implicitáció
Pragmatikai Exp/Imp	Magyarázó betoldások földrajzi nevek, intézménynevek fordításakor Irány: nincs NEM KÖTELEZŐ	Magyarázó elemek kihagyása földrajzi nevek, intézménynevek fordításakor Irány: nincs NEM KÖTELEZŐ

6. táblázat: *Nem nyelvspecifikus és egyik irányba sem kötelező átváltási műveletek*
Aszimmetrikus viszony az explicitáció és az implicitáció között (Klaudy K. 2004:73, 2007:185)

2.3.2. Az implicitáció

Az implicitáció jelensége az explicitáció ellenpólusaként fogható fel: ide tartoznak a testrészek általánosításai, a nemek általánosítása, a jelentések összevonása, a mondat egységek lesüllyesztése a mondat szintje alá, az idéző igék általánosítása, a nyomatékosító elemek, a téma-réma szakaszhatár-jelölő elemek kihagyása, a magyarázó elemek kihagyása földrajzi vagy intézménynevek fordításakor.

2.3.3. Az explicitáció és az implicitáció kapcsolata

Az explicitáció egy átfogó kategória. A kötelező átváltási műveletek általában szimmetrikusak, azaz az egyik irányban végbemenő explicitáció a másik irányban végbemenő implicitációt von maga után. Ilyen például a szintetikus magyar igealakok felbontása a magyarról az indoeurópai nyelvekre történő fordításkor, vagy a segédigék jelentésének beolvasztása a szintetikus magyar igealakba az indoeurópai nyelvekről magyarra történő fordításkor. A személyes névmás, a tárgyi bővítmény és a jelen idejű létige

betoldása a magyarról német nyelvre való fordításban automatikus és kötelező átváltási művelet. Ha viszont a német nyelvről a magyarra való fordítást vizsgáljuk, az a tapasztalat, hogy csak a jelen idejű létige tűnik el automatikusan a magyar fordításokból, a személyes névmás és a tárgyi bővítmény kihagyása már nem automatikusan megy végbe.

A fakultatív explicitációnál már gyakori az aszimmetria. Így a felemelés vagy 'kicsomagolás' jelensége – vagyis az indoeurópai nyelvekben található bővített főnévi és igenévi szerkezetek önálló mondategységgel történő fordítása magyar nyelvre – nem mindig történik meg fordított irányban, elmarad az implicitáció. (Klaudy 2004).

2.3.4. Az aszimmetria hipotézis

Ez a hipotézis azt feltételezi, hogy az explicitáció és az implicitáció nem szimmetrikus műveletek, mivel a fordítók – ha van választási lehetőségük – gyakrabban élnek a konkretizálás, felbontás és betoldás, mint a generalizálás, összevonás és kihagyás lehetőségével. Az aszimmetria egyik oka Klaudy Kinga szerint a kooperáció elve a nem jelenlévő befogadó iránt: mivel a fordító nem tud közvetlenül meggyőződni az általa továbbított szöveg információtartalmának elégséges voltáról a megértés szempontjából, ezért minden eszközzel (magyarázatok, betoldások, kiegészítések) igyekszik elősegíteni a célnyelvi befogadó számára a szöveg megértését. Ezáltal sokszor 'túlbiztosít', aminek következtében explicitáció történik (Klaudy 2004).

A műveletek elvégzésének szintjei alapján beszélhetünk szószintű (lexikai egységek), szószerkezetszintű (többek között a jelzős szerkezetek vonatkozásában), mondat szintű (német szenvedő szerkezetek cselekvőre alakítása), továbbá szövegszintű (alanyok egységesítése a bekezdésen belül) egységekről. A szószintű műveleteknél gyakori a grammatikai cserék, áthelyezések, betoldások és kihagyások alkalmazása.

Szintén fontos tényezőknek számítanak a fordítás során a stilisztikai és a pragmatikai átváltási műveletek. Az előbbi típus a lexikai és grammatikai átváltásokból származó célnyelvi szöveget a műfaji következmények szempontjából is megvizsgálja. Az utóbbi esetben pedig a lexikai és grammatikai átváltásokból származó célnyelvi szöveget a célnyelvi olvasók szokásai, háttérismeretei stb., vagyis a célnyelvi kultúra szempontjából is figyelembe veszi (Klaudy-Salánki 2000:18–22).

2.3.5. Az átváltási műveletek típusai

2.3.5.1. Grammatikai cserék

A grammatikai cserék közé tartozik a szavak formájának, a szófajoknak, a mondatbeli szerepeknek a megváltoztatása, valamint a szó felváltása szókapcsolattal, a személytelen mondat felváltása személyes mondattal, az egyszerű mondaté az összetetttel és a mondatthatárok áthelyezése.

A szavak formájának megváltoztatásához az igeidők, az ige személyének és számának, az ige módjának, az ige szemléletének, továbbá a szenvedő ige cselekvő igével történő megváltoztatása sorolható. A szófajoknál a főnév felváltása névmással és névmás felváltása főnévvel, a főnév felváltása igével, a főnév felváltása melléknévvel és a melléknév felváltása főnévvel, az állítmányi melléknév felváltása igével és az ige felváltása főnévvel, határozószóval stb. említhető.

2.3.5.2. Grammatikai áthelyezések

A grammatikai áthelyezésekhez tartozik az alany mondatbeli helyének, az alany és az állítmány egymáshoz viszonyított helyének, az összetett állítmány részeinek, továbbá a tárgy, a határozó és a jelzők mondatbeli helyének a megváltoztatása.

2.3.5.3. Grammatikai betoldások

Ide tartoznak a névelőbetoldások, a birtokos jelző betoldása, az igei állítmány és a deszemantizált „ember” főnév betoldása.

2.3.5.4. Grammatikai kihagyások

A grammatikai kihagyásokhoz sorolható a személyes névmás kihagyása alanyi funkcióban, a mutató névmások kihagyása, az eredeti szöveg redundáns elemeinek kihagyása, a fölösleges kiemelések és nyomatékositások elhagyása és a szöveg sűritése az olvasók háttérismeretének figyelembe vételével.

2.3.5.5. Lexikai átváltási műveletek

A lexikai átváltási műveletek közé számít a jelentések szűkítése (differenciálás és konkretizálás), a jelentések bővítése (generalizálás), a jelentések összevonása, a jelentések felbontása, a jelentések kihagyása és betoldása, a jelentések áthelyezése és felcserélése, a teljes átalakítás, valamint a kompenzálás.

2.3.5.6. Stilisztikai átváltási műveletek

A lexikai és grammatikai átváltások eredményeként létrejövő célnyelvi szöveget abból a szempontból is meg kell vizsgálni, hogy megfelel-e bizonyos műfaji követelményeknek. Így a szépirodalmi fordításokban ajánlott a szenvedő igéket cselekvő igékre váltani.

2.3.5.7. Pragmatikai átváltási műveletek

A lexikai és grammatikai átváltások eredményeként létrejövő célnyelvi szöveget a célnyelvi olvasók szokásai, háttérismeretei, azaz a célnyelvi kultúra vonatkozásában is meg kell vizsgálni.

2.3.5.8. A fordítási műveletpárok

Első műveletpár: balra helyezés / jobbra helyezés

Ide tartozik a szórend megváltoztatása például a jelzős szerkezetek elhelyezkedése miatt. Az angol, német, orosz és magyar jelzős szerkezetek hasonlítanak egymásra abban, hogy a melléknévi jelző az alapszótól balra áll (*piros alma, red apple, roter Apfel, krasznoje jabloko*). Abban viszont eltérnek, hogy az indoeurópai nyelvekben a főnévi jelzők (birtokos jelző, határozói jelző) legtöbbször az alapszótól jobbra állnak (*taverna in the upper town, Mann mit einem Rucksack, cselovek v kapjusone*). A magyar nyelvben a jobbra bővítés ritka jelenségnek számít, mivel ezen szerkezetek után nehéz folytatni a mondatot (*taverna a felsővárosban, ember hátizsákkal, ember csuklyában*). Vagyis az angol, német és orosz nyelv posztpozitív jelzőit a magyarban prepozitív jelzőkre váltjuk fel.

Második műveletpár: betoldás / kihagyás

A lexikai betoldások az olvasók háttérismereteinek különbsége miatt szükségesek, a grammatikai betoldások viszont a forrásnyelv és a célnel közötti szintaktikai különbségek miatt fontosak. Olyankor is alkalmazni kell őket, amikor más a nyelvi funkciója az egyik és a másik nyelvben az adott szófajnak, például a határozott névelő vagy a személyes névmás a német és a magyar nyelvben. A jelzősítő elemek kihagyása a balra álló jelzők jobbra helyezésekor inkább 'szintaktikai lehetőség'.

Harmadik műveletpár: felemelés / lesüllyesztés

A grammatikai felbontás során egyetlen forrásnyelvi mondatból több célnyelvi mondat keletkezik a fordításkor. Ezt az átváltási műveletet elég ritkán alkalmazzák a fordítók, ellentétben a grammatikai felemeléssel, melynek során a forrásnyelvi mondat bővített névszói vagy igenévi szerkezeteit önálló célnyelvi tagmondatokká alakítják a célnyelvben. Grammatikai összevonás akkor történik, amikor két vagy több forrásnyelvi mondatból egyetlen célnyelvi mondatot hoz létre a fordító. Ezt a műveletet – a grammatikai felbontáshoz hasonlóan – szintén ritkán alkalmazzák. A grammatikai lesüllyesztés pedig azt jelenti, hogy a fordító mondatátáron belül maradván alakítja át a forrásnyelvi mondat valamelyik önálló mondategységét főnévi vagy igenévi szerkezetté.

Szövegszintű műveletek a fordításban

A fordítás folyamata legalább három szakaszra bontható, ezek: a forrásnyelvi percepció, a transzfer és a célnyelvi produkció. A fordító szempontjából a megértés megfeleltetést is jelent, emiatt a fordítási célú megértés mindenképpen szövegszintet igényel (Klaudy 2007). Dressler és Beaugrande a szövegszerűség hét ismervét gyűjtötte össze (idézi Klaudy K. 2007:140-141). A *kohézió* a felszíni elemek összefüggését jelenti. Az átvitelnél látható mínusz azt jelenti, hogy a fordítónak nem kell átvinnie a szöveg kohéziós elemeit, csak helyesen dekódolnia, és a célnyelvre jellemző kohéziós eszközöket használnia.

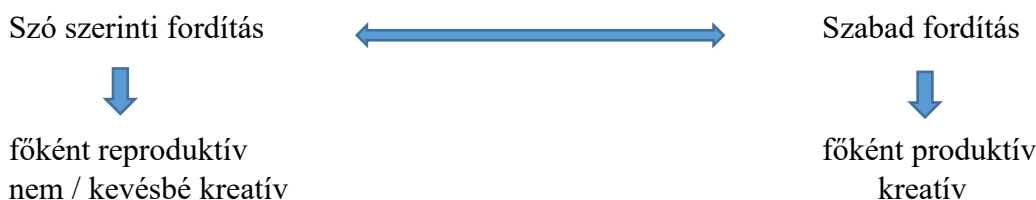
A *koherencia* a szövegfelszín alatti fogalmak közötti viszonyok hálóját jelenti. A fordítónak itt csak észlelési és átviteli feladata van, a fogalmak közötti viszonyokat az eredeti szöveg létrehozója teremti meg. A szándékoltóság a forrásnyelvi szöveg alkotójához és a fordítás megrendelőjéhez kapcsolható, a fordító itt nyelvi közvetítőként szerepel csak. Az elfogadhatóság viszont annál hangsúlyosabb szerephez jut a fordítás produkciós szakasza, hiszen a célnyelvi szöveg használhatóságát a fordítónak kell létrehoznia.

A *hírérték* a szövegben megvalósuló közlés ismert / ismeretlen, várt / váratlan mivolta. Ez az elsődleges szöveghez tartozó jellemző, amit tehát meg kell érteni, át kell vinni. A *helyzetszerűség* az adott szöveget az adott helyzetben teszi indokolttá, ezzel nincs a fordítónak feladata. Az *intertextualitás* a szöveg kapcsolatát jelenti az őt megelőző, körülvevő és követő szövegekkel. A fordító feladata itt az, hogy a forrásnyelvi szöveg intertextuális feladatait helyesen dekódolja, és eldöntse, hogy milyen célnyelvi szövegek közé fog beilleszkedni a fordítás. Ez alapján kell kiválasztania a célnyelvi eszközöket is a produkciós szakaszban.

	EREDETI	FORDÍTÁS	FORDÍTÁS	FORDÍTÁS
	FNY Produkción	FNY Percepción	Átvitel	CNY Produkción
Kohézió	+	+	-	+
Koherencia	+	+	+	-
Szándékoltás	+	-	-	-
Elfogadhatóság	+	-	-	+
Hírérték	+	+	+	-
Helyzetszerűség	+	-	-	-
Intertextualitás	+	+	-	+

7. táblázat: A szövegszerűség ismérvei és megteremtésük az eredetiben és a fordításban (Dressler – Beaugrande, idézi Klaudy K. 2007:140)

A fordítási szöveg funkcionális megközelítését Károly Krisztina is vizsgálja, és megállapítja, hogy a fordítás folyamata nemcsak reprodukciót, hanem produkciót is jelent, mivel a célnyelvi szöveg létrehozásával a fordító több szempontból is segítségül hívja saját kreativitását. A fordítás tehát „dinamikusan változó mértékben produktív és reprodukzív természetű jelenség” (Károly K. 2007: 47). Ez egy fokozati skálán elhelyezhető két pólus: minél közelebb áll a szó szerinti fordításhoz, annál inkább reprodukció, és minél közelebb a szabad fordításhoz, annál inkább produkciónak számít.

5. ábra: A fordítási szövegalkotás graduális szerkezete (Károly K. 2007:47)

2.4. Az ekvivalencia „fogalma” és fokozatai

„Az ekvivalencia a fordítástudomány központi kategóriája, egyik legtöbbet vitatott és legtöbb indulatot kiváltó fogalma” (Albert S. 2003: 32). Ez egy *funkcionális-relacionális*, vagyis nem rögzült kategória, amelyet „a fordító hoz létre az adott forrásnyelvi és az általa létrehozandó célnyelvi szöveg között” (Albert S. 2003:33). Nagyon sok kritérium alapján feleltethető meg egymással két nyelvi egység (mondat, bekezdés, szöveg), de ezen megfeleltetések közül nem mindegyik tekinthető ekvivalenciának. Ugyanis a megfeleltetés magasabb rendű kategória az ekvivalenciánál, ami mindig valamilyen szempont szerinti megfeleltetést jelent.

A fordítás és az ekvivalencia is empirikus fogalmak, azaz a gyakorlat oldaláról közelíthetőek meg. „Ekvivalencia csak konkrét szövegen belül hozható létre, ugyanakkor egy szövegben olyan mondatok is lehetnek ekvivalensek, amelyek nyelvileg még csak nem is hasonlítanak egymásra” (Albert S. 2011:151).

2.4.1. V. N. Komisszarov: Az ekvivalencia szintjeinek modellje

Ez a modell azt feltételezi, hogy a fordításkor a forrásnyelvi és célnyelvi szöveg analóg szintjei között jönnek létre az ekvivalenciakapcsolatok. A forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg tartalma felbontható egymást követő szintekre, ezek a nyelvi jelek (ezt a fogalmat csak a szavakra alkalmazza), a megnyilatkozás, a közlemény, a szituáció és a kommunikációs cél. A szöveg létrehozása a különböző szintek közötti választás eredménye tehát.

„Ideális esetben a célnyelvi szövegnek vissza kell adnia a forrásnyelvi szöveg teljes tartalmát. Ahhoz, hogy megközelítsük ezt az ideált, maximális ekvivalenciakapcsolatokat kell létrehozunk a megfelelő szintek között” (Komisszarov 1972:154).

A fordítás folyamatának lépései a következők: a fordító fordítás közben egyesíti magában az adó és a vevő funkcióit, ezért letről felfelé és fordítva is végighalad a szinteken. Ez a következőképpen néz ki

Első szakasz: a fordító elemzi a forrásnyelvi szöveget, azaz lépésről lépésre tisztázza a forrásnyelvi szöveg minden tartalmi szintjét a nyelvi jelek szintjétől a kommunikációs cél szintjéig.

Második szakasz: a fordító használja a célnyelvi kódot, ezért ellenkező irányban járja végig a szintek hierarchiáját, eközben megvizsgálja, nem határozza-e meg az adott tartalmi szint a fordítás végső változatát; ha valamelyik szint már megköveteli bizonyos kötelező formák használatát, akkor mintegy a forrásnyelvi szövegtől függetlenül választja ki a fordítási variánsot. Ha nem talál ilyen korlátozást, akkor a nyelvi jelek szintjén kezdi meg a variánsok kiválasztását, és ekvivalenciakapcsolatot létesít a forrásnyelvi szöveg ezen szintjével. Ezt követően továbblép a következő szintre. Így a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg egységei ekvivalensek lesznek egymással a különböző tartalmi szinteken.

„A fordíthatóság felső küszöbe a legalsó szinten (a nyelvi jelek szintjén), alsó küszöbe pedig a legfelső szinten (a kommunikációs cél szintjén) létrehozott ekvivalencia a leírt eljárásnak megfelelően automatikusan feltételezi a felsőbb szinteken való ekvivalenciát is” (Komisszarov 1972: 154-155).

2.4.2. J.C. Catford: Szöveg-ekvivalens, formális ekvivalens, fordítási ekvivalens

Catford a szöveg-ekvivalencia fogalmához a szöveg-ekvivalenst társítja, és azt mondja, hogy bármely olyan célnyelvi szöveg vagy szövegrész szöveg-ekvivalens lehet, amely egyenértékű valamely adott forrásnyelvi szöveggel vagy szövegrésszel.

Formális megfelelőnek pedig bármely olyan célnyelvi kategória (egység, szerkezet, szerkezeti elem stb.) tekinthető, amelyről megállapítható, hogy a lehető legpontosabban 'ugyanazt' a helyet foglalja el a célnyelv rendszerében, mint az adott forrásnyelvi kategória a forrásnyelvben. Hozzáteszi, hogy ez az esetek többségében csak hozzávetőleges.

A fordítási ekvivalencia fogalmára is kitér: „ha egy forrásnyelvi és egy célnyelvi szöveg vagy egység – legalábbis részben – egyazon tartalmi jegyekkel viszonyítható” (Catford 1986:179).

2.4.3. E. A. Nida: A formális és a dinamikus ekvivalencia

Nida kétféle ekvivalenciát különböztet meg: formális ekvivalenciát és dinamikus ekvivalenciát. A formális ekvivalenciánál a fordító a forrásnyelvi szöveget részesíti

előnyben. A dinamikus ekvivalenciánál viszont a fordító a célnyelvi befogadót tartja szem előtt. ... A dinamikus ekvivalens fordítás a „legközelebbi természetes ekvivalense” ... a forrásnyelvi szövegnek.” A természetes fordításnak három feltétele van: a célnyelv és a célnyelvi kultúra figyelembevétele; az adott szöveg kontextusának figyelembevétele; a célnyelvi hallgatóság figyelembevétele (idézi Klaudy K. 1999: 91-92).

2.4.4. Klaudy Kinga: Ekvivalencia és kommunikatív ekvivalencia

Az ekvivalencia a forrásnyelvi és célnyelvi szöveg egyenértékűségét jelenti, amely nemcsak a fordításelmélet, hanem általában a nyelvtudomány központi kategóriája is (Klaudy 1994: 75). Amit meg kell őrizni a fordításban, azt a szöveg invariánsának nevezik. Emiatt ezt a fogalmat bizonyos fokú normativitás jellemzi. Az invariáns többféleképp határozta meg a fordítástudománnyal foglalkozó szakemberek, így említenek értelmet, funkcionális értéket, jelentést, információs struktúrát egyaránt.

Klaudy Kinga ír a kommunikatív ekvivalencia fogalmáról is, amely megvalósulásának három feltétele van, ezek a következők: referenciális egyenértékűség, kontextuális egyenértékűség, funkcionális egyenértékűség. Az első feltétel arra vonatkozik, hogy a célnyelvi szöveg a valóságnak ugyanarra a szeletére / ugyanazokra a tényeire mutat rá, mint a forrásnyelvi szöveg. A második típusú ekvivalencia lényege, hogy a célnyelvi mondatok ugyanazt a helyet foglalják el a célnyelvi szövegben, mint a forrásnyelvi mondatok a forrásnyelvi szövegben. A funkcionális egyenértékűség pedig azt jelenti, hogy a célnyelvi szövegnek ugyanaz a szerepe a célnyelvi olvasóknál, mint amely szerepet a forrásnyelvi szöveg megtestesít.

„Azt a célnyelvi szöveget tekintjük valamely forrásnyelvi szöveg kommunikatív ekvivalensének, mely a referenciális egyenértékűség, kontextuális egyenértékűség, továbbá a funkcionális egyenértékűség követelményeinek egyaránt megfelel” (Klaudy 1994: 77).

2.4.5. Károly Krisztina: A funkcionális ekvivalencia

Károly Krisztina funkcionálisan egyenértékű fordításról beszél, vagyis a hangsúly a célnyelvi szövegalkotásra helyeződik. Azt mondja ez a felfogás, hogy a szöveg, ami létrejön, feleljen meg a befogadók elvárásainak, továbbá a célnyelvi kultúra egyes szövegfajtákkal szemben támasztott követelményeinek. Kiemelt szerepbe helyezi a fordítás kultúra- és helyzetspecifikus vonatkozásait, ugyanis a fordítók felelőségének tekinti, hogy olyan célnyelvi szöveget hozzanak létre, amely képes betölteni kommunikációs célját (Károly 2021). Ehhez de Beaugrande (1997) elméletét is idézi, ahol a fordítás funkcionális, kognitív és társadalmi diskurzuscselekedet, vagyis 'kommunikatív esemény'. De Beaugrande azt tekinti funkcionálisan egyenértékű fordításnak, ha az olyan, mint a célnyelven születő eredeti (anyanyelvi beszélők által írt) szöveg.

Ugyancsak Károly Krisztina említi a szövegek ekvivalenciával kapcsolatban, hogy „a teljes szövegek ekvivalencia megeteremtése nem feltétlenül cél a fordításban, és sok esetben nem is valósítható meg.” (Károly 2007 :46, 2022 :10).

2.4.6. Forgács Erzsébet: A diszkurzív és a frazeológiai ekvivalencia

A kontrasztív frazeológia szintén több ekvivalenciatípust különböztet: meg frazeológiai, lexikális, hiányzó és pszeudoekvivalenciát. A frazeológiai ekvivalencia alcsoportjait a teljes, részleges és funkcionális frazeológiai megfelelés jelenti. „Az irodalmi fordításokban a cél az ún. *diszkurzív ekvivalencia* elérése, ezért ajánlott a *pragmatikus fordítói stratégia* használata, amely a *dinamikus ekvivalencia* elérésére törekszik, így pl. a szöveg egyes részein keletkezett fordítási mínuszokat a szöveg más helyein kompenzálja. Az ekvivalenciát ugyanis nem a szöveg mikro-, hanem annak makroszintjén kell elérni” (Forgács 2005: 43). Vagyis Forgács Erzsébet is hangsúlyozza a szövegszintű vizsgálódások elsődlegességét.

2.4.7. Cs. Jónás Erzsébet: Az ekvivalencia és a kreatív attitűd

Cs. Jónás Erzsébet az ekvivalencia és a műfordítás kapcsolatáról megállapítja, hogy az információ ekvivalens, szöveg szintű átadása mellett fontos szerep jut a célnyelvi alkotói kreatív esztétikai attitűdnek is (Cs. Jónás 2004).

2.4.8. Fóris Ágota: Fordítás, terminológia és ekvivalencia kapcsolata

Fóris Ágota (2020) elsősorban terminológiai megközelítésben tárgyalja az ekvivalencia kérdéskörét. Mindenekelőtt megállapítja, hogy a fordítások minőségének megítélése sokat vitatott kérdésnek számít. A minőségi kritériumok között első helyen a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg egyenértékűsége, ekvivalenciája említhető.

A teljes ekvivalencia feltétele, hogy a forrásnyelvi fogalom és a célnyelvi fogalom teljes egészében megfeleltethető legyen egymásnak, azaz a fogalmak az összes meghatározó jegyükben megegyeznek.

Részleges ekvivalencia akkor áll fenn, ha a forrásnyelvi fogalom és a célnyelvi fogalom csak részben feleltethető meg egymásnak, közöttük vagy rész-egész viszony (inklúzió vagy átfedés), vagy alá-fölrendeltségi (hierarchikus) viszony van.

Nincs ekvivalencia abban az esetben, ha a forrásnyelvi fogalom és a célnyelvi fogalom nem feleltethető meg egymásnak.

Megemlíti még a *funkcionális*, a *formális* és a *deskriptív ekvivalens* fogalmát is a fordításkutatók honosító és elidegenítő fordítási stratégiáival kapcsolatban.

A funkcionális ekvivalens (analóg fordítás, behelyettesítés, modifikáció) szerint a forrásnyelvi kifejezést a célnyelvi kultúrában hozzá hasonló szerepet betöltő (analóg) fogalom megnevezésével helyettesítik.

A formális ekvivalens (nyelvi ekvivalens, tükörfordítás) egy honosító stratégia, amely igyekszik megőrizni a forrásnyelv formai sajátosságait.

A deskriptív ekvivalens szintén honosító stratégia, és magyarázó leírást ad a tömör elnevezés helyett. Fóris Ágota hangsúlyozza, hogy „egy-egy forrásnyelvi terminusnak – a fordítói stratégiától függően – többféle helyes ekvivalense is lehet, tehát teljesen természetes, hogy a fordítónak többféle szinonima közül kell választania a célnyelven” (Fóris Á. 2020: 82).

Vagyis abban a legtöbb kutató egyetért, hogy a forrásnyelvi - célnyelvi szövegek ekvivalencia voltaképpen illúzió. A gyakorlatban különböző fokozatokról, részleges ekvivalenciáról, avagy annak hiányáról beszélhetünk inkább, nem megfélekezve Albert Sándor figyelmeztetéséről sem, miszerint a megfeleltetés magasabb rendű fogalmi kategória az ekvivalenciánál, így nem használhatók egymás szinonimáiként.

3. A NOVELLA MŰFAJÁNAK KIALAKULÁSA ÉS JELLEMZŐI ÖRKÉNYNÉL

3.1. A kezdetek

„A *novella* olasz eredetű szó, jelentése: újdonság, érdekes hír. Viszonylag rövid terjedelmű kisepikai alkotás, melynek cselekménye egy szálon fut. Kevés szereplője van, jellemzője a csattanós befejezés. Párbeszédet tartalmazhat.” (<https://zanza.tv/fogalom/novella>)

A műfaj – sok más irodalmi műfajhoz hasonlóan – az ókorban keletkezett.

Magyar irodalmi előzményeinek a protestáns prédikátorirók tanító jellegű történetgyűjteményei tekinthetők, pl. Bornemisza Péter: *Ördögi kísérletek* (1578) és Heltai Gáspár: *Száz fabula – 99 Mese* (1556) című munkái. A novella műfaja a polgárosodással párhuzamosan lett népszerű, amit az újságok megjelenése is támogatott. Jelentősebb novellaíróink ebből a korszakból: Jókai Mór (*Forradalmi és csataképek 1848-49-ből*, 1850; *Egy bujdosó naplója*, 1851) és Mikszáth Kálmán (*Tót atyafiak*, 1881 és *A jó palócok*, 1882). A századfordulón Gárdonyi Géza (*Az én falum*, 1898); Bródy Sándor (*Erzsébet dajka és más cselédek*, 1902; *Rembrandt-novellák*, 1924); Gozsdu Elek (*Tantalus*, 1886; *Nemes rozsdá*, 1950); Petelei István (*Felhők*, 1897); Tömörkény István (*Valér a földbe megy*, 1898); Csáth Géza (*A varázsló kertje*, 1908); Krúdy Gyula (*Szindbád utazásai*, 1912) sorolható fel. Móricz Zsigmond korai novellái (*Hét krajcár*, 1908; *Tragédia*, 1909), valamint Kosztolányi Dezső novellafüzére (*Esti Kornél*, 1933) és a *Tengerszem* (1936) kötet alkotásai szintén ide tartoznak.

A 20. század második feléből Déry Tibor (*Szerelem*, 1956); Sánta Ferenc (*Isten a szekéren*, 1974); Mándy Iván (*Kulikabát*, 1957) és Mészöly Miklós említhető meg (*Jelentés öt egérről*, 1958).

<http://enciklopedia.fazekas.hu/mufaj/Novella.htm>, (Letöltés időpontja: 2021. 05.16.)

3.2. Örkény újítása

Örkény István (1912–1979) neve két szépirodalmi műnem kapcsán is ismert: *Tóték*, továbbá *Pisti a vérzivatarban* című drámái éppolyan híresek, mint epikai alkotásai. Ez utóbbiakban a hagyományos prózát olyan módon alakította át, hogy megpróbálta a lehető legjobban redukálni a terjedelmet, miközben az olvasót a mondanivaló alapos átgondolására készíti. Az Egypercesek „matematikai egyenletek, az egyik oldalon a közlés minimuma, az író részéről, a másikon a képzelet maximuma, az olvasó részéről” – vallotta az író (Radnóti 2000: 355).

Az Egypercesek alapvetően három típusba sorolhatóak Sükösd (1995:205–06) alapján. „Az elsőbe azok tartoznak, amelyek banális eseménymozzanatokot kapcsolnak össze és billentenek át a képtelenbe úgy, mintha kapcsolatuk a lehető legtermészetesebb lenne. Ez a típus a részletezést és a fokozást használja. A második egyperces-változat a legcsekélyebb fikciót sem igényli. Beéri dokumentációval. Ilyenkor vagy csak a cím, vagy az adott szöveg közhely-összefüggéseinek minimális elmozdításával új, addig rejtett összefüggéseket bont ki. Harmadik mintaként a filozófiai és történelmi parabola Egypercesek említhetők. Tárgyuk többnyire a halál, ami lehet lelki, morális, intellektuális megsemmisülés vagy a fizikai pusztulás.”

Az egyperces novella műfaját kétségkívül Örkényhez kötjük, bár ő maga úgy nyilatkozott, hogy az irodalomban semmit sem lehet „felfedezni”. „Az Egypercesek újszerűsége nem

témájukban rejlik, hiszen az emberi lét alapkérdései más írókat is foglalkoztattak, hanem abban az újszerű, sőt eredeti módon, ahogyan megfogalmazza őket” (Simon 1996:80).

„Az egyperceseknek kétségtelen elődeiként Gogol abszurd szemlélete, a korai Csehov-művek közül néhány darab, és Babel miniatűrjei tekinthetők. Nemcsak az abszurd vagy a rövid, csattanós műfaj rokonítja Örkényt ezekkel a szövegekkel, hanem tematikai azonosság is” (Hetényi 2016: 81–82). „A humoros vagy ironikus távolságtartás mellett a humor legnyersebb formája, a paradox válik uralkodóvá. A tömörség, a hirtelen váltások és az ambivalencia a humoros groteszk jegyei is lehetnek, de a kívülállás perspektívája, a véletlenek sora az ok-okozat helyett és a transzgresszív gesztusok (retorikai, nyelvi, fizikai határátlépések) mind az abszurd sajátosságai” (Hetényi 2016: 93).

3.3. Látásmódok: verbális humor, groteszk, abszurd, irónia

3.3.1. „A *humor* szó jelentése az elmúlt két évezredben számos átértelmezésen esett át, és jócskán eltávolodott az eredetitől. Ma ez a fogalom minden olyan szórakoztatási formára vagy emberi közlésre vonatkozik, amely örömet vált ki, illetve amely az embereket nevetésre fakasztja vagy körükben tetszést arat. (...) A humoros alkotások jelentős része azonban nem vidám, inkább a dolgok, helyzetek fonákságát, ellentmondásosságát vagy kontrasztját mutatja be, így köze van a szociálpszichológiában kognitív disszonanciának nevezett felismeréshez és reakcióhoz” (Küllös 2008: 23).

3.3.1.2. A *verbális humor* fogalmát Lendvai Endre így határozta meg: „Minden olyan komikus tartalmú közlemény, mely a hangzós vagy leírt emberi kommunikációban megjelenik” (Lendvai 1996: 11). A verbális humort olyan közlésmódnak tekinti, amely a konvencionális és komoly helyett a rendhagyó, komikus üzenetváltást hangsúlyozza (Lendvai 2008). Hidasi Judit az intellektuális interaktív stratégiák egyikének nevezi. Ezek a stratégiák a kommunikációt az informalitás felé viszik el. „A verbális humor nem statikus, hanem dinamikus műfaj” (Hidasi 2008: 52).

3.3.1.3. A *vicc* variánsainak a kevésbé fontos másodlagos elemeket tekintjük, invariánsainak pedig a vicc üzenetét és azokat a szemantikai komponenseket, melyek lefordítása nélkül a vicc elveszítené identitását.

Ha a viccfajtákat vizsgáljuk, ezek alapvetően két részre oszthatóak: vagy egy nevetséges eseményt közölnek, néhány szereplővel, röviden; vagy szójátékot illetve egyéb tréfás ötletet tartalmaznak. E kettő közös eleme a csattanó, más néven poén (Katona 1980).

3.3.2. „A *groteszk* révén (...) a valóság megannyi mozzanatának színe és visszája egy időben tárul fel – vagy éppenséggel a színe főképpen a visszája felől. Ahogy ezáltal megszűnik az úgynevezett „realitás” minden garanciája, s legfeljebb annak van vitathatatlan érvénye, ami irreális” (Nagy 1992: 175). „A groteszk azonban nem „értelmezi” a világot (...), hanem egy új világot ’teremt’” (Nagy 1992:184).

3.3.3. Az *abszurd* képtelent, lehetetlent jelent. „A nyugat-európai abszurd filozófiája szerint a mai világ összefüggései követhetők ugyan, de követésük csak formállogikai feladat: az összefüggések nem adnak értelmezhető szerkezetet. A világ egésze értelmetlen, mert az ok-okozati összefüggésekből nem bontható ki a világ megmagyarázásának és megértésének

rendszere. A kelet-európai abszurd legfőbb műfaji sajátossága, a 'konkrét elvontság' az egypercesekben szüntelen feszültséget, állandó ötletrobbanást igényel" (Sükösd M. 1995: 210). Ez a 'konkrét elvontság' rendkívül találó oximoron, hiszen már fogalmi szinten is mutatja az abszurd lényegi mivoltát, vagyis azt a tényt, hogy egymást kizáró valóság tartalmak együtt, egymás mellett létezhetnek.

3.3.4. Az *irónia* már nagyon hosszú ideje jelen van a kultúrában, hiszen a retorika, poétika, filozófia, metafizika is alkalmazza. Beke (2007) szerint az irónia legáltalánosabban talán úgy írható le, mint egy bizonyos állapotnak egy másik szituációban való megismétlése, azzal való ütközése, mely az adott állapot „lelepleződését” és új értelmezői lehetőségének feltárulását jelenti.

„Ugyanakkor számos oka lehet annak, hogy az irónia – és a többi vonatkozó fogalom, mint például a komikum vagy a humor – ellenáll a definíciós kísérleteknek. Főképp, mivel nemcsak személyes, hanem kulturális tényezők is befolyásolják, hogy az egyén mit talál viccesnek. Az irónia mindig a szövegértelmezés, a nyelv megértésének lehetetlenségére, s így az értelmező tevékenységben rejlő paradoxonra irányítja rá a figyelmet” (Szlukovényi 2017:19; 250).

Örkény írásaiban, mindenekelőtt az Egyperces novellákban az egyik vezető esztétikai minőség az irónia, ami nagyon gyakran a groteszkkal párosul. Ez utóbbi lényege a szerző szerint, hogy „egyensúlyt találjunk a nevetséges és a tragikus között” (Radnóti 2000:191).

3.4. Örkény kortársai a német szépirodalomban

„A német kisprózában – nem pontosan meghatározható kritériumok alapján – különbséget tesznek a nagyobb terjedelmű, a mi fogalmaink szerint gyakran kisregényszámba menő *elbeszélés (Erzählung)* és a rövidebb *novella (Kurzgeschichte, Novelle)* között. A 19. században egyértelműen az „*Erzählung*” volt az uralkodó német kisprózai műfaj, de például Thomas Mann-nál, Hermann Hessénél, Stefan Andreasnál, Peter Weissnél, Günther Grassnál a 20. században is fontosabb volt, mint a „*Kurzgeschichte*”” (Györffy 2006: 625).

3.4.1. A 20. század első felének német alkotói

A Mann-fivérek közül Heinrich (1871-1950) a császári Németország és a benne élő nyárspolgár satirikus ábrázolása miatt említhető meg, míg Thomas (1875-1955) a totális zsarnokság és elnyomás groteszk képét nyújtja többek között Mario és a varázsló című novellájában.

Arnold Zweig (1887-1968) regényeiben és kisprózáiban a német militarizmust keserű iróniával jeleníti meg. Wolfgang Hildesheimer (1916-1991) az abszurd irodalommal rokon groteszk látásmódot képviseli. Wolfdietrich Schnurre (1920-1989) elbeszéléseit hűvös tárgyilagosság és satirikus hangvétel jellemzi. Martin Walser (1927-) nevéhez ugyancsak satirikus hangvételű novellák fűződnek (Györffy 2006). Erich Kästner (1899-1974) versei és regényei szarkazmust és csattanós szellemességet tartalmaznak. Joseph Roth (1894-1939) elégikus-ironikus regényeket alkotott, melyek hősei elesett, tartás nélküli, gyenge emberek, akik sodródnak lefelé az erkölcsi-társadalmi lejtőn. Franz Werfel (1890-1945) munkásságát

is száraz irónia hatja át. Franz Kafka (1883-1924), akit maga Örkény is megemlít több visszaemlékezésében, az abszurdot a fantasztikummal ötvözi írásaiban.

3.4.2. A 20. század második felének német alkotói

„1945 után a német irodalomban elmosódnak a műnemek és műfajok közötti határok, ugyanakkor megrendül a hit magában a nyelvben” (Halász 1987: 799). Ebből a korszakból Günther Grass (1927-2015) nevét érdemes kiemelni, aki szintén a komikum, satíra, groteszk-abszurd irányába mozdult el.

Láthattuk, hogy az Örkény-novellisztikát közvetlenül megelőző és a vele párhuzamosan keletkező német szépirodalomban is bőven jelentkezett az Örkénynél is jellemző esztétikai minőségek valamelyike, sőt, több szerzőnél ötvözötte is előfordult. Mindez arra enged következtetni, hogy nem tekinthető ismeretlen területnek ez a műfaj a német befogadóközeg – a műfordítók és az olvasóközönség – számára sem. Ugyanakkor nem egyértelműen feleltethető meg az ironikus humor a német befogadóközönség igényeinek, ahogy erre egy 2010-es tanulmány (Aleksa Varga M. – Hrisztova-Gotthardt H. – T. Litovkina A.) is rávilágított. Erről később még szó lesz (ld. 6.4. fejezet).

4. AZ EGYPERCESEK FORDÍTÁSKRITIKÁJA

4.1. Állandósult kifejezések

Nincs egyértelmű, pontos definíció az *állandó(sult) kifejezés, idiomatikus szerkezet* stb. terminusokra. A német szakirodalom néhány használatban lévő szakkifejezése: *Idiom, idiomatische Redewendung*. „Azok a nyelvi kifejezések, szókapcsolatok tartoznak ebbe a kategóriába, amelyeket a hagyományos grammatika és a leíró stilisztika a közmondások, szólások, szállóigék, szokásmondások, szóláshasonlatok, frazémák, frazeologizmusok, hungarizmusok gyűjtőnévvel jelöl. Legfontosabb sajátosságuk a formai és jelentésbeli összeforrottság. A fordító dolgát megnehezíti az a tény, hogy az állandósult szókapcsolatok, idiomatikus kifejezések mögötti kép nyelvenként, kultúránként jelentősen eltér, még akkor is, ha a mondás által kifejezett gondolat, elgondolás (francia szóval: *idée*) többé-kevésbé megegyezik. Ez összezavarhatja a fordítót: más-más ekvivalencia-megoldáshoz vezet ugyanis, ha a mondás szavait, az általa felidézett képet, vagy a mögüle kihámozható gondolatot (*idée*) fordítja.

„Az állandósult kifejezések egy része egyszersmind *realia*, ami megnehezíti, sok esetben lehetlenné teszi fordításukat. (...) A fordító az ekvivalenciát nem a szavak, hanem a kép/gondolat szintjén igyekszik létrehozni: képek/*idée*-k között teremt egyenértékűséget. Ha azonban erőlteti ezt, akkor annak sokszor a stílus látja kárát. A szólások, közmondások fordítása – a gyakorló műfordítók a megmondható – soha nem egyszerű, mivel ezek kulturálisan erősen konnotált nyelvi egységek, és ún. 'honosító' fordításuk elkerülhetetlen veszteségekkel jár” (Albert S. 2014:47-49). A 'honosító' fordítások, az 'elidegenítő' fordításokkal ellentétben igyekeznek minél jobban beilleszteni a fordítandó művet a célnyelvi kultúrába (Venuti 2004, idézi Albert S. 2014:49).

Albert Sándor a műfordításokban található állandósult kifejezések négy fő fordítási lehetőségét különbözteti meg:

1. szó szerinti fordítás, mert a célnyelvben is megtalálható az eredeti szövegben / mondatban szereplő idiomatikus kifejezés, melyet változtatások nélkül, egyenértékűen használhat
2. a forrásnyelvi idiomatikus szerkezet vagy kifejezés (pontosabban a benne rejlő kép/ *idée*) helyettesítése célnyelvi állandósult kifejezéssel, ekkor azonban valamilyen – elsősorban kulturális jellegű – veszteség keletkezik
3. a fordító az eredetiben szereplő idiomatikus kifejezést nem idiomatikus szerkezettel fordítja: ha rendszeresen ezt teszi, annak a stílus látja kárát
4. a fordító idiomatikus kifejezéssel állandósult kapcsolatot alkalmaz az eredetiben nem idiomatikus kifejezés fordítására, ami szintén stílárís következménnyel jár, mivel a fordító akaratlanul 'feljavítja' az eredeti szöveg stílusát (Albert 2014).

Albert Sándor szerint „a legfontosabb, hogy a fordító pontosan értse meg és helyesen értelmezze a forrásnyelvi idiomatikus kifejezések jelentését, értelmét, stílusát, konnotációit stb. Ha ezt nem teszi meg (nem ismeri fel, nem érti meg, nem jól érti, félreérti, rosszul értelmezi, stb.), akkor könnyen tévútra futhat az egész szöveg fordítása. Inkább a stílus

vessen, mint a jelentés! (...) A fordítónak ugyanis értelmetlenséget semmilyen körülmények között nem szabad leírnia!” (Albert S. 2014:61)

Ez utóbbi, a fordított szöveg stílusára vonatkozó kijelentés teljesen más kontextusban szerepel Lőrincznél, aki szerint „az irodalmi szövegek stílusa a forrásnyelvi szöveg invariáns részét alkotja, amelynek fordítása fontos a forrás- és célnyelvi szövegek megfeleltetési viszonyában. A forrásnyelvvel egyenértékű szépirodalmi szövegek célnyelvi variánsait vizsgálva azt tapasztalhatjuk, hogy a stílus adekvát fordítása esetében a szövegegész egyenértékűségi viszonya is létrejön” (Lőrincz 2017: 77).

Nagyon fontos jellemzője a viccfordításoknak, hogy a szójátékok esetében nem lehet veszteség nélküli fordításról beszélni. A lefordíthatatlan vicc így háromféleképpen osztályozható: az egyik kategóriába a transliterálás által alkotott származékok tartoznak; a következő csoport a funkcionális ekvivalenciát tartalmazza, melyet transzformációk segítségével lehet elérni, és meglehetősen relatív eredményességet jelent többek között a szójátékok esetében. A harmadik típust a nonekvivalens lexémák képviselik. Ezek a tulajdonképpeni nyelvi reáliák. A fordítási stratégia vonatkozásában pedig külön hangsúlyt kapnak a forrásnyelv fordítójának és a célnyelv befogadójának nyelvi és nyelven kívüli kompetenciái is (Lendvai 1996).

Pólay Veronika úgy véli, hogy a nyelvi reáliákat a fordítónak fel kell ismernie, „adott esetben visszakeresni az adott kultúra saját nyelvű megnevezését, és ismét a megfelelő célnyelvi megnevezéssel helyettesíteni” (Pólay 2003: 331).

Forgács Erzsébet a frazeológiai relevanciával kapcsolatban négy fordítási stratégiát említ:

1. dogmatizmus (német *'idiomtranslatorischer Dogmatismus'*): a frazeologizmust frazeologizmussal kell fordítani, különben fordítási deficit keletkezik
 2. szkepticizmus (német *'idiomatischer Skeptizismus'*): a frazeologizmusok kultúraspecifikusak, a fordítás elviekben nem lehetséges
 3. nihilizmus (német *'idiomatischer Nihilismus'*): a dogmatizmussal áll ellentétben
 4. pragmatizmus (német *'idiomatischer Pragmatismus'*): minden konkrét esetben meg kell vizsgálni, hogy a forrásnyelvi szövegben a frazeologizmusnak milyen szerepe van: ha pl. metanyelvi elemekkel vagy a duális kódolás révén kemelt intencióval rendelkezik, ezt a szerepet a célnyelvben is meg kell tartani.
- Beszélhetünk tehát tematizált és nemtematizált frazeologizmusokról, vagy más terminussal: (a szövegben) *feltűnő és nemfeltűnő frazeologizmusokról*. A feltűnőségnek két oka lehet: mennyiségi és minőségi, ezért kvantitatív és kvalitatív relevanciát említhetünk. A kvalitatív relevancia három csoportja a stilisztikai, a pragmatikai és a szövegnyelvészeti relevancia. A stílárisan, pragmatikailag vagy szövegnyelvészeti releváns frazeologizmusok kiemelt intencióval rendelkeznek, tematizáltak, feltűnőek, ezért tehát – lehetőség szerint – a célnyelvben is frazeologizmussal kell fordítani őket. Az, hogy ez megvalósítható-e, elsősorban attól függ, hogy a forrásnyelv és a célnyelv frazeológiai lexikona mennyire feleltethető meg egymásnak (Forgács 2005: 41-42).

4.1.1. Az Egypercesekben vizsgált állandósult kifejezések és fordításaik

4.1.1.1. Hogyléte mről

Thies fordítása a célnyelvi megfelelő nyelvi panelt tartalmazza ennél a kérdésnél: *Wie geht es? (Hogy van?)*, hiszen ennek szó szerinti fordítása így hangzana: *Hogy megy ez?* A másik olyan mondat, amely állandósult kifejezést tartalmaz: *Und wie steht es mit der Gesundheit?* Ennek tükörfordítása így nézne ki: *És hogy áll (ez) az egészséggel?* A forrásnyelvi szövegben ez szerepel: *És az egészsége hogy szolgál?*

4.1.1.2. In memoriam Dr. K.H.G.

A német ör *paprikavörös* lesz. Ezt a szót Thies *krebsrot*-nak, Mora *puterrot*-nak fordította. Így Thiesnél *rákvörös*, míg Moránál *pulykavörös*, *pulykapiros* az eredeti metafora.

4.1.1.3. „In Our Time”

Az egyik vendég egy *duplát* kér, amit később a másik vendég *feketének* is nevez. Mindkét szóra csak egy célnyelvi variánst használnak a fordítók: Thies *einen Mokka*-ként, Mora pedig *einen Espresso*-ként fordítja.

A másik állandósult kifejezés ott szerepel, amikor a fiatalasszony így fakad ki: *kezdek torkig lenni a maga viselkedésével*. A Thies-féle célnyelvi variáns így változtatott ezen: *jetzt habe ich Ihr Verhalten aber satt*, vagyis nemcsak a test egy részére, hanem annak egészére utal (*tele vagyok a maga viselkedésével*). Mora variánsában viszont nagyobb megfelelés mutatkozik a forrásnyelvi szöveggel, hiszen ő ugyancsak a torkot említi: *langsam hängt mir Ihr Verhalten wirklich zum Halse heraus (lassan a torkomon jön ki a maga viselkedése)*.

4.1.1.4. Az élet értelme

Ebben a novellában a hungarikumnak számító *cseresznyepaprika* Thies fordításában *Kirschenpaprika*, Moráéban pedig *Kirschpaprika*. Thies a paprika típusát többes számba tette, Mora viszont egyes számban hagyta. A kulturális háttérinformáció szintén fontos itt, hiszen a paprikát összefűzni jellegzetesen magyar szokás.

4.1.1.5. Nászutasok a légyapíron

Thies célnyelvi variánsában a *Semmibe veszed az élet realitásait?* mondat a következő módon szerepel: *Bedeutet dir denn die Realität des Lebens gar nichts? (Egyáltalán semmit sem jelentenek neked az élet realitásai?)* Ezáltal a párbeszéd azon szereplője, akihez ezt a kérdést intézték, inkább alárendelt eszköz, semmint aktív cselekvő.

4.1.1.6. A magunk megvalósításának néhány változata

Ebben az egypercesben szintén egy hungarikum szerepel: *a bécsi gyors*, melyet a fordító teljes célnyelvi megfelelővel adott vissza: *der Wiener Schnellzug (a bécsi gyorsvonat)*. Ez a konnotált utalás így eltűnik a fordításban.

4.1.1.7. Tudnivalók, közlekedési korlátozások a február 1-jei eseményekkel kapcsolatban

Az ebben a szövegben szereplő *utolsó ítélet*, amely bibliai utalás, *das Jüngste Gericht*-ként található a fordításban. Az apokalipszis szinonimájaként használt szónál különösen figyelni kell, hiszen tükörfordításban *a legfiatalabb ítélet / étel* lenne a kifejezés. A másik állandósult kifejezés egy hungarikum, amelyet Széchenyi Istvánról neveztek el: a Lánchíd. A német fordításban *die Kettenbrücke* a megfelelője. A magyar viszont kulturális háttérinformációt is tartalmaz. Ez nem egy 'sima' lánchíd, hanem a reformkorban épült első olyan híd, amely Budát és Pestet összekötötte, vagyis óriási jelentőséggel bírt annak idején.

Ezek most jót röhögnek a markukba. Ennek a mondatnak erőteljesebb stílushatást ad a *röhögnek* kifejezés, ami kevésbé durva kifejezésként jelenik meg a német variánsban: *Sie lachen sich jetzt eins ins Fäustchen. (Ők most nevetnek egyet az öklükbe).*

4.1.1.8. Van választásunk

A kisujjában volt az egész: ennek az állandósult kifejezésnek teljesen egyenértékű célnyelvi ekvivalensét adta meg a fordító: *Sie hatte das Ganze im kleinen Finger.*

4.1.1.9. Nem te

Az ereje teljében utalás a szereplő életkorára vonatkozik. Ezt a német változatban így láthatjuk: *in der Blüte seiner Jahre (élete virágjában).* Ez az állandósult forma, ami egyúttal metaforikus kifejezés is, hasonló jelentéskörben maradt.

4.2. Kognitív metaforák

A kognitív nyelvészet egyik fontos kutatási területe a kognitív metafora, amely a kognitív szemantikához kapcsolódik. Egy adott kultúra kognitív vilásképe jelentősen befolyásolja a fordító lexikáját és szinonimáit az interpretáció során (Cs. Jónás 2010). „Kognitív nyelvészeti szempontból a metafora egy fogalmi tartománynak egy másik fogalmi tartomány terminusaival történő megértését jelenti” (Kövecses 2005:20). Minden metafora rendelkezik egy olyan megfelelési rendszerrel, amelyben a forrástartomány és a céltartomány bizonyos elemei megegyeznek egymással (Kövecses 2005). Gyakori forrástartománynak számítanak az emberi test részei, az állatok, növények, épületek, gépek és eszközök, az egészség és betegség, a sport és játékok, a pénz és üzlet, a főzés és az ételek, a hideg és a meleg, a világosság és a sötétség, a különböző erők, a mozgás és az irányok.

Ugyanakkor sokszor előforduló céltartományt képviselnek az érzelmek, a vágy, az erkölcs, a gondolatok, a társadalom és a nemzet, a politika, a gazdaság, az emberi kapcsolatok, a kommunikáció, az idő, élet és halál, a vallás, valamint a különböző események és cselekvések. A céltartományok esetében három főcsoport különböztethető meg: az egyik a mentális és érzelmi állapotokra és cselekvésekre utal; a másik a társadalmi csoportokat és folyamatokat emeli ki; a harmadik pedig az emberi tapasztalatokból és eseményekből merítkezik. A fogalmi metaforák alapvetően egyirányúak, bár néhány esetben felcserélhető a forrástartomány a céltartománnyal (Kövecses 2005).

4.2.1. A metaforák kulturális különbségei

„A szóba jöhető fogalmi metaforák kiterjedése egy adott céltartomány tekintetében különféle kultúrákban és nyelvekben eltérő mértékű lehet. Az érzelmek céltartományának esetében ez igen gyakran megtörténik” (Kövecses 2005: 187). „Kulturális különbségek akkor is felléphetnek, ha egy adott kultúra másféle forrástartományok által konceptualizál egy céltartományt, illetve ha egy bizonyos forrástartománnyal más céltartományokhoz biztosít elérést. Az is előfordulhat, hogy két nyelv / kultúra azonos fogalmi metaforákat használ, de eltérőek a preferenciák a fogalmi metaforák használatát illetően. Végül azzal a lehetőséggel is számolni kell, hogy egyes fogalmi metaforák csak egy bizonyos nyelvben / kultúrában fordulnak elő” (Kövecses 2010: 97).

Kognitív funkció alapján szerkezeti, ontológiai és orientációs metaforatípusokról beszélhetünk (Kövecses 2010). „A szerkezeti vagy strukturális metaforák forrástartománya igen gazdag, amely rendszerezett tudást biztosít a céltartomány megértéséhez. Az ontológiai metaforák esetében ez a strukturáltság sokkal kevésbé jellemző. Az elvont célfogalmakat ezen metaforák általános kategóriákba sorolják. Az orientációs metaforák a célfogalmak egy bizonyos csoportját egymással összefüggő, koherens térbeli rendszerbe foglalják” (Kövecses 2010:92).

4.2.2. Az Egypercesekben vizsgált, német célnyelvi variánssal rendelkező metaforák

4.2.2.1. A színész halála / Der Tod des Schauspielers

Ebben a novellában a *haláltusa* Thies és Mora fordításában is *Todeskampf*, azaz halálos harc, küzdelem. Ebben a vonatkozásban a magyar kifejezés elsősorban a sport és játékok forrástartományába tartozó metafora, míg a német változat inkább az emberi kapcsolatokra, illetve a háborúra utal. A másik említendő metafora a *nehéz nap*, melyet szintén ugyanúgy fordítottak mindketten: *einen schweren Tag*. Itt egyezés mutatkozik a forrástartományt illetően, hiszen a magyar és a német variáns is az erők forrástartományt képviseli.

4.2.2.2. In memoriam dr. K.H.G.

Az eredetileg a lódögnek, később saját magának gödröt ásó művelt férfi kérdéseinek hatására a német ör *paprikavörös* lesz. A növények és állatok forrástartományt képviselő szót Thies *krebsrot*-nak, Mora *puterrot*-nak fordította. Ez a különbség amiatt kiemelendő, mert ebben az esetben Thiesnél *rákvörös*, míg Moránál *pulykavörös*, *pulykapiros* az eredeti metafora, ami egyértelműen kulturális különbséget is hordoz magában, hiszen a forrástartomány közös maradt ugyan, a változtatás mégis eltünteti az egyik jellegzetes hungarikumot.

4.2.2.3. „In Our Time”

Nagyon érdekes az ebben a novellában található egyik strukturális metafora, amely a kávé elkészítési módjára utal, így a főzés, ételek, italok forrástartományba tartozik. A férfi egy *duplát* kér, amit Thies *einen Mokka*-ként, Mora pedig *einen Espresso*-ként ad vissza. Valóban lehetetlen erre a forrásnyelvi szóra célnyelvi megfelelőt találni, ha annak nincs ekvivalense, így átírás illetve változtatás szükséges. Szintén ez a novella tartalmaz egy másik

forrástartományt, az emberi testet, amikor a fiatalasszony így fakad ki: *kezdek torkig lenni a maga viselkedésével*. A Thies-féle célnyelvi variáns így változtatott ezen: *jetzt habe ich Ihr Verhalten aber satt*, vagyis eme orientációs metafora nemcsak a test egy részére, hanem annak egészére utal (*tele vagyok a maga viselkedésével*), ráadásul az étkezéssel hozza párhuzamba ezt a negatív érzelmet. Mora variánsában viszont nagyobb megfelelés mutatkozik a forrásnyelvi szöveggel, hiszen ő ugyancsak a torkot említi: *langsam hängt mir Ihr Verhalten wirklich zum Halse heraus* (*lassan a torkomon jön ki a maga viselkedése*).

4.2.2.4. Közvélemény-kutatás

Ugyancsak a főzés, ételek, italok forrástartományba sorolható az ebben a novellában előforduló metafora, amely arról szól, hogy *sűrítik* az egyik szóban forgó buszjáratot. A sűrítés strukturális metaforát a célnyelvben nem tapasztaljuk Thiesnél; ő *gyakrabban közlekedő járatnak* írja le: *verkehrt öfter*. Így a metafora csak a forrásnyelvben érhető tetten. (Ez a novella Mora fordításai között nem szerepel.)

4.2.2.5. Az élet értelme

Továbbra is a főzés, ételek, italok forrástartományánál maradván az ebben az egypercesben szereplő *cseresznyepaprika* Thies fordításában *Kirschenpaprika*, Moráéban pedig *Kirschpaprika*. A csupán egyes-többes számban érzékelhető különbség magát a kulturális vonatkozást nem befolyásolja.

4.2.2.6. Egy szoba, vályogfal, zsúpfedél

Eme novella tartalmaz egy az emberi test forrástartományát képviselő kifejezést, éspedig nem a magyar, hanem a német változatban. Az *aranyoskám* becéző formulát ugyanis Thies *mein Herzchen*-nek, azaz *szívecském*-nek fordította. Egy másik érdekesség itt, miszerint a magyar változatban az idős hölgy megszólítása *nyanya*, míg Thies *die Alte* (*az öregasszony*), továbbá *die Oma* (*a nagyanya, a nagy*) elnevezéseket társítja hozzá, így jóval udvariasabb, tisztelettudóbb viszonyt jelöl a szereplők között.

4.2.2.7. Pecsét

A gyakori céltartományok között három fő csoportot lehet elkülöníteni: a mentális és érzelmi állapotokra, cselekvésekre (érzelmeik, vágy, erkölcs, gondolatok); a társadalmi csoportokra és folyamatokra (társadalom, politika, gazdaság, emberi kapcsolatok, kommunikáció); valamint az emberi tapasztalatokra és eseményekre (idő, élet, halál, vallás) vonatkozókat (Kövecses 2005).

A vallás forrástartományt képviselő metaforikus kifejezés, miszerint *Egye meg a fene az egészet!* Mora fordításában érhető tetten: *Zur Hölle mit dem ganzen Mist!*, vagyis *Pokolba az egész szeméttel!* Sokkal erőteljesebb, expresszívabb ebben az esetben a német variáns, ráadásul másfajta minősítésben szerepel ebben a kontextusban a dolgokra való utalás. Ennek a novellának a kinézete is sajátos, hiszen hűen tükrözi a címben szereplő jelzés alakját, vagyis egy kalligram. Ugyanakkor szembevetendő az ellentét a megjelenés és a tartalom között: szenvedélyes, szubjektív érzelmeket közvetít hivatalos formában.

4.2.2.8. Nászutasok a légyapíron

Az itt szereplő egyik szerkezeti metafora az idő forrástartományba sorolható: *teltek mézesheteik*, melyet Thies a következőképpen fordított: *verbrachten sie ihre Flitterwochen*, vagyis eltöltötték a nem annyira édes, sokkal inkább csillogó heteket. Tehát az időre vonatkozó metafora mindkét esetben megfelelően szerepelt. Szintén ebben a novellában található egy másik fogalmi metafora, ami viszont ugyancsak a vallás forrástartományba sorolható: az *angyalom* megszólítást Thiesnél így olvashatjuk: *mein Engel*. Csak a birtokviszony jelölése eltérő, a tartalom nem, mivel a magyar birtokos személyjel inkorporálva van jelen a szóban, a német változat pedig birtokos névmási szerkezetet tartalmaz.

4.2.2.9. Néhány perc külpolitika

Az ebben a novellában felbukkanó metafora az erők forrástartományt képviseli: *életrevaló*, melyet Thies így fordított: *lebenstüchtig*. A német változat teljes egészében visszaadja a metafora eredeti jelentését.

4.2.3. Az Egypercesekben vizsgált, német célnyelvi variáns nélküli metaforák

4.2.3.1. Művészsors

„A tűz-metaforáknak igen széles hatókörük van, sokféle szituációra, illetve eseményekre, állapotokra és cselekvésekre vonatkoztathatók. A forrástartomány jelentésfókuszja a szituáció intenzitása” (Kövecses 2005:122-127). Az ebben a novellában szereplő strukturális metafora: *a rózsza élete egyetlen lángolás* a vágy forrástartományba sorolható. Fontos megjegyezni, hogy „az élet és halál fogalma igen erősen metaforikus, mind a köznap beszédben, mind irodalmi művekben” (Kövecses 2005:40).

4.2.3.2. Örömhír

Ebben az egypercesben egy egészség, betegség forrástartományba tartozó fogalmi metafora szerepel: *házasságszédelő*. Mivel a jelentéssűrítő szóösszetételek esetében nincs egyértelmű, egyetlen definíció, lehetetlen is lenne anélkül átültetni a célnyelvbe, hogy módosuljon a kifejezés komplexitása.

4.2.3.3. Ki látta?

Az itt felbukkanó fogalmi metafora mind a gépek és eszközök, mind az épületek, építkezés forrástartományt képviselheti: *rozsdabarna*. Ebben a minőségjelzős alárendelő szóösszetételben a szín jelölésére egy korrodált anyagmegnevezést használ fel, felettebb hatásosan szemléltetve a kapcsolatot a forrás- és a céltartomány között.

4.3. Csak Vera Thies által fordított szövegek

4.3.1. Hogylétekről / Über mein Wohlergehen

Ez a novella a második típusba tartozik: minimális változtatással tud kifejezésre jutni az abszurd jelleg.

A német cím a magyar nyelvben több jelentést is hordoz: 1. *egészség*, 2. *jólét*, *boldogság*. Ugyanakkor a *hogylét* szó német variánsa: *das Befinden* / *das Ergehen*. Ebben a megoldásban a német változat –összefüggésben a tartalommal – sokkal többet jelent.

A tartalom teljes ekvivalenciában áll a forrásnyelvi szöveggel. A fordítási stratégiák között több pragmatikai adaptáció is előfordul: 1. *Wie geht es?* (*Hogy van?*), 2. *Und wie steht es mit der Gesundheit?* (*És az egészsége hogy szolgál?*) A második példamondatban egy szórendcsere is történt. Mindkét mondat nyelvi reáliát is hordoz egyúttal, hiszen egyiket sem szabad szó szerint fordítani. Gyakran előfordul – a magyar és a német nyelv eltérő felépítése és struktúrája miatt -, hogy a konkrét német ige a személyes névmástól elválasztva szerepel. A célnyelvi szövegben időváltás is felfedezhető: *kérdeztem* → *frage ich* (*kérdezem*). Itt első vagy elbeszélő múlt helyett jelen időt találunk. Ez más perspektívába helyezi az értelmezést. Ha az eredeti szöveget szemléljük, akkor főszereplőnk részéről ez akár egy visszaemlékezés is lehet (esetleg már az elhalálózását követően), a célnyelvi szövegben viszont a cselekmény még nem zajlott le.

4.3.2. Közvélemény-kutatás / Meinungsforschung

Ezt a novellát a második típusba lehet besorolni, azaz ugyancsak minimális változtatás szükséges az abszurd kibontakozásához..

A cím teljes összhangban áll az eredetivel. A tartalom azonban már csak részben azonos. A fordítási stratégiák közül grammatikai áthelyezés: *kérjük...támogatását* – *wir bitten...um Unterstützung* és kulturális háttérinformáció is felfedezhető: *Bécs –Wien* (ahol ez a városnév a magyar emberek számára sokkal többet jelent, mint a németajkúaknak). Több teljes átalakítás is történt a célnyelvi szövegben: *Még az ablakon se néz ki.* – *Sie lieben die Natur.* (*Szereti a természetet.*), *Helyteleníti Mao Ce-tung nézeteit.* – *Sie lieben nicht einmal die Natur.* (*Nem szereti még a természetet sem.*), *Rejtő Jenőt olvas.* – *Sie lesen Agatha Christie.* (*Agatha Christie-t olvas.*). Ezekon kívül jelentésfelbontás fordul elő: *sűritik* – *verkehrt öfter* (*gyakrabban közlekedik*).

A legnagyobb és legindokolatlanabb eltérés az átalakításoknál figyelhető meg. Vagy háttérmagyarázattal, vagy egy nem ennyire feltűnő változtatással jobban visszaadható lett volna a tartalom.

Ebben a novellában rajzolódik ki talán legélesebben a vizsgált egypercesek közül a kulturális háttérből fakadó eltérés. A Bécsbe vágás a hatvanas években igencsak jellegzetes álmnak számított a magyarok körében. A német változatban *vágyakozik valami után* olvasható: *Bécsbe vágyik.* / *Sie sehnen sich nach Wien.* A kulturális igényekre vonatkozó kérdésre adható válaszlehetőségek között kettőnél nagyfokú tartalmi eltérést tapasztalhatunk. Az eredeti szövegben egy fokozás figyelhető meg, mivel a *Néha kinéz az ablakon* után a *Még az ablakon se néz ki* mondat szerepel, amit a fordító a következő átirással változtatott meg:

Sie lieben die Natur (szereti a természetet). Ez a változtatás csak visszafelé nyer bizonyos értelmet, mivel az ezt követő mondatot ugyanúgy fokozza, ahogyan Örkény az ablakon történő nézelődést: *Helyteleníti Mao Ce-Tung nézeteit. / Sie lieben nicht einmal die Natur.* (Még a természetet sem szereti.) Ezzel a megoldással tulajdonképpen kiküszöbölte a híres-hírhedt kínai kommunista diktátorra történt hivatkozást, ugyanakkor elvett a forrásnyelvi szöveg háttérutalásából egy jelentős tényezőt.

A következő kérdésre – *Milyen a filozófiai képzettsége?* – adható válaszlehetőségek között ismét észrevehető egy hangsúlyos változtatás. Amikor a forrásnyelvi szöveg mondata Rejtő Jenőt említi, a német változatban Agatha Christie szerepel: *Csak Rejtő Jenőt olvas. / Sie lesen nur Agatha Christie.* Feltehetően nagyobb népszerűségnek örvendett 1992-ben, a novellák fordításának idején német nyelvterületen az angolszász író, mint magyar író társa.

4.3.3. Násutasok a légyapíron / Hochzeitsreisende auf dem Fliegenfänger

A novella kezdete egy ifjú férj vágyairól tudósít bennünket, aki a magyar változatban még türelmetlenebbül óhajtja asszonyát: *Rúgd le a cipőcskédet, de siess! / Zieh die Schuhchen aus, mach schnell!* A német *ausziehen* ugyanis *lehúz* jelentésben értelmezendő. Az összetett mondat második felében a magyar igét a német fordító felbontotta egy igére és egy módhatározószóra: *tedd gyorsan.*

A második nyelvi példában az eredetileg főnévi igenévként szereplő tárgyat a fordító főnévvé alakította át, így talán még hangsúlyosabb a feleség szemrehányása: *Hogy te hogy szeretsz panaszkodni! / Wie du das Klagen liebst!* (Hogy szereted a panaszkodást!) Ezt a hatást fokozza az a tény is, hogy a németben gyakori *mögen* (kedvel) módbeli segédige helyett a *lieben* (szeret) szerepel. Minél bizarrabbá válik a novella története, annál filozofikusabban fogalmaz a férj.

A következő példamondatban az a legszokatlanabb, hogy egy átvitt értelmű közhelyet alkalmaz a konkrét helyzetre: *Semmibe veszed az élet realitásait? / Bedeuten dir denn die Realität des Lebens gar nichts?* Itt is mutatkozik némi különbség a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegmondat között, hiszen a *semmibe veszed* frazéma helyett *egyáltalán semmit sem jelentenek* szerepel. El lehet játszani a magyar jelentéssel, ha a többértelműséget vizsgáljuk, mivel az alapszituáció szerint előbb a feleség, majd a férj lába is beleragad a légyapírba, amitől egyre kevésbé tud mozogni, azaz nem tudja onnan kivenni először csak a lábát, később már más testrészeit sem.

A novella végén szereplő egyik mondatban a német variáns akár félre is érthető, mivel az *es reicht mir bis zum Hals* úgy is fordítható lenne, hogy *torkig vagyok ezzel / vele.* A forrásnyelvi szöveg mondata így néz ki: *Már a szájamig ér.* Vagyis nem a szó szerinti jelentést adta vissza a fordító a célnyelvi szövegben, hanem az átvitt értelmű változatot. (A *száj* német megfelelője *Mund lenne.*)

A legutolsó mondatban egy nem is annyira rejtett – szóalakkal összefüggő – vicc figyelhető meg: a magyar létige felszólító módú alakja ugyanis megegyezik a novella egyik kulcsfontosságú tényével, miszerint a két szereplő nem emberi lény. Ez a nyelvi humor sajnos elvész a fordítás során: *Légy szíves, telefonálj taxiért. / Sei lieb, ruf ein Taxi* (Legyél kedves, hívj egy taxit.).

4.3.4. Változatok / Variationen

A *Változatok* című novella a lehető legrövidebben fejezi ki a tartalmat. A tulajdonképpeni szereplő egy tábla, amit elhelyeztek a füves terület mellett. Hivatalosságát, tényszerűségét a főnévi igenevek és a hiányos mondatrészek érzékeltetik leginkább. Tényleges emberi szereplőt nem is tudunk itt megnevezni, illetve odaérthetjük mindazokat, akik elolvassák a rajta szereplő szöveget. A német fordítás a rendhagyó szerkesztés miatt tovább erősíti forma és tartalom ellentmondását, hiszen miközben egy cselekedetet tilt, egy másik szabályt szeg meg tudatosan.

A német szórend szigorú szabályainak felülírása még nagyobb hatást gyakorol a célnyelvi befogadókra, mint a magyar főnévi igeneves szerkezet szerepeltetése az első négy sorban. A német fordítás egy állapotpasszív szerkezetet alkalmaz: *ist verboten (tiltva van)*. A középpontozás mellőzése – mely alól csak az utolsó két sor számít kivételnek, mivel azokat ponttal zárja le – eltörli a szavak határait egymástól.

A címben megfogalmazott állítás, mely szerint minimum kétféle dologról olvashatunk, látszólag ugyanarra a tiltásra vonatkozik. Ugyanakkor fokozást is észrevehetünk az összesen hét sorban: először csak a füre lépést tiltja (*Den Rasen betreten ist verboten – A füre lépni tilos*), végül általánosítva már magát a lépést/mozgást is, sőt mindent. A *tilos* szó (*verboten*) összesen kilencszer fordul elő a magyar és a német szövegben is, legnyomatékosabban az utolsó előtti sorban: *verboten verboten verboten*.

A variációk ígérete tehát csak a szöveg formájára érvényes, a tartalmára egyáltalán nem, hiszen a változás negatív irányú és végleges.

4.3.5. A magunk megvalósításának néhány változata / Einige Varianten unserer Selbstverwirklichung

A cím a német hátravetett birtokos jelzős szerkezetben még hangsúlyosabban emeli ki a *változat* szót. Ugyanakkor összevonja a magyar visszaható névmást a *megvalósítás* szóval, és *önmegvalósításként* szerepelteti: *Selbstverwirklichung*.

A novella elbeszélőjének többféle lehetősége adódott a címben tett ígéretnek megfelelően, így például lehetett volna *a bécsi gyors* is: *der Wiener Schnellzug*. Ez kulturális vonatkozásban többletértékű információ, hiszen a magyaroknak külföldre, illetve Ausztriába utazni az 1960-as években nem lehetett. Aztán kapott egy tanácsot, miszerint: *Menj te csak el, kisleány, tojásnak!* A német fordításban rendhagyó felszólító módot olvashatunk, mivel az Imperatív módban nem teszik ki a személyes névmást, itt azonban szerepel: *Geh du nur als Ei, mein Söhnchen!* Ezenkívül grammatikai áthelyezés is megfigyelhető, mivel a német birtokos névmást és a *fia valakinek* kifejezés kicsinyítő képzős alakját a magyar szövegben inkorporálva láthatjuk: *kisleány*.

A *fölvettek alkalmi homoknak* aktív szerkezetet a fordító átalakította passzívvá: *so wurde ich als Gelegenheitssand aufgenommen*, mellyel a szereplő kiszolgáltatottsága jobban érvényre jut. A magyar szöveg következő vizsgált mondatában az eredeti a szórend miatt hatásosabb, mivel késleltetéssel kapjuk meg az információt, továbbá középre szerepel a történes

megjelölésére, ami átmenetként funkcionál az aktív és passzív igék között, így itt az eredeti szövegkörnyezetben válik hangsúlyosabbá a saját sorsát befolyásolni nem tudó főszereplő passzivitása: *egyik napról a másikra megcsomósodtam: ich klumpte von einem Tag zum anderen.*

A szereplő azon megjegyzése, hogy *a homokok (...) puszta létükkel valami néma, morális nyomást gyakorolnak rám* a célnyelvi változatban eltérő hangsúlyt kap a szerkezet miatt: *die Sandkörner (...) üben jedoch allein mit ihren Sein einen stummen, moralischen Druck auf mich aus.* A mondat folytatásában viszont ennek a fordítottja figyelhető meg, hiszen a német szöveg jelentése *az idegeimre megy: der mir auf die Nerven geht*, míg a magyar forrásnyelv *amitől idegbajt kapok* sokkal érzékletesebben fejezi ki a főszereplőre gyakorolt szó szerinti és átvitt értelmű nyomást is.

A grammatikai áthelyezések és a mondatfelbontások következtében a *mehettem volna én izzólámpába légüres térnek* szerkezet a késleltetés miatt hatásosabb, mint a német *ich als luftleerer Raum einer Glühlampe hätte gehen können.* A magyar *női bugyi* jelzős szerkezet a németben egy szóval kifejezhető: *Schlüpfen*. Tulajdonképpen a magyar szöveg duplán hangsúlyozza az ironikus jelentést. Ezen kívül a *mégiscsak van egy kis pikáns zamata* a német fordításban így szerepel: *obwohl ihm ein gewisses pikantes Bukett nicht abzusprechen ist (habár egy bizonyos pikáns zamata nem kétségbevonható).* Ez még hatásosabban emeli ki a nevetséges jelleget., mivel nagyon körülményesen fejezi ki a triviális vonatkozást.

A német fordításban kihagyás figyelhető meg a *ha merek kockáztatni* mellékmondatnál: *Dabei hätte ich es mit ein wenig Mut und ein wenig Glück ohne Protektion weiter gebracht*, ez ugyanis így fordítható: *kis bátorsággal és kis szerencsével protekció nélkül továbbvittem volna.* Így módosul a szereplő saját sorsával kapcsolatos befolyásának mértéke, egyúttal cselekedeteivel és terveivel kapcsolatos bizonytalanságát is jobban mutatja az eredeti szöveg.

A *büszkén szelném a tengereket* szintagmák lendülete viszont visszaesik az *ich würde(...)stolz die Meere durchkreuzen!* (*büszkén kelnék át a tengereken*) variánsban. Így kevésbé érezhető az a kontraszt, amit ez a mondat és a következő mutat egymással szemben, hiszen ott már elnézést kér a főszereplő.

Ugyancsak mediális igék szerepelnek az utolsó két mondatban: *Átpréselődtem. Lepergek.* A német variáns nem adta vissza annyira egyértelműen a novellahős kiszolgáltatottságát, hiszen épp az aktív jelleget hagyta meg az *átpréseltem magam* szerkezettel: *Ich habe mich durchgepreßt. Ich rinne herunter.* Továbbá a magyar változatban az agglutináló jelleg miatt mindkét ige támogatja a csattanó váratlanságát.

4.3.6. Tudnivalók, közlekedési korlátozások a február 1-jei eseményekkel kapcsolatban / Hinweise und Verkehrseinschränkungen in Verbindung mit den Ereignissen am 1. Februar

A novella az első típusba tartozik: a lehető leghiggadtabb módon alakítja az abszurd irányába a tartalmat. A cím kötőszó bővítést tartalmaz a német változatban: *und (és).* A cím alapján egy hétköznapi útlezárásról szóló hírt feltételezhetünk. Ehhez képest *vége lesz a világnak:*

wird (...) die Welt untergehen. Ez ráadásul mindenki által tudott információ, mivel így kezdődik a novella: *Wie bekannt (mint ismeretes)*. Thies szövegében a világ amolyan aktív szereplővé válik. Megtudhatjuk, hogy kivétel nélkül mindenki sorra kerül. Az általános névmás használatával itt is szerepet kap a közös sors.

A német zu + főnévi igeneves szerkezet hivatalosabbá teszi azt a felkérést, hogy (a lakosság) kerülje a pánikot: *Panik zu vermeiden*.

Amikor arról tesz említést a szöveg, hogy *a sétahajó különjárat még éppen elindul*, a német célszövegben ez *letzter Ausflugsdampfer*, vagyis *utolsó kirándulóhajó*. Ezzel némiképpen megelőlegezi a groteszkbe, illetve abszurdba vivő tartalmat is, miszerint ez a hajó *fellobogózott ravataként úszik lefelé*. A német nyelv grammatikai sajátosságai következtében az úszás tényét csak a mondat végén tudjuk meg, előbb még a *megfelelő résztvevőről és a festői tájról* értesülve, ami tovább fokozza az iróniát: *er wird bei genügender Beteiligung als beflaggter Katafalk in die malerischen Gebiete des Eisernen Tores und des Schwarzen Mehres hinunterfahren*. Vagyis mintha választhatnának az emberek, hogy részt kívánnak-e venni a saját temetésükön.

Az abszurdba történő átváltás további elemekkel bővül a novella folytatásában. Így a közlemény azt nyilatkozza az embereknek, *akik életük meghosszabbítását akarják kérvenyezni, hogy kívánságuk nem teljesíthető*. Az előbbi szövegrész a német fordításban szórendcserével szerepel, így a hosszabbítás kerül hangsúlyos helyzetbe: *um eine Verlängerung ihres Lebens ansuchen wollen (egy kérvényt akarnak életük hosszabbításához)*. Az utóbbi szövegrészben pedig nemcsak módbeli segédigét, hanem passzív szerkezetet is alkalmaz a fordító, így *nem tud teljesítve lenni* jelentést kap a szövegrész, alátámasztva a kiszolgáltatottságot, amit a magyarban csak a ható képző fejezett ki: *ihr Verlangen nicht erfüllt werden kann*.

A még meg sem született polgárok közül néhányan jogosan panaszkodnak amiatt, hogy épp holnapután 17 óra 45 perckor jönnek a világra, és ennek folytán roppant rövid életűek lesznek. Ez a teljes képtelenség a jogokat helyezi előtérbe ahhoz képest, hogy valójában meg sem történhetne mindez, és amúgy sem tudná senki sem érvényesíteni azokat. A német célnyelvi szöveg az élet birtoklásának jövőbeli tényéről ír, továbbá alkalmaz egy módbeli segédigét annak alátámasztásaként, hogy meg kell születniük. *Einige beklagen sich allerdings mit Recht darüber, da sie gerade übermorgen um 17 Uhr 45 auf die Welt kommen sollen und infolgedessen ein enorm kurzes Leben haben werden (néhányan mindenesetre jogosan panaszkodnak amiatt, hogy ők éppen holnapután 17 óra 45 perckor fognak világra jönni, és ennek következtében jelentősen rövid életűek lesznek)*.

A másik érdekes különbség a két szöveg között ott figyelhető meg, hogy a magyar eredetiben amiatt panaszkodnak a másnap világra jövők, hogy nagyon kevés ideig élhetnek, míg a német fordítás a panasz okaként a világvéget, továbbá azt a tényt jelöli meg, hogy nincs kivétel.

A magyar szövegben *különleges szerencse éri mindazokat, akik ebben az időpontban amúgy is elhaláloztak volna*. Ezt a fordító úgy fejezi ki, hogy *különleges szerencsájuk van mindazoknak, akik ebben az időpontban amúgy is meghalnék: Dagegen haben alle jene ein besonderes Glück, die zu diesem Zeitpunkt sowieso verschieden würden*. A magyar

szintagma nyomatékosítja az érintettek alárendelt viszonyát a sorsukhoz, másrészt a változtatás a feltételes múlt időből a feltételes jelenbe kérlelhetetlenebbé teszi a halál tényét.

A novella zárásánál újabb módosítás figyelhető meg. Az *Ezek most jót röhögnek a markukba.* mondat kevésbé durva kifejezéseket tartalmaz a német variánsban: *Sie lachen sich jetzt eins ins Fäustchen.* Mindenekelőtt a mutató névmás helyett a személyes névmás szerepeltetése is gyengíti a hatást, ráadásul a *röhögnek* pejoratívabb, gúnyosabb aspektusához képest a jóval enyhébb intenzitású *nevetnek* igét használta a fordító.

4.3.7. Választék / Auswahl

Ez a novella a második típushoz sorolható. A német cím nemcsak *választást, válogatást, választékot*, hanem *kiválasztást* is jelent. Ez nagyon jól illeszkedik a novella tartalmához. Az *asszonyom* kifejezéshez viszonyítva a német *meine Dame (hölgyem)* formula olvasható. Ez utóbbi tisztelettudóbbnak, gálásabbnak mutatja a vevőt. Ezt követően viszont a magyar eredetiben érhető tetten az udvariasabb társalgás, hiszen a vevőt helyezi középpontba, annak igényeire rákérdezve: *Mit kíván a kedves vevő?* Thies változata ehhez képest sablonosabb, személytelenebb: *Womit kann ich dienen? (Mivel szolgálhatok?)*

A passzív szerkezet és a hátravetett birtokos jelzős konstrukció miatt a kalapról, amelyet megvenni szándékozik a férfi, csak később derül ki, hogy mennyire becses darab: *Dieser hier wird von sehr vielen unserer Käufer gelobt, und er steht Ihnen ebenso gut wie die ersten beiden.* (Ezt nagyon sok vevőnk dicséri, és éppoly jól áll, mint az első kettő.)

A beszélgetés folyamán aztán kiderül, hogy tulajdonképpen ugyanazt a fejfödőt próbáltatta fel vele az eladó mindháromszor. Ennek ellenére az „első” mellett marad a vásárló. Az eladó udvarias megjegyzése a német változatban megint tisztelettudóbb a *wünschen (óhajtja, kívánja)* kifejezés használata miatt: *Wie Sie wünschen, mein Herr.* A forrásnyelvi szövegben *Ahogy parancsolja, uram.* szerepel.

4.3.8. Összefoglalás

Hogylétemről

A fordító kötelező explicitációkat: két pragmatikai adaptációt, szórendcserét és grammatikai cserét alkalmazott. Előnyként említendő, hogy a fordító még jobb megoldást talált a cselekmény folytatásának sugalmazásához, mint ami az eredeti szövegben állt, így megemlíthető az igeidőváltás (*kérdeztem - kérdezem*) az egyetlen olyan szónál, ami az egyes szám első személyű elbeszélőre utal. Ez az értelmezési módosítás tovább fokozza az iróniát. Az ekvivalencia fokáról, valamint az összhatásról megállapítható, hogy az egyenértékűség majdnem teljes; a forrásnyelvi szöveg semmit sem veszített ironikus tartalmából, és a csattanó sem maradt el. A kommunikatív ekvivalencia érvényesnek mondható erre a fordításra.

Közüvélemény-kutatás

A fordító kötelező és fakultatív explicitációval: grammatikai áthelyezésekkel, teljes átalakításokkal, kulturális háttérinformáció kihagyásával élt. A célnyelvi szöveg összhatása a tartalmi változtatások miatt az irónia szempontjából nem annyira erős, mint a forrásnyelvi szöveg esetében. A teljes lexikai átalakítások miatt elvesztek a nagyon hangsúlyos háttérutalások, többek között annak ismerete, hogy Rejtő Jenő írói stílusának egyik fő jellegzetessége a humor és az irónia.

Nem indokolt egy ilyen drasztikus szöveg-átalakítás, még akkor sem, ha ez a fakultatív explicitációs eljárásokhoz tartozó művelet. Sem a referenciális egyenértékűség, sem a kontextuális egyenértékűség nincs jelen a szövegben; a funkcionális egyenértékűség is csak minimális szinten vehető észre. Ez a fordítás egyáltalán nem felel meg a kommunikatív ekvivalencia követelményeinek.

Nászutasok a légyapíron

Thies kötelező és fakultatív explicitációt, azaz grammatikai cserét, lexikai cserét és frazémaváltást hajtott végre. A módbeli segédige megváltoztatásával (*mögen* → *lieben*) erősebb érzelmi fokra helyezte a mondandót. A konkrét jelentésű mondat szimbolikussá változtatásával jobban hangsúlyozza az iróniát, mint a forrásnyelvi szöveg. Ugyanakkor az utolsó mondatban található homonímia (*légy*) nem adható vissza a német nyelven, emiatt viszont egy nagyon lényeges utalás veszett el a célnyelvi szövegben. Ez a szövegváltozat a referenciális és a kontextuális ekvivalenciának teljesen, a funkcionálisnak viszont már kisebb mértékben felel meg.

Változatok

Ez a novella a lehető legszűkszavúbban fejezi ki a tartalmat. A tulajdonképpeni szereplő egy tábla, amit elhelyeztek a füves terület mellett. Hivatalosságát, tényszerűségét a főnévi igenevek és a hiányos mondatrészek érzékeltetik leginkább. Tényleges emberi szereplőt nem is tudunk itt megnevezni, illetve odaérthetjük mindazokat, akik elolvassák a rajta szereplő szöveget. A *verboten* – szófaját tekintve – lehet melléknév és összetett múlt idejű igealak is. Tehát értelmezhető *tiltott*, *megtiltott* jelentésben is. A német fordítás az ebben az esetben kötelező, téma-réma szerkezetet érintő explicitáció, azaz a rendhagyó szórend alkalmazása miatt tovább erősíti forma és tartalom ellentmondását, hiszen miközben egy cselekedetet tilt, egy másik szabályt szeg meg tudatosan. A német befogadók számára mindenképpen feltűnő lehet ez a rendhagyó mondatszerkesztés. A kommunikatív ekvivalencia teljes mértékben megvalósul.

A magunk megvalósításának néhány változata

Ez a novella több szempontból is érdekes szöveg. Egyrészt komplex módon gondolkodik egyes szám első személyű elbeszélője, akiről ugyanakkor nem lehet eldönteni, hogy emberi entitás-e, avagy valami más képződmény, még ha van is rokoni kapcsolata emberekkel.

Találón mutatja be a társadalmi beilleszkedés és a ranglétrán való előrejutás problematikáját. A fordító néhány eljárása szükségszerű volt: a grammatikai áthelyezések, a címben található lexikai összevonás, az inkorporáció miatti lexikai bővítés és a mondatfelbontás sorolhatóak ide. A szórendcsere szintén a fordítótól független, automatikus eljárás.

A magyar frazéma (*az idegeimre megy*) jobban párhuzamba állítható a szó szerinti és a szimbolikusan értendő nyomással, ami a főszereplőre irányul. Itt tehát a módosítás miatt nem annyira hangsúlyos az irónia. A kötelező explicitációs eljárások, vagyis a grammatikai áthelyezések és a mondatfelbontások következtében a mondanivaló a késleltetés miatt a német célnyelvi szövegben nyomatékosítóbb szerepű. A *ha merek kockáztatni* szintagmaszerkezet kihagyása miatt a szereplő saját sorsára gyakorolt hatása és önmagával szembeni folyamatos bizonytalansága a német változatban nem érzékelhető ilyen mértékben.

Az igeváltás (*szelném* → *kelnék át*) a 'hőst' határozatlanabbnak tünteti fel. Ez az aspektus viszont nem folytatódik tovább a következő mondatokban, ezért indokolatlan a mediális ige helyett az aktív ige használata. A német passzív szerkezet alkalmazása az aktív helyett logikusabban illeszkedett volna a tartalomhoz. Vagyis ennél a grammatikai cserénél módosult a szereplőre vonatkozó irónia. A magyar mediális igék találóbbak a német aktív igéknél a sorsot befolyásolni nem tudó szereplő szemszögéből.

A referenciális és a kontextuális ekvivalencia ennél a fordításnál is jellemző, azonban a funkcionális ekvivalencia több helyen módosult.

Tudnivalók, közlekedési korlátozások a február 1-jei eseményekkel kapcsolatban

Ez a novella hordozza kétségkívül a legképtelenebb tartalmat. Objektivitása és szenttelen jellege az emberi életet érintő alapkérdés miatt válik ellentmondásossá a tartalommal. Narrátora egy tudósító is lehetne, ha nem vennénk észre a filozofikus utalásokat is.

A fordítói eljárások közül a német főnévi igeneves szerkezet használata távolságtartóbbá, objektívebbé változtatta a visszavonhatatlan tény, miszerint mindenki meg fog halni. A lexémacsere (*különjárat* → *utolsó hajó*) gyengített az irónián, hiszen egyértelműsítette a közlendőt. (A különjárat még nem feltétlenül az utolsó.)

A passzív szerkezet alkalmazása miatt a kiszolgáltatottság érzete jobban érvényesül, mint a forrásnyelvi szövegben. A mondatrészkihagyással az irónia hatása ismét csökken. A szemantikai átírás ugyancsak változtat az irónián, hiszen a forrásnyelvi szöveg indokai (a rövid élet miatti csalódottság) a célnyelvi szövegben módosultak a világvégére és a nincs kivételre.

Egy kulturális különbség is megfigyelhető a fordításban: a magyar szöveg szereplőit *szerencse éri*, a német szöveg szereplőinek viszont *szerencséje van*. Ez az aspektusváltás nagyon sajátossá teszi az utolsó előtti mondatot. A fordító a csattanóban ismét eufemizálta az ironikus hatást.

A kommunikatív ekvivalencia a fentebb felsorolt okok miatt részlegesen valósult meg, de a kontextuális és a funkcionális ekvivalencia jobban érvényesült, mint a referenciális.

Választék

A *Választék* című egypercesben a két szereplő dialógusa az egyetlen támpontunk, mivel nincs narráció. A címválasztás a német variánsban kifejezőbb. A megszólítás udvariasabb a lexémaválasztás miatt, de ez csak a novella kezdetére és zárására érvényes.

A passzív szerkezet használatával késlelteti az információt, így hatásosabb a mondanivaló. A csattanóban ismét formálisabb a német célnyelvi szövegben az eladó. Az ironia egyértelműen megmutatkozik.

A kommunikatív ekvivalencia megvalósult a fordításban

4.4. Csak Terézia Mora által fordított szövegek

4.4.1. Van választásunk / Du hast die Wahl

Az első novellatípusba tartozó forrásnyelvi szöveg címe zseniális. Első helyén a létigei állítmány szerepel hangsúlyos pozícióban. Ez azt feltételezi, hogy lehetőség adódik a választásra, továbbá azt is, hogy legalább két dolog között tehető meg. A többes szám használatával pedig általános érvényűvé emeli a kijelentést. Ehhez képest a szöveg abszolút ellentmondást mutat a címmel.

Olyannyira, hogy az utas voltaképpen úgy választ a két alternatíva közül, hogy tisztában van azzal a ténnyel, miszerint mindkét repülőút halálos kimenetelű: *az egyik gép a kifutópályán fog fölrobbanni (die auf dem Rollfeld explodieren wird), a másik az Alpésekben zúzódik szét egy sziklán (in den Alpen an einer Felswand zerschellen wird)*. Tudja, ismeri a várható jövőt az utas és a légikisasszony is, mégis egyenrangúvá teszik a halál tényét azzal, hogy a hivatalok zárva lesznek, illetve az utasnak altatót kell bevennie. A csattanó még tovább fokozza a feszültséget, hiszen a légikisasszony *jó utat* kíván.

Mora fordítása az általános alany kifejezésére egyes szám második személyt alkalmaz, viszont hangsúlyos helyen maga a szereplő áll, továbbá a magyar birtokos személyjel helyett a német variánsban birtoklást kifejező segédige áll: *Du hast die Wahl*. Ezzel mintegy a szereplő aktivitására helyeződik a fő hangsúly, mintha valóban érdemleges döntést hozhatna saját sorsa vonatkozásában. Ezáltal még fokozottabban érvényesül az ironikus és az abszurd hatás.

A légikisasszony a német fordításban mintegy magáénak érzi, sőt, pozitívan minősíti a repülőgépe(ke)t: *Da hätten wir diese schöne Maschine: lenne egy szép gépünk* (az eredeti szövegben *van egy gép* szerepel). A *Ja, so ist es (így van ez)* helyeselés az eredetiben *hát bizony*: a diskurzusjelző *hát* elem, ami itt bevezető pozícióban áll, szintén egyetértést fejez ki.

A következő vizsgált mondatban azonban már nagyobb eltérés mutatkozik. »*Demnach verlieren Sie so oder so einen Tag*« *lächelte die Stewardess*. A német változatban a légikisasszony kategorikusan kijelenti a veszteség tényét (*akkor mindenképpen veszít egy napot*), és közben *mosolyog*. Az eredeti szövegben viszont kérdezi (*Eszerint Ön mindenképpen elveszít egy napot?*), és *rámosolyog* az utasra. Emiatt a fordításban nem annyira következik az előzményekből a zárómondat egyik fontos megjegyzése, miszerint a légikisasszony *gépiesen hozzátette: Jó utat (fügte automatisch hinzu: Guten Flug)*. A német

*automatikus*an lexéma nem annyira von párhuzamot a repülőgép és a légikisasszony gépies cselekvése között.

4.4.2. Sójának beillő szózat egy ismeretlen rendeltetésű vasdarabhoz, mely a történelem viharain keresztül szép csöndben meglapult egy limlommal tele ládikóban, mert se nagyapámnak, se apámnak, se nekem nem volt merszünk szemétre dobni, és az utánam jövőnek se lesz

/ Ode an einem Eisenstück unbekannter Funktion, das in einem Kästchen voller Gerümpel in aller Stille die Stürme der Geschichte überdeuerte, denn weder mein Grossvater noch mein Vater, noch ich hatten je die Courage, es wegzuwurfen, und auch der, der nach mir kommt, wird sie nicht haben

Ez a novella a második típusba tartozik. A legszembeütőbb sajátosság a novellában az arányok felcserélése: a többszörösen összetett tagmondatokból álló címhez egyetlen mondatnyi szöveg társul. Ez az inverzió önmagában is kimozdítja a megszokott értelmezési keretektől a befogadót. Ehhez járul a fennköltséget, magasabbrendűséget evokáló *szózat* irodalmi műfaj említése. Ezt a szót a forrásnyelvi szövegben egy szintagma előzi meg: *sójának beillő*, ami a célnyelvi változatból teljesen hiányzik.

A lelkiállapot és a címzethez való viszonyulás így kevésbé vehető észre a célnyelvi szövegben. Ugyan lenne a *szózat* szónak célnyelvi megfelelője (*der Appell*), Mora a *die Ode* (*óda*) lexémát alkalmazta. A kettő lírai műfaj között az a legfontosabb különbség, hogy a *szózat* elsősorban Istenhez szól, míg az *óda* címzettje általában a nép. Ha ebből a szempontból nézzük, akkor a címzett antropomorfizálása és felmagasztalása ugyanúgy iróniát tartalmaz.

Német szórendi sajátosság a hátravetett birtokos szerkezet alkalmazása: *ein Eisenstück unbekannter Funktion (ismeretlen funkciójú/feladatkörű vasdarab)*, amely az eredeti szövegben *ismeretlen eredetű vasdarab*. Ez a tárgy a német szövegben *kitartott (überdauerte)*, a magyarban viszont *meglapult*. A német fordítás így tulajdonképpen megelőlegezte a csattanót, mivel az eredeti változatban nem a cím, hanem a novellaszöveg tartalmazza ezt a kifejezést: *Túlélsz*.

A másik hatásgyengítő eljárás független a fordítótól, mert a vonatkozó mellékmondat szigorúan kötött szórendjével magyarázható. Ugyanis hamarabb derül ki a limlom közötti tartózkodás helye és ténye, mint annak minősége: *das in einem Kästchen voller Gerümpel in aller Stille die Stürme der Geschichte überdeuerte*. Ezt az információt egy célhatározói mellékmondat követi. Mora a *die Courage* lexémát használja, ami *bátorságot* jelent, a magyar *mersz (der Mut/der Mumm)* szóhoz képest, de összetettebb jelentésű szó, vagyis jobban illeszkedik a novella tartalmához, ami nevetségesen felnagyítja a tárgy jelentőségét.

Bizonyos értelemben hungarikumról is beszélhetünk, ha azt a tényt vesszük figyelembe, hogy a magyar családok generációi örökítettek egymásnak mindenféle hasznos és haszontalan holmit, a 'jó lesz ez még valamire' gondolattal társítva. Ennek figyelembe vételével az az ismeret, hogy fogalmunk sincs a vasdarab használhatóságáról, szintén az iróniát növelő tényezőnek tekinthető.

A novella egyetlen mondata viszont nagyobb eltérést mutat: korábban utaltam a csattanó megelőlegezésére a célnyelvben, de emellett még egy fontos interpretációs változtatás történt. Az eredeti szöveg mondata (*Túlélés, pöcök.*) ugyanis így változott meg: *Du schaffst es, Kleiner!* Milyen konnotációkat hordoz mindez? A magyar szövegben egyfajta lemondást olvashatunk ki, egy megfellebbezhetetlen jóslatot, ami a kijelentő modalitással és a címbe előlegezett szomorú hozzáállással is szinkronba hozható. A tárgy kategorizálása (*pöcök*) bizonyos távolságtartást is mutat.

A német variáns ezzel szemben szolidaritást fejez ki a tárggyal, sőt, egyfajta bizalmi viszonyt létesít vele, amennyiben még becézést is használ: *Kleiner*, azaz *Kicsi(m)*. Továbbá optimista kicsengésűvé változtatja a történetet, de nem az elbeszélő, hanem a vasdarab perspektívájából: *du schaffst es*, vagyis *megteszed* (mert *képes vagy rá*, mert *meg tudod tenni*). Mindezt tovább erősíti a felkiáltó mondatmodalitás.

4.4.3. Hiába sikerül egy vitás kérdést tisztázni, máris ott a következő talány / *Kaum hat man eine kritische Frage geklärt, schon ist das nächste Rätsel da*

Az első novellatípusba tartozó egyperces címe kisebb változtatással szerepel a német fordításban, mert a *kaum* (*alig/alighogy*) szó úgy változtatja meg a jelentést, hogy a magyar forrásnyelvi szövegben szereplő, véglegességet és reménytelenséget kifejező módosítószót egy időhatározó-szóra cseréli. Valamint általános alanyt szerepeltet a magyar főnévi igeneves szerkezethez képest.

A magyar eredetiben *egy kis rezedaszálként* szereplő növény Mora fordításában általánosítva szerepel: *eine kleine Blume (egy kis virág)*. *No, ez legalább tisztázódott!* Az ebben a forrásnyelvi mondatban szereplő mediális ige a német célnyelvben passzívvá válik: *Na, wenigstens das war geklärt! (Na, legalább ez tisztázva lett!)*

A magyar szövegben *Egy kis félreértés történt*, ami a német variánsban a mediális ige szerepeltetése nélkül kapott helyet: *Nur ein kleines Mißverständnis. A pezsgőzhetnékje lett szemantikai és morfoszintaktikai jellegű sűrítést Mora így fordította: sie bekam Lust auf etwas Sekt (kedvet kapott pezsgőzni).*

Az utolsó mondatban pedig betoldást találunk a forrásnyelvi szöveghez képest: *Az lesz a jó hecc - gondolta, amikor a karcsú poharakat meglátta -, ha inni sem tudok! Das wird vielleicht eine Hetz, dachte sie, als sie die schlanken Gläser erblickte, wenn sich herausstellt, daß ich nicht einmal trinken kann!* Vagyis egy magyarázó jellegű mellékmondatot alkalmazott a fordító: *wenn sich herausstellt (ha kiderül)*. Ez a tagmondat jól illeszkedik a kontextusba.

4.4.4. Nem te / *Du nicht*

Ez a novella a harmadik típusba sorolható. A hangsúlyozásban különbség mutatkozik a magyar és a német címvariáns között, hiszen a német szövegben ezt találjuk: *Du nicht (Te nem)*. A szöveg érdekessége, hogy egyrészt nominális stílusban íródott, vagyis kettő kivételével (*lépett, sikerült*) teljesen hiányoznak az igeik. A másik feltűnő sajátossága, hogy

az egész novella befejezetlen mondatokat tartalmaz. Ez azonban a német változatban két helyen is módosul, mégpedig az utolsó két mondatban.

A lezáratlanság komoly mondanivalót hordoz: ugyan hiányoznak az állítmányok, mégis kikövetkeztethető a szöveggörnyezet néhány teljesen egyértelmű utalásából, hogy a halálról beszél: *élete harminchetedik évében, tolatás közben; hosszú és nagy türelemmel viselt szenvedés után; tragikus hirtelenséggel; féktávolságon belül lépett a szerelvény elé*. Az egyik hivatkozás, *a drága Lenci mama* tükörfordításban került bele a német szövegbe: *unsere teure Tante Lenci*, illetve a birtokos névmási kiegészítéssel (*a mi drága Lenci mamánk*) közvetlenebb kapcsolatot feltételez a narrátor és az említett szereplő között.

Az utolsó előtti mondatban található a mondatvégi központozás változtatása mellett egy szóbetoldás általi módosítás is, mert az *És sokan mások* mondatot *Und noch viele andere-ként fordította le (És még sokan mások)*. Így az utolsó mondatban szereplő *még* időhatározószó (*Te még nem*) ismétlésnek hat a német szövegben: *Du noch nicht*; viszont a korábban már említett írásjelhasználattal miatt a teljes novella átértelmeződik, hiszen lezárja a mondanivalót, így a bizonytalanság kevésbé érezhető az interpretációban.

4.4.5. Jelenség / Erscheinung

A címben Mora elhagyta a névelőt, ezáltal idegenítette a kifejezést a célnyelvi szövegtől. A forrásnyelvi szövegben szintagmatikus szerkezettel kifejezhető parafa dugó a német nyelvben összevonásként jelenik meg: *Flaschenkorken*, amelyből a *Korken* lexéma önmagában jelenti a parafa dugó szót, a *Flasche* pedig az üveget. Az első típusba tartozó novellában ennek a dugónak személyisége is van, ugyanis Hirt G. Sándor a neve, vagyis antropomorfizált szereplőről van szó. A névvel kapcsolatban tesz egy ironikus kijelentést Örkény, hiszen azt állítja, hogy *mit jelent egy név? Egy név semmit se jelent*, miközben tudjuk, hogy éppen a dolgok megnevezése által kategorizáljuk azokat, vagyis fontos szerepük van. Mora az ezt követő *amint az várható volt* szintagmaszerkezetet ellentétes jelentésben fordítja: *wie nicht anders zu erwarten war (ahogy nem másképp elvárható volt / ahogy nem másként elvárható volt)*.

A novellaszövegben előforduló grammatikai nem és az arra történő utalás az egyes szám harmadik személyű narráció miatt kötelező elem a német fordításban. A magyar kezdő ígét a német nyelvben főnévi igeneves szerkezettel lehet kifejezni: *merülni kezdett – er begann zu sinken*. A *lesüllyedt a fenékre* eufemizált változatban szerepel a célnyelvi szövegben, mivel a *sank bis auf den Grund* szintagmaszerkezetben a *Grund* többek között alapot jelent. Átvitt értelemben nagyon mélyre süllyedt tehát „hősünk”, és ott is „halálozott el”. A novella utolsó mondata: *Magyarázat nincs*. Mora ismét ötvözte a német határozatlan névelőtagadásnak megfelelő *keine* morfémát, ugyanakkor a német szószerkezet miatt nem a magyarázat, hanem a tagadás került kiemelt pozícióba (*Keine Erklärung*).

4.4.6. Optikai csalódás / Optische Täuschung

A novella kezdete Mora fordításában teljes mondatbetoldást tartalmaz: *Dr. Géza Dobrolubimov ist tot. (Dr. Dobrolubimov Géza halott.)* Az eredeti szövegben nem szereplő mondat drámaibb hatásúvá teszi a folytatást is. A forrásnyelvi szövegben értelmező

jelzőként szereplő titulusok (*több kitüntetés birtokosa, a budapesti Tudományegyetem kiváló fizikusprofesszora*) a fordításban megcserélődnek a mondat fő állításával, miszerint *agyvérzés következtében elhunyt*. Moránál agyvérzést szenvedett el: *erlag eine Gehirnbrutung*. Az időt is módosítja *mára virradóan* helyett *vergangene Nacht*-ra (*múlt éjjel*).

A következő mondatban a magyar aktív szerkezetet passzívra írja át: *Tanítványai tréfásan a „Pettyes” csúfnevet adták neki – von seinen Studenten wurde er scherzhaft »Püktchen« genannt*. Ez a szó *pontocskát* jelent, így megváltozik a befogadók viszonya a professzorhoz, mert jelentéktelenebbnek állítja őt be. Ebben a vonatkozásban viszont előrevetíti a novella későbbi tartalmát, melynek során megtudjuk, hogy a professzor édesanyja egyszer néhány ágyhuzatpettyet nézett csecsemőnek. A *pirosbabos ágyhuzat* körülírással adható meg a német variánsban: *rotgepunktete weiße Bettwäsche (pirospöttyös fehér ágynemű)*.

Az utolsó mondat utalása a „professzorra” (*földi maradványait*) a német fordításban vezetéknevével és az azon elhelyezett birtokos személyjellel egészül ki: *Dobrolubimovs sterbliche Überreste*. Ugyancsak passzív szerkezettel fejezi ki Mora az örök nyugalomra helyezést: *werden (...) zur letzten Ruhe gebettet*. A *betten* főnévi igenév *ágyazást* jelent, így a kifejezés egyúttal homonímia is.

4.4.7. Új állatfajta / Eine neue Tierart

Az első mondat grammatikai áthelyezése az aktív–passzív irányt mutatja: *elismertek egy új állatfajta – wurde eine neue Tierart anerkannt*. Az új állatfajta elnevezése *Szaporátlan Kotró (Varians Hungaricus)*, amelyből jól látható, hogy ironikus a kapcsolat a magyar és a latin név között. Mora névváltozata, az *Unfruchtbarer Scharrer* nagyon jó választás, mivel *meddő, terméketlen kaparót* jelent.

Az irónia a következő többszörösen összetett mondatban a legnyilvánvalóbb, ugyanis kiderül, hogy ez az állat többek között *francia verses drámákat fordít, kiváló szerszámlakatos és erdőmérnök, beválik főkönyvelőnek, filozófusnak, államférfinak*. A német célnyelvi szöveg mindezeket hiánytalanul visszaadja: *er übersetzt französische Versdramen, is ein hervorragender Gerateschlosser und Forstingenieur, bewehrt sich als Chefbuchhalter, Philosoph und Staatsmann*. Az *erdőmérnök* angolból átvett jövevényszóként szerepel.

A novella utolsó mondatában viszont észrevehető egy jelentésmódosulás: *mert csak egy példányt sikerült belőle kitenyészteni, s az – minthogy párja nincs – nem szaporítható*. Ez a kiszolgáltatott helyzet kevésbé érzékelhető a fordításban: *weil es ihnen bislang nicht gelungen ist, mehr als ein Exemplar herauszuzüchten, und dieses eine kann sich – mangels eines Partners – nicht vermehren*. Egyrészt tagadással váltotta fel az első tagmondat tartalmi részét: *eddig nem sikerült egynél több példányt kitenyészteni*, másrészt *partner hiányában* szintagmával fordította a birtoklást, harmadrészt *ez az egy nem tud szaporodni* az utolsó megjegyzés magyar megfelelője. Ez utóbbi miatt mintegy szándékoltságot sejtethetünk az állatnál.

4.4.8. Következtetések

Van választásunk

A címmódosítás a fakultatív explicitációs lexémacsere miatt hangsúlyosabban fejezi ki az ellentmondást a címben tett állítás és a novella tartalma között, ezáltal az ironikus hatás is fokozottabban érvényesül. A légikisasszony repülőgéphez való viszonya és az utassal való kommunikációja is módosul a német célnyelvi szövegben.

A mondatmodalitás megváltoztatása és az igekötő elhagyása (*rámosolyog* → *mosolyog*) miatt kevésbé válik indokolttá az utolsó mondatban található utalás a légikisasszony viselkedésére. A homonímia miatti többletfunkció (*gép - gépiesen*) nem látható a fordításban. A referenciális és a funkcionális ekvivalencia nem annyira hangsúlyosan van jelen, mint a kontextuális ekvivalencia.

Sóhajnak beillő szózat egy ismeretlen rendeltetésű vasdarabhoz, mely a történelem viharain keresztül szép csöndben meglapult egy limlommal tele ládikóban, mert se nagyapámnak, se apámnak, se nekem nem volt merszünk szemétre dobni, és az utánam jövőnek se lesz

A fordító megváltoztatta a cím műfaját. A címnél tapasztalható pragmatikai explicitációs eljárás, a kihagyás (*sóhajnak beillő*) a címzethez kötődő kapcsolatot kevésbé érzékelteti. A lexémacsere miatt a tárgy a forrásnyelvi szövegben *kitartott*, a német célnyelviben viszont csak *meglapult*. Emiatt más jellegűvé válik a tárgy szerepe is. A kötelező explicitációhoz tartozó grammatikai áthelyezés miatt gyengül a mondanivaló hatása is. A *Courage* nagyon jó lexémaválasztás. Az egyetlen novellamondat tartalmának és modalitásának megváltoztatása tovább távolítja a célnyelvi szöveg kapcsolatát a forrásnyelvitől.

A kommunikatív ekvivalencia csak kis mértékben valósult meg.

Hiába sikerül egy vitás kérdést tisztázni, máris ott a következő talány

A címnél történt lexémacsere (*hiába* → *alig*) megváltoztatta a cím jelentését. A szereplő típusának általánosításával a sors is univerzális érvényűvé vált. A passzív szerkezetes grammatikai csere kiemeli a szereplő kiszolgáltatott helyzetét. Az utolsó mondatban található fakultatív explicitációs betoldás nem módosítja jelentősen a novella üzenetét. Ebben a fordításban a kommunikatív ekvivalencia mindhárom feltétele jelen van, az iróniát pedig változatlan formában érzékelhetjük a célnyelvi szövegben.

Nem te

A cím megváltoztatása jelentésmódosítást is eredményezett. A 'narrátor' és az egyik szereplő vonatkozásában közvetlenebb és személyesebb kapcsolatot ért el a lexémacserével a fordító (*a mi drága Lenci mamánk*). A központosítás megváltoztatása az utolsó két mondatban gyengítette az ironikus jelleget. Ezek miatt a referenciális és a funkcionális egyenértékűség nem látható.

Jelenség

A fordító kötelező és fakultatív explicitációs eljárásokat, így szóösszevonást, grammatikai cserét, illetve lexémacserét alkalmazott. Az eufemizálás (*fenék* → *alap*) gyengítette az ironikus hatást. A kommunikatív ekvivalencia egyik feltétele, a referenciális ekvivalencia kevésbé érvényesült. A funkcionális és a kontextuális ekvivalencia megvalósult.

Optikai csalódás

Mora kötelező és fakultatív explicitációkat: mondatbetoldást, grammatikai cserét (passzív szerkezet) és a kulturális háttérismeretek különbözősége miatt pragmatikai explicitációs eljárást, egy körülírást alkalmazott. A mondatbetoldással drámaibb hatást ért el az eredeti szöveg első mondatához képest. A homonímia ezúttal a német célnyelvi változatban is érvényre tud jutni (*betten*). A kommunikatív ekvivalencia mindhárom feltételének eleget tett a fordítás.

Új állatfajta

A grammatikai áthelyezés által kapott passzív szerkezet jól demonstrálja, hogy a szereplővel csak megtörténik valami, azt nem képes befolyásolni. Megfigyelhető a fordításban egy neologizmus, azaz egy angol modern jövevényszó (*Forstingenieur*) is. A csattanó módosítása kisebb jelentésváltozást idézett elő, de ez összhangban áll az állat cselekvőképtelenségével. A kommunikatív ekvivalencia tehát teljesnek mondható.

4.5. Vera Thies és Terézia Mora által is fordított szövegek kontrasztív elemzése

Nyolc Örkény-novella sorolható a mindkét műfordító által német nyelvre ültetett művek közé. Ezekből hetet választottam ki a kutatáshoz.

„Empirikus úton könnyen meggyőződhetünk arról, hogy különböző fordítók által egyazon forrásnyelvi szövegről készült célnyelvi szövegek ('a fordítások') soha nem lesznek sem teljesen egyformák, sem teljesen különbözők. *Ezt a tényt minden fordítási aktus szükségszerű velejárójának kell tekintenünk*” (Albert 2003: 95, kiemelés az eredeti szövegben).

Az elemzés fő céljai közé tartozott annak megállapítása, hogy a két műfordító közül melyikük alkalmazta többször az igei szemléletváltást (az aktív szerkezet módosítását passzívra), a kötelező és fakultatív explicitációs eljárások közül pedig ugyanúgy jellemző-e a konkretizálás, a jelentésfelbontás és a kompenzálás stratégiája, ahogy a magyar nyelvről indoeurópai nyelvekre történő fordítások esetében megfigyelhető ez a tendencia (Klaudy 2007).

4.5.1. Információ

Örkény szövegmondata	1.	Tizennégy éve ül a kapubejáratban, egy kis tolóablak előtt.
Thies fordítása		Vierzehn Jahre sitzt er in der Pfortnerloge, hinter einem kleinen Schiebefenster.
Mora fordítása		Seit vierzehn Jahren sitzt sie hinter dem kleinen Schiebefenster in der Toreinfahrt.

1. Mindkét variáns a fordított szórendet alkalmazta. Ugyanakkor a magyar nyelvben jelöletlen harmadik személy Thiesnél férfiként, Moránál nőként szerepel. Ez egy kötelező grammatikai bővítés a nyelvtani nem miatt. A másik érdekesség egy szemléletbeli különbségből származik: a magyar szereplő a *tolóablak előtt*, a német 'kollégák' viszont a *tolóablak mögött* (*hinter einem...Schiebefenster*) dolgoznak.

Örkény szövegmondata	2.	Mindössze kétfélét kérdeznek tőle.
Thies fordítása		Lediglich zwei Fragen werden an ihn gestellt.
Mora fordítása		Man fragt sie immer nur zwei Sachen.

2. Thies passzív szerkezetet használt, Mora viszont a *man* általános alannyal aktív viszonyban hagyta a szereplőt a cselekvéssel. Mindketten kikerülték a szóismétlést. Thies megoldása (*Fragen stellen – kérdést feltenni*) választékosabb; Mora a (*Sachen fragen – dolgokat kérdezni*) szintagmaszerkezetet használta.

Örkény szövegmondata	3.	- Merre vannak a Montex irodái?
Thies fordítása		„Wo sind die Büros der Montex?“
Mora fordítása		»Wo sind die Büros der Montex?«

3. Az irányhármasság alapján a magyar változat valamivel konkrétabban jelöli a helyet, mint a német kérdő névmások: *hol* (*wo*). Ismét fordított szórendű szintagmaszerkezet szerepel a birtokos jelzős német szerkezet miatt.

Örkény szövegmondata	4.	Erre így válaszol: - Az első emeleten, balra.
Thies fordítása		Darauf antwortet er: „Erster Stock, links.“
Mora fordítása		Worauf sie erwidert: »Im ersten Stock, links.«

4. Thies szereplője távolságtartóbb a toldalék nélküli kifejezéssel. A *válaszol* igének az *erwidert* változata valamivel több szinonimát foglal magában: *válaszol*, *viszonoz*, *visszavág*, *felel*.

Örkény szövegmondata	5.	A második kérdés így szól: - Hol található a Ruggyanta Hulladék Feldolgozó?
Thies fordítása		Und: „Wo ist die Gummi-Abfall-Aufarbeitung zu finden?“
Mora fordítása		Die zweite Frage lautet: »Wo befindet sich die Müllaufbereitungsfirma Knautsch?«

5. Mora itt szöveghűbb maradt a ráutaló tagmondat lefordításával, amit Thies egy egyszerű ésnak hagyott. A *Ruggyanta* egy neologizmus Örkénynél. Thies *guminak* fordította, Mora pedig a cégnek adott egy olyan nevet, ami körülbelül *gyűrődőt* jelent. Ez utóbbi egy ötletes megoldás a célnyelvi nyelv hiányzó lexémája miatti cserére.

Örkény szövegmondata	6.	Amire ő így felel: - Második emelet, jobbra a második ajtó.
Thies fordítása		Worauf er antwortet: „Zweiter Stock, rechts, zweite Tür.”
Mora fordítása		Darauf antwortet sie: »Zweiter Stock, zweite Tür rechts.«

6. A *worauf* és *darauf* német névmási határozószókat a két fordító pont felcseréli a használatban az 5. példamondathoz képest. A narráció itt ugyanúgy érvényesül az idézett szöveg előtt mindkét változatban.

Örkény szövegmondata	7.	Tizennégy év óta még sohasem tévedett, mindenki megkapta a kellő útbaigazítást.
Thies fordítása		Vierzehn Jahre lang hat er sich nie geirrt, jeder bekam die entsprechende Information.
Mora fordítása		In vierzehn Jahren hat sie sich kein einziges Mal geirrt.

7. Thies ebben a mondatban minden lexémát átvitt a célnyelvbe, meghagyva az aktív jelentésű igét. Az *útbaigazítás* helyett viszont *információ* szerepel nála: ez a lexémacsere általánosította a kifejezés jelentését. Mora viszont kihagyta a teljes második tagmondatot. Az ő fordításában a *sohasem az egyetlen alkalommal sem* jelentésben fordul elő, vagyis nyomatékosította, kiemelte az időhatározó-szót.

Örkény szövegmondata	8.	Egyszer történt csak, hogy ablakához odaállt egy hölgy, és fölöttette a szokásos kérdések egyikét: - Kérem szépen, merre van a Montex?
Thies fordítása		Nur einmal, als eine Dame vor sein Fenster trat und die eine der üblichen Fragen stellte, da blickte er ungewöhnlich in die Ferne und antwortete: „Wir sind alle aus dem Nichts erschaffen, und wir gehen zurück in das große stinkende Nichts.”
Mora fordítása		Nur einmal geschah es, daß eine Dame vor dem Schiebefenster stehenblieb und die übliche Frage stellte: »Wo sind, bitte schön, die Büros der Montex?«

8. Thies mondatösszevonást alkalmazott, és kihagyott egy tagmondatot. Ebben a példamondatban Mora maradt a szerkezet szempontjából szöveghűbb, ugyanakkor a hölgy nem *odaállt*, hanem *megállt*, csak *egy szokásos kérdést* tett fel, és a *Montex irodáit* kereste, nem pedig csak egyszerűen a Montexet, tehát morfémabetoldást alkalmazott.

Örkény szövegmondata	9.	Erre ő kivételesen elnézett a messzeségbe, aztán így szólt: - Mindnyájan a semmiből jövünk, és visszamegyünk a nagy bűdös semmibe.
Thies fordítása		összevonta a 8. szövegmondattal: ... da blickte er ungewöhnlich in die Ferne und antwortete: „Wir sind alle aus dem Nichts erschaffen, und wir gehen zurück in das große stinkende Nichts.”
Mora fordítása		Woraufhin ihr Blick ausnahmsweise in die Ferne schweifte, und sie sprach: »Wir alle kommen aus dem Nichts und werden eingehen in das große, stinkende Nichts.«

9. A *kivételesen* morfémát Thies *szokatlan*nak fordította, Mora pedig az eredeti jelentés német megfelelőjét kereste meg. Thies szóválasztása kevésbé hatásosan fejezi ki a szereplő rendkívüli cselekedetét. Thies a portás bölcselkedő kijelentésének első részét passzív szerkezetbe helyezte, vagyis grammatikai cserét hajtott végre. Ez azt sugallja, hogy az eredetünket nem befolyásolhatjuk, csak megtörténik velünk. Az igeidőnél második múlt időt és jelen időt alkalmazott, azaz elő- és utóidejűséget, ugyanakkor aktív szereplővé változtatta az általános alanyt, mintha a jövőt még képesek lennénk befolyásolni. Mora mindkét tagmondatban aktív szereplőnek hagyta az általános alanyt.

Örkény szövegmondata	10.	A hölgy panaszt tett.
Thies fordítása		Die Dame beschwerte sich.
Mora fordítása		Die Dame legte Beschwerde ein.

10. A *hölgy* Thies variánsában visszaható igével *panasz*szik. Ez a szófajváltás a novella mellékszereplőjének hozzáállását voltaképpen még gyerekesebbé teszi. Mora ugyanúgy főnevet használt a szintagmaszerkezetben, mint a forrásnyelvi szöveg: *panaszt nyújtott be*. Ez a variáció higgadtabb reagálást mutat.

Örkény szövegmondata	11.	A panaszt kivizsgálták, megvitatták, aztán elejtették.
Thies fordítása		Die Beschwerde wurde geprüft, diskutiert und dann fallengelassen.
Mora fordítása		Die Beschwerde wurde untersucht, diskutiert und schließlich fallengelassen.

11. A forrásnyelvi mondat általános alannyal kifejezett aktív igéje mindkét fordításban szenvedő szerkezetté alakult. Egy szó kivételével – Thiesnél *dann* (*aztán*), Moránál *schließlich* (*végül*) – teljesen azonos lexémakészletet használtak a fordítók. Mora időhatározó-szóval történt lexémacseréje eltér a forrásnyelvi szövegtől, de a szó jelentése az iróniát tovább hangsúlyozza azáltal, hogy a teljesen semmitmondó 'problémát' még jobban kiemeli.

Örkény szövegmondata	12.	Tényleg, nem olyan nagy eset.
Thies fordítása		In der Tat, das war keine so besondere Sache.
Mora fordítása		Es ist ja nun wirklich keine so große Sache.

12. A novella csattanóját Thies ugyanúgy két tagmondatban fejezte ki. Nála *különleges eset*ként szerepel az ügy, Moránál viszont *nagy eset*ként. Thies fordítása a hatóság tekintetében jobb választás, hiába tér el a forrásnyelvi szövegtől.

4.5.2. A színész halála

Ezt a szöveget az első novellatípusba lehet sorolni: természetes viszony áll fenn az egyszerű és a képtelen történések között.

A címben egy szórendcsere figyelhető meg, a birtoklás inkorporációs jelensége miatt, mivel a magyar nyelvben a főnév végén található a birtokos személyjel, míg a német variáns hátravetett birtokos esetet használ. A cím a birtokos szerkezet miatt fordított sorrendben olvasható mindkét német adaptációban: *Der Tod des Schauspielers*. Ebből az aspektusból szemlélve a fő hangsúlyt a halál ténye kapja.

Örkény szövegmondata	1.	Ma délután az Üllői út egyik mellékutcájában eszméletét veszve összeesett Zetelaki Zoltán, a népszerű színművész.
Thies fordítása		Heute nachmittag brach in einer der Nebenstraßen der Üllői út der volkstümliche Schauspieler Zoltán Zetelaki bewußtlos zusammen.
Mora fordítása		Heute nachmittag brach der beliebte Schauspieler Zoltán Zetelaki in einer Nebenstraße der Üllői Straße bewußtlos zusammen.

1. A mondat szórendje miatt ige és igekötő szétválása tapasztalható az első sokszorososan bővített egyszerű mondatban: *brach zusammen – összeesett*. A német változatban az igekötő kései, mondatvégi megjelenésének nagyon fontos szerepe van, mivel a mondat elején szereplő ige, mely önmagában állva *tör, szakít, oszt* jelentéseket egyaránt hordoz, még nem tájékoztatja a befogadót a tulajdonképpeni helyzetről, így egyfajta késleltetett hatás figyelhető meg.

Thies szó szerint *népszerűnek* fordította a színész minőségjelzőjét, Mora viszont a *kedvelt, szeretett* jelentéskörű lexémát használta. Thies változatában a színész neve a mondat legutolsó részében bukkan fel. Mora korábban szerepeltette a nevet, ugyanakkor az *Üllői út* földrajzi nevet *utcára* fordította.

Örkény szövegmondata	2.	A járókelők bevitték a közeli klinikára, de ott hiába próbálták a tudomány legújabb vívmányaival – még vastüdővel is – életre kelteni.
Thies fordítása		Die Passanten brachten ihn in die nächste Klinik; dort versuchte man jedoch vergebens, ihn mit den allgemeinen Errungenschaften – sogar mit der eisernen Lunge – um Leben zu erwecken.
Mora fordítása		Passanten brachten ihn in eine nahe gelegene Klinik. Hier versuchte man ihn mit den neuesten Errungenschaften der Technik wieder zum Leben zu erwecken, setzte sogar die eiserne Lunge ein. Alles umsonst.

2. Thiesnél jelentésmódosítás történt: *közeli klinika* helyett *következő klinika* szerepel. Mora *egy közelben fekvő klinikát* szerepeltetett. Az általános alany is többféleképpen jelenhet meg: *man versuchte (próbálták)*. Thies célhatározói mellékmondatot is használt a második mondat során, holott eredetileg ellentétes mellékmondat állt a szövegben: *hiába kíséreltek meg mindent, hogy életre keltsék*.

Mora mondatában a *vastüdővel* lexéma helyett *vastüdőt is beültettek* szerepel. Ő mondatfelbontást is alkalmazott: *Alles umsonst (Minden hiába.)*. Ezzel a szerkezeti változtatással a további események tragikus előkészítése még hatásosabbá válik, így az ironikus színezetet is növeli.

Örkény szövegmondata	3.	A jeles színész, hosszú haláltusa után, este fél hétkor kiszenvedett; tetemét átszállították a Bonctani Intézetbe.
Thies fordítása		Der berühmte Schauspieler verstarb abends um halb sieben nach langem Todeskampf. Sein Leichnam wurde in das Anatomische Institut übergeführt.
Mora fordítása		Der herausragende Künstler hauchte nach langem Todeskampf abends um halb sieben seine Seele aus. Der Körper wurde der Pathologie überstellt.

3. A harmadik szövegmondatban mondatfelbontást, azaz grammatikai felemelést alkalmazott mindkét fordító: a forrásnyelvi szöveg négy tagmondatát kettőre váltották fel a célnyelvi szövegben. Az alanyváltás jelensége az *átszállították* ige esetében érhető tetten: az általános alany passzív szerkezetben szerepel: *wurde übergeführt* (Thies), *wurde überstellt* (Mora). Ez a jelenség azzal magyarázható, hogy a német nyelv szívesen használ passzív szerkezetet, főként, ha a mondat értelme azt indokolja. Márpedig itt pontosan erről van szó.

Ezen túlmenően ennek a Thies által használt német igenek egy további jelentése is van: *führen – vezet*, azaz él a személy, akivel ez történik. Ez a fordítói megoldás briliáns, ugyanis a tulajdonképpeni eseményre utal előre, nevezetesen, hogy a színész újra megjelenik halála után a színpadon.

Örkény szövegmondata	4.	A <i>Lear király</i> esti előadása e tragikus esemény ellenére is zavartalanul folyt le.
Thies fordítása		Trotz dieses tragischen Ereignisses verlief die Abendvorstellung von „König Lear“ ungetrübt.
Mora fordítása		Trotz dieses tragischen Ereignisses verlief die Abendvorstellung des »König Lear« ohne Zwischenfälle.

4. A színdarab címének idézése mindkét változatban ugyanúgy történt. A német fordított szórend alkalmazása miatt a *tragikus esemény* fókuszpozícióba került mindkét fordításban. A magyar mediális *folyt le* ige a fordításokban *lezajlott*, vagyis ugyanúgy mediális igét használtak. A *zavartalanul* módhatározószó Thiesnél változatlan maradt, Mora grammatikai cserével előljárószós főnévvé (*incidensek nélkül*) alakította át.

Örkény szövegmondata	5.	Zetelaki késett ugyan egy kicsit, s az első felvonásban feltűnően fáradtnak látszott (néhol szemlátomást a sűgő segítségére szorult), de aztán egyre jobban magára talált, s a király halálát már olyan meggyőző erővel jelenítette meg, hogy nyíltszíni tapsot kapott érte.
Thies fordítása		Zetelaki verspätete sich zwar ein wenig, und er sah während des ersten Aktes auffallend müde aus (hier und da war er augenscheinlich auf die Hilfe der Suffleuse angewiesen), doch dann fand er sich immer mehr, und den Tod des Königs verkörperte er bereits mit solch einer Überzeugungskraft, daß man auf offener Szene applaudierte.
Mora fordítása		Zetelaki verspätete sich zwar ein wenig und schien während des ersten Aktes auffallend müde zu sein (an manchen Stellen war er augenfällig auf die Hilfe des Souffleurs angewiesen), fand dann aber allmählich immer mehr zu sich. Den Tod des Lear verkörperte er bereits mit solcher Übersetzungskraft, daß er Szenenapplaus erhielt.

5. A többszörösen összetett mondatot – a várakozással ellentétben – egyik fordító sem bontotta fel. Jelentésbővülés is tapasztalható mindkét fordító megoldásában: *megjelenít – verkörpert (megtestesít)*. Ez immáron utólag egészíti ki az abszurdításba átívelő cselekménymozzanatot az ugyancsak találó német igével. Thies nőneműként kezelte a *súgót*, Mora viszont férfiként, amit azért tehettek meg, mert a szó francia eredetű jövevényszó, és mindkét változatban szerepel a szótárban, bár a Mora által szót jelöli a speciális *színházi súgó* változatként. Szintén itt találunk egy szófajváltást Thies megoldásában, mivel az alanyból ige lett: *man...auf offener Szene applaudierte: nyílt színen tapsoltak*. Mora megtartotta a forrásnyelvi igerkezetet (*Szenenapplaus erhielt: nyíltszíni tapsot kapott*).

Örkény szövegmondata	6.	Utána hívták vacsorázni, de nem ment.
Thies fordítása		Nach der Vorstellung lud man ihn zum Abendessen ein, doch er nahm nicht an.
Mora fordítása		Anschließend lud man ihn zum Abendessen ein, doch er lehnte mit den Worten ab:

6. Thiesnél jelentésbővítés és konkretizálás: *nach der Vorstellung – az előadás után*; továbbá egy jelentésmódosítás: *er nahm nicht an – nem fogadta el* figyelhető meg. Mora mondatösszevonást alkalmazott. Időhatározó-szóként a *végül* lexémát használta. Nála a jelentésmódosítás *ezekkel a szavakkal utasította el* szintagmaszerkezetként szerepel. Mindketten aktív általános alanyt használtak.

Örkény szövegmondata	7.	Azt mondta: – Ma nehéz napom volt.
Thies fordítása		Er sagte: „Heute hatte ich einen schweren Tag.”
Mora fordítása		(összevonta a 6. szövegmondatl): ...»Ich hatte heute einen schweren Tag.«

7. Az utolsó mondatban szórendcsere és grammatikai áthelyezés említhető meg Thiesnél: *Ma én birtokoltam egy nehéz napot*. Thies utolsó mondata jobban hasonlít a jelentés szintjén a forrásnyelvi szöveghez. Ebben a variációban nem a szereplő személyét, hanem a megtörtént esemény idejét érezzük kiemelt pozícióban, hasonlóan a forrásnyelvi szöveghez. Mora csattanójában viszont a cselekvő személye kerül hangsúlyos helyzetbe: *Én birtokoltam ma egy nehéz napot*.

4.5.3. Az élet értelme

A cím alapján a harmadik novellatípust ígérő, ám tartalmi szempontból a második novellatípusba tartozó mű címét mindkét fordító *Der Sinn des Lebens* szintagmaszerkezetben fordítja, ami a német nyelvre tipikusan jellemző hátravetett birtokos szerkezetet tartalmaz.

Örkény szövegmondata	1.	Ha sok cseresznyepaprikát madzagra fűzünk, abból lesz a paprikakoszorú.
Thies fordítása		Fädeln wir viele Kirschenpaprika auf, entsteht ein Paprikakranz.
Mora fordítása		Wenn wir viele Kirschenpaprikas auf einen Faden auffädeln, bekommen wir einen Paprikakranz.

1. Mora szövege pontosabban követi a forrásnyelvi alapot, a *ha* feltételes időhatározói jelentésű utalószóval indítva az első mondatot. Thies változatában felszólítás-jelleget kap a fordított szórend kötőszó nélküli alkalmazása, mellőzve a feltételességet. Thies választékosabb megfogalmazásban adja vissza az *abból lesz* kifejezést: ez nála *entsteht* (*származik, előáll*), míg Moránál a *bekommen* (*kapunk*) szó szerepel.

Örkény szövegmondata	2.	Ha viszont nem fűzzük fel őket, nem lesz belőlük koszorú.
Thies fordítása		Fädeln wir sie hingegen nicht auf, entsteht kein Kranz aus ihnen.
Mora fordítása		Wenn wir sie allerdings nicht auffädeln, bekommen wir keinen Kranz.

2. Thies *ezzel szemben* szóbetoldást alkalmazott. Mora szövegében fordította a második tagmondatot, Thies viszont elkerülte a szóismétlést.

Örkény szövegmondata	3.	Pedig a paprika ugyanannyi, éppoly piros, éppoly erős.
Thies fordítása		Dabei sind die Paprika ebenso viele, ebenso rot, ebenso stark.
Mora fordítása		Dabei sind es genauso viele Paprikas, sie sind genauso rot, genauso scharf.

3. A magyar *pedig* módosítószóval kifejezett ellentétes jelentésű tartalom nem szerepel egyik fordítónál sem. Thies egyes, Mora többes számban használja a *paprika* szót. Thies *erős*, Mora *csípős* szinonimát használ, vagyis konkretizálja a melléknév jelentését.

Örkény szövegmondata	4.	De mégse koszorú.
Thies fordítása		Und doch sind die kein Kranz.
Mora fordítása		Und trotzdem sind sie kein Kranz.

4. Itt már mindkettejükénél többes számú a paprikára történő utalás. A fordított szórend mellett a német nyelv megköveteli a személyes névmásra való utalást is (*die – ezek* Thiesnél, *sie – ők* Moránál). Thies az ellentétes jelentés kifejezésére a *doch* (*de*), Mora pedig a *trotzdem* (*ennek ellenére*) kötőszót használja.

Örkény szövegmondata	5.	Csak a madzag tenné?
Thies fordítása		Machte es nur der Faden?
Mora fordítása		Sollte es nur der Faden sein, der den Ausschlag gibt?

5. Thies feltételes módú jelen időt használ, szinkronban a forrásnyelvi szöveggel. Mora bővíti a mondatot még egy mellékmondatral: *ami az eltérést okozza*. Ez egy téma-réma visszautalás a korábbi információra, ahol azt firtatja a narrátor, hogy vajon mi okozza a különbséget.

Örkény szövegmondata	6.	Nem a madzag teszi.
Thies fordítása		Der Faden macht es nicht.
Mora fordítása		Es ist nicht der Faden.

6. Thies jobban követi a forrásnyelvi szöveg szavait. Mora változatában – *ez nem a madzag* – a mondanivaló szűkül valamennyire.

Örkény szövegmondata	7.	Az a madzag, mint tudjuk, mellékes, harmadrangú valami.
Thies fordítása		Dieser Faden ist, wie wir wissen, nebensächlich, drittrangig.
Mora fordítása		Dieser Faden ist, wie wir wissen, ein nebensächliches, drittklassiges Ding.

7. Thies kihagyja a *valami* szót, Mora pedig *dolognak* fordítja. A *harmadrangú* kifejezés szó szerinti fordítása Thiesnél található, Mora a *harmadosztályú* szinonimát használja.

Örkény szövegmondata	8.	Hát akkor mi?
Thies fordítása		Was ist es dann?
Mora fordítása		Was ist es dann?

8. A német célnyelvi szövegmondatokban áthelyeződik a hangsúly: *Akkor mi az?* Itt kimaradt a *hát* diskurzuszjelölő elem alkalmazása.

Örkény szövegmondata	9.	Aki ezen elgondolkozik, s ügyel rá, hogy gondolatai ne kalandozzanak összevissza, hanem helyes irányban haladjanak, nagy igazságoknak jöhet a nyomára.
Thies fordítása		Wer darüber nachdenkt und darauf achtet, daß seine Gedanken nicht durcheinanderschwirren, sondern die richtige Richtung einschlagen, kann großen Wahrheiten auf die Spur kommen.
Mora fordítása		Wer sich darüber Gedanken macht und darauf achtet, dass seine Gedanken nicht in alle Richtungen abschweifen, sondern in die richtige Richtung voranschreiten, kann große Wahrheiten auf die Spur kommen.

9. Mindkét szöveg alkalmaz egy r-alliterációt - ami egyúttal figura etymologica is - a *helyes irány* szintagmára: *die richtige Richtung*. Ez kétségtelenül nyomatékosabbá teszi forma és tartalom hatalmas ellentmondását, hiszen olyan filozófiai kérdésre ad látszólag választ a szöveg, ami egyértelműen triviális, banális.

Ugyanilyen kiemelt szerep jut a *haladjanak* igének: Thiesnél ugyanez a jelentés szerepel, csak az *einschlagen* szót használja (*belecsap, azaz halad*), Mora pedig a *voranschreiten* kifejezést. Ez utóbbi szó az igekötője miatt határozottabb jelentésű (*előrelép, megelőz*).

A német nyelv az általános alanyra hímnemben tud utalni, így a forrásnyelvi szöveghez képest a nyelvtani nem szerepeltetése jelöltebbé válik. Ha maradt volna mindkét szöveg a többes szám első személy alkalmazásánál, ahogyan a forrásnyelvi szövegben látható, nem lenne ilyen értelemben megkülönböztetve a befogadó és a neki szánt üzenet.

4.5.4. Gondolatok a pincében

A harmadik típusba tartozó egypercesben a cím mindkét német variánsban hüen követi a forrásnyelvi szöveget: *Gedanken im Keller*. A határozott névelő elhagyásával általánosabbá vált a címben megfogalmazott jelentés is, összefüggésben a novella tartalmával.

Örkény szövegmondata	1.	A labda egy betört ablakon keresztül leesett az alagsori folyosóra.
Thies fordítása		Der Ball war durch das eingeschlagene Fenster in den Kellergang gefallen.
Mora fordítása		Der Ball fiel durch ein zerbrochenes Fenster auf den Flur im Souterrain.

1. Thies *labdája* állapotpasszív szerkezetbe ágyazott szereplő: *be volt esve*. Mora viszont a forrásnyelvi szöveghez hasonlóan mediális, azaz középigét alkalmazott: *esett*. Thies *pincefolyosója* ugyanúgy átírás, mint Mora *szuterénje*. A címben található *pince* szóra így csak Thiesnél történt visszautalás.

Thies *ablaka bezúzott / betört*, Moráé *összetört, széttört*. A magyar forrásnyelvi ige irányjelző igekötője Thiesnél szöveghűbb tehát, de a határozatlan névelő alkalmazása miatt Mora megoldása is az. A két ige összhatása ennél fogva ugyanaz.

Örkény szövegmondata	2.	Az egyik gyerek, a házmesterék tizennégy éves kislánya, lebicegett érte.
Thies fordítása		Eines der Kinder, das vierzehnjährige Mädchen des Hausmeisters, hinkte ihm hinterher.
Mora fordítása		Eines der Kinder, die vierzehnjährige Tochter des Hausmeisters, humpelte hinunter, um ihn zu holen.

2. A közbeékelt mellékmondatban szereplő *kislány* Moránál jelöltebbé vált. Thies a *sántikál* igét használta, Mora pedig a *biceg*, *botorkál* szinonimát. Ez jobban megfelel a magyar forrásnyelvi igének, viszont Mora használ egy célhatározói mellékmondatnyi betoldást is: *hogy elhozza*.

Örkény szövegmondata	3.	Szegénykének a villamos levágta a fél lábát, s boldog volt, ha labdát szedhetett a többieknek.
Thies fordítása		Die Straßenbahn hatte der Ärmsten ein Bein abgefahren, so war sie schon glücklich, wenn sie den anderen den Ball bringen konnte.
Mora fordítása		Der Ärmsten hatte die Straßenbahn ein Bein abgefahren, sie war glücklich, wenn sie für die anderen die Bälle einsammeln durfte.

3. Ebben a szövegmondatban Mora követi az első tagmondat szórendjét, de nála a kislánynak *szabad gyűjtenie a labdákat*, míg Thiesnél *viheti a labdát*. Thies részeshatározós esetben tette a *másoknak* szóval kifejezett *többieknek* morfémát, Mora pedig előjárószerű szerkezetet hozott létre: *a többiek számára*. A többes szám alkalmazása szintén indokolt, hiszen nem csak egyszeri történésről beszél a novella.

Örkény szövegmondata	4.	Az alagsorban félhomály terjengett, de azért feltűnt neki, hogy egy sarokban megmozdult valami.
Thies fordítása		Im Keller herrschte Halbdunkel, ihr war aber dennoch so, als hätte sich etwas in einer der Ecken bewegt.
Mora fordítása		Im Souterrain herrschte Halbdunkel, trotzdem fiel ihr auf, daß sich in einer Ecke etwas bewegte.

4. Az *alagsor* pontos fordítása *Kellergeschoss*, ezt Thies rövidítette. Thies *olyan volt neki* szintagmaszerkezete a lexémacsere miatt nem annyira választékos, mint Mora szó szerinti fordítása. Thies *a sarkok egyikét* kifejezést használta, így ennél a tagmondatnál is Mora megoldása szöveghűbb.

Örkény szövegmondata	5.	– Cicus! – szólt oda a falábú házmesterkislány.
Thies fordítása		„Mietzi!” Das Hausmeistertöchterchen mit dem Holzbein blieb stehen.
Mora fordítása		»Kätzchen!« rief das Hausmeistermädchen mit dem Holzbein.

5. A macska becéző formuláját Thies átnevezte, és grammatikai betoldást is alkalmazott, mivel az *állva maradt* nem szerepel a forrásnyelvi szövegben. Mora megtartotta a kicsinyítő képzőt az állat megszólításánál (*cicácska / cicus / cicuska*), és az idéző mondatban is követte a forrásnyelvi szöveg szerkezetét. A magyar jelzős szerkezet melléknév+főnév variánsa a német fordításban megcserélődik egy előjárószóval kiegészített névelős összetett főnévvel.

Örkény szövegmondata	6.	– Hát te hogy kerülsz ide, kiscicám?
Thies fordítása		„Wie kommst du denn hierher, Mietzilein?“
Mora fordítása		»Wie bist du denn hierhergekommen, Kätzchen?«

6. Az eredeti novellaszövegben jelen időben álló mediális igét Thies aktív igére váltotta fel: *jössz ide*, Mora pedig második múlt idejű igealakra cserélte: *jöttél ide*. A *hát* diskurzusjelölőt mindketten a *denn* lexémával adták vissza.

Örkény szövegmondata	7.	Fölkapta a labdát, s ahogy csak tudott, elsietett vele.
Thies fordítása		Doch dann griff sie nach dem Ball und eilte, so schnell sie nur konnte, mit ihm davon.
Mora fordítása		Sie schnappte sich den Ball und lief, so schnell sie nur konnte, hinaus.

7. A hetedik szövegmondat Thiesnél ellentétes jelentésűvé válik a *doch* kötőszó szerepeltetésével (*de*), továbbá az időhatározó-szóval (*aztán / azután*) együtt szintagmabővítés is történt. Ezen kívül mindkét fordító felcserélte a forrásnyelvi mondat harmadik tagmondatában szereplő igét a mondatszerkezetben, és a mondatszűkítés miatti első tagmondatba helyezték. Ami viszont változtat a mondanivalón, az Mora mozgást jelentő igéje: az ő mondatában ugyanis *szaladt* a kislány, *ahogy tudott*, Thiesnél viszont ugyanúgy csak *sietett*, mint az eredeti novellában.

Örkény szövegmondata	8.	Az öreg, csúnya és rossz szagú patkány – őt nézték cicának – meghökkent.
Thies fordítása		Die alte, garstige und stinkige Ratte – von der das Mädchen geglaubt hatte, sie sei die Katze – stutzte.
Mora fordítása		Die alte, häßliche und übelriechende Ratte – sie wurde für das Kätzchen gehalten – stutzte.

8. Itt megint különböző megoldások születtek. Thies a *csúnya*, *csúf*, Mora a *rút*, *ronda* szinonimát használta. Ez utóbbi erőteljesebb kifejezés, csakúgy, mint a *bűzlő*. A magyar eredetiben látható általános alanyú utalást Thies konkretizálta a kislányra (*akiről a kislány azt hitte, hogy ő a cica*), Mora viszont szenvedő szerkezetbe helyezte a *patkányt* (*ő lett cicának tartva*).

Örkény szövegmondata	9.	Így még nem beszélt vele senki.
Thies fordítása		So hatte noch nie jemand zu ihr gesprochen.
Mora fordítása		So hatte noch nie jemand mit ihr geredet.

9. A fordítók nyomatékosították az eredeti közlést a *még soha senki* lexémabővítéssel. Thies igéjénél (*beszél / beszélget*) Mora igehasználata (*beszélget, cseveg*) szemantikai szempontból jobban illeszkedik a mondatba.

Örkény szövegmondata	10.	Eddig csak utálták, szénnel hajigálták, vagy rémülten elmenekültek előle.
Thies fordítása		Man verabscheute sie nur immer, bewarf sie mit Kohlen oder floh entsetzt vor ihr.
Mora fordítása		Bis jetzt hatte man sie nur gehaßt, mit Kohlestücken beworfen oder die Flucht vor ihr ergriffen.

10. Ismét megtartotta mindkét fordító az általános alanyt, a három tagmondatot viszont kettőre módosították, vagyis lesüllyesztést alkalmaztak. Thies az *utálták / megvetették / irtóztak / iszonyodtak* szinonimát, Mora pedig a *gyűlölték* változatot használta, így ez utóbbi sokkal dinamikusabb a negatív konnotációban. Thies meghagyta a *menekültek* igét, Mora viszont szófajt váltott, ami egyúttal egy frazéma szerepeltetését is jelenti: *megfutamodtak (die Flucht vor ihr ergriffen)*.

Örkény szövegmondata	11.	Most jutott eszébe először, hogy milyen más lett volna minden, ha történetesen cicának születik.
Thies fordítása		Erst jetzt kam ihr zum Bewußtsein, wie anders alles hätte sein können, wäre sie zufällig als Katze geboren.
Mora fordítása		Jetzt kam ihr das erste Mal in den Sinn, wie sehr doch alles anders hätte sein können, wenn sie zufälligerweise als Kätzchen zur Welt gekommen wäre.

11. Thies *patkányában tudatosodott*, Moráéban pedig *felmerült / eszébe jutott* a másnak születés lehetősége. Mora választékosabb szintagmaszerkezetet használt: *a világra jött volna*.

Örkény szövegmondata	12.	Sőt – mert ilyen telhetetlenek vagyunk! – mindjárt továbbszötte ábrándjait.
Thies fordítása		Ihre Gedanken gingen sogar noch weiter – denn sie war unsättlich!
Mora fordítása		Mehr noch – denn so unersättlich sind wir! –, sie spannen ihren Traum gleich weiter.

12. Ebben a szövegmondatban Thies megváltoztatta a közbeékelt mellékmondat jelentését azzal, hogy az általános alanyt konkretizálta a *patkányra*, akinél a *gondolatok* haladnak tovább. Mora megtartotta az általános érvényű utalást, majd az állatot tette cselekvővé, hiszen *az álmát azonnal / rögtön továbbszötte*.

Örkény szövegmondata	13.	Hát még ha falábú házmesterkislánynak születik?
Thies fordítása		Wenn sie nun gar die Hausmeisterstochter mit dem Holzbein wäre?
Mora fordítása		Was, wenn sie als hinkendes Hausmeistermädchen geboren worden wäre?

13. Thies itt módosította az igét a *lenne* létigés változatra, Mora pedig a *falábú* jelzőt *sántítóra* cserélte. Az igénél feltételes módot és múlt időt használt, és betoldott még egy kérdőszót (*was – mi*) a mondatba.

Örkény szövegmondata	14.	De ez már túlságosan szép volt.
Thies fordítása		Doch das wäre zu schön.
Mora fordítása		Aber das war schon zu schön.

14. Ebben a mondatban Thies eltért az állítmány jelentésétől, mivel feltételes módba és jelen időbe tette azt: *De ez túl szép lenne*. Ezzel az igeidő- és igemódváltással kevésbé illeszkedik az eddigi kontextusba. Mora viszont megtartotta az eredeti szöveg jelentését. Érdekes a két szó összezsengése: *schon – schön*.

Örkény szövegmondata	15.	Ezt már el se tudta képzelni.
Thies fordítása		Das konnte sie sich nicht einmal mehr vorstellen.
Mora fordítása		Das konnte sie sich gar nicht mehr vorstellen.

15. Az utolsó szövegmondat Thiesnél *többé nem*, Moránál *többé egyáltalán nem* jelentésben áll. Mindkét változat jobban nyomatékosítja a morális üzenetet. A visszaható ige sajátossága miatt a célnyelvi mondat visszaható névmásának használata grammatikai szófajbővítéssel járt együtt.

4.5.5. In memoriam Dr. K.H.G.

Ez a novella szintén a harmadik típusba tartozik, azaz egy filozófiai-történelmi tartalmat hordozó paraboláról van szó.

Természetesen a latin cím teljesen megegyezik a két szövegnél. Előrevetít egyúttal egy olyan információt, hogy a címben jelölt személlyel történt valami tragikus, a szöveg pedig visszaemlékezik.

Örkény szövegmondata	1.	Hölderlin ist Ihnen unbekannt? - kérdezte dr. K. H. G., miközben a lódognek a gödröt ásta.
Thies fordítása		Hölderlin ist Ihnen unbekannt? – fragte Dr. K.H.G., während er die Grube für den Pferdekadaver aushob.
Mora fordítása		Hölderlin ist Ihnen unbekannt? – fragte Dr. K.H.G., während er die Grube für den Pferdekadaver aushob.

1. A fordítási stratégiák között az első mondatban célnyelvi utalás elmaradása tapasztalható, mivel az eredeti német szöveg, mely Dr. K.H.G. szájából hangzik el, elveszíti többletfunkcióját a fordításban: *Hölderlin ist Ihnen unbekannt? (Ön nem ismeri Hölderlint? / Önnek ismeretlen Hölderlin?)* Ez a veszteség sajnos elkerülhetetlen, így „a nagyműveltségű, németül kifogástalanul beszélő entellektüel”-ről éppen ezt az információt nem tudja meg a német befogadó” (Klaudy K. – Salánki Á. 2000: 89).

A grammatikai nem megjelenése a német nyelvben kötelező explicitációs eljárásnak tekinthető. Jelentésváltás is észrevehető: *aushob (kiemelte)*. Ez a szemléletmódot változtatja meg, mivel a magyar forrásnyelvi szövegben *ás* a szereplő, tehát lefelé halad, a német célnyelvi szövegekben viszont felfelé történik a mozgás.

Örkény szövegmondata	2.	- Ki volt az? - kérdezte a német őr.
Thies fordítása		„Wer war das?” fragte der deutsche Posten.
Mora fordítása		»Wer war das?« fragte der deutsche Wächter.

2. Ebben a szövegmondatban teljes egyezés mutatkozik a két célnyelvi változatban. Thies *őrszeme* és Mora *őre* szinonimák.

Örkény szövegmondata	3.	- Aki a Hyperion-t írta - magyarázta dr. K. H. G.
Thies fordítása		„Der, der den Hyperion schrieb”, erklärte Dr. K.H.G.
Mora fordítása		»Der den Hyperion geschrieben hat«, erklärte Dr. K.H.G.

3. A két fordító csak az igeidőt írta másként: Thiesnél egyszerű, Moránál összetett múlt idő szerepel, illetve Thies mutató névmást is használt a vonatkozó névmás mellett: *az, aki (der, den)*.

Örkény szövegmondata	4.	Nagyon szeretett magyarázni.
Thies fordítása		Er erklärte gern.
Mora fordítása		Er liebte es sehr, zu erklären.

4. Thies a forrásnyelvi mondatban látható erős érzelmi intenzitású igét lefokozta a *szívesen magyarázott* változatra. Mora megtartotta a magyar szövegmondat eredeti kifejezését, de bővítette a mondatot egy tagmondatral, mivel a német nyelvben a főnévi igenes szerkezet előjárószóval is kiegészül. Ezáltal erőteljesebb érzelmeket adott *dr. K.H.G.*-nek, ami növeli a két szereplő közötti intellektuális, érzelmi, gondolati / értelmi távolságot.

Örkény szövegmondata	5.	- A német romantika legnagyobb alakja.
Thies fordítása		„Die größte Gestalt der deutschen Romantik.”
Mora fordítása		Die größte Gestalt der deutschen Romantik«, erklärte Dr. K.H.G.

5. Mora megcserélte a forrásnyelvi 4. és 5. mondatot, ezáltal egy szóismétlés is szerepel a mondatban. A német birtokos szerkezet sajátos szórendje miatt a célnyelvi szövegben a *legnagyobb alak* előbb szerepel.

Örkény szövegmondata	6.	És például Heine?
Thies fordítása		„Und zum Beispiel Heine?”
Mora fordítása		»Und zum Beispiel Heine?«

6. Ez a rövid mondat abból a szempontból érdekes, hogy a *például* kifejezésnek két német morféma felel meg. A német változatban alany- és tárgyesetet is lehet a tulajdonnévvel kapcsolatban feltételezni.

Örkény szövegmondata	7.	- Kik ezek? - kérdezte az őr.
Thies fordítása		„Wer sind sie?” fragte der Posten.
Mora fordítása		»Was sind das für welche?« fragte der Wächter.

7. A mutató névmás személytelenítését (*ezek*) Mora megoldása érzékelteti inkább: *Mifélek ezek?*

Örkény szövegmondata	8.	- Költők - mondta dr. K. H. G.
Thies fordítása		„Dichter”, sagte Dr. K.H.G.
Mora fordítása		»Dichter«, sagte Dr. K.H.G.

8. Ebben a mondatban minden lexéma teljesen ugyanaz. Megjegyzendő érdekesség, hogy bár a német nyelvben fordított sorrendben követi egymást a vezeték- és a keresztnév, egyik fordító sem élt a *Dr. G.H.K.* variációval.

Örkény szövegmondata	9.	- Schiller nevét sem ismeri?
Thies fordítása		„Schiller kennen Sie auch nicht?”
Mora fordítása		»Aber Schillers Namen werden Sie wohl kennen?«

9. Thies megtartotta a tagadó értelmű mondatot, de elhagyta a *nevét* szót. Mora *Schiller nevét* fordított, viszont a magyar tagadó mondat helyett állító mondatot használt: *valószínűleg ismeri*.

Örkény szövegmondata	10.	- De ismerem - mondta a német őr.
Thies fordítása		„Aber ja”, sagte der deutsche Posten.
Mora fordítása		»Doch, den kenne ich«, sagte der deutsche Wächter.

10. Thies öre *de igent* felel, Moráé *de, őt / ezt ismerem*. A magyar inkorporáló jelleg miatt a német fordításban ezt az egy szót (*ismerem*) hárommal lehet kifejezni (*den kenne ich*).

Örkény szövegmondata	11.	- És Rilket?
Thies fordítása		„Und Rilke?”
Mora fordítása		»Und Rilke?«

11. Mivel a magyar tárgyeset hozzákapcsolódik a tulajdonnévhez, a német nyelv viszont a névelőragozásban tudja többek között jelölni, ez csak a szövegkörnyezetből derül ki, visszautalva az előző szövegmondatra.

Örkény szövegmondata	12.	- Őt is - mondta a német őr, és paprikavörös lett, és lelötte dr. K. H. G.-t.
Thies fordítása		„Den auch”, sagte der deutsche Posten; er wurde krebsrot und erschöß Dr. K.H.G.
Mora fordítása		»Den auch«, sagte der deutsche Wächter und wurde puterrot und erschöß Dr. K.H.G.

12. Az utolsó mondatban névmáscsere: *őt is –den auch (azt is)*, lexémacsere: *paprikavörös –krebsrot (rákvörös) / puterrot (pulykavörös)*, továbbá Thiesnél kötőszótörlés: *és is* tetten érhető. A névmáscserével a fordítók még érzékletesebbé tették a német őr faragatlanságát és műveletlenségét.

A kötőszótörlés az utolsó mondat forrásnyelvben szereplő fokozásszerű felsorolását módosította; a lexémacsere pedig szintén hordoz kulturális háttérinformációt.

4.5.6. „In Our Time”

Az angol lexémákból álló cím a novella egyik későbbi információjára utal. Ez az egyperces – amely az első típusba tartozik – ismét egy olyan alapszituációt ír le, ahol az egyik főszereplőnek nem jut eszébe a kávéfajta neve, amit éppen előtte mond ki a partnere. A német változatban a *duplának* és a *feketének* is *Mokka* a neve Thiesnél, illetve *Espresso* Mora szövegében, vagyis mindkét fordító egy célnyelvi megfelelőt használ rá. Mivel a

novella összesen 79 mondatból áll, az elemzéshez azokat választottam ki közülük, amelyek leginkább közvetítik az ironikus mondanivalót.

Örkény szövegmondata	1.	a vezető kartársnő
Thies fordítása		die Geschäftsleiterin
Mora fordítása		die Geschäftsführerin

1. Egy másik eltérés a kávézó főnökasszonyának megnevezésében figyelhető meg: az első német variánsban *die Geschäftsleiterin* (üzletvezetőnő, de inkább a *menedzser* szinonimára értve), a másodikban *die Geschäftsführerin* (üzletvezetőnő) szerepel, így a hatvanas évek egyik tipikus, rangsort jelző megszólítási formulája nem kapott helyet. Márpedig ez a *vezető kartársnő* meglehetősen művelt ember benyomását kelti a kezében lévő Hemingway-kötet miatt, ami célzás is egyúttal az aktuális helyzetre. Ez a lexémacsere gyengítette az ironikus hatást a célnyelvi szövegben.

Örkény szövegmondata	2.	„In Our Time” – magyarul, nagyjából: „A kor, amelyben élünk.”
Thies fordítása		„In Our Time” war sein Titel, was soviel heisst wie „Die Zeit, in der wir leben.”
Mora fordítása		»In our time«, auf deutsch etwa: »Die Zeit, in der wir leben.«

2. A magyarázásra szolgáló *magyarul* kifejezésnek több értelmezési lehetőséget biztosít a szöveg, hiszen a főszereplő férfi nagyon ki szeretné mondani, meg akarja nevezni azt a bizonyos fogyasztani óhajtott folyadékot, de hiába írja a lehető legnagyobb erőfeszítéssel körül, éspedig az anyanyelvén, mégsem sikerül elmagyaráznia. A német fordítás *ami olyasmit jelent, mint* kötőszót és szintagmaszerkezetet tartalmaz Thiesnél, vagyis a metanyelvi utalás a magyarázat lehetetlenségére itt elveszett. Mora viszont utal a nyelvre, de nyilván a németre, és nem a magyarra.

Örkény szövegmondata	3.	Üsse kő!
Thies fordítása		Hol’s der Teufel!
Mora fordítása		Ach, was soll’s!

3. A novella zárómondataiban rejlő csattanó egy része másként hat az eredeti, mint a célnyelvi szövegekben. A magyar változatban szereplő *üsse kő* parafrázisa: *nekem mindegy*. Thies megoldásában a magyar jelentés: *vigye el az ördög* – a *holen* ige *vinni*-t és *hozni*-t is jelent – hatásosabban érzékelteti a csattanó fő mondanivalóját, miszerint a férfi a magyarázatát fogadó értetlenség miatt ugyancsak *duplát*, vagyis *mokkát* kér. Mora fordítása (*Ugyan, nem tesz semmit!*) ismét más interpretációt ad a novella lezárásának. Az ő 'hőse' higgadtan viselkedik. Érdekes eljátszani a gondolattal, hogy az ördög külseje és a többszörös magyarázkodási kísérlet feladását követő rendelés hogyan függ össze egymással.

4.5.7. Sokszor a legbonyolultabb dolgokban is megértjük egymást, de előfordul, hogy egészen egyszerű kérdésekben nem

Ez a novella az első és a harmadik típus egyfajta ötvözeteként fogható fel, melyben a többértelműség szolgáltatja az egyik fő humorforrást. A novellából azokat a mondatokat emeltem ki az elemzéshez, amelyekben egyértelműen megmutatkozik az ironia.

Örkény novellájának a címe	Sokszor a legbonyolultabb dolgokban is megértjük egymást, de előfordul, hogy egészen egyszerű kérdésekben nem
Thies fordítása	Oftmals verstehen wir einander auch in den kompliziertesten Dingen, doch es kommt vor, in einfachen Fragen nicht
Mora fordítása	Oft verstehen wir uns in den kompliziertesten Angelegenheiten bestens, dafür können wir uns manchmal in den einfachsten Fragen einfach nicht einigen

Thies címfordítása teljesen egyenértékű a lexémák vonatkozásában. Mora úgy módosította, hogy nála történt egy szó bővítés: *legjobban (bestens)*, majd tagmondat-összevonást alkalmazott, és *a legegyszerűbb kérdésekben egyszerűen nem egyezünk / nem értünk egyet* címrészben ugyancsak élt a szó bővítés lehetőségével. A *dolgok* helyett az *ügyek, dolgok* választékosabb szóvariánst használta. Mindezekkel valóban bonyolultabbá vált a cím – ami az ironikus tartalmat tekintve jó fordítói döntés volt.

Örkény 1. és 2. szövegmondata	Egy szavát sem értem. Sprechen Sie deutsch?
Thies fordítása	Ich verstehe nicht ein Wort. Sprechen Sie deutsch?
Mora fordítása	Ich verstehe kein Wort. Sprechen Sie deutsch?

1-2. A potenciális vevő felfújható gumimatracot szeretne bérelni, amit ki is írtak a kölcsönző bejárata fölé. Az eladó azonban folyamatosan azt állítja, hogy nem érti őt, így többek között németül és franciául is próbálkozik. Egyértelműen látható, hogy a forrásnyelvi szövegben a német nyelvre történő rákérdezés a célnyelviben hangsúlyát veszíti. „Ugyanis a németül is beszélő, Kirkegaard-ról vitatkozó, történelem-filozófia szakos egyetemi hallgató esetében a felfújható gumimatracra vonatkozó kérdés meg nem értése csak növeli a helyzet abszurditását” (Klaudy K. – Salánki Á. 1999: 92). A magyar *egy szavát sem értem* kifejezés módosult a fordításokban. Thies *nicht ein Wort* és Mora *kein Wort (egy szót sem)* szó szerkezete kivonja a vásárló aktív szerepét az eladó értetlenségéből.

Örkény 3. és 4. szövegmondata	Tudok egy keveset franciául. Vu sprechen franszé?
Thies fordítása	Ich kann ein wenig Französisch. Vous sprechen français?
Mora fordítása	Ich kann ein wenig Französisch. Vous sprechen fransé?

3-4. A másik probléma, hogy a magyar szöveg remekül ötvözi a francia nyelven is próbálkozó fiatal lány erőfeszítéseit, egy keveréknyelvet hozva létre a német és a francia között, viszont a német fordításban ez a nyelvi humor szintén alig vehető észre. Thies két eredeti francia szót használt a mondatban, ami így nem tér el helyesírási szempontból, tehát nem érvényesül a vizuális hatás általi ironia. Mora a magyar forrásnyelvi szöveget itt is jobban követi, de az egyik francia szót ő sem változtatta meg.

Örkény szövegmondata	5.	Jópofa.
Thies fordítása		Komischer Kauz.
Mora fordítása		Sie sind gut.

5. A hosszadalmas félreértések miatt a fiatal lány *jópofának* titulálja a férfit, ami Thiesnél fura *csodabogárként* szerepel, Mora viszont *Önjó*-nak fordítja, így tulajdonképpen mindkét fordítónál módosul a fiatal egyetemista beszédstílusa, illetve a feltehetően középkorú férfihez való viszonyulása.

Örkény szövegmondata	6.	Bei uns ist vollkommene Glaubensfreiheit.
Thies fordítása		Bei uns herrscht völlige Glaubensfreiheit.
Mora fordítása		Bei uns herrscht vollkommene Glaubensfreiheit.

6. Mindkét fordító átírta az eredetileg is német szövegmondatot. A *van* létigei állítmány helyett *uralkodik* (*herrscht*) szerepel, Thies pedig a *tökéletes / teljes* melléknévnek is egy másik szinonimáját használta (*egész / teljes*). Ezek a lexémaváltások valamivel árnyaltabban adják vissza a tartalmat, növelve a gúnyos felhangot is.

Örkény szövegmondata	7. és 8.	Milyen furcsa nyelven beszél! Magyarul is így mondjuk: logikus.
Thies fordítása		Was für eine merkwürdige Sprache Sie sprechen! Ungarisch sagt man auch: logisch.
Mora fordítása		Wie komisch doch Ihre Sprache ist! Auf ungarisch sagen wir das auch so: logisch.

7-8. Thies semmit sem változtatott a forrásnyelvi szöveg szavain. Mora viszont módosította több helyen is: a *komisch* (*furcsa, vicces, különös*) nem jelent olyan mértékű jelentéseltérést, mint a *merkwürdig* (*furcsa, különös, érdekes, figyelemreméltó*). Thies általános alanyt használt, Mora pedig többes szám első személyben hagyta a *mondjuk* igét.

Örkény szövegmondata	9.	Vulé vu bérelni kelksóz?
Thies fordítása		Voulez vous ausleihen quelque chose?
Mora fordítása		Wulé-wu mieten kelköschos?

9. Az eladó másik idegen nyelvű kísérlete is kudarcba fullad. A kiejtés szerinti, azaz fonetikus írásmód mellett a másik utalás, miszerint a *bérelni* szót magyarul mondta, ezáltal két nyelvet ötvözve, a fordítás során szintén eltűnik.

Örkény szövegmondata	10.	Kérem szépen, ne nézzen hülyének.
Thies fordítása		Bitte, halten Sie mich nicht für blöd.
Mora fordítása		Halten Sie mir bitte schön nicht für blöd.

10. Amikor a férfi sokadszor is elmondja óhaját, miszerint két gumimatracot szeretne, a lány így kérdez vissza: *Két micsodát? / Zwei was?* Mindeközben megtudjuk róla, hogy ő tulajdonképpen csak nyári munkaként vállalta ezt el az egyetem mellett, aztán nagyon bonyolult gondolatokat is megosztanak egymással. Önérzetes tiltakozása a befogadónak is szól, nem kizárólag csak beszélgetőpartnerének. A tizedik szövegmondatban szereplő frazéma Mora variációjában még udvariasabbnak hat a *kérem szépen* szó szerinti fordításával.

Örkény 11.és 12. szövegmondata	Itt valami tévedés van. Nálam csak nyugszéket, vízisít és gumimatracot lehet bérelni.
Thies fordítása	Hier liegt ein Mißverständnis vor. Ich verleihe nur Liegestühle, Wasserski und Gummimatratzen.
Mora fordítása	Hier gibt es ein Mißverständnis. Bei mir kann man nur Liegestühle, Wasserskier und Gummimatratzen mieten.

11-12. Ezúttal Mora változata szöveghűbb. Thies állandósult kifejezést használt: *egy probléma forog fenn*, és aktualizálta a cselekvőt: *kölcsönzők / adok kölcsön*.

Örkény 13. szövegmondata	Kérem, nem történt semmi.
Thies fordítása	Aber bitte, es ist ja nichts passiert.
Mora fordítása	Aber bitte, nichts passiert.

13. Ismét a csattanó hozza el a megoldásnak tűnő látszatmegoldást: úgy tesznek, mintha nem is vitatkoztak volna egymással, sőt elbogatellizálják az egész történetet. A férfi bocsánatot kér, a lány ezt így nyugtázza. Mindkét fordító *de kérem* tagmondatot alkalmazott. Thies lexémabővítéssel élt (*semmi sem történt*), Mora pedig ugyanezt fejezte ki kevesebb lexémával. Feltehetjük a kérdést, valóban így volt-e, hiszen nem tudtak megegyezésre jutni, ráadásul az a személy adott igazat a másiknak, akinek az oldalán állt az igazság.

4.5.8. Összefoglalás

A fordítók számos eljárást alkalmaztak munkájuk során. Ezek túlnyomó többsége indokolt volt: a különböző szórendcserék; a német ige elválasztása a személyes névmástól; ige és igekötő szétválása; az általános alany kifejezésének változatos módjai; a mondatfelbontás, azaz grammatikai felemelés alkalmazása; a két nyelv eltérő szemléletmódja miatt alkalmazandó alanyváltás; az egyes lexémák többletfunkciója miatti jelentésbővülés illetve jelentésfelbontás létrejötte; a különböző szófajváltások; a forrásnyelv és célnyelv eltérő szerkezeti felépítésével magyarázható szórendcserék és grammatikai áthelyezések tartoznak elsősorban ide.

Léteznek olyan nyelvi és nyelven kívüli jelenségek, melyek célnyelvi szövegbe való beemelése egyáltalán nem avagy csak részlegesen lehetséges. Ezek a fordításban pragmatikai adaptáció, nyelvi reáliák, célnyelvi utalás elmaradása, továbbá kulturális háttérinformációk formájában jelentkeznek.

Az *Információ* című célnyelvi szövegben Thies grammatikai bővítést, mondatösszevonást, több grammatikai cserét (aktív – passzív szerkezet); Mora grammatikai bővítést, lexémacserét, kihagyást, morfémbetoldást, grammatikai cserét alkalmazott. Thies befejezése – bár eltér a forrásnyelvi szövegtől – hatásosabb, így itt ő haladt a szövegprodukciónak irányába. Mora egyik tagmondatkihagyása gyengíti az iróniát, viszont lexémacseréje hangsúlyozza azt.

A *színész halála* novellában mindkét fordító élt a szórendcsere, a passzív szerkezet, a mondatfelbontás és az aktív általános alany használatának lehetőségével. Ugyanakkor Mora egyik lexémája modernebb csengésű (*beliebt*), utolsó mondata pedig a szövegprodukciónak jellemző kreatív módosítást tartalmaz. Az iróniát mindkét fordító hatásosan vitte át a

célnyelvbe is. A *színész halála* az emberi élet második legfontosabb, legsorsdöntőbb tényét, a halált eufemizálja, ami önmagában is abszurd dolognak számít. Ráadásul mi, befogadók tudjuk a teljes igazságot a címszereplőről.

A novella alapellentmondásosságában rejlő irónia – miszerint nem mondja ki konkrétan, hogy mi *Az élet értelme*, csak annyit tanácsol, hogy helyesen kell gondolkodni – megtalálható mindkét célnyelvi szövegben. Thies ebben a fordításban lexémabővítést és kihagyást is alkalmazott. Az általános alany jelöltsége, vagyis konkretizálása mindkét fordítónál indokolt és automatikus választásnak számít. Mora jelentésszűkítést, mondatbővítést, konkretizálást hajtott végre, ugyanakkor pontosabban követte a forrásnyelvi szöveget, mint Thies. A narrátor általános alanyokat használ, és nem nyilatkozik szubjektív mindentudóként, így felmerül a kérdés, vajon a magyarok sorsa-e az, hogy ne kapjanak egyértelmű válaszokat...

A *Gondolatok a pincében* szövegfordításnál Thies és Mora fordításában váltakozik a szöveghűbb, azaz reprodukívabb és a produktív arány. Thies lexémacserét, konkretizálást, grammatikai cserét, szófajbővítést, grammatikai betoldást, mondatösszevonást is alkalmazott. Ahol passzív szerkezetre váltott, ott Mora megtartotta a mediális igeváltozatot. Mora egyik lexémaválasztása dinamikusabb konnotációjú jelentést hozott létre.

Az *In memoriam dr. K.H.G.* című egypercesben ugyan egy nagyon fontos utalás veszett el, ami nem pótolható, nevezetesen a címszereplő műveltségét érintve, ennek ellenére mindkét célnyelvi szöveg releváns a kommunikatív ekvivalencia szempontjából. A tartalomban teljes egyenértékűség állapítható meg. Az ekvivalencia foka nagymértékű hasonlóságot mutat. A filozófiai mondanivalót is sikerült visszaadnia a fordítóknak. Mindketten alkalmazták a jelentésváltás és a névmáscsere eljárását. Thies ezen kívül lexémakihagyást és kötőszótörlést hajtott végre. Mora az egyik mondat logikáját módosította (tagadó → állító), továbbá mondatbővítést, mondatcserét és deszemantizálást alkalmazott.

Mindkét fordító használt jelentésszűkítést az *In our Time* című egypercesben. Thies lexémakihagyást, Mora lexémacserét hajtott végre. Mora csattanója eufemizált, Thiesé viszont hatásosabb.

Sokszor a legbonyolultabb dolgokban is megértjük egymást, de előfordul, hogy egészen egyszerű kérdésekben nem – ennek a novellának a fordításaiban egyrészt több mondatban is megfigyelhető a célnyelvi utalás elmaradása illetve módosítása. Ezen kívül Thies lexémacseréket, lexémabővítést és a cselekvő konkretizálását végezte el fordításában. Mora a címnél lexémabővítést hozott létre, ezen kívül több lexémacserét alkalmazott. Ennél a fordításnál Mora maradt szöveghűbb.

4.6. A középiskolai diákok fordításainak elemzése

A kutatásban 10., 11. és 12. évfolyamra járó diákok vettek részt, akik a német nyelvet emelt óraszámú, heti 6 alkalommal tanulják. Ebből a tantárgyból négyes és ötös érdemjegyet szereztek. Azokat a novellákat választottam ki a fordítás alapjául, amelyek viszonylag rövidek, Vera Thies és Terézia Mora is adaptálta őket, továbbá kimutatható bennük az irónia. A tanulók előzetesen nem ismerték az eredeti Örkény-műveket. A fordítás németről magyar nyelvre történt. Ennek két oka is volt: egyrészt ez a könnyebb fordítási irány, még úgy is, hogy az első vizsgált novellánál (ld. 4.6.1.) a tanulók nem használhattak semmilyen segédeszközt munkájuk során. Másrészt összevettem az ő megoldásaikat az eredeti Örkény-novellák szövegével, hogy megtudjam, mennyire befolyásolja a diákokat a német nyelv sajátos szabályrendszere és struktúrája, ha anyanyelvükre fordítják a szöveget. Egy tanórányi idő, azaz összesen 45 perc állt rendelkezésükre. A többi novellánál már használhattak segédeszközt (nyomtatott vagy online szótárt).

A *Gondolatok a pincében* és *A színész halála* című novellánál csak Thies szövegét adtam. Az *élet értelme* című novellánál viszont Thies és Mora célnyelvi szövegét fele-fele arányban fordították.

Mivel az empirikus kutatás több időpontban történt, és közben változtak a kutatás körülményei is, a 4.6.1. novellát negyven diákkal, a 4.7.6. novellát tíz diákkal, a 4.6.2. novellát pedig négy-négy, tehát összesen 8 diákkal tudtam lefordíttatni.

4.6.1. Gondolatok a pincében

Ezt a novellát nem teljesen fordították le a diákok, a mondatok aránya hatvan és kilencven százalék közötti, emiatt csak azokat a mondatokat választottam ki a kontrasztív elemzéshez, amelyek mindegyik fordításban fellelhetőek voltak.

A cím Thies fordításában *Gedanken im Keller*-ként szerepel, melyet a legtöbb, összesen 24 diák a 40-ből így fogalmazott meg: *Gondolatok a pincében*. Ez megegyezik az eredeti Örkény-címmel. A többieknél előfordult még *Gondolat a pincében (8 fő)*; *Gondolkodás a pincében (7 fő)*; *Elmélkedés a pincében (1 fő)*. Mivel ez a német kifejezés a *denkengondolkodik* igéből származik, ráadásul a címben nincs feltüntetve a névelő, megtévesztő is lehetett volna nem annyira tapasztalt németesek számára. A szószerkezet szintjén egyezés mutatkozik mindkét nyelvi variánsban.

Az első mondat egy állapotpasszív múlt időt tartalmaz: *Der Ball war durch das eingeschlagene Fenster in den Kellergang gefallen*. A tanulók – egy kivétellel – alkalmazták a passzív-aktív átváltást a mondatszintű átváltási művelet során, a következő megoldásokkal: *esett (14 fő)*, *beesett (12 fő)*, *bezuhant (4 fő)*, *gurult (3 fő)*, *leesett (3 fő)*, *ugrott be (1 fő)*, *repült (1 fő)*, *keresztülment a folyosón (1 fő)*. A kivétel: *lett dobva*.

A második vizsgált mondat nehézsége abban rejlik, hogy kijelölő jelzős, birtokos jelzős és értelmező jelzős szerkezet egyaránt szerepel benne: *Eines der Kinder, das vierzehnjährige Mädchen des Hausmeisters, hinkte ihm hinterher*. 28 tanulónál a *házmester tizennégy éves kislánya* szerepel, vagyis többségük megfelelően alkalmazta a szószerkezetszintű átváltást. 6 diák az *egyik gyermek* szintagmát használta, míg az *egy a gyerekek közül* szószerkezet 5 diáknál olvasható. Egy esetben vonatkozó névmási mellékmondat fordul elő: *aki a házmester lánya volt*.

Nyelvhelyességi szempontból kevésbé szerencsés megoldások is születtek 6 esetben: *a tizennégy éves lánya a házmesternek* (5 fő), *a tizennégy éves lány a házmesteré* (1 fő). Ez utóbbi példa jól illusztrálja a birtokjel (házmesteré) és a birtokos személyjel (lánya) közötti különbséget.

A harmadik vizsgált mondat szórendje más a német és a magyar nyelvi variánsban, ennek oka ismét a kiemelt mondatrészek mondaton belüli sorrendjével magyarázható: *Im Keller herrschte Halbdunkel*. A legtöbb megoldásban (16 diáknál) így szerepel ez a mondat: *A pincében félhomály uralkodott*. Ez szó szerinti fordítást jelent. Viszonylag sokan (14) használták a létigével ellátott múlt időt: *A pincében sötét / félhomály / félsötét volt*. Egy tanulónál a következő mondat látható: *A pincét félhomály fedte*. A többi variáns: *félsötétség volt* (3 fő), *szinte sötét volt* (1 fő), *koromsötétség uralkodott* (1 fő), *erős félhomály uralkodott* (1 fő), *elég sötét volt már* (1 fő), *nagyon sötét volt* (1 fő). Egy esetben jelen időben maradt a létige: *A pincében félhomály van*.

Negyedik elemzett mondatunk német nyelvi variánsa kicsinyítő képzőt, többszörös szóösszetételt, határozói igenevet, valamint hátravetett eszközhatározót tartalmazott: *Das Hausmeistertöchterchen mit dem Holzbein blieb stehen*. A német nyelvvel ellentétben, amely köztudottan kedveli a halmazott összetételeket, a magyarra inkább a körülírás jellemző. Ezen kívül a magyar határozói igenév a német változatban kettős főnévi igenévként szerepel (*stehen bleiben*), melyek közül a második tagot ragozza.

Ehhez képest az alábbi megoldások jöttek létre: *A házmester lánya a falábal állva maradt* (7 fő), *A házmester lánykája a falábával állva maradt* (2 fő), *A házmesterlányka a falábával állva maradt* (2 fő). Ezek a megoldások ugyan megegyeznek a német forrásnyelvi szöveggel, mégsem mondhatók nyelvi szempontból teljesen helyesnek. A további fordítások: *A falábú házmesterlányka állva maradt* (2 fő), *A házmester lánya, aki a falában támaszkodott* (1 fő) már jobban közelítenek a célnyelvi elfogadhatósághoz. Ez a mondat tartalmaz egy szószerkezet-betoldást: *A házmesterlány a falábával együtt földbe gyökerezve várta* (1 fő), ami önmagában nem lenne furcsa, sőt illeszkedik a novella tartalmához, viszont a *faláb* ilyen típusú megkülönböztetése ismét elidegenít az értelmezésben. (Ha a *falábával együtt*, akkor lehet anélkül is?)

Még egy variáció erre a mondatra: *A falábú házmesterlány megállt* (1 fő). Ez minden szempontból elfogadható megoldás.

Az utolsó vizsgált mondat így olvasható Thies fordításában: *Ihre Gedanken gingen sogar noch weiter – denn sie war unersättlich!* Öt tanulónál szerepel a mondat első része a következő módon: *A gondolatai tovább folytatódtak*. Itt a *gehen* – megye ige igényesebb variánsát láthatjuk.

Ugyancsak választékos szóhasználatot alkalmazott további tizenegy tanuló, részben középigét: *fűződtek, fokozódtak*; részben cselekvő igét: *továbbhaladtak, jöttek, törtek, mentek, szárnyaltak* használva.

A patkány középpontba állítása összesen tíz diáknál olvasható; közülük hat helyesen értelmezte a német szöveget: *Gondolatait tovább építette; Tovább folytatta a gondolatmenetet; Tovább körözve eme gondolatképek között; Még tovább gondolkodott*. Ugyanakkor hat diák félreértette – valószínűleg az alanyra vonatkozó lexéma kétértelműsége miatt, hiszen a *sie* személyes névmás jelenthet egyes szám harmadik személyű női változatot, de többes szám harmadik személyt is –, így vagy a főszereplőt tette többes

számba: *Gondolataik tovább szárnyaltak; Gondolatuk tovább folytatódott; vagy pedig az átvitt értelmű kifejezést fordította le szó szerint: Úgy gondolta, hogy tovább megy.*

Ennek a mondatnak a második része, vagyis a gondolatjelet követő rész néhány szövegben a következő módokon szerepel: *hiszen meghatódott; gondolatai telhetetlenek; mert gyomra üres volt; mivel éhesek is voltak; amikor jóllakott volt.* Egyértelműen látható, hogy a *satt – jóllakott / tele van* német melléknév/ magyar befejezett melléknévi igenév félreértése miatt összesen három fordításban elveszett a mondat valódi értelme.

Átértelmezések is történtek a tartalommal kapcsolatban, mivel nem a patkány gondolataira vonatkozott a telhetetlenség érzése, ráadásul szintagmabetoldás is született egy esetben: *rájött, hogy elégedetlen az életével.* Hárman alapvetően sejteni vélték, hogy az *un* fosztóképzős alakkal ellátott melléknév valamilyen negatív jelentést hordoz: *amikor telhetetlen volt; hogy szinte telhetetlenné vált; végül elégedetlen lett.*

Nagyon sokszor fordult elő germanizmus, azaz magyartalan szórend avagy szóhasználat, többek között a lexémák és a szintagmák nyelvi szintjén: *félsötétség, a tizennégy éves lánya a házmesternek.*

Többször kompenzációt alkalmaztak a diákok, amikor vagy nem értették pontosan az adott kifejezés jelentését, vagy félreértették azt: *Úgy gondolta, hogy tovább megy; hiszen meghatódott; gondolatai telhetetlenek; mert gyomra üres volt; mivel éhesek is voltak; amikor jóllakott volt; Gondolataik tovább szárnyaltak; Gondolatuk tovább folytatódott* (az utóbbi három megoldásban ráadásul többes számba került a patkányra vonatkozó állítás).

4.6.2. Az élet értelme

Ennél a novellánál azokat a tanulókat, akik Thies fordítását kapták, T1-től T4-ig jelöltem, Mora szövegét pedig a T5-től T8-ig elnevezett diákok fordították. Félkövérrrel azokat a kifejezéseket jelöltem, amelyeknél eltérések mutatkoznak a tanulói fordításokban. Felkiáltójellel pedig azokat a példamondatokat egészítettem ki, amelyekben valamilyen nyelvi hiba (pl. egyes szám – többes szám egyeztetésének elmaradása, helytelen szórend, kötőszó-redundancia, az ige konkrét és átvitt jelentésének felcserélése, igemódváltás stb.) fordult elő.

A táblázat bal oldalán szerepelnek Thies német forrásnyelvi mondatai, alattuk pedig az ezeket fordító diákok (T1-T4) munkái. A táblázat jobb oldalán Mora német forrásnyelvi mondatai, alattuk pedig az ezeket fordító diákok (T5-T8) munkái kaptak helyet.

Thies 1. szövegmondata	Mora 1. szövegmondata
Fäden wir viele Kirschenpaprika auf, entsteht ein Paprikakranz.	Wenn wir viele Kirschpaprikas auf einen Faden auffäden, bekommen wir einen Paprikakranz.
T1 diák fordítása	T5 diák fordítása
Felfűzünk sok cseresznyepaprikát, ebből lesz a paprikakoszorú.	Ha madzagra fűzünk sok cseresznyepaprikát, abból paprikakoszorú lesz.
T2 diák fordítása	T6 diák fordítása

Felfűzünk sok cseresznyepaprikát, létrejön egy paprikakoszorú.	Ha sok cseresznyepaprikát madzagra fűzünk, abból lesz a paprikakoszorú.
T3 diák fordítása	T7 diák fordítása
Sok cseresznyepaprikát fűzünk fel, paprikakoszorú jön létre.	Ha sok cseresznyepaprikát cérnára fűzünk, kapunk egy paprikakoszorút.
T4 diák fordítása	T8 diák fordítása
Fűzzük fel cseresznyepaprikákat, és kész is a paprikafűzér.	Ha sok cseresznyepaprikát cérnára fűzünk, ebből lesz a paprikakoszorú.

1. T1 és T2 grammatikailag helytelen szórendet használt, hiszen az igekötős ige fókuszpozícióban történő szerepeltetése igényli egy kötőszó használatát is: *ha felfűzünk*. T3 sem alkalmazott kötőszót, pedig elválasztotta az igekötőt az igétől, és fordított szórendet is alkalmazott, mégisincs kapcsolat az első és a második tagmondat között. Thies szövegmondatát T4 diák fordította le a célnyelvi kritériumoknak leginkább megfelelő módon, annak ellenére, hogy megváltoztatta a második tagmondatban előforduló igét, és a *fűzér* szót használta a *koszorú* helyett. T5 a magyar szórendnek megfelelő variánst hozott létre, és módosította a második tagmondat igéjét egy létigére. T8 a mutató névmást a közeli irány kifejezésére használta. Mora szövegmondatát T6 és T7 diáknak sikerült a leginkább ekvivalens módon visszaadnia.

Thies 2. szövegmondata	Mora 2. szövegmondata
Fädeln wir sie hingegen nicht auf, entsteht kein Paprikakranz aus ihnen.	Wenn wir allerdings nicht auffädeln, bekommen wir keinen Kranz.
T1 diák fordítása	T5 diák fordítása
Ha nem fűzzük fel, akkor nem lesz koszorú belőlük.	De ha viszont (!) nem fűzzük fel őket, nem lesz belőlük koszorú.
T2 diák fordítása	T6 diák fordítása
Fűzzük viszont nem fel, nem jön létre belőle koszorú. (!)	Ha nem fűzzük fel őket, akkor nem kapunk koszorút.
T3 diák fordítása	T7 diák fordítása
Viszont, ha nem fűzzük fel őket, nem lesz koszorú belőlük.	Ha azonban nem fűzzük fel, nem kapunk belőle koszorút.
T4 diák fordítása	T8 diák fordítása
Ne fűzzük fel őket egymás után, és nem lesz belőlük fűzér.	Ha nem fűzzük fel őket, nem lesz koszorú belőle (!).

2. T1 kihagyta az ellentétes jelentésű kötőszót és a mutató névmást. T2 teljesen magyartalan szerkezetet használt az első tagmondatban, és kihagyta a személyes névmást. T3 alkalmazott egy tagmondatbővítést. T4 indokolatlan lexémabővítést alkalmazott, továbbá felszólító módba tette át az első tagmondat igéjét. Közülük T3 emelhető ki a funkcionális ekvivalencia szempontjából.

T5 redundáns módon használta az ellentétes jelentésű kötőszókat, elegendő lett volna a *ha viszont* kötőszópár. T8 nem egyeztette az első és a második tagmondat tárgyainak számát. Így T6 és T7 a legsikeresebb fordítói megoldás.

Thies 3. szövegmondata	Mora 3. szövegmondata
Dabei sind die Paprika ebenso viele, ebenso rot, ebenso stark.	Dabei sind es genauso viele Paprika, sie sind genauso rot, genauso scharf.
T1 diák fordítása	T5 diák fordítása
A paprika pedig ott is ugyanolyan sok, szép és erős .	Pedig a paprikák épp ugyanannyian vannak , ugyanolyan vörösek , és ugyanolyan erősek .
T2 diák fordítása	T6 diák fordítása
Emellett a paprika ugyanolyan sok , ugyanolyan piros , ugyanolyan erős .	Pedig ugyanolyan sok paprika, ugyanolyan piros , ugyanolyan erős .
T3 diák fordítása	T7 diák fordítása
Pedig a paprikákból ugyanolyan sok van , ugyanolyan pirosak , ugyanolyan erősek .	Pedig ugyanolyan sok paprika, ugyanolyan piros , ugyanolyan erős .
T4 diák fordítása	T8 diák fordítása
Pedig a paprika ugyanolyan piros , ugyanolyan erős .	A paprika ugyanolyan sok , és ugyanolyan piros és erős .

3. T1 a három melléknév közül a középsőt átírta a *piros* helyett *szépre*, kibővítette a mondatot egy mutató névmással, és egyes számra változtatta a többes számú alanyt. T2 szintén egyes számot használt az alanynál, más vonatkozásban viszont szó szerint fordította a mondatot. T3 ügyesen alkalmazta az egyes szám váltását többes számra a második mondatban, mert a magyar határozatlan számnevek után egyes számot használunk (*sok van*), viszont a határozatlan számnév hiányában már utalhatunk az alanyra többes számban is. T4 kihagyta az első melléknévet (*sok*). Itt T3 megoldása látszik a legjobbnak.

T5 a létigét határozószóval egészítette ki, továbbá a *vörös* színnevet használta, holott a paprikára ezt nem szoktuk használni. T6 és T7 szó szerint fordította ezt a szövegmondatot. T8 elhagyta a mutató névmások közül a harmadikat, ehelyett összevonta a második és harmadik melléknévet az *és* kötőszóval. Mivel ennek az ismétlésnek fontos szerep jut a novella értelmezése szempontjából, itt T6 és T7 adta vissza leginkább a mondanivalót.

Thies 4. szövegmondata	Mora 4. szövegmondata
Und doch sind die kein Kranz.	Und trotzdem sind sie kein Kranz.
T1 diák fordítása	T5 diák fordítása
De mégse koszorú.	Pedig mégsem egy füzér.
T2 diák fordítása	T6 diák fordítása
És nem koszorú.	Ennek ellenére mégsem koszorú.
T3 diák fordítása	T7 diák fordítása
De nem koszorúk. (!)	De mégse koszorú.
T4 diák fordítása	T8 diák fordítása
De mégsem koszorú.	Mindazonáltal mégse koszorú.

4. T1 az ellentétes kötőszóval bevezetett mondatban a magyar nyelvre jellemző kettős tagadást használt. T2 szó szerint fordította a német szövegmondatot, így viszont kevésbé vehető észre az előző mondattal való szembeállítás. T3 nem egyeztetette a főnév számát, hiszen csak egy koszorúról van szó. T4 T1-nél választékosabb formában használta a tagadó értelmű határozószót (*mégse - mégsem*), emiatt az ő fordítása releváns.

T5 olyan határozószó-kombinációt alkalmazott, amit nem annyira szoktuk használni a magyar nyelvben. T6 szó szerint fordította a német forrásnyelvi szövegben található *trotzdem* határozószót. T8 egy különleges és választékos, ellentétes tartalmat kifejező kötőszót is beépített a mondatába, amit nem igazán indokol a novella egyszerű stílusa. T6 és T7 megoldása tűnik ekvivalensnek.

Thies 5. szövegmondata	Mora 5. szövegmondata
Machte es nur der Faden?	Sollte es nur der Faden sein, der den Ausschlag gibt?
T1 diák fordítása	T5 diák fordítása
Csak a madzag tenné?	Csak a fonál tenné?
T2 diák fordítása	T6 diák fordítása
Csak a fonat teszi?	Csak madzag kellene, ez lenne a lényeg?
T3 diák fordítása	T7 diák fordítása
A fonál teszi?	Csak madzag kellene, ez a lényeg?
T4 diák fordítása	T8 diák fordítása
Csak a madzag csinálná? (!)	Csak a madzag kell, ez a lényeg?

5. T1 szó szerint, de a magyar mondatrendnek megfelelően fordította a mondatot. T2 elhagyta a feltételes módot, és kijelentő módba írta át az igét. T3 kihagyta a *nur* módosítószó / kötőszó fordítását, és ugyanúgy kijelentőre változtatta az igemódot. T4 a *machen* ige kevésbé választékos fordítási lehetőségét használta, ez ráadásul jobban hangsúlyozza az igéhez kapcsolódó cselekvő jelleget. Márpedig itt átvitt értelemben kell venni a *tesz / csinál kifejezést*. T1 változata a sikeres.

T5 kihagyta a teljes második tagmondatot a fordításból. T6 félreértelmezte mindkét tagmondatot: az elsőben a *sollen* módbeli segédigét úgy fordította, mintha nem állna mellette a *sein* létige, pedig együtt a létige feltételes módját fejezik ki (*lenne*). A második tagmondatban pedig *ami a kivételt adja* a szó szerinti fordítás, de ő még egy feltételes módban álló létigét is hozzátett (*lenne*). T7 és T8 is teljesen átírták a második tagmondat jelentését. T8 az első tagmondatban szintén nem használt feltételes módot. Ezen szempontok alapján egyik mondat sem fogadható el teljesen.

Thies 6. szövegmondata	Mora 6. szövegmondata
Der Faden macht es nicht.	Es ist nicht der Faden.
T1 diák fordítása	T5 diák fordítása
Nem az teszi.	A fonál nem tesz semmit.
T2 diák fordítása	T6 diák fordítása
Nem a fonat teszi.	Nem a madzag.
T3 diák fordítása	T7 diák fordítása
Nem a fonal teszi.	Nem a madzag teszi.
T4 diák fordítása	T8 diák fordítása
Nem a madzag teszi.	Ezt nem a madzag teszi.

6. T1 egy mutató névmással utalt vissza a *madzag* szóra. T2, T3 és T4 jól helyezte el a szórendet. T5 kibővítette a mondatot egy tagadó névmással (*semmit*). T6-nál hiányzik az ige a mondatból, ami miatt nem teljesen érthető az utalás. T7 az előző mondat igéjét használja fel, így érthetőbb a mondat tartalma. T8 mutató névmással egészíti ki a mondatot (*ezt*). Talán az ő fordítása tekinthető legrelevánsabbnak.

Thies 7. szövegmondata	Mora 7. szövegmondata
Dieser Faden ist, wie wir wissen, nebensächlich, drittrangig.	Dieser Faden ist, wie wir wissen, nebensächlich, drittrangig.
T1 diák fordítása	T5 diák fordítása
Ez a madzag, tudjuk, hogy mellékes és harmadrangú.	Ez a fonál, mint tudjuk , csak mellékes, harmadrangú.
T2 diák fordítása	T6 diák fordítása
A fonat, ahogy tudjuk , mellékes, harmadrangú.	Az a madzag, mint tudjuk , mellékes, harmadrangú dolog.
T3 diák fordítása	T7 diák fordítása
Ez a fonál, ahogy mi tudjuk , mellékes, harmadrendű.	Az a madzag, mint tudjuk , mellékes, harmadrangú dolog.
T4 diák fordítása	T8 diák fordítása
A madzag mellékes, harmadlagos valami.	Az a madzag, mint tudjuk, egy mellékes, harmadrangú dolog.

7. T1 beékelte utalással bővíti a mondatot, de kihagyja a *wie* kötőszónak megfelelő magyar variánst (*mint, amint, hogyan, ahogy*), ugyanakkor beépít a két melléknév közé egy kapcsolatos kötőszót (*és*). T2 kihagyja a *dieser* lexémának megfelelő *ez* mutató névmást, és nem a legmegfelelőbb szinonimát alkalmazza a *wie* kötőszóra. T3 bővíti a személyes névmással is a kötőszóval ellátott tagmondatot, és egy másik szinonimát használ a *drittrangig* lexémára. T4 kihagyja a *wie wir wissen* tagmondatot, továbbá a *dieser* mutató névmás magyar megfelelőjét. A melléknévhez viszont társít egy határozatlan névmást (*valami*). T2 mondata látszik a legjobbnak.

T5 kibővíti a két melléknévet egy módosítószóval (*csak*). T6, T7 és T8 bővítése a *dolog* szónál figyelhető meg. T8 ezen kívül határozatlan névelőt is használ (*egy*). Szövegűség szempontjából T5 lenne kiválasztható, de a másik három tanuló is megfelelően visszaadta a mondat tartalmát.

Thies 8. szövegmondata	Mora 8. szövegmondata
Was ist es dann?	Was ist es dann?
T1 diák fordítása	T5 diák fordítása
Mi van ezután?	Ø
T2 diák fordítása	T6 diák fordítása
Mi van ez után?	Akkor mi?
T3 diák fordítása	T7 diák fordítása
És akkor mi van?	Hát akkor mi?
T4 diák fordítása	T8 diák fordítása
Akkor mi?	Akkor mi?

8. T1, T2 és T3 teljesen félreértette a mondatot, mivel szó szerint fordította le a szavakat (*Mi van ez akkor / aztán?*). Ezáltal semmilyen összefüggés nincs az előző mondatok és ez között. T4 már jobb megoldást talált.

T5 sajnos kihagyta ennek a mondatnak a fordítását. T6 és T8 ugyanúgy fordította, mint T4. T7 nagyon jól utalt a *hát* diskurzusjelölő elemmel az előző mondat tartalmára, ami egyúttal a tanácstalanságot, bizonytalanságot is kifejezi.

Thies 9. szövegmondata	Mora 9. szövegmondata
Wer darüber nachdenkt und darauf achtet, dass seine Gedanken nicht durcheinanderschwirren, sondern die richtige Richtung einschlagen, kann großen Wahrheiten auf die Spur kommen.	Wer sich darüber Gedanken macht und darauf achtet, dass seine Gedanken nicht in alle Richtungen abschweifen, sondern die richtige Richtung voranschreiten, kann großen Wahrheiten auf die Spur kommen.
T1 diák fordítása	T5 diák fordítása
Aki utána gondol (!), és figyel rá , hogy a gondolatai ne össze-vissza (!), hanem a helyes irányt kövessék , akkor nagy igazságok (!) jöhet a nyomára .	Aki átgondolja , és figyel arra , hogy a gondolatai ne csak egymáson keresztül lézengjenek, hanem egy jó rendszer bevezetett (!), csak az tudja igazán megérteni a világot .
T2 diák fordítása	T6 diák fordítása
Aki ennek utána gondol (!), és tiszteli , hogy a gondolatai nem összevisszaság , de a helyes irányzat beválik (!), nagy igazságok jöhetnek jelként .	Aki ezen dolgozik , és figyel rá , hogy a gondolatai ne kalandozzanak össze-vissza , hanem helyes irányban haladjanak , nagy igazságokra jöhet rá .
T3 diák fordítása	T7 diák fordítása
Aki ezt átgondolja , és figyel rá , annak gondolatai nem kavarnak össze-vissza , hanem a helyes irányba mennek , így nagy igazságokra (!) lehet nyomára bukkanni .	Aki ezen gondolkozik , és figyel rá , hogy a gondolatai ne kalandozzanak össze-vissza , hanem helyes irányban haladjanak , nagy igazságokra jöhet rá .
T4 diák fordítása	T8 diák fordítása
Aki elgondolkodik ezen, és figyel rá , hogy a gondolatai ne kalandozzanak el , nagy igazságokra jöhet rá .	Aki gondolkodik ezen , és ügyel rá , hogy ne kalandozzanak össze-vissza a gondolatai, hanem menjenek a helyes irányba, nagy igazságoknak jöhet a nyomára .

9. A novella leghosszabb és legbonyolultabb, többszörösen összetett mondata sok variációt rejt a fordításokban. T1 megpróbálta visszaadni Thies négy tagmondatát, de nem figyelt az első tagmondatban az *utána gondol* és az *utánagondol* jelentésbeli különbségére (a szöveg szempontjából a második értelmezés a mérvadó), a második tagmondatban kihagyta az igét, a negyedikben pedig nem látta el a főnevet névszóraggal, ami a kötelező vonzat miatt szükséges (*igazságoknak*). T2 szintén nem írta egybe az első tagmondatban az igekötőt az igével, a második tagmondat igéjét félreértelmezte, a harmadik tagmondat *összevisszaság* főnevét nem egészítette ki illetve nem egyeztetette a *gondolatai* főnévvel. A negyedik tagmondat pedig egyrészt nem kapcsolódik tartalmi szempontból a másik háromhoz, másrészt a *die Spur* (*nyom, jel*) szinonimái közül nem a szövegkörnyezetbe illőbbet választotta. T3 az utolsó tagmondatban követett el egy egyeztetési hibát: az *igazságokra* névszórágja nem lehet azonos a *nyomára* névszóraggal. T4 variánsa lett a legsikerültebb ezek közül, mert jó a szórend, és megfelelően fejezte ki a tartalmat.

T5 összesen öt tagmondatot hozott létre, de a harmadik tagmondat oda nem illő igét tartalmaz (*lézengjenek*), a negyedik tagmondatában nem alkalmazott egyeztetést a főnév és az ige között, ráadásul félreértette a főnevet (*rendszer*), utolsó tagmondata pedig már egyáltalán nem követi a forrásnyelvi szöveget. T6 nem a kontextusba illő igét használt az első tagmondatban (*dolgozik*). T7 nagyon relevánsan fordította le a tagmondatokat. T8 negyedik tagmondatának szórendje a német mintát követte.

4.6.2.1. Az eredeti Örkeny-szöveg összevetése a diákok fordításával

Ez az összehasonlítás egyrészt teljesebb képet ad a diákok fordításáról, mivel egymáshoz is viszonyítom őket. Másrészt kiderül, melyik műfordítói változatot lehet kongruensebbnek ítélni a kettő közül.

Örkeny 1. szövegmondata	Ha sok cseresznyepaprikát madzagra fűzünk, abból lesz a paprikakoszorú.
T1 diák fordítása	Felfűzünk sok cseresznyepaprikát, ebből lesz a paprikakoszorú.
T2 diák fordítása	Felfűzünk sok cseresznyepaprikát, létrejön egy paprikakoszorú.
T3 diák fordítása	Sok cseresznyepaprikát fűzünk fel, paprikakoszorú jön létre.
T4 diák fordítása	Fűzünk fel cseresznyepaprikákat, és kész is a paprikafűzér.
T5 diák fordítása	Ha madzagra fűzünk sok cseresznyepaprikát, abból paprikakoszorú lesz.
T6 diák fordítása	Ha sok cseresznyepaprikát madzagra fűzünk, abból lesz a paprikakoszorú.
T7 diák fordítása	Ha sok cseresznyepaprikát cérnára fűzünk, kapunk egy paprikakoszorút.
T8 diák fordítása	Ha sok cseresznyepaprikát cérnára fűzünk, ebből lesz a paprikakoszorú.

1. Az első szövegmondat T6 diáknál mutat teljes egyezést. T5 a második tagmondatban megcserélte a kötőszó és a létige sorrendjét. Amennyiben eltekintünk a *madzag* / *cérna* szinonimáktól, T7 és T8 fordítása is nagyon hasonló az eredeti novellaszöveghez.

Örkeny 2. szövegmondata	Ha viszont nem fűzzük fel őket, nem lesz belőlük koszorú.
T1 diák fordítása	Ha nem fűzzük fel, akkor nem lesz koszorú belőlük.
T2 diák fordítása	Fűzzük viszont nem fel, nem jön létre belőle koszorú.
T3 diák fordítása	Viszont, ha nem fűzzük fel őket, nem lesz koszorú belőlük.
T4 diák fordítása	Ne fűzzük fel őket egymás után, és nem lesz belőlük fűzér.
T5 diák fordítása	De ha viszont nem fűzzük fel őket, nem lesz belőlük koszorú.
T6 diák fordítása	Ha nem fűzzük fel őket, akkor nem kapunk koszorút.
T7 diák fordítása	Ha azonban nem fűzzük fel, nem kapunk belőle koszorút.
T8 diák fordítása	Ha nem fűzzük fel őket, nem lesz koszorú belőle (!).

2. Kisebbségi szórendmódosulás mellett T1, T3, T5 és T7 megoldása hasonlít leginkább az eredeti szöveghez.

Örkeny 3. szövegmondata	Pedig a paprika ugyanannyi, éppoly piros, éppoly erős.
T1 diák fordítása	A paprika pedig ott is ugyanolyan sok, szép és erős.
T2 diák fordítása	Emellett a paprika ugyanolyan sok, ugyanolyan piros, ugyanolyan erős.
T3 diák fordítása	Pedig a paprikákból ugyanolyan sok van, ugyanolyan pirosak, ugyanolyan erősek.
T4 diák fordítása	Pedig a paprika ugyanolyan piros, ugyanolyan erős.
T5 diák fordítása	Pedig a paprikák épp ugyanannyian vannak, ugyanolyan vörösek, és ugyanolyan erősek.
T6 diák fordítása	Pedig ugyanolyan sok paprika, ugyanolyan piros, ugyanolyan erős.
T7 diák fordítása	Pedig ugyanolyan sok paprika, ugyanolyan sok, ugyanolyan erős.
T8 diák fordítása	A paprika ugyanolyan sok, és ugyanolyan piros és erős.

3. Ennél a szövegmondatnál T6, T7 és T8 megoldása mutatkozik a leginkább hasonlónak. T3 is megfelelő, ha leszámítjuk a többes számot. T5 a szín megváltoztatása miatt nem számítható ide.

Örkény 4. szövegmondata	De mégse koszorú.
T1 diák fordítása	De mégse koszorú.
T2 diák fordítása	És nem koszorú.
T3 diák fordítása	De nem koszorúk. (!)
T4 diák fordítása	De mégsem koszorú.
T5 diák fordítása	Pedig mégsem egy füzér.
T6 diák fordítása	Ennek ellenére mégsem koszorú.
T7 diák fordítása	De mégse koszorú.
T8 diák fordítása	Mindazonáltal mégse koszorú.

4. A negyedik szövegmondat T1, T4 és T7 tanulónál teljes egyezést mutat. T6 is jó megoldásnak számít.

Örkény 5. szövegmondata	Csak a madzag tenné?
T1 diák fordítása	Csak a madzag tenné?
T2 diák fordítása	Csak a fonat teszi?
T3 diák fordítása	A fonál teszi?
T4 diák fordítása	Csak a madzag csinálná? (!)
T5 diák fordítása	Csak a fonál tenné?
T6 diák fordítása	Csak madzag kellene, ez lenne a lényeg?
T7 diák fordítása	Csak madzag kellene, ez a lényeg?
T8 diák fordítása	Csak a madzag kell, ez a lényeg?

5. Az ötödik szövegmondat T1-nél teljesen egyezik a forrásnyelvi mondattal. Ha a *madzag* / *fonál* szinonimát nem vesszük figyelembe, akkor T5 megldása is ide számítható.

Örkény 6. szövegmondata	Nem a madzag teszi.
T1 diák fordítása	Nem az teszi.
T2 diák fordítása	Nem a fonat teszi.
T3 diák fordítása	Nem a fonat teszi.
T4 diák fordítása	Nem a madzag teszi.
T5 diák fordítása	A fonál nem tesz semmit.
T6 diák fordítása	Nem a madzag.
T7 diák fordítása	Nem a madzag teszi.
T8 diák fordítása	Ezt nem a madzag teszi.

6. A hatodik szövegmondatot T4 és T7 fordította ugyanúgy. A szinonimákat figyelembe véve T2 és T3 megoldása is jó.

Örkény 7. szövegmondata	Az a madzag, mint tudjuk, mellékes, harmadrangú valami.
T1 diák fordítása	Ez a madzag, tudjuk, hogy mellékes és harmadrangú.
T2 diák fordítása	A fonat, ahogy tudjuk, mellékes, harmadrangú.
T3 diák fordítása	Ez a fonál, ahogy mi tudjuk, mellékes, harmadrendű.
T4 diák fordítása	A madzag mellékes, harmadlagos valami.
T5 diák fordítása	Ez a fonál, mint tudjuk, csak mellékes, harmadrangú.
T6 diák fordítása	Az a madzag, mint tudjuk, mellékes, harmadrangú dolog.
T7 diák fordítása	Az a madzag, mint tudjuk, mellékes, harmadrangú dolog.
T8 diák fordítása	Az a madzag, mint tudjuk, egy mellékes, harmadrangú dolog.

7. A hetedik szövegmondatnál T6, T7 és T8 tanuló alkotta meg a leginkább hasonlító fordítást. Elfogadható ezeken kívül T5 megoldása is, bár nála a közeli mutató névmással való felcserélés (*ez*) is jellemző. Határesetként T1 megoldása említhető.

Örkény 8. szövegmondata	Hát akkor mi?
T1 diák fordítása	Mi van ezután? (!)
T2 diák fordítása	Mi van ez után? (!)
T3 diák fordítása	És akkor mi van? (!)
T4 diák fordítása	Akkor mi?
T5 diák fordítása	Ø
T6 diák fordítása	Akkor mi?
T7 diák fordítása	Hát akkor mi?
T8 diák fordítása	Akkor mi?

8. A legrelevánsabb megoldást T7 adta. Ugyancsak jó T4, T6 és T8 változata. T5 ezt a mondatot sajnos kihagyta, T1, T2 és T3 félreértette a mondatot.

Örkény 9. szövegmondata	Aki ezen elgondolkozik, s ügyel rá, hogy gondolatai ne kalandozzanak összevissza, hanem helyes irányban haladjanak, nagy igazságoknak jöhet a nyomára.
T1 diák fordítása	Aki utána gondol, és figyel rá, hogy a gondolatai ne össze-vissza, hanem a helyes irányt kövessék, akkor nagy igazságok jöhet a nyomára.
T2 diák fordítása	Aki ennek utána gondol, és tiszteli, hogy a gondolatai nem összevisszaság, de a helyes irányzat beválik, nagy igazságok jöhetnek jelként.
T3 diák fordítása	Aki ezt átgondolja, és figyel rá, annak gondolatai nem kavarnak össze-vissza, hanem a helyes irányba mennek, így nagy igazságokra lehet nyomára bukkanni.
T4 diák fordítása	Aki elgondolkozik ezen, és figyel rá, hogy a gondolatai ne kalandozzanak el, nagy igazságokra jöhet rá.
T5 diák fordítása	Aki átgondolja, és figyel arra, hogy a gondolatai ne csak egymáson keresztül lézengjenek, hanem egy jó rendszert bevezetett, csak az tudja igazán megérteni a világot.
T6 diák fordítása	Aki ezen dolgozik, és figyel rá, hogy a gondolatai ne kalandozzanak össze-vissza, hanem helyes irányban haladjanak, nagy igazságokra jöhet rá.
T7 diák fordítása	Aki ezen gondolkodik, és figyel rá, hogy a gondolatai ne kalandozzanak össze-vissza, hanem helyes irányban haladjanak, nagy igazságokra jöhet rá.
T8 diák fordítása	Aki gondolkodik ezen, és ügyel rá, hogy ne kalandozzanak össze-vissza a gondolatai, hanem menjenek a helyes irányba, nagy igazságoknak jöhet a nyomára.

9. Ennél a szövegmondatnál T6, T7 és T8 tanuló fordításai lettek a legjobbak. T4 is viszonylag jól visszaadta az iróniát. T1, T2 és T3 a magyar nyelvhelyesség szempontjából több hibát is vétett. T5 egyik igeválasztása (*lézengjenek*) nem annyira illeszkedik a kontextusba.

4.6.3. Összefoglalás

A *Gondolatok a pincében* című egyperces fordításában ugyan nagy létszámú diák vett részt, a használható mondatok száma viszonylag kevés lett. (Értékelhetőnek csak öt mondat számított a tizenötből; a többit csak részletekben vagy egyáltalán nem fordították le.)

Az első vizsgált mondat passzív-aktív átváltása egy kivétellel mindegyik tanulónál megtörtént. A második elemzett mondatban 28 diák helyesen alkalmazta a szó szerkezet-szintű átváltást. A harmadik mondatban 16 diák a kötelező szórendcserét adekvát módon használta. 14 diák kevésbé választékosan fejezte ki magát a létige és múlt idő szerepeltetésével. Egy diák nem egyeztetett a jelen és a múlt idő között. A negyedik mondat 7 diáknál magyartalan szórenddel szerepel; itt csak 4 diák alkotott nyelvi szempontból helyes mondatot. Az ötödik mondatban összesen 16 diák talált választékosabb kifejezést a *gingen (mentek)* múlt idejű igealakra. 6 diák a *sie* lexéma nyelvi homonímiája miatt többes számra váltott, egy diák pedig az átvitt értelem helyett konkrét jelentésben használta az igét (*Úgy gondolta, hogy tovább megy.*). 3 diák egy másik szintagmaszerkezetnél váltott konkrét jelentésre, de a mondat átértelmezése is előfordult 6 diáknál.

Az élet értelme korpusza a nyolc diák miatt kisebb az előző novelláénál, viszont minden mondatot lefordítottak a diákok.

Az első három vizsgált mondatnál T3 (Thies szövege), T6 és T7 diák (Mora szövege) megoldása volt a legjobb. A negyedik mondatot T4 (Thies), T6 és T7 diák (Mora) fordította le legadekvátábban. Az ötödik mondatot csak T1 diák (Thies) tudta értékelhetően visszaadni. A hatodik mondatot vizsgálva T2, T3, T4 (Thies) és T8 diák (Mora) megoldása emelhető ki. A hetedik mondatnál T2 (Thies), T5, T6, T7 és T8 diák (Mora) fordítása ítéhető relevánsnak. A nyolcadik mondatban T4 (Thies), T6, T7 és T8 diák (Mora) alkotta a leghelyesebb variációkat. A kilencedik mondatot T4 (Thies) és T7 diák (Mora) fordította le legjobban.

Vagyis összesítve Thies fordítói közül T3 és T4 diák, Mora fordítói közül pedig T6 és T7 diák megoldásai emelhetők ki. Egymáshoz viszonyítva kétszer több volt a jónak, illetve elfogadhatónak ítélt megoldások száma a T5-T8 diákok, vagyis Mora fordítói között.

Az eredeti Örkeny-szöveggel összehasonlítva *Az élet értelme* első mondatát T6 diák fordította le legjobban; mellette említhető még T7 és T8 diák megoldása. A második mondatnál T1, T3, T5 és T7 diák fordítása is megfelel a kritériumoknak. A harmadik mondatot T6, T7 és T8 diák ültette át legkonzekvensebben. A negyedik mondatot tekintve T1, T4 és T7 diák munkája sorolható fel, emellé csatlakozik T6 diák szintén elfogadható fordítása. Az ötödik mondat fordítását T1 és T5 diák végezte el legjobban. A hatodik mondatnál T2, T3, T4 és T7 diák alkotott megfelelő mondatot. A hetedik mondatot T6, T7 és T8 diák is relevánsan fordította, hozzájuk csatlakozik T5 diák elfogadható mondata is. A nyolcadik mondatban T7 diák variánsa a legkiemelkedőbb, őt T4, T6 és T8 diák munkája követi. A kilencedik mondatot vizsgálva T6, T7 és T8 diák munkája említhető meg, emellett elfogadható T4 diák fordítása is.

Elmondható, hogy ebben az összehasonlításban is Mora szövegvariánsának visszafordítása volt kongruensebb és nyelvi szempontból helyesebb Thies szövegénél.

5. ESETTANULMÁNY: EGY EGYÉNI KÉTNyelVŰ DIÁK FORDÍTÁSAI

5.1. Az egyéni kétnyelvűség fogalma

Felettébb érdekes témakör annak vizsgálata, hogy miként gyarapítja és strukturálja nyelvi kompetenciáit egy kétnyelvű közegben felnőtt egyén. Nemcsak amiatt érdekes ez, mert az absztrahálás, a dekódolás szintjén is két nyelvet mozgósít, hanem abból a szempontból is, hogy végül milyen előnyökkel rendelkezik ezen a téren.

„Kétnyelvű az az egyén, aki két (vagy több) nyelv használatára képes a mindennapi életben. Kétkultúrájú az az egyén, aki mindkét kultúrát magáénak vallja, pontosabban a mindennapi életben a két kultúrának egy sajátos ötvözetét gyakorolja” (Navracsics J. 2010: 9-10). „A kétnyelvű sohasem tudja a másik nyelvét kiiktatni a tudatából” (Navracsics J. 2010:13).

Bartha meghatározásában az 'anyanyelv' inkább az 'első nyelv' szinonimájaként alkalmazott kategória (Bartha 1999), továbbá a „gyermekkori kétnyelvűség kialakulását a kétnyelvű környezetben való nevelkedés idézi elő” (Bartha Cs. 1999:162).

Hasonló értelemben használja a fogalmat É. Kiss is, hiszen a kétnyelvűség nála szintén a mindennapi életben történő rendszeres használatot jelenti mindkét nyelvre vonatkozóan, amely befolyásolja többek között az egyén anyanyelvét és nyelvhasználati repertoárját is (É. Kiss: 2004).

5.2. Az egyéni kétnyelvűség jellemzői

Navracsics így ír erről: „Az óvodáskori kétnyelvűség a metalingvisztikai fejlődés felgyorsulását eredményezi, kifejezettebb lesz a gyermek nyelvi analízáló képessége is. Ez a képesség rendkívül fontos az olvasás és az írás elsajátításának folyamataiban” (Navracsics J. 2010: 17).

„Az egyéni kétnyelvűség többnyire a pszicholingvisztikai aspektust tartja szem előtt, azaz, hogy miként válik az egyén kétnyelvűvé, hogyan működik a kétnyelvű agy, milyen az egyén beszédviselkedése, mennyiben járul hozzá a nyelvi attitűd az egyén identitásához” (Navracsics J. 2010: 9).

Bartha említi meg a kétnyelvűség nyelvi, társadalmi és kulturális kapcsolódásait, összefüggéseit is, „hiszen a kontaktus maga hozza létre azt a kommunikációs szükségletet, amelynek kielégítéséről a bilingvizmus gondoskodik” (Bartha Cs. 1999:160).

„Mára kezd egyértelművé válni, hogy a kiegyensúlyozott kétnyelvűek agyi aktivitása, szerveződése az egynyelvűekéhez hasonló. Az agy fiatal korban plasztikus, dinamikusan változó szerv, amely a nyelvtanulással változtatható. A biztos kétnyelvűség kialakulása sokkal inkább függ pszichológiai – magatartás, motiváció és hajlandóság a második nyelven beszélővel való azonosulásra – mint fiziológiai vagy biológiai tényezőktől” (Navracsics J. 2010:15). Nem elhanyagolható szempont tehát sem a nyelvi környezet, sem az adott nyelv presztízse, sem a gyermek belső és külső motivációja a nyelvhasználat vonatkozásában.

„Az instrukcionált nyelvtanulás kezdeti szakaszában azok a gyermekek sikeresek, akik korán kezdtek ismerkedni a második nyelvvvel. A fonetika terén előny, ha minél hamarabb kezdi az egyén a második nyelvet. A szókinccsel kapcsolatban nincs semmiféle bizonyíték arra nézve, hogy egy bizonyos kor után a második nyelv szókincsét lehetetlen volna megtanulni. Lexikai szinten tehát nincs életkori határ. Ugyanakkor (...) minél korábban

kezdi az egyén a nyelvtanulást, annál tökéletesebb lesz a nyelvtudása” (Navracsics J. 2010:16).

Természetesen itt nem a szó szerinti értelemben vett tökéletes nyelvtudásra kell asszociálni, mivel számos nyelvi és nyelven kívüli tényező befolyásolja, hogy egyáltalán mit tekinthetünk elégtelen, elégséges, jó vagy kiváló nyelvtudásnak.

5.3. Az egyéni kétnyelvűség egyik modellje

Herdina és Jessner (2002, idézi Navracsics 2010) szerint a többnyelvű kompetenciát úgy kell tekinteni, mint a dinamikusan együttműködő nyelvi alrendszerek egészét. Modelljükben, amely a GLE (General Language Efforts) mozaikszóval azonosítható, azt hangsúlyozzák, hogy a többnyelvűség nem alakulhat ki általános nyelvi erőfeszítések nélkül, vagyis a többnyelvűvé váló személynek törekednie kell arra, hogy a nyelvmegtartási és a nyelvelsajátítási erőfeszítések egyensúlyban legyenek.

5.4. Az egyéni kétnyelvűség vizsgálatának pszichológiai dimenziói

Hamers és Blanc (1989:10, idézi Navracsics 2010) kutatásai összesen hat kategóriába sorolták az egyéni kétnyelvűség szempontjait. Ezek a két nyelv kompetenciaszintjeivel; a kétnyelvűség kognitív szerveződésével; az elsajátítás idejével és módjával; a saját nyelvi közösség támogatottság mértékével; a két nyelv egymáshoz viszonyított státusával, továbbá a csoporthoz tartozás tudatával és a kulturális identitással foglalkoznak. Jellemzőiket az alábbi táblázat szemlélteti:

A) A két nyelv kompetenciaszintjei:	1. kiegyenlített (balansz)	2. egyenlőtlen (domináns)
B) A kétnyelvűség kognitív szerveződése:	1. összetett kétnyelvűség: a két nyelvhez közös fogalmi rendszer tartozik	2. mellérendelt (koordinált) kétnyelvűség: a két nyelvhez két, elkülönült fogalmi rendszer tartozik
C) Az elsajátítás ideje/módja:	1. gyermekkori kétnyelvűség: a két nyelv elsajátítása befejeződik a 10/11. életév körül a, szimultán: mindkét nyelv első nyelvnek tekinthető b, egymás után: a kettő közül az egyik első nyelv, a másik második nyelv	2. serdülőkori: a második nyelv 11. és 17. év között 3. felnőttkori: a második nyelv a 17. életév után
D) A saját nyelvi közösségi támogatottság megléte vagy hiánya:	1. endogén kétnyelvűség: van saját nyelvi környezet	2. exogén kétnyelvűség: nincs saját nyelvi környezet
E) A két nyelv egymáshoz viszonyított státusa:	1. hozzáadó (additív) kétnyelvűség: mindkét nyelv magas társadalmi elfogadottságú→ kognitív előny	2. felcserélő (szubsztraktív) kétnyelvűség: az egyik nyelv társadalmi elfogadottsága sokkal alacsonyabb a másikéhoz képest→ kognitív hátrány
F) A csoporthoz tartozás tudata és a kulturális identitás:	1. bikulturális környezet: kettős csoporttudat és kettős kulturális identitás 2. monokulturális környezet: az egyik nyelvi csoporthoz tartozás és kulturális identitás tudata	3. akkulturációs környezet: a többségi nyelvi csoporthoz tartozás és kulturális identitás tudata 4. dekulturációs környezet: ambivalens csoport- és identitástudat

7. táblázat: Az egyéni kétnyelvűség vizsgálatának pszichológiai dimenziói
(Hamers és Blanc 1989:10)

5.5. Egy német-magyar bilingvis középiskolai diák Örkeny-fordításai

Az empirikus kutatás jelen fejezetében egy esettanulmányt fogok bemutatni és elemezni. Az esettanulmányt (*case study*) már a hagyományos fordítástudomány is alkalmazta. A modern traduktológia kiindulási alapja ugyanúgy a fordítási gyakorlat, de a konkrét fordítási kérdések által általánosabb érvényű következtetések tehetők, amelyek túlmutatnak a konkrét eseten (Albert 2003).

A diák édesapja német, édesanyja magyar anyanyelvű, ezeket a nyelveket szimultán módon sajátította el. Magyar és német nyelvi kompetenciaszintjére a kiegyenlítettség jellemző, mivel értelmiségi szülei tudatosan figyeltek arra, hogy mindkét nyelven kommunikáljanak vele. Endogén kétnyelvűségét tovább segítette az egy szülő- egy nyelv stratégia alkalmazása. A diák elmondása szerint nem jelent számára különösebb erőfeszítést, hogy használja a nyelveket. A gimnáziumban emelt szinten tanulta a német nyelvet nyelvspecializációs osztályban, heti 6 órában. Nyelvi környezetére az additív kétnyelvűség jellemző, vagyis két szempontból is megerősítést kapott német nyelvhasználatára: a családi környezet mellett Magyarországon elfogadott, ráadásul az iskolában is preferált nyelv a német.

5.5.1. A részkutatás leírása

Olyan Örkeny-egyperces fordításokat választottam, melyeket Terézia Mora és Vera Thies is német nyelvre ültetett. Az *In memoriam dr. K. H. G., A színész halála*, valamint az *Információ* című novellákat vettem össze a kétnyelvű diák magyar–német irányú adaptációival. Ezt a fordításelemzést egy további kontrasztív elemzéssel egészítettem ki, melyben tíz középiskolai diák fordításait vettem össze a bilingvis diák munkájával. Az empirikus vizsgálódásokhoz, illetve az explicitáció univerzális jellegének bizonyítására alkalmas módszer lehet a visszafordítás módszere, továbbá a többszörös visszafordítás módszere is (Klaudy 2007).

5.5.2. Magyar →német fordítási irány: *A színész halála*

A forrásnyelvi szöveg birtokos jelzős szerkezete a személyt hangsúlyozza: vele történik a lehető legtragikusabb esemény. Thies és Mora ezt ugyanúgy fordította, azonban a német nyelvi szerkezetre tipikusan jellemző hátravetett birtokos jelzőt alkalmazva: *Der Tod des Schauspielers*. D. sajátos megoldást alkalmazott a névelő elhagyásával: *Tod des Schauspielers*. Ez modernebb, tömörebb, hatásosabb megoldásnak ítéltető.

Örkeny 1. szövegmondata	Ma délután az Üllői út egyik mellékutcájában eszméletét veszve összeesett Zetelaki Zoltán, a népszerű színművész.
Thies fordítása	Heute nachmittag brach in einer der Nebenstraßen der Üllői út der volkstümliche Schauspieler Zoltán Zetelaki bewußtlos zusammen.

Mora fordítása	Heute nachmittag brach der beliebte Schauspieler Zoltán Zetelaki in einer Nebenstraße der Üllői Straße bewußtlos zusammen.
D. fordítása	Zoltán Zetelaki, der beliebte Schauspieler fiel heute Nachmittag in Ohnmacht in einer Nebenstraße der Üllői Straße.

1. D. a színész nevével kezdi a mondatot, majd hátravetett értelmező jelzöt alkalmaz. Nála a *népszerű* minőségjelző *szeretett*ként szerepel, csakúgy, mint Moránál. Az igét D. az *elájul, elveszti az eszméletét, önkívületbe esik* német nyelvi szinonimával helyettesítette (*fiel in Ohnmacht*), míg T. és M. az *eszméletét veszti* szintagmaszerkezetnek megfelelő német variánst használta (*bewußtlos zusammenfallen / öntudat nélkül összeesik*).

Örkény 2. szövegmondata	A járókelők bevitték a közeli klinikára, de ott hiába próbálták a tudomány legújabb vívmányaival - még vastüdővel is - életre kelteni.
Thies fordítása	Die Passanten brachten ihn in die nächste Klinik; dort versuchte man jedoch vergebens, ihn mit den allgemeinen Errungenschaften – sogar mit der eiserner Lunge – um Leben zu erwecken.
Mora fordítása	Passanten brachten ihn in eine nahe gelegene Klinik. Hier versuchte man ihn mit den neuesten Errungenschaften der Technik wieder zum Leben zu erwecken, setzte sogar die eiserne Lunge ein. Alles umsonst.
D. fordítása	Die Fußgänger brachten ihn in die nahe gelegene Klinik, aber die Ärzte dort haben vergeblich versucht sein Leben mit den modernsten Erfindungen der Technik – sogar mit der eisernen Lunge- zu retten.

2. D. *gyalogosoknak* fordította a *járókelőket*. A *közeli klinika* nála a *közelen fekvő klinikaként* szerepel. Thieshez hasonlóan ő sem alkalmazott mondatfelbontást. A *legújabb vívmányai* D. fordításában *legmodernebb találmányok (modernste Erfindungen)*. A (*sein Leben*) *retten - megmenti (az életét)* igeválasztás a logika miatt nem szerencsés, hiszen a színész már meghalt, és újraéleszteni próbálják.

Örkény 3. szövegmondata	A jeles színész, hosszú haláltusa után, este fél hétkor kiszenvedett; tetemét átszállították a Bonctani Intézetbe.
Thies fordítása	Der berühmte Schauspieler verstarb abends um halb sieben nach langem Todeskampf. Sein Leichnam wurde in das Anatomische Institut übergeführt.
Mora fordítása	Der herausragende Künstler hauchte nach langem Todeskampf abends um halb sieben seine Seele aus. Der Körper wurde der Pathologie überstellt.
D. fordítása	Der renommierte Schauspieler erlitt um halb sieben abends nach langer Qual sein Ende; seine Leiche wurde in das pathologisch-anatomisches Institut transportiert.

3. D. – a műfordítóktól eltérően – nem alkalmazott mondatfelbontást. Választékos kifejezést használt a híres melléknévre: *renomiert*. A *haláltusa* helyett a *gyötrelem*, *kín* főnevet írta, így szintén grammatikai cserét hajtott végre. A második tagmondatban az aktív szerkezetet passzívra cserélte. Az *elszállít / szállít / átszállít* igének egy modern variánsát adta meg: *transportiert*.

Örkény 4. szövegmondata	A Lear király esti előadása e tragikus esemény ellenére is zavartalanul folyt le.
Thies fordítása	Trotz dieses tragischen Ereignisses verlief die Abendvorstellung von „König Lear“ ungetrübt.
Mora fordítása	Trotz dieses tragischen Ereignisses verlief die Abendvorstellung des »König Lear« ohne Zwischenfälle.
D. fordítása	Die Nachtvorstellung des König Lear verlief trotz der tragischen Ereignisse problemlos.

4. A színész utcán történt halálát követően a színházi előadás *zavartalanul* folyt le. Ezt a módhatározószót ismét T. fordította szó szerint: *ungetrübt*; M.-nél *ohne Zwischenfälle*, míg D.-nél *problemtlos* olvasható. M. megoldása, a *közbejövő események nélkül*, illetve D. variációja, a *problémamentesen* ugyanúgy beleillik a szövegkörnyezetbe. A forrásnyelvi szórendet leginkább D. tartotta meg. Ugyanakkor *éjszakai előadás* olvasható nála (*Nachtvorstellung*).

Örkény 5. szövegmondata	Zetelaki késett ugyan egy kicsit, s az első felvonásban feltűnően fáradtnak látszott (néhol szemlátomást a sűgő segítségére szorult), de aztán egyre jobban magára talált, s a király halálát már olyan meggyőző erővel jelenítette meg, hogy nyíltszíni tapsot kapott érte.
Thies fordítása	Zetelaki verspätete sich zwar ein wenig, und er sah während des ersten Aktes auffallend müde aus (hier und da war er augenscheinlich auf die Hilfe der Suffleuse angewiesen), doch dann fand er sich immer mehr, und den Tod des Königs verkörperte er bereits mit solch einer Überzeugungskraft, daß man auf offener Szene applaudierte.
Mora fordítása	Zetelaki verspätete sich zwar ein wenig und schien während des ersten Aktes auffallend müde zu sein (an manchen Stellen war er augenfällig auf die Hilfe des Souffleurs angewiesen), fand dann aber allmählich immer mehr zu sich. Den Tod des Lear verkörperte er bereits mit solcher Übersetzungskraft, daß er Szenenapplaus erhielt.
D. fordítása	Zetelaki hat sich zwar etwas verspätet und war im ersten Akt auffällig müde (manchmal hatte er sogar sichtbar die Hilfe des Souffleurs gebraucht) hat sich aber später immer mehr wiedergefunden und hatte den Tod des Königs mit so einer Glaubwürdigkeit vorgetragen, dass er einen Szenenapplaus bekommen hat.

5. A magyar szövegben *a király halálát* játssza el, amit T. és D. *den Tod des Königs* változatban fordított, azaz törekedett a szövegűségre, a korábban már említett hátravetett birtokos jelzős szerkezetet alkalmazva. M. viszont konkretizálja a birtokos személyét: *den Tod des Lear*. A meggyőző erő T. és M. szövegében *Überzeugungskraft*, vagyis

tükörfordítás, D. viszont a *Glaubwürdigkeit* kifejezést alkalmazta, ami hitelességet illetve valódiságot jelent.

Ami ennél is gazdagabb választékot kínált, az a *nyíltszíni taps* fordítása volt: T. megoldása szófajváltással igésítette a kifejezést (*auf offener Szene* applaudierte, azaz *nyílt színen tapsolt*); M.-nél maradt főnévként: *Szenenapplaus erhielt*, vagyis *nyíltszíni tapsot kapott*; D. változatában *Szenenapplaus bekommen hat*. A *bekommen* ige választékos köznyelvi formában jelenti azt, hogy *kap*.

Örkény 6. szövegmondata	Utána hívták vacsorázni, de nem ment.
Thies fordítása	Nach der Vorstellung lud man ihn zum Abendessen ein, doch er nahm nicht an.
Mora fordítása	Anschließend lud man ihn zum Abendessen ein, doch er lehnte mit den Worten ab:
D. fordítása	Nach der Vorstellung hat man Ihm zum Abendessen eingeladen, aber er hat abgelehnt.

6. A legérdekesebb variánsokat a 6. szövegmondat fordítása eredményezte: T. egy szinonimát alkalmazott: *er nahm nicht an*, azaz nem fogadta el. M. változatában egy mondatösszevonás is szerepel: *er lehnte mit den Worten ab*, vagyis *ezekkel a szavakkal utasította el*. D. ugyancsak az *elutasít* igét használta: *er hat abgelehnt*. T. és D. külön mondatban folytatta, ahogyan a forrásnyelvi szövegben is szerepelt: *Er sagte (azt mondta)*.

Örkény 7. szövegmondata	Azt mondta: – Ma nehéz napom volt.
Thies fordítása	Er sagte: „Heute hatte ich einen schweren Tag.
Mora fordítása	»Ich hatte heute einen schweren Tag.«
D. fordítása	Er sagte: -Ich hatte heute einen schweren Tag.

7. A novella csattanója két esetben ugyanúgy fordul elő a célnyelvi szövegben: M. és D. is módosított a magyar szórenden. Ebben a mondatban a szereplő személye került hangsúlyos, kiemelt helyzetbe: *én birtokoltam ma egy nehéz napot / nekem volt ma nehéz napom*. T. ehhez képest ismét szöveghűbb módon oldotta meg a fordítást.

5.5.3. Magyar →német fordítási irány: *Információ*

Ennek a novellának az egyik sajátos hozadéka, hogy az egyes szám harmadik személyű személyes névmás fordítása a grammatikai nem szempontjából értelmezési különbségeket eredményezett: T. és D. férfinak, M. viszont nőnek gondolja az információs ablaknál ülő személyt, aki 14 éve válaszol két kérdésre.

Örkény 1. szövegmondata	Mindössze kétfélét kérdeznek tőle.
Thies fordítása	Lediglich zwei Fragen werden an ihn gestellt.
Mora fordítása	Man fragt sie immer nur zwei Sachen.
D. fordítása	Ihm wurden immer nur zwei Fragen gestellt.

1. T. és D. passzív szerkezettel oldotta meg ezt a mondatot, M. viszont aktív változatban hagyta, beillesztve egy további főnevet is, hiszen a *kérdez* ige mellé a dolog főnév többes számú alakja került.

Örkény 2. szövegmondatrészlete	- Mindnyájan a semmiből jövünk, és visszamegyünk a nagy bűdös semmibe.
Thies fordítása	„Wir sind alle aus dem Nichts erschaffen, und wir gehen zurück in das große, stinkende Nichts.“
Mora fordítása	»Wir alle kommen aus dem Nichts und werden eingehen in das große, stinkende Nichts.«
D. fordítása	-Wir alle kommen aus dem Nichts und gehen zurück in das große, weite Nichts.

2. Az egyetlen kivételes alkalom, amikor főhősünk nem a megszokott módon reagált a kérdésre, hanem egy filozófiai konklúziót tartalmazott felelete, T. és M. változatában ugyanazokkal a kifejezésekkel szerepel. T. az első tagmondatban állapotpasszív igét alkalmaz (*wir sind...erschaffen – megteremtettünk*), M. és D. megtartja az aktív igét (*wir kommen – jövünk*). Emiatt T.-nél nem a cselekvő, hanem a cselekvés válik hangsúlyosabbá, egyúttal a nyilatkozó az eseményeknek nem a résztvevője, hanem elszenvédője lesz, akivel megtörténnek a dolgok. D. *a bűdös semmi* konnotatív jelentését úgy módosította, hogy az ő fordításában a *nagy, messzi semmi* szerepel, frappánsan érzékeltetve az ellentmondásosságot és a térbeli viszonylatokat is, ugyanakkor eufemizálva a mondat végét, így az ironikus hatást is.

Örkény 3. szövegmondatrészlete	A panaszt kivizsgálták, megvitatták, aztán elejtették.
Thies fordítása	Die Beschwerde wurde geprüft, diskutiert und dann fallengelassen.
Mora fordítása	Die Beschwerde wurde untersucht, diskutiert und schließlich fallengelassen.
D. fordítása	Die Beschwerde wurde untersucht, besprochen und niedergelassen.

3. Újabb germanizmus, vagyis a passzív szerkezet alkalmazása figyelhető meg a novella utolsó előtti mondatának mindhárom német fordításában. Az eltérés a szóhasználatban mutatkozik meg. T. és M. is a *vitatkozik* ige német nyelvi megfelelőjét használta, D. pedig a *megbeszél* ige német variánsát alkalmazta.

Örkény 4. szövegmondata	Tényleg, nem olyan nagy eset.
Thies fordítása	In der Tat, das war keine so besondere Sache.
Mora fordítása	Es ist ja nun wirklich keine so große Sache.
D. fordítása	Es ist ja wirklich keine so große Sache.

4. A mű csattanója T. variánsában szinte szó szerinti tükörfordításban szerepel, a *nagy* melléknév helyett a *különleges* lexémát használva. M. és D. összevonja egy egyszerű bővített mondatra a forrásnyelvi szöveg két tagmondatát. Csupán egyetlen szó szerepel M. mondatában pluszként (*nun*), ezt leszámítva teljes szóegyezés található.

5.5.4. Magyar →német fordítási irány: *In memoriam Dr. K. H. G.*

Örkény 1. szövegmondata	- Hölderlin ist ihnen unbekannt? - kérdezte dr. K. H. G., miközben a lódögnek a gödröt ásta.
Thies fordítása	Hölderlin ist Ihnen unbekannt? – fragte Dr. K.H.G., während er die Grube für den Pferdekadaver aushob.
Mora fordítása	Hölderlin ist Ihnen unbekannt? – fragte Dr. K.H.G., während er die Grube für den Pferdekadaver aushob.
D. fordítása	- Hölderlin ist Ihnen unbekannt? – fragte dr. K. H. G., während er der Pferdestaupe die Grube grab.

1. D. egy másik szinonimát használt a *lódög* lexémára. Nála Dr. K.H.G. szó szerint *ásta a gödröt*. A doktori titulust a magyar helyesírás szabályainak megfelelően – mivel tudósról, és nem orvosról van szó – kisbetűvel írta. A mondatidézéseket is a magyar nyelv szabályai szerint alkalmazta.

Örkény 2. szövegmondata	- Ki volt az? - kérdezte a német őr.
Thies fordítása	„Wer war das?“ fragte der deutsche Posten.
Mora fordítása	»Wer war das?« fragte der deutsche Posten.
D. fordítása	-Wer war das? – fragte der deutsche Wächter.

2. D. egy másik szinonimát használt az *őr* szóhoz. Minden más teljes egyezést mutat a másik két mondattal.

Örkény 3. szövegmondata	- Aki a Hyperion-t írta - magyarázta dr. K. H. G.
Thies fordítása	„Der, der den Hyperion schrieb“, erklärte Dr. K.H.G.
Mora fordítása	»Der den Hyperion geschrieben hat«, erklärte Dr. K.H.G.
D. fordítása	- Der, der den Hyperion geschrieben hat – erklärte dr. K. H. G.

3. Itt D. változata egy-egy kis eltérést mutat a másik két fordításhoz képest: ő is használt vonatkozó névmást, mint Thies, és az *írta* ige – Morához hasonlóan – második, azaz összetett múlt időben (*geschrieben hat*) szerepel.

Örkény 4. szövegmondata	Nagyon szeretett magyarázni.
Thies fordítása	Er erklärte gern.
Mora fordítása	Er liebte es sehr, zu erklären.
D. fordítása	Er liebte es, zu erklären.

4. D. szinte ugyanúgy fordította ezt a mondatot, mint Mora: a *nagyon* módhatározószót kihagyta, és nem használt vesszőt, de nála is a *szeret* megfelelő lexémaváltozata szerepel. Thies szintén kihagyta a *nagyon* módhatározószót, de nem alkalmazta a zu+főnévi igeneves szerkezetet.

Örkény 5. szövegmondata	- A német romantika legnagyobb alakja.
Thies fordítása	„Die größte Gestalt der deutschen Romantik.”
Mora fordítása	Die größte Gestalt der deutschen Romantik«, erklärte Dr. K.H.G.
D. fordítása	– Die größte Gestalt der deutschen Romantik.

5. Ez a mondat D.-nél teljesen megegyezik T. fordításával. D. is konzekvensen alkalmazta a német birtokos jelzős szerkezet szórendjét.

Örkény 6. szövegmondata	És például Heine?
Thies fordítása	„Und zum Beispiel Heine?”
Mora fordítása	»Und zum Beispiel Heine?«
D. fordítása	Und Heine zum Beispiel?

6. D. a nevet és a *például* kifejezést megcserélte egymással. Így Heine neve került hangsúlyos helyzetbe a mondatban.

Örkény 7. szövegmondata	- Kik ezek? - kérdezte az őr.
Thies fordítása	„Wer sind sie?” fragte der Posten.
Mora fordítása	»Was sind das für welche?« fragte der Wächter.
D. fordítása	- Wer sind diese Leute? – fragte der Wächter.

7. D. egy szóbetoldást alkalmaz: *Leute (emberek)*, konkretizálva az első tagmondat kérdő és mutató névmását. Ebben a mondatban M. és D. szinonimavariánsa ugyanaz (*Wächter*).

Örkény 8. szövegmondata	- Költők - mondta dr. K. H. G.
Thies fordítása	„Dichter”, sagte Dr. K.H.G.
Mora fordítása	»Dichter«, sagte Dr. K.H.G.
D. fordítása	-Dichter- sagte dr. K. H. G.

8. A nyolcadik szövegmondatban teljes egyezés található mindhárom fordított mondatban.

Örkény 9. szövegmondata	- Schiller nevét sem ismeri?
Thies fordítása	„Schiller kennen Sie auch nicht?”
Mora fordítása	»Aber Schillers Namen werden Sie wohl kennen?«
D. fordítása	-Schillers Name ist Ihnen auch unbekannt?

9. D. ezen mondata nagyon jól visszautal a két szereplő beszélgetésének kezdetére az *auch* (*is, szintén*) és az *unbekannt* (*ismeretlen*) lexémák megismétlésével.

Örkény 10. szövegmondata	- De ismerem - mondta a német őr.
Thies fordítása	„Aber ja”, sagte der deutsche Posten.
Mora fordítása	»Doch, den kenne ich«, sagte der deutsche Wächter.
D. fordítása	- Den kenne ich- sagte der deutsche Wächter.

10. A választ T. úgy oldotta meg, hogy *De igen* szerepel a mondatban. M. egy másik kifejezést használ, ami szintén *de* értelemben használatos ebben a kontextusban. Ugyanakkor egyrészt kiegészítette egy vonatkozó névmással, ami az *őt* személyes névmás udvariasabb formulája helyett *azt* (a személyt) jelentést hordoz. Másrészt pedig tagmondatfelbontást is alkalmazott. D. kihagyta az ellentétes értelmű *de* kötőszót, és nála is a vonatkozó névmási változat szerepel. Az *őr* ismét *Wächter* M. és D. fordításában.

Örkény 11. szövegmondata	- És Rilket?
Thies fordítása	„Und Rilke?”
Mora fordítása	»Und Rilke?«
D. fordítása	-Und Rilke?

11. Ez a forrásnyelvi mondat teljesen megegyezik mindegyik fordított mondatban.

Örkény 12. szövegmondata	- „Öt is - mondta a német őr, és paprikavörös lett, és lelőtte dr. K. H. G.-t.
Thies fordítása	„Den auch”, sagte der deutsche Posten; er wurde krebsrot und erschoss Dr. K.H.G.
Mora fordítása	»Den auch«, sagte der deutsche Wächter und wurde puterrot und erschoss Dr. K.H.G.
D. fordítása	- Den auch- sagte der deutsche Wächter, wurde rot im Gesicht und erschoss dr. K. H. G.

12. A csattanót D. úgy oldotta meg, hogy az *elvörösödött* ige jelentésének megfelelően írta át a morfémát, *vörös lett az arca=elvörösödött* szintagmatikus szerkezetet alkalmazva: *wurde rot im Gesicht*. Az *és* kötőszót viszont nem ismételte meg, holott ebben a mondatban az események egymásutánosságát jelöli, tehát fontos szerepe van.

5.5.5. Német → magyar fordítási irány: *Gondolatok a pincében*

Örkény szövegmondata	1.	A labda egy betört ablakon keresztül leesett az alagsori folyosóra.
Thies fordítása		Der Ball war durch das eingeschlagene Fenster in den Kellergang gefallen.
D. fordítása		A pincefolyosó törött ablakán keresztül esett be a labda.

1. Ugyan T. passzív szerkezettel oldotta meg az első mondatot, D. mediális igét (*esett be*) használt. A szórendet is úgy módosította, hogy nem *a labda* az elsődleges információ, azaz a réma a mondaton belül, hanem a beesés ténye. A *törött ablak* befejezett melléknévi igeneve a következmény felől közelíti meg a fogalmat, eltérően Örkény igenevétől, ami viszont az előzményre, azaz a cselekedetre irányul inkább. D. nemcsak a passzív-aktív megfeleltetést alkalmazta a mondatszintű átváltási művelet során, hanem szórendváltást is alkalmazott, a birtokos jelzővel és befejezett melléknévi igenévvel bővített helyhatározót emelve első helyre a mondaton belül: *A pincefolyosó törött ablakán keresztül esett be a labda*.

Örkény szövegmondata	2.	Az egyik gyerek, a házmesterék tizennégy éves kislánya, lebecgett érte.
Thies fordítása		Eines der Kinder, das vierzehnjährige Mädchen des Hausmeisters, hinkte ihm hinterher.
D. fordítása		A gyerekek egyike, a gondnok tizennégy éves lánya utána bicegett.

2. D. a birtokos szerkezetet a magyar szórendnek megfelelően alkalmazta a mondatban. A szó szerkezetszintű átváltás során maradéktalanul megvalósult az értelmező jelzős és a birtokos jelzős szintagma átrendezése is: *A gyerekek egyike, a gondnok tizennégy éves lánya utána bicegett.*

Örkény szövegmondata	3.	Szegénykének a villamos levágta a fél lábát, s boldog volt, ha labdát szedhetett a többieknek.
Thies fordítása		Die Straßenbahn hatte der Ärmsten ein Bein abgefahren, so war sie schon glücklich, wenn sie den anderen den Ball bringen konnte.
D. fordítása		A villamos levágta szegénynek a lábát, így már az is boldoggá tette, ha a többi gyereknek legalább a labdát visszavihette.

3. D. az első tagmondatnál helyesen használta a magyar szórendet. A második tagmondatot megváltoztatta, mivel az *így már boldog volt* állapotot kifejező melléknév és létige kombinációja helyett a *boldoggá tette* állapotot kifejező melléknév és ige változata szerepel. Ez utóbbi az állapotváltozás eredményét hangsúlyozza. A harmadik tagmondat pedig kibővül D. fordításában egy irányjelző igekötővel (*vissza*), ami logikusan következik az előző mondat információjából, miszerint ez a kislány volt a labdaszedő, és ő jött érte.

Örkény szövegmondata	4.	Az alagsorban félhomály terjengett, de azért feltűnt neki, hogy egy sarokban megmozdult valami.
Thies fordítása		Im Keller herrschte Halbdunkel, ihr war aber dennoch so, als hätte sich etwas in einer der Ecken bewegt.
D. fordítása		A pincében uralkodó félhomály ellenére úgy vélte, mozogni lát valamit a sarkokban.

4. D. tagmondatösszevonást alkalmazott a negyedik szövegmondatban, így folyamatos melléknévi igenévvé alakította az igét: *herrschte (Halbdunkel) → uralkodó (félhomály)*. Választékosabban fejezte ki magát Thiesnél (*neki úgy volt / tűnt*) az *úgy vélte* szintagmaszerkezet alkalmazásával. Thies a harmadik tagmondatban igemódot is váltott: *hätte sich...bewegt → mozgott volna / megmozdult volna*. D. az utolsó tagmondatban alanyváltást hozott létre, mert a kislány *lát valamit mozogni*, és nem *mintha mozgott volna valami*. Ugyancsak helyesen használta a mondat magyar nyelvi szórendjét.

Örkény szövegmondata	5.	– Cicus! – szólt oda a falábú házmesterkislány.
Thies fordítása		„Mietzi!” Das Hausmeistertöchterchen mit dem Holzbein blieb stehen.
D. fordítása		„Cicus!” A gondnok falábú lánya megállt.

5. Annak ellenére, hogy az ötödik szövegmondatban Thies egy névbecézési formát választott, D. a *macska* egyik kicsinyítő képzős alakját használta. Ugyancsak a magyar nyelvhelyességnek megfelelően alkalmazta a mellékneves szerkezetet: *falábú lánya*. A német nyelvi variáns ezen kívül többszörös szóösszetételt, határozói igenevet, valamint hátravetett eszközhatározót tartalmaz; ezeket ő ismét remekül oldotta meg a fordítás során, hiszen a *blieb stehen* úgy is visszaadható lenne, hogy *állva maradt*, de ebben sz esetben nem illeszkedne a kontextusba, amit már amúgy is módosított Thies fordítása.

Örkény szövegmondata	6.	– Hát te hogy kerülsz ide, kiscicám?
Thies fordítása		„Wie kommst du denn hierher, Mietzilein?”
D. fordítása		„Te meg hogy kerülsz ide, Cicuska?”

6. A hatodik szövegmondatban ismét remek variánst hozott létre D., hiszen a *te* személyes névmás a hangsúlyos annak ellenére, hogy a német forrásnyelvi mondatban csak a harmadik helyen található. Másrészt az *idekerül* is jó választásnak bizonyul, mert nem szó szerint fordította a német *hierherkommen* igekötős igét. T. szintén következetesen becézte tovább a cicát, hozzátoldva a szóhoz egy kicsinyítő képzőt is.

Örkény szövegmondata	7.	Fölkapta a labdát, s ahogy csak tudott, elsietett vele.
Thies fordítása		Doch dann griff sie nach dem Ball und eilte, so schnell sie nur konnte, mit ihm davon.
D. fordítása		Majd a labda után nyúlt, és ahogy tudott, elsietett vele.

7. D. megváltoztatta ennek a mondatnak a szerkezetét, mivel az *elsietett* ige Thiesnél még az első tagmondat végén szerepel, továbbá D. felcserélte a második és a harmadik tagmondat kifejezéseit. Ennek ellenére nem lett magyartalan a szórend, hanem épp ellenkezőleg, ezáltal vált helyessé.

Örkény szövegmondata	8.	Az öreg, csúnya és rossz szagú patkány – őt nézték cicának – meghökkent.
Thies fordítása		Die alte, garstige und stinkige Ratte – von der das Mädchen geglaubt hatte, sie sei die Katze – stutzte.
D. fordítása		Az öreg, csúf és bűdös patkány – akit a kislány macskának hitt – megrökönyödött.

8. D. a közbeékelt tagmondatot összevonta, az utolsó tagmondatban szereplő ige (*megrökönyödött*) pedig sokkal jobban érzékelteti a történet egyik fő gondolatának érzelmi hátterét, mint T. *meglepődött* igéje.

Örkény szövegmondata	9.	Így még nem beszélt vele senki.
Thies fordítása		So hatte noch nie jemand zu ihr gesprochen.
Mora fordítása		Így még sose beszélt vele senki.

9. A kilencedik szövegmondatban ismét adekvátan alkalmazta a magyar szórend szabályait. A *vele* személyes névmás inkorporációs típus a német variáns elöljárósó+személyes névmási szerkezethez képest.

Örkény szövegmondata	10.	Eddig csak utálták, szénnel hajigálták, vagy rémülten elmenekültek előle.
Thies fordítása		Man verabscheute sie nur immer, bewarf sie mit Kohlen oder floh entsetzt vor ihr.
D. fordítása		Mindig undorodtak tőle, szénnel dobálták vagy megrémülve elrohantak előle.

10. Az általános alannyal kifejezett mondatot ugyanúgy hagyta D. is a fordításban, mint T. Az első tagmondatból kihagyta a *nur* (*csak*) határozósót.

Örkény szövegmondata	11.	Most jutott eszébe először, hogy milyen más lett volna minden, ha történetesen cicának születik.
Thies fordítása		Erst jetzt kam ihr zum Bewußtsein, wie anders alles hätte sein können, wäre sie zufällig als Katze geboren.
D. fordítása		Csak most férközött a tudatába, hogy vajon mennyivel másabb lehetett volna minden, ha véletlen macskának születik.

11. D. az első tagmondatban egy választékos kifejezést használt: *férközött a tudatába*. A második tagmondatban alkalmazott melléknevet viszont inkább a német jelentéssel szinkronizálva írta: *mennyivel másabb*. Ez *mennyire más* lenne a magyar nyelvhasználatban. A harmadik tagmondat módhatározószója sem teljesen helyes így, mert lemaradt a végéről a névszórag: *véletlen szerepel a véletlenül* helyett.

Örkény szövegmondata	12.	Sőt – mert ilyen telhetetlenek vagyunk! – mindjárt továbbszötte ábrándjait.
Thies fordítása		Ihre Gedanken gingen sogar noch weiter – denn sie war unsättlich!
D. fordítása		A gondolatai még tovább kalandoztak – telhetlenné vált!

12. D. kihagyta a *sogar* kötőszót, ugyanakkor ismét választékos kifejezést használt a *Gedanken gingen* – *gondolatok mentek* helyett: *kalandoztak*. Ez a szó nagyon jól illusztrálja a patkány elmékedésének hihetetlenül szerteágazó és fantáziáló mivoltát. A mondat gondolatjel utáni részében ismét kimaradt D. változatában a *denn* magyarázó jelentésű kötőszó. A *sie war unsättlich* szintagmaszerkezetet úgy módosította, hogy megint a folyamat eredményét hangsúlyozó igét választott: *telhetlenné vált*. Itt egyrészt a *gehen* – *megy* ige első múlt idejű alakjának választékosabb variánsát illesztette bele a mondatba, másrészt pedig ugyancsak igényesebb formulát alkalmazott a *sein* létige első múlt idejű alakjához képest. T. tagmondatösszevonása még nem módosított volna annyit ennek a mondatnak az üzenetén, mint az alany- és a szófajváltás.

Örkény szövegmondata	13.	Hát még ha falábú házmesterkislánynak születik?
Thies fordítása		Wenn sie nun gar die Hausmeisterstochter mit dem Holzbein wäre?
D. fordítása		És mi lenne, ha a házmester falábú lánya lenne?

13. D. ebben a szövegmondatban mondatfelbontást végzett. A feltételes módban álló létigét ismétlődő pozícióba helyezte, így nyomatékosabbá tette a kérdést.

Örkény szövegmondata	14.	De ez már túlságosan szép volt.
Thies fordítása		Doch das wäre zu schön.
D. fordítása		De az túl szép lenne.

14. Ebben a szövegmondatban teljes megfelelés látható a német forrásnyelvvél.

Örkény szövegmondata	15.	Ezt már el se tudta képzelni.
Thies fordítása		Das konnte sie sich nicht einmal mehr vorstellen.
D. fordítása		Ezt már el se tudta képzelni.

15. Az utolsó szövegmondatban nemcsak a német forrásnyelvi mondattal, hanem az eredeti magyar mondattal is teljes egyezés figyelhető meg. Természetesen a grammatikai nem egyes szám harmadik személyű jelenlétéből, illetve a német visszaható ige sajátosságaiból eredő többszám a magyarra történő fordításban kötelező implicitációvá válik.

5.5.6. Német → magyar fordítási irány: *Az élet értelme*

Örkény szövegmondata	1.	Ha sok cseresznyepaprikát madzagra fűzünk, abból lesz a paprikakoszorú.
Thies fordítása		Fädeln wir viele Kirschenpaprika auf, entsteht ein Paprikakranz.
D. fordítása		Ha sok cseresznyepaprikát felfűzünk, paprikakoszorút kapunk.

1. Ugyan T. fordított szórendet alkalmazott, D. – a *ha* feltételes időhatározói kötőszó beiktatásával jól oldotta meg a feladatot. A második tagmondat mediális igéjét (*entsteht – keletkezik*) aktív igévé változtatta: *kapunk*, megőrizve a többes szám első személyű igealakot.

Örkény szövegmondata	2.	Ha viszont nem fűzzük fel őket, nem lesz belőlük koszorú.
Thies fordítása		Fädeln wir sie hingegen nicht auf, entsteht kein Kranz aus ihnen.
D. fordítása		Viszont, ha nem fűzzük fel őket, koszorú se lesz.

2. Az ellentétes jelentést D. is alkalmazta a *viszont* kötőszó segítségével. A második tagmondatot egyszerűsítette a *lesz* létige használatával és a *belőlük* lexéma kihagyásával.

Örkény szövegmondata	3.	Pedig a paprika ugyanannyi, éppoly piros, éppoly erős.
Thies fordítása		Dabei sind die Paprika ebenso viele, ebenso rot, ebenso stark.
D. fordítása		Pedig a paprikák ugyanolyan számosak, ugyanolyan pirosak és ugyanolyan erősek.

3. D. egy nem annyira gyakori melléknevet (*sámosak*) használt fel. A többes számot megtartotta mindegyik melléknévnél.

Örkény szövegmondata	4.	De mégse koszorú.
Thies fordítása		Und doch sind die kein Kranz.
D. fordítása		Mégsem alkotnak koszorút.

4. D. a *sind* létige helyett a sokkal kifejezőbb *alkotnak* lexémát alkalmazta. Az ellentétes jelentéstartományt a *mégsem* kötőszóval érte el, de kihagyta a *doch* kötőszót.

Örkény szövegmondata	5.	Csak a madzag tenné?
Thies fordítása		Machte es nur der Faden?
D. fordítása		Csak a fonal tenné?

5. D. a *csak* módosítószó mondatkezdő pozícióba helyezésével ismét a magyar szórendnek megfelelő mondat szerkezetet hozott létre. A magyar novellamondattal is megegyezik a fordított mondat. (A német forrásnyelvi szövegmondat így nézne ki: *Tenné ezt csak a fonal / madzag?*)

Örkény szövegmondata	6.	Nem a madzag teszi.
Thies fordítása		Der Faden macht es nicht.
D. fordítása		Nem a fonal teszi.

6. A hatodik szövegmondatban ugyancsak a magyar nyelvi szabályoknak megfelelően használja D. a tagadást.

Örkény szövegmondata	7.	Az a madzag, mint tudjuk, mellékes, harmadrangú valami.
Thies fordítása		Dieser Faden ist, wie wir wissen, nebensächlich, drittrangig.
D. fordítása		Ez a fonal, mint tudjuk, mellékes, harmadrangú.

7. A hetedik fordított szövegmondat hűen követi a mondattagolást. Mivel Thies a közelre mutató névmási változatot használta, D. is annak megfelelően fordította le.

Örkény szövegmondata	8.	Hát akkor mi?
Thies fordítása		Was ist es dann?
D. fordítása		De akkor mi a titok?

8. Itt D. egy lexémabővítést alkalmazott: *a titok*. Ez a szó jól illeszkedik a novella eddigi tartalmához, hiszen a cím azt sejteti, hogy az élet nagy igazságaira, talányaira kaphatunk választ.

Örkény szövegmondata	9.	Aki ezen elgondolkozik, s ügyel rá, hogy gondolatai ne kalandozzanak összevissza, hanem helyes irányban haladjanak, nagy igazságoknak jöhet a nyomára.
Thies fordítása		Wer darüber nachdenkt und darauf achtet, daß seine Gedanken nicht durcheinanderschwirren, sondern die richtige Richtung einschlagen, kann großen Wahrheiten auf die Spur kommen.
D. fordítása		Aki elgondolkozik ezen, és ügyel arra, hogy gondolatai a helyes irányba terelődjenek, és nem hagyja őket elkalandozni, az nagy igazságok nyomára bukkanhat.

9. D. tagmondatcserét hajtott végre a harmadik és a negyedik tagmondat között. A *terelődjenek* mediális ige választása a kontextus szempontjából releváns, hiszen a kifejezés éppen az *elkalandozni* ellenpólusaként szerepel. Lexémabővítést is alkalmazott a negyedik tagmondatban: *nem hagyja őket*.

5.5.7. Német → magyar fordítási irány: *A színész halála*

Örkény 1. szövegmondata		Ma délután az Üllői út egyik mellékutcájában eszméletét veszítve összeesett Zetelaki Zoltán, a népszerű színművész.
Thies fordítása		Heute nachmittag brach in einer der Nebenstraßen der Üllői út der volkstümliche Schauspieler Zoltán Zetelaki bewußtlos zusammen.
D. fordítása		A ma délutáni órákban az Üllői út egyik mellékutcájában eszméletét veszítve összeesett a méltán híres színész, Zetelaki Zoltán.

1. Örkeny időhatározó-szerkezetét D. még igényesebbé alakította a minőségjelzős kiegészítéssel: *a ma délutáni órákban*. A német szövegben a szórend sajátos jellege miatt nagyobb hatású a mondat csattanója, vagyis az eszméletvesztéssel egybekötött összeesés. D. jelentésbővítése a *méltán* módhatározószóval megelőlegezi a főszereplő érdemeit is. A forrásnyelvi szövegben olvasható értelmező jelző T. változatában felcserélődik a tulajdonnévvel, míg D. szintén használja ezt a jelzőtípust, de a magyar és a német forrásnyelvi szövegtől is eltérő irányban.

Örkeny 2. szövegmondata	A jeles színész, hosszú haláltusa után, este fél hétkor kiszenvedett; tetemét átszállították a Bonctani Intézetbe.
Thies fordítása	Der berühmte Schauspieler verstarb abends um halb sieben nach langem Todeskampf. Sein Leichnam wurde in das Anatomische Institut übergeführt.
D. fordítása	Hosszú haláltusa után, az esti órákban, fél hétkor hunyt el a neves színész. Holttestét az anatómiai intézetbe szállították.

2. Örkeny többszörösen összetett mondatát Thies és D. is mondatfelbontással adta vissza. Ugyanakkor T. a tagmondatokat egyszerű bővített mondatokká alakította, D. viszont megtartotta a tagolást, ami az értelmezhetőséget segíti. Örkeny kifejezését, amely az elhahólozást sokkal plasztikusabban jeleníti meg a *kiszenvedett* igével, D. szintén igényesebb változatban fordította le: *hunyt el*. Megfigyelhető D. fordításában a beékelt tagmondatok sorrendje miatti feszültségnövelés is. A *hosszú haláltusa (...) hétkor hunyt el* négyes h-alliterációja pedig szépirodalmi stílustöbbletet ad a mondatnak.

A második mondat passzív szerkezetét D. aktívvá alakította át, ezzel is alátámasztva a magasabb szintű magyar anyanyelvi ismeretek meglétét, hiszen a magyar nyelv kevésbé tűri meg a passzív igehasználatot.

Örkeny 3. szövegmondata	A Lear király esti előadása e tragikus esemény ellenére is zavartalanul folyt le.
Thies fordítása	Trotz dieses tragischen Ereignisses verlief die Abendvorstellung von „König Lear“ ungetrübt.
D. fordítása	A tragikus esemény ellenére a „Lear Király” esti előadása zavartalanul zajlott le.

3. A hátravetett birtokos jelző szórendcseréje mellett D. megtartotta a magyar nyelvre jellemző SOV-szerkezetet. A mondat mediális igéje: *folyt le* ugyanezt a jelentést hordozza T. fordításában, míg D. *zajlott le* mediális igét használt a *zavartalanul* módhatározószó folytatásaként. Mindkettő megoldás korrekt.

Örkeny 4. szövegmondata	Zetelaki késett ugyan egy kicsit, s az első felvonásban feltűnően fáradtnak látszott (néhol szemlátomást a sűgő segítségére szorult), de aztán egyre jobban magára talált, s a király halálát már olyan meggyőző erővel jelenítette meg, hogy nyíltszíni tapsot kapott érte.
Thies fordítása	Zetelaki verspätete sich zwar ein wenig, und er sah während des ersten Aktes auffallend müde aus (hier und da war er augenscheinlich auf die Hilfe der Souffleuse angewiesen), doch dann fand der sich immer mehr, und den Tod des Königs verkörperte er bereits mit solch einer Überzeugungskraft, daß man auf offener Szene applaudierte.
D. fordítása	Ugyan valamennyit késett Zetelaki, és az első felvonásban feltűnően fáradt volt (néhol szemmel láthatóan a sűgő segítségére hagyatkozott), de a későbbiekben olyannyira magára talált, hogy a király halálát már oly meggyőzően testesítette meg, hogy álló ovációban részesült.

4. D. ebben a részletben ugyancsak a magyar nyelv sajátosságaihoz jobban illeszkedő megoldásokat alkalmazott, hiszen a közlendő hangsúlyának megfelelő szórendet használt, továbbá a passzív szerkezetet ismét aktívval cserélte fel. Ugyanakkor használhatott volna mondatfelbontást, mivel így sokszorosán összetett mondat jött létre, ami valamelyest nehezíti a megértést. Emellett a *hog*y kötőszó halmozása sem annyira szerencsés megoldás. T. az utolsó tagmondatban általános alanyt alkalmazott: *man*, míg D. a színészre helyezte a hangsúlyt a *részesült* igével.

Örkény 5. és 6. szövegmondata	Utána hívták vacsorázni, de nem ment. Azt mondta: -Ma nehéz napom volt.
Thies fordítása	Nach der Vostellung lud man ihn zum Abendessen ein, doch er nahm nicht an. Er sagte: „Heute hatte ich einen schweren Tag.”
D. fordítása	Az előadás után vacsorára is invitálták, ezt viszont már visszautasította arra hivatkozva, hogy „ma nehéz napom volt.”

5-6. T. kibővítette Örkény határozósós mondatkezdését az előadás szerepeltetésével, pedig az eredeti szövegben is csak a határozósó szerepel. Márpedig ez nem az egész előadásra, hanem a színész ünneplésére helyezi a hangsúlyt. D. viszont Thies szövegét módosította az *invitálták* ige használatával, és mondatösszevonást is alkalmazott. Emellett jelentésmódosítást és bővítést hozott létre az *ezt* mutató névmás behelyezésével, és az *arra hivatkozva* szerkezettel Thies *mondta* igéje helyett. A magyar nyelv inkorporáló jellege miatt a birtokos személyjel összeolvad a főnévvel és a személyes névmással is. A grammatikai áthelyezések kötelező fordítási műveletnek számítanak.

5.5.8. Német → magyar fordítási irány: a kontrollcsoport és D. fordításának összehasonlítása *A színész halála* című novella alapján

A kontrollcsoport kiválasztott diákjai ugyanolyan életkorúak a vizsgálatkor, mint D., azaz 18 évesek, a végzős gimnáziumi évfolyamra járnak. A tanulókat T1-től T10-ig sorszámoztam, a fordítás szempontjából lényeges kifejezéseket félkövérrel jelöltem. Nem mindenhol elemzek teljes mondatokat, ugyanis azokat a mondatrészleteket használtam fel, ahol eltérések mutatkoztak a fordításban.

Thies szövegmondatrészlete	1. ... <i>brach der volkstümliche Schauspieler Zoltán Zetelaki bewußtlos zusammen</i> ”.
T1	a népszerű színész eszméletlenül feküdt.
T2	a népszerű színész eszméletét veszttette.
T3	a népszerű művész összeesett, öntudatát veszttve.
T4	összeesett eszméletét veszttve a népszerű művész.
T5	az ismert színész eszméletlenül esett össze.
T6	a népszerű színész rosszul lett.
T7	a hírhedt színész eszméletét veszttette.
T8	a híres színész összeesett.
T9	a népi színész öntudatlanul összeesett.
T10	a népszerű színész eszméletét veszttette.
D. fordítása	eszméletét veszttve összeesett a méltán híres színész.

1. Ha a szöveghűséget vesszük alapul, akkor T3, T4 és T5 tanuló munkája tekinthető a legrelevánsabb megoldásnak, azzal a megjegyzéssel, hogy T4 általánosította a főnevet

(művész). T1, T2 és T10 tanuló csak a következményt hangsúlyozta, T6 megoldása nem előlegezte meg a tragikus végkifejletet, T7 félreértelmezte a jelzőt, és a híres helyett annak negatív változatát használta (*hírhedt*)- igaz, hogy közel kétszáz éve még pozitív jelentéstartományban használták a magyar nyelvben.³ T8-nál kimaradt az eszméletvesztés ténye, T9 szintén más vonatkozásban alkalmazta a jelzőt, és *népit* írt *népszerű* helyett, noha ezek nem szinonimák.

Thies 2. szövegmondatrészlete	„Der berühmte Schauspieler verstarb (...) nach langem Todeskampf.”
T1	a kiemelkedő színész egy hosszú haláltusa után kilehelte a lelkét.
T2	a kimagasló színész hosszú haláltusa után kilehelte a lelkét.
T3	a híres színész hosszú haláltusa után meghalt.
T4	az ismert színész a hosszú haláltusa után meghalt.
T5	hosszas haláltusa után a színész kilehelte a lelkét.
T6	a leghíresebb színművész hosszú haláltusa után elhalálozott.
T7	a híres színész elhunyt hosszú, fájdalmas harcok után.
T8	a kiszzenvedett színész a hosszú halálcsata után kilehelte a lelkét.
T9	a híres színész hosszú haláltusát követően hunyt el.
T10	a kiszzenvedett színész hosszas haláltusa után kilélegzett.
D. fordítása	hosszú haláltusa után hunyt el a neves színész.

2. Ennél a mondatnál T9 variánsa áll legközelebb a forrásnyelvi szöveg tartalmához. T8 és T10 megelőlegezte a halál tényét, mielőtt az bekövetkezett volna. Több hatásos szinonimát láthatunk a *híres* szó fordításai között: kiemelkedő, kimagasló, ismert, neves. T1 és T2 költői módon fejezte ki az elhalálozást: *kilehelte a lelkét*. Művelődéstörténeti szempontból ez a kifejezés arra az ősi magyar hitre utal, hogy a lelkünk az utolsó leheletünkkel távozik el a testünkből. T7 valamiféle háborúhoz hasonlította metaforikus értelemben a halálküzdelmet (*fájdalmas harcok*), ahogy T8 is (*halálcsata*).

Thies 3. szövegmondata	„Sein Leichnam wurde in das Anatomische Institut übergeführt.”
T1	Testét átszállították egy Bonctani Intézetbe.
T2	- (Kihagyta ezt a mondatot.)
T3	Tetemét átvitték a Bonctani Intézetbe.
T4	A holttestét elszállították a hullaházba.
T5	A testét átszállították a Bonctani Intézetbe.
T6	A holttestet az Anatómiai Intézményben vizsgálták meg.
T7	A holttestét az anatómiai osztályra vitték.
T8	A testét a patológiára vitték.
T9	Holttestét az anatómiai intézetbe szállították.
T10	A testét átszállították a Boncoló intézetbe.
D. fordítása	Holttestét az anatómiai intézetbe szállították.

³ „Hírhedett zenésze a világnak...” Vörösmarty Mihály: Liszt Ferenchez, 1840.

3. Thies passzív szerkezetet tartalmazó mondatát kivétel nélkül aktív szerkezetre cserélte mindenki. T1, T3, T4, T5 és T7 tanuló konzekvens maradt a német mondat alapjelentéséhez. T6 azonban kibővítette az eredeti információt a *vizsgálták meg* kifejezéssel, ami tulajdonképpen logikus feltételezésnek mondható. Ugyancsak a szövegkörnyezetből következtethetett T8 tanuló a helyszín elnevezésére. T10 szóhasználata viszont furcsának hat a folyamatos melléknévi igeneves átalakítással: *Boncoló*. Thies utalása a testre birtokos névmás szerepeltetésével történik; ezt a formát T6 kivételével ugyancsak mindegyik fordítás tartalmazza.

A kontrollcsoport diákjai közül T5 és T9 megoldása mondható a legrelevánsabbnak.

Thies 4. szövegmondatrészelete	„ <i>verlief die Abendvorstellung von 'König Lear' ungetrübt</i> ”.
T1	a Lear király esti előadása zavartalanul zajlott .
T2	zavartalanul folyt le Lear király esti előadása.
T3	Lear király esti előadása zavartalanul folyt le.
T4	A Lear király előadása zavartalanul zajlott le .
T5	A Lear király esti előadása zavartalanul folyt le.
T6	az esti „Lear király” előadást zavartalanul előadták .
T7	zavartalanul ment König Lear esti előadása.
T8	az esti előadás, a „Lear király” probléma nélkül lement .
T9	Lear király esti előadása felhőtlenül folytatódik .
T10	zavartalanul zajlott le a Lear király esti előadása.
D. fordítása	a „Lear Király” esti előadása zavartalanul zajlott le .

4. Habár a színdarab címe aposztrófus jelzéssel szerepel a szövegben, T2, T3 és T9 félreérthető módon jelenítette meg mondatában, mintha a király aktív résztvevő lenne. T7 tanuló nem fordította le magyarrá a *König* kifejezést, ami így hibrid szerkezetet eredményezett. A magyar változatban jobban érzékelteti a cselekmény befejezettségét az igekötő használata, így T1, T7 és T9 megoldását leszámítva (*zajlott, ment, folytatódik*) a többiek adekvát módon adták vissza a tartalmat. T9 ráadásul jelen időben hagyta az igét – habár a mediális igeváltozat nagyon hatásos lett volna ebben az alakban: *folytatódott*.

Külön kiemelem T8 megoldását az értelmező jelzős szerkezet betoldásával, mert még hangsúlyosabbá tette a szóban forgó darabot, illetve a vele kapcsolatos információt. T9 módhatározószavas kifejezése valószínűleg félrefordítás eredménye, hiszen abban igaza van, hogy a közönség a színházban *felhőtlenül* szórakozik, de ezt a kifejezést kevésbé használjuk az előadással kapcsolatban. T6 esetében ugyancsak félreértést okoz a *zavartalanul előadták* szintagma: nyilván nem okoz senki zavart a közönség soraiból, ami meggátolná az előadás menetét. Itt tehát szerencsésebb megoldás egy mediális ige alkalmazása, pl. *folyt le, zajlott le, lement*.

Az alliterációs szerkezet szerepeltetése is egy szép színfolt a fordításban, ahogy ezt láthatjuk is T1, T4, T10 és D. változatában: *zavartalanul zajlott le*.

A T10 diák általi fordítást lehet ezúttal kiemelni az ötletesség és rugalmasság szempontjából.

Thies 5. szövegmondatrészlete	: „ <i>hier und da war er augenscheinlich auf die Hilfe der Souffleuse angewiesen</i> ”.
T1	néhány alkalommal szemmel láthatóan a sűgő segítségére volt szüksége .
T2	néhány alkalommal szemmel láthatóan a sűgő segítségére szorult .
T3	néhol láthatólag sűgtak is neki .
T4	valamikor a sűgő segítségére szorult.
T5	néha szemlátomást sűgő segítsége kellett .
T6	itt-ott szemmel láthatóan a sűgő segítségére volt utalva .
T7	itt és ott a sűgő segítségére szorult .
T8	néhányszor a sűgő a segítségére volt .
T9	itt-ott szemmel láthatóan a sűgő segítségére szorult .
T10	néhol szemmel láthatóan a sűgő segítségére szorult .
D. fordítása	néhol szemmel láthatóan a sűgő segítségére hagyatkozott .

5. T4 kevésbé korrekt névmást használt, hiszen a *valamikor* egyáltalán nem az időbeli folytonosságra, hanem egyrészt az időpont határozatlan jellegére, másrészt egyszeri alkalomra utal. T6 az állapotpasszív kifejezésére határozói igeneves szerkezetet hozott létre, ami még elfogadhatónak számít magyar nyelvhelyességi szempontból: *a sűgő segítségére volt utalva*. T8 esetében viszont már furcsábbnak hat a határozott névelő halmozásával a létigés szerkezet szerepeltetése: *a sűgő a segítségére volt*. A *segítségére szorult* stílusértéke sokkal inkább a kiszolgáltatottságot érzékelteti, mint a *segítségére volt szüksége* vagy a *segítségére hagyatkozott*. T3 általános névmással történő szóösszevonással oldotta meg a mondat ezen szakaszát: *sűgtak is neki*. Ez más oldalról hangsúlyozza a főszereplő illetékességét, pontosabban szólva nem árnyalja megfelelően a szituációt. Ennél a részletnél T5, T6 és T9 is adekvát megoldásokat alkalmazott.

Thies 6. szövegmondatrészlete	„ <i>den Tod des Königs verkörperte er bereits mit solch einer Überzeugungskraft, daß man auf offener Szene applaudierte</i> ”.
T1	Lear király halálát olyan meggyőzően játszotta el , hogy nyíltszíni tapsot kapott.
T2	a király halálát olyan meggyőzően jelenítette meg , hogy nyíltszíni tapsot kapott.
T3	olyan meggyőzően adta elő a király halálát, hogy nyíltszíni tapsot kapott.
T4	olyan meggyőzően adta elő a király halálát, hogy nyíltszíni tapsot kapott érte.
T5	a király halálát már olyan meggyőzően jelenítette meg , hogy nyíltszíni tapsot kapott érte.
T6	a király halálának eljátszása után már egyértelműen lenyűgöző volt, ahogy az ember a nyílt színpadon színészkedett.
T7	a király halálát hatalmas taps fogadta .
T8	a halott megtestesült a meggyőző erővel, nagy tapsot kapott.
T9	a király halálát olyan meggyőző erővel adta elő , hogy az emberek állva ünnepeltek.

T10	a király halálát már olyan meggyőző erővel jelenítette meg , hogy hatalmas tapsot kapott érte.
D. fordítása	a király halálát már oly meggyőzően testesítette meg , hogy álló ovációban részesült.

6. T6 mondatszerkesztése félreérthetővé és dagályossá vált, továbbá szó szerint fordította az *offene Szene* szerkezetet. T7 szintén kétértelműen fogalmaz, mert az elhalálozás tényét, és nem a színészi alakítást jelöli meg a taps kiváltó okaként: *a király halálát hatalmas taps fogadta*. T8 tanuló félreértése többek között amiatt jöhetett létre, mert nem vette figyelembe a határozott névelő tárgyesetes formáját, ráadásul a *halál* szót *halott*-nak fordította, mindezt pedig egy olyan igével egészítette ki, amely nem aktív, hanem mediális formában szerepel: *megtestesült*. S ha mindez nem lenne elég, a *meggyőző erő* itt nem a színésznek, hanem a halálnak „köszönhető”. Ezekkel a megoldásokkal rendkívüli módon eltért a teljes tagmondat eredeti jelentésétől és jelentőségétől is.

A diákok közül T1, T2, T4 és T5 fejezte ki legkonzekvensebben a tartalmat.

Thies 7. szövegmondata	„ <i>Nach der Vorstellung lud man ihn zum Abendessen ein, doch er nahm nicht an.</i> ”
T1	Utána meghívták vacsorázni , de ezekkel a szavakkal utasította vissza :
T2	Utána vacsorázni hívták , de nem ment .
T3	Az előadás után vacsorára hívták , de elutasította ezekkel a szavakkal:
T4	Utána elhívták vacsorázni , de nem ment.
T5	Utána meghívták vacsorára , de nem ment .
T6	Az előadás után, ha valaki meghívta magához vacsorára, mindig elutasította .
T7	Az előadás után meghívták vacsorázni, de nem ment.
T8	Végül meghívták vacsorára, de ezzel mondta le :
T9	Az előadás után vacsorázni invitálták , de ő nem fogadta el a meghívást.
T10	Utána elhívták vacsorázni, de nem ment .
D. fordítása	Az előadás után vacsorára is invitálták , ezt viszont már viSSzautasította arra hivatkozva, hogy:

7. Az általános névmás használata T6 kivételével - aki egy határozatlan névmás alkalmazásával, továbbá a szituáció időbeli előfordulásának módosításával jelentősen befolyásolta a novella lezárását - mindenhol jellemző. T1, T3, T8 és D. mondatösszevonást, a többi tanuló mondatfelbontást alkalmazott. T2, T4, T5, T7 és T10 jelentésmódosítást hajtott végre egy másik ige használatával: *nem ment*. Érdekes változtatás, hogy amíg a forrásnyelvi szövegben *az előadás után* szintagmaszerkezet szerepel, addig T1, T2, T4, T5 és T10 tanulónál csak egy időhatározó-szó látható: *utána*. T8 még ezt a szót is módosította egy másik időhatározó-szóval: *végül*, amelynek a német nyelvben többek között az *endlich* felelne meg.

T9 és D választékosabb módon fejezi ki az első tagmondat főigéjét: *invitálták*.

Csak T9 tanuló fordította a második tagmondat főigéjét az eredeti jelentésében. A többi diáknál *viSSzautasította*, *elutasította* és *lemondta* található.

T1, T3 és T7 tanulók megoldásai tekinthetők a legmegfelelőbbnek a kontrollcsoportból.

Thies 8. szövegmondata	„ <i>Er sagte: 'Heute hatte ich einen schweren Tag'.</i> ”
T1	- Ma nehéz napom volt.
T2	Azzal az indokkal: - Ma nehéz napom volt.
T3	Ma nehéz napom volt.
T4	Azt mondta: - Ma nehéz napom volt.
T5	Azt mondta: - Ma nehéz napom volt.
T6	Mondván: - Ma nehéz napom volt.
T7	Mondta: - Ma nehéz napom volt.
T8	- Ma nehéz napom volt.
T9	Azt mondta: - Nehéz napom volt.
T10	- Ezt válaszolta: - Ma nehéz napom volt.
D. fordítása	ma nehéz napom volt.

8. T9 kihagyta az időhatározó-szót, holott a mondatnak így van igazán értelme az egész novella szempontjából, utalva az eseménysor különlegességére.

Érdekességként említhető T2 és T10 jelentésbővítése: *azzal az indokkal, ezt válaszolta*, továbbá T6 határozói igenevének régies változata: *mondván*. T10 szóválasztása nem annyira releváns, mert nem kérdezték a szereplőt, hanem meghívták. A szórend mindenkinél megegyezik a forrásnyelvi mondat szórendjével, az időhatározó-szót emelve fókuszpozícióba.

6. ÖSSZEGZÉS ÉS KITEKINTÉS

6.1. Az Örkeny-féle hatás (át)értelmezése

Az egyperces novelláknak és Örkeny István írói stílusának egyik kulcsjellegzetessége az irónia. Ezeknek a novelláknak az üzenete ma is mérvadó.

„Az egyperces nem formátlan műfaj, hanem az anekdota és a példázat közös vonásait használja fel. Az abszurd változat sajátossága a hiány tudatosítása. Az egyperces könnyedén szakad el a való világtól. Nem ábrázol, hanem kitalál. Amit kitalál, az játék. Ami játék, az nem ma történik, hanem mindig. Ami történik, az egyediségében egyetemes” (Hetényi 2016: 106).

Hetényi Zsuzsa találóan használja az *anekdota* és a *példázat* terminusokat, hiszen minden egyperces kivétel nélkül egy történetet mond el. Ám ezek a történetek egyúttal tanító, okító célzatúak is.

Az egypercesek megfelelő értelmezéséhez bizonyos szarkasztikus humor iránti érzékenységre is szükség van. Hidasi Judit állítja, hogy a humor olyan kétélű fegyver, ami az egyik oldalon szolidaritást jelent – ez az interakcióban részt vevők számára a humor megértése miatti inklúzióval jár. A másik oldalon azonban az exklúziót, a kizárást, a „kimaradást” jelenti azok számára, akik nem tudnak ebben részt venni. Ahhoz, hogy hatékony legyen a vicc, interakciós szituáció szükséges: az üzenet csak akkor jut célba, ha van rá befogadó közeg. Előfeltétele a közös ismereti háttér, ami vonatkozik mind a közös nyelvi háttérre, mind a közös szocio-kulturális ismereti háttérre. Emellett elengedhetetlen a mentális előfeltétel is: a befogadó rendelkezzen a humor befogadását feltételező kompetenciával (Hidasi 2008).

„A vicc megértése az idegen kultúrával való azonosulás jele. A vicc nem működik nyelv nélkül, de megértéséhez nem elég pusztán a nyelvet ismerni” (Hegedűs 2014: 155). „A vicc kvintesszenciáját az értékek relativizálása – a jó és a rossz, a társadalmilag elfogadott és elítélt, a helyes és kifogásolható, a megszokott és a szokatlan fogalmak viszonyának megkérdőjelezése – adja” (Hegedűs 2014: 157).

Az erősen konnotált forrásnyelvi elemek szociokulturális kontextusa is megnehezítheti a forrásnyelvben előforduló humor átvitelét a célnyelvbe (Albert 2003).

Ha párokba rendezzük őket a téma alapján, akkor az elbagatellizált emberi halál (*A színész halála; Van választásunk; Nem te; Tudnivalók, közlekedési korlátozások...*) és az emberivé magasztosult tárgyi létezés és / vagy elmúlás (*Jelenség; Optikai csalódás; Sőhajnak beillő szózat...*) hozható egymással összefüggésbe. A másik párhuzam a predesztináció vagy szabad akarat kérdésköre, amelyhez megfelelő alapot szolgáltat többek között a *Tudnivalók, közlekedési korlátozások...* és a *Van választásunk* címet viselő Egyperces.

Rendkívül egyedi módon közelít a viszonylagosság kérdésköréhez az a kijelentés, melyet *A színész halála* című egypercesben olvashatunk. A kiindulási és a célpont is számít: a valamihez való viszonyításban mi magunk is relatív módon igazodunk.

Pontosan ettől a háttérben meghúzódó többletjelentéstől válik mindegyik történet tragikomikussá: veszteség abból a szempontból, hogy általában megsemmisüléssel járnak együtt; humor viszont azáltal a tény által, hogy nem tudunk nem mosolyogni a sutaságon, félszegen, butaságon, emberi gyarlóságon. Az emberek is a maguk korlátoltságának foglyai, ahonnan nincs szabadulás.

A nyelvezet ugyancsak zseniális megoldásokat eredményezett: amennyire bonyolult, szövevényes a történetek konnotációja, olyannyira próbálja egyszerűsíteni az elbeszélések szövegformai megjelenítését.

A novellák nemcsak formájukban különböznek egymástól, hanem a narrátor szerepét, a szereplők jellemét és a mondanivalót tekintve is.

6.2. A hipotézisek igazolása és / vagy cáfolata

A lexémák szintjén tapasztalható konnotált nyelvi elemek nagymértékben függenek a szociokulturális kontextustól (Albert 2003). Ezt a vizsgált fordítások esetében elsődlegesen a nyelvhasználat felől közelíthetjük meg. Vitathatatlanul modernebb nyelvi környezetet mutatnak M. és D. nyelvi variánsai. A szóhelyettesítések is ezt támasztották alá.

A szintagmaszerkezetek vonatkozásában a passzív szerkezet többszöri megjelenése tekinthető germanizmusnak, illetve a birtokos jelzős szerkezet és a német szabályok miatti szórendmódosítások sorolhatóak ide.

Passzíválással a mai magyar nyelvben ugyan nem képzünk (passzív morfológiájú) igéket, de a passzíválás két alapszabálya ugyanúgy működik az igetőveken (Alberti 2004, Komlósy 1992). A két alapszabály: a, az alany szerepjelölt vonzattá válik az *által* névutóval (ezt ágenses passzívumnak nevezzük), melynek első lépéseként az alany szerepjelölt vonzattá, másodikként a tárgy alannyá válik; b, az alany teljesen elmarad (ez az ágens nélküli passzívum (Komlósy 1992). A német nyelvben az alapértelmezés szerint az aktív (*Tatform*) és a passzív (*Leideform*) alak egy történést két perspektívából mutat be: az aktív esetében a cselekvő, a passzív esetében pedig a cselekvés vagy történet eredménye áll az előtérben (DUDEN 1988).

H1. A két műfordító és a bilingvis középiskolai diák grammatikai felbontásokat és mondatösszevonásokat fog alkalmazni, és jellemző lesz az aktív iger szerkezet passzívva alakítása is.

Ezt a hipotézist a magyar →német fordítási irányban kellett igazolnom vagy cáfolnom.

A színész halála című egypercesben a cím lefordítása D.-nél modernebb. Az első mondatban D. hátravetett értelmező jelzővel tagmondatbővítést hozott létre. A második mondatban M. élt a mondatfelbontás lehetőségével, T. és D. viszont nem. A harmadik mondatban T. és M. alkalmazott mondatfelbontást, és mindhárman váltottak aktív iger szerkezetből passzívba. A negyedik mondatban D. megtartotta a forrásnyelvi szórendet. Az ötödik mondat T.-nél és D.-nél szöveghűbb. Itt – a többszörösen összetett mondat ellenére – nem történt mondatfelbontás. A hatodik mondatban M. mondatösszevonást hozott létre. A hetedik mondatban M. és D. fakultatív explicitációs szórendcseréje miatt a szereplő került hangsúlyos helyzetbe. Itt T. maradt szöveghűbb. Így a novellában T. és M. két, D. pedig egy grammatikai felbontást alkalmazott. Mondatösszevonás csak M.-nél történt egy alkalommal. Az aktív iger szerkezetet mindhárman egyszer váltották passzívra.

Az *Információ* című egyperces első mondatát a grammatikai nem kötelező szerepeltetése miatt mindhárom fordítónál grammatikai betoldás jellemzi. T. és D. passzív szerkezetet használt, M. viszont aktív szerkezetben hagyta az igét. A második mondatban T. állapotpasszív szerkezetbe tette az igét, M. és D. viszont megtartotta az aktív aspektust. A harmadik mondatban mindhárman váltottak aktívról passzív szerkezetre. A negyedik mondatban M. és D. is tagmondat-összevonást alkalmazott. Összesítve mindhármuk

fordítására jellemző egy grammatikai betoldás. T. háromszor, M. egyszer, D. kétszer váltott aktív szerkezetről passzívra. Mondatösszevonás M. és D. megoldásában szerepel.

Az *In memoriam dr. K.H.G.* című egypercesben egyik fordító sem egészítette ki az első mondatot a célnyelvi utalás elmaradása miatti háttérinformációval. A negyedik mondatban mindhárman éltek a lexémakihagyás lehetőségével, továbbá M. és D. megtartotta a zu + főnévi igeneves szerkezetet, T. viszont átalakította. Az ötödik mondatban található szórendcsere a birtokos jelzős szerkezet miatt kötelező explicitációs eljárás, így mindhármuk fordítására jellemző. A hetedik mondatban D. összevonja és konkretizálja a kérdő és mutató névmást. A kilencedik mondatban D. lexémabetoldással utal vissza a téma-réma viszonyokkal a novella első mondatára. A tizedik mondatban D. lexémabetoldást, M. tagmondatfelbontást alkalmaz, és mindketten kihagynak egy kötőszót. A tizenkettedik mondat D. fordításában egy lexémafelbontást tartalmaz. Grammatikai felbontás T.-nél egyszer, M.-nél háromszor, D.-nél négyszer fordul elő. Mondatösszevonás és az aktív ige szerkezet passzívvá alakítása itt nem fordult elő.

Grammatikai felbontást tíz, mondatösszevonást két, aktív – passzív szerkezetváltást hét esetben alkalmaztak, emiatt az első hipotézis három feltételezéséből kettő igazolódott be: jellegzetesen grammatikai felbontással és aktív-passzív szerkezetváltással élt a három fordító.

H2. A két műfordító német célnyelvi szövegeiben nem mindenhol érvényesül ugyanolyan intenzitással az ironikus beszédmód.

Az irónia esztétikai minőségként úgy állít valamit, hogy voltaképpen tagadja azt, így látszat és valóság ellentéte figyelhető meg általa.

A csak Vera Thies által fordított szövegek közül a *Hogylétemről* című egypercesben a kötelező explicitációk mellett az igeidőváltással fokozódik az irónia. A *Közvélemény-kutatásban* a különböző lexémacserék miatt az irónia hatása jelentős mértékben csökken. A *Nászutasok* című egypercesben az irónia közel azonos hatású a célnyelvi szövegben is. A *Változatok* egyperces a kötött szórend megváltoztatása miatt még kiemeltebb szerepet juttat az iróniának. A *magunk megvalósításának...* című novella szereplőre vonatkozatható ironikus hangvétele az aktív-passzív szerkezetváltás, a grammatikai áthelyezések, a lexémakihagyás és az igeváltás miatt csökken. A *Tudnivalók...* című egypercesben a mondatrészek kihagyással, a lexémacserével és a szemantikai átírással is visszaszorul az ironikus hatás. A *Választék* azonos hatású iróniát tartalmaz a célnyelvi szövegben is. Három célnyelvi szövegben csökkent, kettőben erősödött, kettőben pedig azonos maradt az ironikus hatás.

Terézia Mora fordított szövegei közül a *Van választásunk* a címváltoztatással fokozottabban hangsúlyozza az iróniát. A *Sóhajnak beillő szózat...* kötelező explicitációja, lexémaváltása és mondatmodalitás-váltása az ironikus hatás gyengülését eredményezi. A *Hiába sikerül...* című egypercesben a szereplő általánosításával az irónia más szempontból, de ugyanúgy hat. A *Nem te* című novella ironikus hangvétele a központosítás megváltoztatása miatt vált kevésbé jelöltté. A *Jelenség* című egypercesben az eufemizálás következtében nem érvényesül annyira az irónia. Az *Optikai csalódás* című egyperces a mondatbetoldással drámaibb hatást, egyúttal kiemeltebb iróniát ért el. Az *Új állatfajta* című egypercesben az

irónia azonos módon jut érvényre. Három célnyelvi szövegben csökkent, kettőben erősödött, kettőben pedig azonos maradt az ironikus hatás.

A mindkettejük által fordított szövegek közül az *Információ* című egypercesben Mora tagmondatkihagyása gyengíti, az ötödik és a tizenegyedik mondat lexémacseréje és a csattanó Thies általi lexémaválasztása erősíti az iróniát.

A színész halála célnyelvi változata az első mondatban szórendcserével, a második mondatban Moránál mondatfelbontással, a harmadik mondatban Thies lexémaválasztásával, a negyedik mondatban szórendcserével, az ötödik mondatban lexémaválasztással, a hatodikban Mora jelentésmódosításával és lexémabetoldásával, a hetedikben pedig szórendcseréjével nyomatékosítja az iróniát.

Az élet értelme című egypercesben a leginkább kiemelhető iróniafokozó elemek az r-alliteráció és a figura etymologica.

A *Gondolatok a pincében* című egyperces hetedik mondatában Mora lexémacseréje miatt gyengül az irónia hatása. A kilencedik mondatban Thies és Mora lexémabetoldása nyomatékosítja az iróniát. A tizedik mondatban Mora lexémacseréje expresszívabbá teszi az iróniát. A tizenegyedik mondatban a lexémacsere miatt a filozófiai jelleg és általa az irónia is hangsúlyosabb mindkettejükénél. A tizenegyedik mondatban található igeidő- és igemódváltás Thiesnél gyengíti az ironikus hatást. A tizenötödik mondatban Thies és Mora is kiemeli a morális üzenetet és az ironikus jelleget a lexémaváltással.

Az In memoriam dr. K.H.G. című egyperces első mondatában történő lexémaváltás egyúttal aspektusváltást is jelent, így az irónia kevésbé tud érvényre jutni. A negyedik mondatban Moránál előforduló lexémaváltás erőteljesebb érzelmekre utal, így még nagyobb az ironikus kontraszt a két szereplő között. A tizenkettedik mondat névmáscseréjével mindkét fordító kiemeli az ör műveletlenségét és faragatlanságát.

Az In our Time című novella első vizsgált mondatának lexémacseréje a kulturális háttérinformáció hiánya miatt gyengíti az iróniát. A második vizsgált mondatban a metanyelvi utalás Moránál részben, Thiesnél teljesen elveszett, emiatt az irónia is jelentős mértékben csökkent. A csattanó frazémaváltása Thiesnél hangsúlyosabb, Moránál azonban gyengébb iróniát hozott létre.

Sokszor a legbonyolultabb... egyperces címének lexémabővítése fokozta az iróniát. A célnyelvi utalások elmaradása miatt viszont az első négy vizsgált mondatban nem érvényesült azonos mértékben az irónia. Az ötödik mondat lexémaváltása Moránál megváltoztatja az egyetemista szereplő beszédstílusát és a két szereplő egymáshoz való viszonyát is, emiatt csökken az ironikus hatás. A hetedik és nyolcadik mondatban található lexémacsere Moránál kiemeli az iróniát. A kilencedik mondatban a fonetikus írásmód megváltoztatása következtében lényegesen kevésbé hat az irónia. A tizenharmadik mondat Mora általi lexémabővítése azonos hatást ért el a célnyelvi szövegben is.

Tíz esetben gyengült, kettőben azonos maradt, tizenöt alkalommal erősödött az ironikus hatás. Összességében tizenhat alkalommal veszített hatásosságából, hat alkalommal azonos erősségű volt, és tizenkilenc esetben hangsúlyozottabbá vált az irónia a célnyelvi szövegekben.

A második hipotézis nem igazolódott, mert az elvárásokkal ellentétes eredmények születtek.

H3. A bilingvis középiskolai diák fordításait a német →magyar fordítási irányban befolyásolják a német nyelvre jellemző sajátos szabályok, pl. hátravetett birtokos jelzős szerkezet, passzív (szenvető) szerkezet, főnévi igeneves szerkezet, egyeztetési hibák az egyes szám – többes szám, illetve az igeidők használatában, emiatt magyar nyelvű mondataiban grammatikailag helytelen megoldások is előfordulnak.

Ennek a hipotézisnek a megfogalmazásánál elsősorban É. Kiss Katalin azon megállapítására támaszkodtam, ami szerint a kétnyelvű beszélőknél „a két nyelv bizonyos fokú interferenciája, a két nyelv közötti szó- és kifejezőkölcsonzések, sőt grammatikai és fonetikai kölcsönhatások elkerülhetetlenek” (É. Kiss 2004: 98).

A *Gondolatok a pincében* című novella első mondatában T. passzív szerkezetet, D. pedig mediális igét használt, emellett szórendváltással is élt. A második mondatban D. szó szerkezetváltást hajtott végre. A harmadik mondatban lexémabővítés, a negyedik mondatban pedig tagmondat-összevonás és szófajváltás történt D. fordításaiban. Ez utóbbi mondatban T. igemódváltással élt. Az ötödik mondatban T. hátravetett eszközhatározóját és határozói igenevét D. lexémaösszevonással, ugyanakkor helyes magyar szórenddel oldotta meg. A hatodik mondat szórendváltása D.-nél a hangsúlyozást segíti. A hetedik mondatban D. lexémacseréi megtartották a helyes magyar szórendet. A nyolcadik mondatban D. tagmondat-összevonást alkalmazott. A kilencedik mondatban D. ismét szórendcserét hajtott végre. A tizedik mondatban T. és D. is megtartotta az általános alanyt, emellett D. kihagyott egy lexémát. A tizenegyedik mondatban két olyan szó szerepel D.-nél, ami nem felel meg a magyar nyelvhasználat szabályainak. A tizenkettedik mondatban D. lexémaváltása jobban érzékelteti a tartalmat. A tizenharmadik mondatban D. mondatfelbontást és lexémabetoldást használt. A tizennegyedik mondatban jellemző D. fordításában a kötelező implicitációs eljárás következménye, a grammatikai nem eltűnése.

Az élet értelme című egyperces első mondatát D. egy kötőszó betoldásával nyelvi szempontból helyesebbé tette, a mediális igét pedig aktív ige cserélte fel. A második mondatban D. tagmondatbővítéssel és lexémakihagyással élt. Az ötödik és a hatodik mondatban D. a kötelező implicitációs eljárás miatt szórendcserét hajtott végre. A nyolcadik és a kilencedik mondatban D. lexémabővítéssel élt. Ez utóbbiban tagmondatcsere is történt nála, amellyel nyelvi szempontból helyes magyar szerkezet és ezáltal megfelelő értelmezés jött létre.

A színész halála című novella első mondatában D. két helyen is lexémabővítést alkalmazott. T. tagmondat-összevonását szétválasztotta két különálló tagmondatra. A második mondatban T. és D. is mondatfelbontással élt; itt D. passzív szerkezetről aktívra váltott. A harmadik mondat kötelező szórendcseréje mellett T. és D. is mediális igét használt. A negyedik mondatban D. a passzív szerkezetről ismét aktívra módosított. Az ötödik és a hatodik mondatban T. fordítására lexémabővítés jellemző, D. ezeknél mondatösszevonást, jelentésmódosítást és a kötelező implicitációs eljárás miatt (a birtokos személyjel + főnév + személyes névmás inkorporálásával) grammatikai áthelyezést alkalmazott.

D. kétszer használt mediális igét, és ugyancsak kétszer váltott passzív szerkezetről aktívra. A magyar szórendet mindenhol jól alkalmazta. Csak két lefordított szóban figyelhető meg a német nyelv hatása: *másabb, véletlen*. A germanizmusok egyáltalán nem szembetűnően

szerepelnek D. változataiban, hiszen sem a szórendben, sem a mondatfelbontásokban illetve grammatikai áthelyezésekben, sem pedig a passzív szerkezetek alkalmazásában nem mondható el a német nyelvi dominancia.

Ez a hipotézis nem nyert igazolást.

H4. A bilingvis középiskolai diák nyelvi analízálási készsége és nyelvi tudatossága fejlettebb szinten áll a kontrollcsoportéhoz képest a német →magyar fordítási irányban.

A színész halála című egyperces első mondatában a lexémakihagyások – és váltások miatt csökken a mondat negatív konnotációja. A második mondatban több fordításban is megfigyelhető a logikai következetlenség miatt létrejött iróniacsökkenés. A harmadik mondatot kivétel nélkül passzív igeszerkezetről aktívra cserélték. A negyedik mondatban több esetben sem indokolt a lexémaváltás. Az ötödik mondatban szereplő állapotpasszív igét többen nem helyes magyar változatokra cserélték fel. A hatodik mondatban több tanuló írt irreleváns mondatot a jelentés félreértelmezése miatt. A hetedik mondat általános névmása egy kivétellel minden fordításban szerepel. A nyolcadik mondatban egy fontos lexéma kihagyása a csattanó gyengítését vonta maga után.

D. visszafordítása a német szövegről több szempontból is érdekes megoldásokat tartalmaz. Egyrészt változatos szókincshasználat tapasztalható az általa lefordított szövegmondatokban, másrészt ahol várható lett volna a mondatfelbontás fenntartása, ott mondatösszevonást alkalmazott.

A negyedik hipotézis beigazolódt, vagyis a kétnyelvű diák nyelvi analízálási készsége rendkívül magas szintű, és nyelvi tudatossága sokkal fejlettebb, mint a kontrollcsoporté. Az explicitáció jelensége egyértelműen kimutatható D. fordított szövegeiben: gyakrabban alkalmazta a konkretizálás, a felbontás és a betoldás eljárásait a kontrollcsoportéhoz képest.

6.3. Nyelvi tudat(osság) és fordítás

Az idegen nyelvek tanulásakor – legalábbis az alsó- és középfokú oktatásban – mindenképpen jelen kell lennie az anyanyelvnek is. Ez nemcsak a diákok nyelvtanulási készségének fejlesztését indukálja, de szoros összefüggést mutat az adott idegen nyelv iránti fokozottabb elköteleződésnek is, mégpedig éppen a folyamatos sikerélmények közvetlen vetületeként. Ha nem érti meg anyanyelvén az egyes vonatkoztatásokat, nem fogja tudni idegen nyelven sem összekapcsolni azokat. A cél természetesen továbbra is a használható / hasznosítható nyelvtudás megszerzése. A tanulás hogyanját tekintve Bárdos ajánlása lehet mérvadó: szerinte a meglévő módszerek egyfajta integrálásával érhető el a legeredményesebb nyelvtanulás (Bárdos 2003).

„Az interkulturális igényű nyitottság nem merül ki magában a nyelvi közvetítésben. A modern nyelvoktatás sem önmagában és önmagáért kívánja fejleszteni a nyelvtanulók nyelvi kompetenciáját, hanem annak tudatában, hogy a kontrasztív, illetve kommunikatív megközelítés nemcsak keretet, hanem értelmet is adhat mindennek. Az átjátszhatósághoz 'még szélesebb pragmatikai összefüggésben' olyan kultúrák közti nyitottságra van szükség, amely minden szempontból lehetővé teszi a kölcsönös megértést.

Interkulturális igényvel tehát a nyelvi (és nyelven kívüli) kommunikáció szándékolt hatásmechanizmusait is hozzáférhetővé kell tenni. A korszerű fordítástudományt is ez a

törekvés vezérli, amikor a szöveget az összefüggések teljes pragmatikai keretében kívánja tekinteni” (Szűcs 1999: 257).

„Az idegen nyelvek tanítása az a terület, ahol a pszichológia, a nyelvészet, a nyelvelméletek, a nyelvelsajátításra és tanulásra vonatkozó elméletek a leggyorsabban próbálnak gyakorlati(as) arcot öltetni, s az oktatásban közvetlenül hasznosítható módszereket produkálni. A gyakorlati nevelésben azonban maga a nyelvi tudatosság, és annak tudatosítása, hogy a nyelv meghatározott módokon való használata visszahat az emberre, a tudatra, elveszik. Így maga a nevelő sem képes e hatásokat tudatosan irányítani, befolyásolni, sőt felismerni sem” (Beréni 2002: 17).

„A fordítás az anyanyelvi tudatosítás egyedülállóan hasznos eszköze. Úgy is mondhatnánk, hogy egyedülálló eszköze, ugyanis a fordítás az a tevékenység, amely valódi feladatok elé állítja és működésbe hozza az anyanyelvi kompetenciát” (Klaudy 2007: 55).

6.4. A tartalom érvényesülése az eltérő fordításokban

Tapasztalhattuk, hogy egy-egy lexémacsere vagy szórendváltoztatás is milyen nagy hatással tud lenni az értelmezésre. A vizsgált novellák célnyelvi szövegeinek többsége hasonló üzenetet közvetít a befogadók számára, mint a forrásnyelvi szövegek. Ugyanakkor előfordultak olyan fordítói megoldások is, amelyek kisebb vagy nagyobb mértékben, de módosították a novella tartalmát.

„Irodalmunk gazdag értékei – s velük nyelvünk művészi hajlékonysága – mindaddig rejtve maradnak a más nyelvben és kultúrában felnőtt érdeklődő előtt, míg valóban hiteles és érzékletes módon nem találkozik legalább néhány kiemelkedő műalkotással: nyelvtudás nélkül először még adekvát művészi fordulatban, illetve kellő nyelvi otthonosság híján párhuzamosan erre támaszkodva, majd pedig ideális esetben eredetiben olvasva” (Szűcs 1999:227).

„Míg a gazdasági szövegek az ún. informatív szövegek csoportjába tartoznak, addig az irodalmi szövegek (versek, próza) az ún. expresszív szövegekébe. A második típusnál, ahol a szerző ki akar valamit fejezni, a legfontosabb, hogy ezt milyen eszközökkel teszi. Tehát a formai oldal az elsődleges. Attól válik egyénivé, hogy a szerző mondanivalójának kifejezéséhez milyen nyelvi eszközöket választ, melyek aztán speciális esztétikai hatást érnek el” (Pólay 2003: 330). (...) „Így tehát a fordító számára elsődleges célkitűzés a kommunikatív ekvivalencia elérése, tehát hasonló esztétikai hatás elérése a célnyelvi közönségnél, mint amit az eredeti szöveg a kiindulónyelvi közönségnél elért. Az elbeszélésekben, regényekben megszokhattuk, hogy a szerző saját szavaival és saját módján ábrázolja a valóságnak vagy a képzeletnek egy általa választott darabját. Sok esetben saját kultúráját írja le, vagy egy idegen (de létező) kultúrát. Ilyenkor a fordítás során ezek ismerete is elengedhetetlen, és a kiinduló –és célkultúra közti távolság határozza meg, mennyire lesz egyszerű a folyamat. A kiindulónyelv és –kultúra tehát szorosan összekapcsolódik, egymástól elválaszthatatlanok, hiszen kölcsönösen meghatározzák és befolyásolják egymást” (Pólay 2003: 330).

„Mint minden szöveg, így a műfordításszöveg is befogadása révén válhat részévé az egyetemes kultúrának. A műfordítást interkulturális kommunikációként értelmezve tudjuk

csak megközelíteni a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg megfeleléseit. Művészi szövegek fordításakor – különösen, ha a fordító maga is alkotóművész – a fordító egyéni stílusjegyei is megjelennek a műfordításban, tehát a fordító mint befogadó egyéni nyelvhasználata (idiolektusa) is megszabja a forrásnyelvi szövegnek és a műfordítás-szövegnek mint célnyelvi szövegvariánsnak az egyenértékűségét” (Lőrincz 2007: 131).

Cs. Jónás Erzsébet három normarendszert említ, amelyek a fordítóra hatást gyakorolnak. Ezek: az egyik oldalról az eredeti mű és korának szociokulturális kontextusa, a másik oldalról a célnyelvi olvasóközönség befogadói szintje, stílustulajdonítási horizontja. E kettős normativitás – a forrásnyelvi szövegre összpontosító *professzionális norma* és a célnyelvi olvasót középpontba állító *elvárási norma* – egyidejű figyelembe vétele irányítja a fordítást. A harmadik normatípus pedig *a fordítói norma: a fordító saját befogadói és értékelő normarendszere*” (Cs. Jónás 2005: 32-33).

„A fordító – az átlagos nyelvhasználóhoz képest – abban a szerencsés helyzetben van, hogy két nyelv működését követheti egyszerre figyelemmel. Míg azonban a forrásnyelv működésének passzív szemlélője –mivel az eredeti szöveg, amelyet fordítania kell, kész produktum –, a célnyelv működésében már aktív szerepe van: nyelvi tudásának (kompetenciájának) és fordítói tevékenységének (performancia) megfelelően hozza létre azt a szöveget, amely egyszerre foglalja magában az eredeti szöveg invariánsát, és az újraalkotott szövegnek, forrásnyelvi szövegnek is egy variánsa lesz” (Lőrincz 2007: 131).

A németekről alkotott egyik sztereotípiá szerint – amelyről a brit *The Guardian* című újság 2006. május 6-ai száma tett említést) – a németeknek nincs humorérzékük. Ennek felderítésére egy munkacsoport az antiproverbiumok, azaz a közmondás-ferdítések hatását vizsgálta. Ezek „úgy keletkeznek, hogy a beszélők a hagyományos közmondásokat innovatív módon alakítják át vagy reagálnak rájuk. Ezek a ferdítések gyakran az ironia és a szatíra eszközeivel élnek, szellemes szójátékon alapulnak, és humoros hatást keltenek. Vagyis az antiproverbiumok és a verbális humor között szoros kapcsolat áll fenn” (Aleksa Varga M. – Hrisztova Gotthardt H. – T. Litovkina A. 2010: 104).

A tesztcsoporthoz olyan német anyanyelvűekből állt, akik német nyelvterületen születtek, de a vizsgálat idején nem tartózkodtak az adott országokban (Németország, Ausztria, Svájc). A kontrollcsoporthoz pedig német nyelvterületen élő német anyanyelvűek alkották. A kutatás fő kérdései a következők voltak: befolyásolja-e a kultúra a humorérzékünket, azaz van-e szignifikáns különbség a kutatási és a kontrollcsoporthoz tartozók válaszai között, illetve változhat-e az ember humorkonceptiója azáltal, hogy egy másik kultúra intenzív hatást gyakorol rá?

A listán olyan közmondás-paródiák szerepeltek, amelyek különböző átváltási műveletekkel (hozzáadás, kihagyás, csere, kontamináció stb.) keletkeztek.

Az első hipotézis igazolása az volt, hogy a humorkonceptió valamilyen mértékben befolyásolható. A második hipotézisre született válasz szerint a nem német nyelvterületen élők magasabbra értékelték, ami ugyancsak a megváltozott humorkonceptiót bizonyítja. A kutatás megemlíti, hogy további részeredményeket hozhat a különböző változók (életkor, nem, lakóhely, végzettség stb.) korrelációja, vagyis a kutatásban feltett alapkérdésre csak óvatos pozitív választ tudtak adni.

Szintén a németek humorkompetenciájáról ír Hidasi Judit: „A humor-fogékonyság tekintetében nagy eltéréseket érzékelünk a világ különféle kultúrái között. A németek kultúrájának jellemzően nem szerves része a humor, a humorizálás, a viccelődés. (...) A humor és egy-egy humor-műfaj iránti fogékonyság – mind az előállítás, mind az előadás,

mind pedig a befogadás szintjén – egy-egy kultúra részét képező intellektuális tényező. És mint a kultúra maga, illetve annak egyes elemei, a humorkompetencia is a szocializáció során átadott, közvetített és elsajátított készségek kategóriájába tartozik. Az európai kultúrkörben a verbális humorpercepció és a verbális humorprodukción egyfajta intellektuális-szociális erényt jelent, sőt bizonyos kultúrákban – és a magyar is ide sorolható – a humorkompetencia hiánya már-már funkcionális analfabetizmusnak minősül” (Hidasi 2008: 55).

6.5. A fordítási feladatok hasznosíthatósága

6.5.1. Általában a nyelvtanításról / nyelvtanulásról

Habár a beszéd elsődlegessége évszázadokon keresztül megfigyelhető a különböző nyelvoktatási törekvésekben, a könyvcentrikusság már a korai századoktól kezdődően egyfajta akadályt jelentett a társadalmi kommunikációhoz való szorosabb kapcsolódásban (Bárdos 2003).

Manapság számos módszer áll rendelkezésre az idegen nyelvek oktatásához, ezek – többek között – a következők: nyelvtanifordító, direkt, olvastató, intenzív, audiolingvális, audiovizuális, kognitív, tanácskozó, cselekedtető, szuggesztópédiai, néma, kommunikatív, digitális (Bárdos 2003). Természetesen a mindennapi tanári gyakorlatban arra kell összpontosítani, hogy a tanár és diák számára is a lehető legkedvezőbb, legeredményesebb, leginkább követhető módszereket alkalmazzuk. Ez a gyakorlatban az imént felsorolt nyelvoktatási formák egyfajta ötvözését jelenti, hiszen mindig az adott helyzet dönti el, melyik lesz optimális.

Maximilian Berlitz és a direkt módszer iskolájának legfontosabb vonásai, hogy csak célnyelvű tanárokat alkalmaz, akik az oktatást vagy egyéni, vagy nagyon kis csoportokban (maximum 10 diákkal) végzik. Alapvető célkitűzésük, hogy a diákok azonnal használják a célnyelvet anélkül, hogy ehhez anyanyelvüket vennék igénybe. Így az egyszerűbb tárgyakat bemutatják, az absztrakt szavakat és kifejezéseket pedig asszociációs módszerek segítségével azonosítják. Mindezek mellett nem tudatosítják a grammatikai rendszert, hanem csupán bemutatják. A tanulás első lépése mindig orális formában zajlik: hallás és ismétlés segítségével rögzül az anyag. A szavakat kizárólag mondatokban használják (Bárdos 2003).

Ez a módszer a nyelvtanártól nagyfokú felkészültséget; a diáktól gazdag szókincset, gyors felfogó készséget, továbbá a nyelvek iránti fokozottabb érzékenységet igényel.

Berlitz követőivel ellentétben – akinek felfogása szerint tehát lehetőség szerint kerülni kell az anyanyelven / első nyelven történő kommunikációt az idegen nyelvi órákon – W. Butzkamm az anyanyelv széles körű bevonását szorgalmazza az idegen nyelvek oktatásában az általa képviselt kognitív-kommunikatív módszerrel. Hiszen az az elgondolás, hogy a diákok folyékonyan tudjanak beszélni az adott idegen nyelven, a gyakorlati megvalósításkor különböző akadályokba ütköznek: a diákok továbbra is az anyanyelvükre támaszkodnak, ha nem világos számukra az aktuális feladat; az anyanyelvüket hívják segítségül, ha nem jut eszükbe egy-egy kifejezés idegen nyelvi megfelelője; az anyanyelvüket használják, ha túl nehéz számukra az idegen nyelv elsajátítása. Hangsúlyozza, miszerint a hibázás szükségszerű, sőt: a hibaelemzés is a tanulást szolgálja. Nagyon fontosnak tartja a

spontaneitás jelenlétét, a saját vélemény, továbbá a személyes témák beemelését (Butzkamm 2004).

Butzkamm összesen 14 tézisben foglalta össze az anyanyelv / első nyelv rendkívül hangsúlyos szerepét az idegen nyelvek oktatásában, ezek közül az alábbiakban kiemelek néhányat:

1. senki sem tudja előzetes tudását (az anyanyelvét) kikapcsolni az idegen nyelv tanulásakor
2. az anyanyelvi, megértést segítő eszközök – helyesen alkalmazva – megkönnyítik az oktatás funkcionális idegennyelvűségét
3. az anyanyelvi, megértést segítő eszközök – helyesen alkalmazva – lehetővé teszik a több valódi, nem tervezhető közlési szándékú kommunikációt: ld. spontaneitás, saját vélemény, személyes témák, aktualitások
4. az anyanyelvi, megértést szolgáló eszközök – melyek párhuzamosan és nem előtérbe állítva vannak jelen – tartalmas autentikus szövegek korai használatában is segítenek; ezzel szemben a banális, igénytelen szövegek, melyek általában a tankönyvekben találhatók, veszélyeztetik az idegen nyelv tanítását és tanulását
5. a lexikai és szintaktikai rokonságok célzott kihasználása támogatja a művelt hozzáállást, mélyíti nyelv és kultúra történetének megértését: a nyelvek közötti összeköttetéseket nem elnyomni, hanem kifejezetten hangsúlyozni kell
6. a zavaró anyanyelvi interferenciák – a megfelelő tanulási technikákkal – ugyan nem kerülhetők ki teljesen, de erősen korlátozhatók: paradox módon akkor lehet leginkább félretenni az anyanyelvet, ha nem félve kerüljük, hanem valóban beemeljük: a 'hamis barátok' a kontrasztivitás nélkül felismerhetetlenek maradnak (Butzkamm 2003).

Hasonló nézeteket vall erről Bárdos is: az idegen nyelvi órákon alkalmazott egynyelvűség nem valósítható meg mindenáron, hiszen egyrészt a kezdő ill. kevésbé rugalmas tanár, másrészt a gyengébb képességű diák inkább kudarcként éli meg a tanórai történéseket (Bárdos 2003). Márpedig a kezdeti sikertelenség általában gyengébb motiváló tényezőnek tekintendő. Ez a módszer elsősorban intelligens megfigyelési készséget, kreativitást, továbbá folytonos kontrasztivitásra való törekvést vár el az óra résztvevőitől.

A tanulás sikerével illetve eredményességével Bárdos Jenő a motivációt hozza összefüggésbe, és hangsúlyozza az „*érdeklődést* – ami több a közönnél – a személyek, a társak, a tanulási környezet, a tantárgy, esetleg a világ dolgai iránt. Ha ennél sokkal többet találunk, akkor azt majdnem *elhivatottságnak* is nevezhetnénk, mind a tanulók, mind a tanárok részéről.” (Bárdos J. 2015: 9, kiemelések az eredeti szövegben).

Medgyes Péter a kreatív tanuláselméleti modellben a kommunikatív kompetenciát állítja a nyelvtanulás középpontjába, és hangsúlyozza a nyelvi megnyilatkozás szociális és kulturális szabályait. A modellben az input informális úton érkezik, majd a belső feldolgozás útján a tanulók megalkotják a rendszert, ami spontán nyelvhasználathoz vezet (Medgyes 1995).

A kommunikatív nyelvoktatásról tesz különböző megállapításokat Szűcs is: „a funkciótól a struktúra felé haladó megközelítésnek mindenkor érvényesülnie kell, ha alapelveihez következetesen akar maradni. A minimális követelmények deklarálása (lexikai minimum, nyelvtani minimum) a stratégiai keret perspektívájából szemlélve csak rövid távú szükséges rossz, hiszen a kommunikatív kompetencia mint keretcél nem csorbítható” (Szűcs T. 2009:109).

A posztkommunikatív idegennyelv-oktatási modell a kommunikatív nyelvoktatás bevált elveinek és gyakorlatának a továbbfejlesztésére, hiányosságainak kiküszöbölésére törekszik. A kommunikatív funkcióhoz, amelyet a kommunikatív nyelvoktatás túlhangsúlyozott, integrálódik a nyelvnek a gondolkodásban és a világ megismerésében betöltött szerepe. Az így teljessé váló kognitív szférához kapcsolódik az affektív és az esztétikai szféra is; a nyelvtanuló ezáltal egész személyiségével részt vesz a nyelvelsajátításban (Erdei Gy. 2002). A tananyagban jobban érvényesül az autentikusság elve, sokkal több természetes beszédhelyzetet tartalmaz (ezáltal kapcsolódik Butzkamm 4. téziséhez is), és a szépirodalmi szövegek is helyet kapnak benne.

6.5.2. A tanfordítás és a műfordítás viszonya

„Az utóbbi időben új impulzusokat kapott vita a nyelvórai többnyelvűségről minden bizonnyal új lendületet ad az idegennyelvórai fordításnak is, illetve annak a kérdésnek, hogy a közvetítés készségszintje (fordítás, tolmácsolás) hogyan fejleszhető az értés (hallás, olvasás) és közlés (beszéd, írás) készségszintek mellett. A fordítás mint az idegennyelvi kompetencia fejlesztésének eszköze és a fordítás mint önálló készség két különböző fogalom. A tanfordítás – nyelvelsajátítás-orientált fordítás – mégis sokat profitálhat a valódi fordításból” (Dékány 2003: 313).

Erről Fischer Márta ír részletesebben (Fischer 2018), aki a fordítás és közvetítés nyelvoktatásban betöltött szerepét vizsgálta. A közvetítés a Közös Európai Referenciakeret (KER) állásfoglalása alapján a kommunikatív nyelvi területek egyikét jelenti, azaz tartalmazza a szóbeli tolmácsolást, az írott fordítást, a szöveg összefoglalását / tömörítését, valamint a szöveg átfogalmazását. A KER elismeri az írásbeli és szóbeli közvetítés fontosságát, de nem segít ennek mérésében, illetve kidolgozatlan maradt a követelményrendszer is.

A fordítás-közvetítés ellen szóló érvek a következők: a (tan)fordítás nyelvórai integrálása nehéz, mert túl komplex tevékenységről van szó, ami sok időt vesz igénybe; nem valós kommunikációs helyzetekre épül, így természetellenes, és nem felel meg a kommunikatív nyelvszemléletnek; az anyanyelv jelenléte akadályozhatja az idegen nyelvi beszédprodukción és az idegen nyelven való gondolkodást; erősíti a két nyelv közötti interferenciát; hamis illúziót ad a nyelvtanulóknak, mert azt gondolhatják, hogy a két nyelv között automatikus a megfeleltetés, továbbá bizonyos nyelvtudással fordítók lehetnek; nehéz a mérés; hiányoznak az iránymutatók.

Mivel az 1970-es évek végétől a fordítás már komplex, több készséget igénylő tevékenységnek számított, amelyben a fordító meghatározott célközönség számára hoz létre célnyelvi szöveget (Malmkjaer 1998, idézi Fischer 2018). Ugyanakkor a fordítóképzés és a fordítástudomány eredményei nem kerültek át a nyelvoktatásba, hanem épp ellenkezőleg: a kommunikatív módszereknek megfelelő közvetítési feladatok integrálása helyett a fordítást kiszorították a nyelvoktatásból.

Pedig számos érvet fel lehet sorakoztatni a fordítás-közvetítés mellett is: a (tan)fordítás valós kommunikációs helyzetekhez nem kötődő fordítási feladatok – főleg a nyelvoktatás első éveiben – tudatosíthatják a két nyelv különbségeit; működésbe hozza az anyanyelvi és az idegen nyelvi kompetenciát is, így tudatosítja a magyar nyelv sajátosságait a kontrasztív nyelvszemlélet által; a fordítási feladatok alkalmasak a négy alapkészség fejlesztésére: a

megfelelő fordítás alkalmassá válik e készségek egyidejű alkalmazására és aktiválására (Malmkjaer 1998); az íráskészség is hangsúlyosan fejlődik, mivel annak a gyakori olvasás a feltétele, így a pontos megértésre tanít (Vermees 2003); fel tudja hívni a figyelmet a kulturális kötöttségekre és sajátosságokra is; a fordítási feladatokkal a fordítások iránti felelősség és érzékenység is kialakítható a tanulóknban; növelhető általa a fordítói szakma presztízse; a hazai környezetben az idegen nyelv használata egy szükséges kódváltás, de a munkaerőpiacon nagyobb a kereslet a használható nyelvtudással rendelkező munkaerő iránt; a fordítás az értékelés eszköze is lehet, hiszen a (tan)fordítás a lexikai-grammatikai készséget, a valódi fordítás pedig a fordítási készséget nézi.

Fischer Márta felteszi azt a kérdést, hogy mit nyújthat a fordítástudomány a nyelvoktatásnak, és erre hozza példának Stibbard (1998) ajánlását a megfelelő elméleti keret kidolgozására, illetve a fordítástudomány eredményeinek beépítésére vonatkozóan. Így például fontos annak tudatosítása, hogy az ekvivalencia több szinten, több szempont szerint értelmezhető, vagyis nincs egyetlen helyes (ekvivalens) válasz.

A tanulmány szerint a másik kapcsolódási pont az átváltási műveletek ismerete lehet. Klaudy Kinga (2005) rendszerezése alapján a kötelező és fakultatív átváltási műveletek szétválasztása tudatosíthatja, hogy léteznek olyan kötelező lépések a fordításban, amelyeket a két nyelv eltérő lexikai és grammatikai rendszere indokol.

Fischer Márta fordítási-közvetítési feladatokat is felsorol tanulmányában. Az egyik hivatkozott szerző Stibbard (1998), aki a fordítást, a tömörítéses feladatokat, a már lefordított mondatok visszafordítását tartja a nyelvoktatás és a fordítás-közvetítés legfontosabb feladatainak. Fischer leszögezi, hogy szükség van többek között annak vizsgálatára, hogy a fordítási-közvetítési feladatok hatékonyabban járulnak-e hozzá a nyelvi készségek fejlesztéséhez; milyen nyelvtudásszinttől lehet bevezetni valódi fordítási feladatokat; illetve mi a jelenlegi gyakorlat a közoktatásban, vagyis alkalmaznak-e a nyelvtanárok, és ha igen, milyen típusú fordítási feladatokat. Emellett hangsúlyozza a feladatgyűjtemények és segédanyagok szükségességét is.

„A nyelvtanítás eszköze nem feltétlenül csak a (nyelvtani-fordítói módszer szerinti) tanfordítás lehet, hanem a nyelvi készségeket fejlesztő, valós kommunikatív helyzetbe ágyazott feladatok is. Ebben pedig helyet kap a közvetítés is” (Fischer 2018:77).

Heltai Pál ugyancsak vizsgálja egyik tanulmányában a a nyelvtanítás és a fordítás viszonyát. Így összegyűjti az idegennyelv- elsajátítás és a fordítás nehézségeit, továbbá az anyanyelv hatásait a nyelvelsajátításra. Az idegennyelv-elsajátítást befolyásoló tényezők között szerepelnek nem nyelvi és nyelvi tényezők is.

A nem nyelvi tényezők közé tartozik: a tanulási környezet (természetes körülmények vagy osztálytermi); az egyéni variabilitás (a nyelvtanulók egyéni különbségei, például a rövid távú fonológiai memóriában); a nyelvtudás szintje, tanulási stádium; a tanulás sorrendje és módszerei. A nyelvi tényezők közé sorolhatók: a nyelvelsajátítás általános jellegzetességei; az L2 inherens nehézségei: az elsajátítandó struktúrák/szavak inherens nehézségei, kognitív komplexitás, túláltalánosítás stb.; az L1 hatása – az L1 és L2 különbségei különböző nyelvi szinteken. Megemlíti továbbá a fordítás nehézségeit meghatározó tényezőket is, melyek sok rokon vonást mutatnak a nyelvtanulást meghatározó tényezőkkel, de természetesen eltérések is vannak. A nyelvi tényezők között említendő: a két nyelv különbségei a rendszer síkján: fonológiai, grammatikai, lexikai, frazeológiai, különbségek; a két nyelv különbségei a nyelvhasználat síkján: szövegtani és pragmatikai különbségek; a fordítás iránya.

A nyelvi és nem nyelvi tényezők együttesen vannak jelen a kulturális különbségekben (kulturálspecifikus nyelvi elemek). A nem nyelvi tényezők itt a fordítási helyzet: a fordítási utasítás, a megbízó/felhasználó elvárásai; a célnyelvi felhasználó (olvasó) háttértudása, kognitív környezete; a fordítás körülményei: források, segédeszközök, határidők; a fordítási folyamat általános jellemzői.

A nyelvek közötti kölcsönhatásokra irányuló kutatások szerint az anyanyelv hatásai a következőkben nyilvánulhatnak meg a második nyelv tanulásában: pozitív transzfer; negatív transzfer (interferencia); stratégiahasználat; elkerülés. Ha a két nyelv valamilyen elemei vagy struktúrái egyeznek, akkor az L1–L2 átvitel lehetősége, a pozitív transzfer megkönnyíti a tanulást.

A fordításban kiemelkedő szerepet játszik a stratégiai kompetencia. A fordítási stratégiák sok tekintetben hasonlítanak a nyelvtanulók kommunikációs stratégiáihoz (Chesterman 1998). A fordítási stratégiákat is feloszthatjuk redukációs és kompenzációs stratégiákra. A fordítók és tolmácsok azonban nem annyira a forrásnyelvi vagy célnyelvi nyelvtudásuk hiányosságai miatt alkalmaznak stratégiákat (bár ez is előfordul), hanem a következő okok miatt: a forrásnyelv és a célnyelv strukturális és lexikai eltérései; a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg szövegépítési, pragmatikai, szociokulturális eltérései; a forrásnyelvi és a célnyelvi beszélők kognitív környezetének (világra vonatkozó ismereteinek, kulturális tudásának) eltérései (Heltai P. 2016: 10-11, 17).

6.5.3. A rövidpróza elemzésének kreatív-produktív modellje

Petőfi Sándor – János – Bácsi János – Békési Imre – Benkes Zsuzsa – Vass István kreatív-produktív modelljében a kreatív-produktív jelleget két tényező jelenléte hívja elő:

1. felkelteni a *tanulóknban (hallgatóknban)* a kedvet, érdeklődést a szövegek megformáltságában részt vevő elemek és eszközök megismerése és kreatív alkalmazása iránt
2. alkalmas eszközt adni a *tanárok* kezébe ahhoz, hogy úgy szerezhessenek megbízható információkat tanulóiknak (hallgatóiknak) a nyelvre és a világra vonatkozó ismereteiről, hogy ebben az információszerző folyamatban a tanulók (hallgatók) játékos örömmel vehessenek részt (Petőfi S. – Bácsi – Békési – Benkes – Vass 1994). A kreatív-produktív modell fontos vizsgálandó területei:

(a) az a 'világ(fragmentum)', ami az adott szövegben az *olvasó* (az interpretátor) véleménye szerint kifejezésre jut {=szövegvilág}, megfelel-e annak a 'világ(fragmentum)nak', ami számára 'tapasztalati valóság'-ként jelentkezik {=valóságos világ}, s ha nem felel meg, el tud-e egy ilyen 'világ(fragmentum)ot' képzelni {=lehetséges világ}

(b) a szövegvilágban annak *szereplői* milyen 'való(ságos) világ'-felfogással és 'lehetséges világ'-elképzeléssel rendelkező lényekként léteznek és cselekednek

(c) milyen a *narrátor* 'világa', pontosabban, hogy az általa bemutatott szövegvilág az ő számára milyen módon tűnik 'hozzáférhető'-nek (Petőfi S. J. – Bácsi J. – Békési I. – Benkes Zs. – Vass I. 1994: 49). A modell gyakorlati feladatai a vehikulummal, azaz a szöveg 'jelölő-jelölt' szerkezetének fizikai hordozójával kapcsolatban:

1. Egy másik vizuális formátumú szöveg létrehozása:

- a, Írd át az adott szöveget az általad elképzelt bekezdés-tagolással!
- b, Indokold az általad választott tagolást!
- c, Adj címet a szövegednek!

2. A szöveg nem tartalmazza az eredeti tagolást, továbbá az írásjeleket sem.

3. A szövegmondatok és bekezdések sorrendje megegyezik, a mondatrészek sorrendje az egyes szövegmondatokban azonban nem.
4. Szövegmondat-variánsok:
 - a, Válaszd ki a szerinted legmegfelelőbbet!
 - b, Indokold!
5. A szöveg vehikulumához rendelhető szemantikai felépítés, a szensus, amely lokális (egy-egy szókapcsolat, egy-egy szövegmondat) és globális szemantikai összefüggéseket jelent:
 - a, Egészítsd ki a szöveget!
 - b, A főnévi igeneveket írd át állítmányokká!
6. A relátum a szöveg adott módon interpretált vehikulumához rendelhető világfragmentum, ami azt vizsgálja, hogy egy adott valóságdarab hányféleképpen jeleníthető meg egy szövegben akkor is, ha csupán a szövegmondatok globális sorrendjét változtatjuk meg, illetőleg azzal, hogy a különféle globális sorrendekben kimutatható eltérések esetleg milyen egymástól eltérő valóságdarabra engednek következtetni:
 - a, Alkoss összefüggő szöveget a szövegmondatokból!
 - b, Találd ki a felcserélt szövegmondatok eredeti sorrendjét!
7. A globális tematikai kompozíciót és az interpretátor 'szövegvilág'-át ('világfragmentum'-rendszerét) érintő gyakorlatok:
 - a, Értelmezd a szöveget! (módosított szöveg)
 - b, Szedd szét a szövegmondatokat!
 - c, Rakd össze a szövegmondatokat!

6.6. Feladatok a középiskolai diákok számára

Ebben a részben olyan feladatokat ismertetek, amelyek segítségével a diákok eldönthetik, melyik felajánlott lehetőséget tartják megfelelőnek; milyen jelentésváltozásokat eredményez, ha egy-egy szót, szó szerkezetet, mondatot kicserélnek, avagy akár a teljes szöveg sorrendjét módosítják. A feladatok kiindulási egysége a szöveg, ezért minden feladatban szöveggel dolgoznak. Mivel továbbra is anyanyelvi kompetenciáik fejlesztése az elsődleges szempont, a gyakorlatokat németről magyar nyelvre fordítják. A feladatok utasításait szintén magyar nyelven kapják. A teljes szövegek a Mellékletek fejezetében találhatóak (7.).

6.6.1. Über mein Wohlergehen (Vera Thies)

Olvasd el a novellát, majd válaszolj a következő kérdésekre!

1. Melyik változatot választod a cím fordításához?
 - a, Hogylétemről
 - b, Jólétemről
 - c, Egészségi állapotomról
2. Indokold választásodat!
3. Szerinted mi a novella legironikusabb mondata?
4. Hogyan változna a novella mondanivalója, ha felcserélnénk a 3. és a 4. mondatot a 7., 8., és 9. mondattal?

6.6.2. Der Sinn des Lebens (Vera Thies és Terézia Mora)

Olvasd el mindkét novella fordítást, majd válaszolj a kérdésekre!

1. Mi az érdekessége Thies fordításában az első 2 mondatnak?
2. Milyen különbségeket veszel észre a két fordítás szövegében? Készíts ezekről egy T-táblázatot!
3. a, Hogyan fordítod le a következő mondatot?
„Dieser Faden ist, wie wir wissen, nebensächlich, dritträngig.”
b, Hogyan fordítod le a következő mondatot?
„Dieser Faden ist, wie wir wissen, ein nebensächliches, drittklassiges Ding.”
c, Melyik német változatot – és ezáltal melyik fordításodat – érzed kifejezőbbnek? Miért?
4. a, Hogyan fordítod le a következő mondatot?
„Er kann großen Wahrheiten auf die Spur kommen.”
b, Hol érzékelhető az irónia, ha a teljes novellaszöveghez hasonlítjuk ezt az utolsó tagmondatot?

6.6.3. In memoriam Dr. K.H.G. (Vera Thies és Terézia Mora)

Olvasd el mindkét novella fordítást, majd válaszolj a kérdésekre!

1. Az első mondat kezdetén ez áll: „Hölderlin ist Ihnen unbekannt?” Melyik magyar fordítást érzed a magyar nyelvhasználathoz képest helyesebbnek? Indokold!
 - a, Ön ismerli Hölderlint?
 - b, Önnek ismeretlen Hölderlin?
 - c, Ön nem ismeri Hölderlint?
 - d, Az Ön számára ismerős Hölderlin?
 - e, Az Ön számára ismeretlen Hölderlin?
2. a, Hogyan fordítod le ezt a mondatot? „Er wurde krebsrot und erschöß Dr. K.H.G.”
b, Hogyan fordítod le ezt a mondatot? „Er wurde puterrot und erschöß Dr. K.H.G.”
3. Melyik szót érzed hatásosabbnak, ha ezek közül kellene választanod?
 - a, elpirult
 - b, elvörösödött
 - c, piros lett (az arca)
 - d, vörös lett (az arca)
3. Ha a címet vesszük alapul, akkor előre tudjuk, hogy Dr. K.H.G. meghalt. Hogyan cserélnéd meg a mondatok sorrendjét, ha utólag derülne ki Dr. K.H.G. halálának oka?

6.6.4. Gedanken im Keller (Vera Thies, Terézia Mora)

Olvasd el mindkét novella fordítást, majd válaszolj a kérdésekre!

1. a, Hogyan fordítod le ezt a mondatot? „Der Ball war durch das eingeschlagene Fenster in den Kellergang gefallen.”
b, Hogyan fordítod le ezt a mondatot? „Der Ball fiel durch ein zerbrochenes Fenster auf den Flur im Souterrain.”

- c, Melyik változatot érzed a magyar nyelvhasználatba jobban illőnek? Indokold választásodat!
2. Írj egy védőbeszédet a patkány nevében, amelyben azt bizonyítod, hogy ő is lehet a társadalom hasznos tagja!
 3. Ha a *Hausmesiterstochter mit dem Holzbein* szerkezetet fordítod le, melyik kifejezés illeszthető be leginkább a magyar fordításba?
 - a, a házmester lánya a falákkal
 - b, a házmester falábú lánya
 - c, a falábú házmesterlány

6.7. Kognitív szemlélet a magyar mint idegen nyelv megközelítéseiben

A magyar mint idegen nyelv egy másik aspektust jelent. Ennek külső leírását a dinamikus tipológia adja. A kontrasztív vizsgálat a nyelvtanítás és a fordítás szempontjából is nagyon fontos.

Szűcs Tibor a legfontosabb kapcsolódási pontokat a folyamatközpontúságban és a nyelvek hasonló vonásaiban látja. „A szövegvizsgálat igényével is kiegészülve megújult kontrasztív nyelvészet két vagy több nyelv viszonylatában egyre inkább már nem egy adott rendszerbeli állapot hasonló és eltérő vonásait, hanem a köztük megtehető utat láttatja. Az alkalmazás szintjein megjelenő folyamatközpontúság a nyelvtanulás esetében a köztes nyelvben, a fordítás esetében pedig a dinamikus kontrasztokban érhető tetten. Vagyis ezúttal metanyelvi épp az egyik leguniverzálisabb kognitív metaforával élve: az Úton” (Szűcs T. 2016:180).

A modellalapú oktatási módszer, melyet Pelcz Katalin és Szoták Szilvia dolgozott ki, egy komplex nyelvtanulási módszert jelent, amely a legújabb nyelvészeti kutatásokat felhasználva juttatja el a külföldi nyelvtanulókat a felsőfokú nyelvtudásig magyar nyelvből. A tankönyv és a munkafüzet spirális szerkezetű, vagyis a szókincs és a nyelvtan folyamatosan ismétlődik és bővül. A tankönyv – amellett, hogy a magyar kultúráról és mindennapokról közvetít ismereteket –, a benne található beszéd- és írásbeli gyakorlatok nagy részével a tanulók kultúrájának bemutatását és összevetését is lehetővé teszi.

2020 szeptembere óta én is részt veszek a külföldi egyetemi hallgatók számára elérhető Stipendium Hungaricum ösztöndíjprogramban: két szemeszter alatt A2-es szintre juttatjuk el őket magyar nyelvből. A közvetítő nyelv az angol, és a Pelcz Katalin – Szoták Szilvia által kifejlesztett módszert, továbbá tankönyvüket (MagyarOK) használjuk. A jelen kutatást ki lehet terjeszteni ezen egyetemi hallgatókra is, amennyiben a legegyszerűbb szövegezésű egypéercéseket bevisszük a magyarórákra.

8. IRODALOMJEGYZÉK

8.1. Források

- Mora, Terézia. 2002. *István Örkény Minutennovellen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Örkény István 1991. Egyperces novellák. Budapest: Szépirodalmi.
- Thies, Vera. 1992. *Eine-Minute-Novellen. / One-Minute-Stories*. Budapest: Holibri.

8.2. Szakirodalom

- Ajtay-Hováth Magda – Vincze Katalin: A fordítás fordítása (Márai Sándor: A gyertyák csonkig égnek – Die Glut-Embers) In: Dobos Csilla – Kis Ádám – Lengyel Zsolt – Székely Gábor – Tóth Szergej szerk. „*Mindent fordítunk, és mindenki fordít*” *Értékek teremtése és közvetítése a nyelvészetben*. Budapest: Szak Kiadó.
- Albert Sándor 2003. *Fordítás és filozófia – A fordításelméletek tudományfilozófiai problémái & Filozófiai szövegek fordítási kérdései*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Albert Sándor 2011. „*A fővényre épített ház*” *A fordításelméletek tudomány- és nyelvfilozófiai alapjai*. Budapest: Áron Könyvkiadó.
- Albert Sándor 2014. *Fordítás – nyelv – filozófia. Tanulmányok*. Budapest: Áron Kiadó.
- Alberti Gábor 2004. A szóképzéssel együtt járó vonzatszerkezet-változások rendszere. VII: *Nemzetközi Magyar Nyelvtudományi Kongresszus*. Budapest: MTA Székház.
- Aleksa Varga M. – Hrisztova-Gotthardt H. – T. Litovkina A. 2010. Befolyásolható-e a humorérzékünk? Német antiproverbiumok fogadtatásának értékelése. In: T. Litovkina A. – Barta P. – Hidasi J. szerk.: *A humor dimenziói. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 108*. Budapest: Tinta Könyvkiadó –BGF Külkereskedelmi Kar.
- Bárdos Jenő 2003. *Az idegen nyelvek tanításának elméleti alapjai és gyakorlata*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bárdos Jenő 2015. A tanulási stratégiák és az önálló tanulásról szóló szakterület feltárása a nyelvpedagógia szempontjából. In: Bárdos J. – Csikósné Marton L. – Spéderné Négyesi Zs. – Spiczéné Bukovszki E. – Tóth É. szerk.: *Nyelvtanulási stratégiák, tanulói autonómia: Az elmélet és a gyakorlat összehangolása*. Eger: Líceum Kiadó.
- Beke Zsolt 2007. *Az irónia hurka*. Dunaszerdahely: Nap Kiadó.
- Beréni Márta 2002. A nyelv tudatos használata a személyiségfejlődés szolgálatában. In: Kárpáti Eszter–Szűcs Tibor szerk.: *Nyelvpedagógia – Iskolakultúra-könyvek 12. Pécs: Iskolakultúra*.
- Butzkamm, Wolfgang 2003. *Die Muttersprache als Sprach-Mutter: ein Gegenentwurf zur herrschenden Theorie*. In: *Französisch heute* 34/2. 174. www.fremdsprachendidaktik.de: [Fremdsprachendidaktik & Spracherwerb](http://www.fremdsprachendidaktik.de)
- Butzkamm, Wolfgang 2004. *Lust zum Lehren, Lust zum Lernen*. Tübingen: Francke A. Verlag
- Catford, J.C. 1986. Ekvivalencia, formális megfelelés és jelentés. In: n: Terts I. – Klaudy K. szerk.: *A fordítás tudománya. Válogatás a fordításelmélet irodalmából*. Budapest: Tankönyvkiadó.

- Cs. Jónás Erzsébet 2004. A pszicholingvisztika és a fordítás. In: Navracscics J. – Tóth Sz. szerk.: *Nyelvészet és interdiszciplinaritás I. Köszöntőkönyv Lengyel Zsolt 60. születésnapjára*. Szeged: Generalia, Veszprém.
- Cs. Jónás Erzsébet 2005. Hermeneutika, befogadásesztétika és szemiotika a fordításelemzésben. In: Dobos Cs. – Kis Á. – Lengyel Zs. – Székely G. – Tóth Sz. szerk.: *„Mindent fordítunk, és mindenki fordít” Értékek teremtése és közvetítése a nyelvészetben*. Budapest: Szak Kiadó.
- Cs. Jónás Erzsébet 2010. Kognitív szemantika és fordításstilisztika. In: Gecső T. – Sárdi Cs. szerk.: *Új módszerek az alkalmazott nyelvészeti kutatásban. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 114*. Székesfehérvár-Budapest: Kodolányi-Tinta Könyvkiadó.
- Dániel Ágnes 1983. *A fordítói gondolkodás iskolája*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Dékány Edit 2003. A fordítástudomány szerepe a nyelvelsajátítás-orientált fordítás megközelítésében. In: Tóth Szergej szerk. *Nyelvek és kultúrák találkozása. Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kara. Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék. A XII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus kiadványai III*. Szeged: Officina Press Kft.
- Der kleine DUDEN 1988. *Deutsche Grammatik*. Mannheim–Wien–Zürich: R.u.U. Hoberg Dudenverlag.
- Eco, Umberto 2006. *Quasi dasselbe mit anderen Worten. Über das Übersetzen*. München–Wien: Carl Hanser Verlag.
- É. Kiss Katalin 2004. *Anyanyelvünk állapotáról*. Budapest: Osiris Kiadó.
<http://enciklopedia.fazekas.hu/mufaj/Novella.htm> (Letöltés időpontja: 2023. 05. 10.)
- Erdei Gyula 2002. A posztkommunikatív idegennyelv-oktatáshoz. In: Kárpáti Eszter–Szücs Tibor szerk.: *Nyelvpedagógia – Iskolakultúra-könyvek 12. Pécs: Iskolakultúra*.
- Fischer Márta 2018. *Terminológia és fordítás. Válogatott terminológiaelméleti és fordítástudományi tanulmányok*. Pécs: Institutio Könyvkiadó.
- Fischer Márta 2023. Honosítsunk vagy idegenítsünk? Fordítási stratégiák a szövegszinttől a terminusig. In: *Fordítástudomány 25. / 1. szám*.
DOI: <https://doi.org/10.35924/fordtud.25.1.1>
- Fóris Ágota 2008. *Kutatásról nyelvészeknek. Bevezetés a tudományos kutatás módszertanába*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Fóris Ágota 2020. *Fordítás és terminológia. Elmélet és gyakorlat*. Károli Gáspár Református Egyetem: L’Harmattan Kiadó.
- Forgács Erzsébet 2005. Frazeológiai relevancia, fordítási stratégia és fordításkritika. In: Dobos Cs. – Kis Á. – Lengyel Zs. – Székely G. – Tóth Sz. szerk.: *„Mindent fordítunk, és mindenki fordít” Értékek teremtése és közvetítése a nyelvészetben*. Budapest: Szak Kiadó.
- Forgács Erzsébet 2007. *Nyelvi játékok. Kreativitás a viccekben, a reklámnyelvben, a sajtónyelvben és irodalmi szövegekben*. Szeged: SZEK Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Földes Csaba 1991. *Deutsch-ungarisches Wörterbuch sprachwissenschaftlicher Fachausdrücke. Német-magyar nyelvészeti szakkifejezések szótára*. Szeged.
- Györffy Miklós 2006. szerk.: *Modern Dekameron. Huszadik századi német novellák*. Budapest: Noran Kiadó Kft.
- Halász Előd 1987. *A német irodalom története*. Budapest: Gondolat.

- Hegedűs Rita 2014. A vicc, amit nem lehet lefordítani. In: Gróf A. – N. Császi I. – Szoták Sz. szerk.: *Sokszínű nyelvészet, nyelvi sokszínűség a 21. század elején*. Budapest–Alsóőr: Tinta – UMIZ – Imre Samu Nyelvi Intézet.
- Heltai Pál 2016. Kontrasztív elemzés a mai nyelvtanításban és fordításoktatásban. In: *Modern Nyelvoktatás 2016/1-2*.
https://epa.oszk.hu/03100/03139/00030/pdf/EPA03139_modern_nyelvoktatás_2016_1-2_003-030.pdf (Letöltés időpontja: 2023. 06.18.)
- Hetényi Zsuzsa 2016. Abszurd, anekdota, atomháború, avantgárd. Örökény egypercesei szemléletéről és műfajáról. In: Palkó G. – Szirák P. szerk.: „*helyretolni azt*” – *Tanulmányok Örökény Istvánról*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum.
- Hidasi Judit 2008. Miért nem nevetnek a vicceinken a japánok? In: Daczi Margit – T. Litovkina Anna – Barta Péter szerk. *Ezerarcú humor. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 79*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Károly Krisztina 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Károly Krisztina 2018. Az alkalmazott nyelvészet diszciplinái a fordítási szövegalkotás megismerésének szolgálatában. A jelen módszerei és a jövő fejlődési irányai. In: *Hungarológiai Közlemények 2018/1*. Újvidék: Bölcsészettudományi Kar.
<https://hungarologiaikozlemenyek.ff.uns.ac.rs/index.php/hk> (Letöltés időpontja: 2022. 04.18.)
- Károly Krisztina 2021. Láthatatlan fordítás? A tudományos szakfordítás empirikus kutatásának eredményeiről funkcionális megközelítésben. *Fordítástudomány* 23. évf. 1. szám. 21–48. DOI: <https://doi.org/10.35924/fordtud.23.1.2> (Letöltés időpontja: 2023. 03.31.)
- Károly K. – Karádi G. – Olgyay-Fekete J. – Sulyok K. 2022. A szövegkohézió újratemtése műfordításban: esettanulmány Salinger *The Catcher in the Rye* című művének két magyar fordításáról. *Fordítástudomány* 24. évf. 2. szám. 5–40. DOI: <https://doi.org/10.35924/fordtud.24.2.1>
- Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak*. Budapest: Nemzeti Könyvkiadó.
- Klaudy Kinga 1994. *A fordítás elmélete és gyakorlata. Angol/német/francia/orosz fordítástechnikai példatárral*. Budapest: Scholastica Könyvkiadó.
- Klaudy Kinga 1999. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. – Salánki Á. 2000. *Német–magyar fordítástechnika. A fordítás lexikája és grammatikája I*. Budapest: Nemzeti.
- Klaudy Kinga 2007. *Nyelv és fordítás*. Válogatott fordítástudományi tanulmányok. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 68.) Budapest: Tinta.
- Klaudy Kinga 2016. A fordítástudomány interdiszciplináris kapcsolatairól. In: Reményi Andrea Ágnes – Sárdi Csilla – Tóth Zsuzsa szerk.: *Távlatok a mai magyar alkalmazott nyelvészetben*. Budapest: Tinta.
- Komisszarov, V. N. 1986. A fordítás folyamatának nyelvészeti modelljei. In: Terts I. – Klaudy K. szerk.: *A fordítás tudománya. Válogatás a fordításelmélet irodalmából*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Komlósy András 1992. Régensek és vonzatok. In: Kiefer F. szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan I. Mondattan*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kövecses Zoltán 2005. *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Budapest: Typotex.
- Lendvai Endre 1996. *Közelkép a verbális humorról*. Budapest: Nemzeti.

- Lendvai Endre 2008. A vicc anatómiája és élettana. In: Daczi M. – T. Litovkina A. – Barta P. szerk.: *Ezerarcú humor. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 79.* Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Lőrincz Julianna 2007. A műfordítási folyamat megközelítése a nyelvhasználat szempontjából. In: Gecső Tamás – Sárdi Csilla szerk. *Nyelvelmélet – nyelvhasználat. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 74.* Székesfehérvár-Budapest: Kodolányi-Tinta Könyvkiadó.
- Lőrincz Julianna 2017. Az ellentét verbális és verbalizált nonverbális alakzatai a műfordításokban. In: Gecső T. – Szabó Mihály szerk.: *Az ellentét nyelvi és nonverbális kifejezésének lehetőségei. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 199.* Székesfehérvár-Budapest: Kodolányi-Tinta Könyvkiadó.
- Medgyes Péter 1995. *A kommunikatív nyelvoktatás.* Budapest: Eötvös József Könyvkiadó.
- Nagy András 1995. Közép-Európa realizmusa: a groteszk? In: Fráter Z.-Radnóti Zs. szerk.: *Örkény István emlékkönyv.* Budapest: Pesti Szalon Könyvkiadó.
- Nida, E.A. 1986. A fordítás tudománya. In: Terts I. – Klaudy K. szerk.: *A fordítás tudománya. Válogatás a fordításelmélet irodalmából.* Budapest: Tankönyvkiadó.
- Petőfi S. J. – Bácsi J. – Békési I. – Benkes Zs. – Vass L. 1994. *Szövegten és prózaelemzés. A rövidpróza kreatív-produktív megközelítéséhez.* Budapest: Trezor.
- Pólay Veronika 2003. Műfordítás: jelenti-e mindig kultúrák találkozását a nyelvek találkozása? In: Tóth Szergej szerk. *Nyelvek és kultúrák találkozása. Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kara. Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék. A XII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus kiadványai III.* Szeged: Officina Press Kft.
- Radnóti Zsuzsa szerk. 2000. *Párbeszéd a groteszkről. Beszélgetések Örkény Istvánnal.* Budapest, Palatinus Könyvek Kft.
- Séra László 2008. Humor a tanulásban. In: Daczi M. – T. Litovkina A. – Barta P. szerk. *Az I. magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai.* Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Simon Zoltán 1996. *A groteszktől a groteszkig. Örkény István pályaképe.* Debrecen: Csokonai.
- Spéderné Négyesi Zsuzsanna 2015. A motiváció jelenléte és szerepe az idegen nyelvi órán. In: Bárdos J. – Csikósné Marton L. – Spéderné Négyesi Zs. – Spiczéné Bukovszki E. – Tóth É. szerk.: *Nyelvtanulási stratégiák, tanulói autonómia: Az elmélet és a gyakorlat összehangolása.* Eger: Líceum Könyvkiadó.
- Steiner, George 2009. *Bábel után 2. Nyelv és fordítás.* Budapest: Corvina Kiadó.
- Sükösd Mihály 1995. Örkény egypercei, avagy a konkrét abszurd. In: Fráter Z.-Radnóti Zs. (szerk.) *Örkény István emlékkönyv.* Budapest: Pesti Szalon.
- Szlukovényi Katalin 2017. *Kétkedők.* Budapest: Ráció.
- Szende Aladár 2002. Helyzetkép három dimenzióban. In: Kárpáti E. – Szűcs T. szerk.: *Nyelvpedagógia – Iskolakultúra-könyvek 12.* Pécs: Iskolakultúra.
- Szűcs Tibor 1999. *Magyar–német kontrasztív nyelvészet a hungarológiában (a magyar mint idegen nyelv és kultúra közvetítésében).* Pécsi Nyelvészeti Tanulmányok 4. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Szűcs Tibor 2016. Kognitív szemlélet a magyar mint idegen nyelv megközelítéseiben. In: Reményi Andrea Ágnes – Sárdi Csilla – Tóth Zsuzsa szerk.: *Távlatok a mai magyar alkalmazott nyelvészetben.* Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Tarnóczy Lóránt 1966. *Fordítókalauz. A szakirodalmi fordítás elmélete és gyakorlata.*
Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
Theisen, Joachim 2016. *Kontrastive Linguistik. Eine Einführung.* Tübingen:
Narr/Francke/Attempto.
<https://zanza.tv/fogalom/novella>

9. MELLÉKLETEK

9.1. Örkeny lefordított novellái

A SZÍNÉSZ HALÁLA

Ma délután az Üllői út egyik mellékutcájában eszméletét veszítve összeesett Zetelaki Zoltán, a népszerű színművész.

A járókelők bevitték a közeli klinikára, de ott hiába próbálták a tudomány legújabb vívmányaival – még vastüdővel is – életre kelteni. A jeles színész, hosszú haláltusa után, este fél hétkor kiszenvedett; tetemét átszállították a Bonctani Intézetbe.

A *Lear király* esti előadása e tragikus esemény ellenére is zavartalanul folyt le. Zetelaki késett ugyan egy kicsit, s az első felvonásban feltűnően fáradtnak látszott (néhol szemlátomást a sűgő segítségére szorult), de aztán egyre jobban magára talált, s a király halálát már olyan meggyőző erővel jelenítette meg, hogy nyíltszíni tapsot kapott érte.

Utána hívták vacsorázni, de nem ment. azt mondta:

- Ma nehéz napom volt.

JELENSÉG

Egy parafa dugó, mely semmiben sem különbözött a többi parafa dugótól (Hirt G. Sándornak mondta magát, de mit jelent egy név? Egy név semmit se jelent), beleesett a vízbe.

Egy ideig, amint az várható volt, úszott a víz színén, aztán különös dolog történt. Lassan merülni kezdett, lesüllyedt a fenékre, és nem jött föl többé.

Magyarázat nincs.

INFORMÁCIÓ

Tizennégy éve ül a kapubejáratban, egy kis tolóablak előtt. Mindössze kétfélét kérdeznek tőle.

- Merre vannak a Montex irodái?

Erre így válaszol:

- Az első emeleten, balra.

A második kérdés így szól:

- Hol található a Ruggyanta Hulladék Feldolgozó?

Amire ő így felel:

- Második emelet, jobbra a második ajtó.

Tizennégy év óta még sohasem tévedett, mindenki megkapta a kellő útbaigazítást. Egyszer történt csak, hogy ablakához odaállt egy hölgy, és feltette a szokásos kérdések egyikét:

- Kérem szépen, merre van a Montex?

Erre ő kivételesen elnézett a messzeségbe, aztán így szólt:

- Mindnyájan a semmiből jövünk, és visszamegyünk a nagy bűdös semmibe.

A hölgy panaszt tett. A panaszt kivizsgálták, megvitatták, aztán elejtették.

Tényleg, nem olyan nagy eset.

IN MEMORIAM DR. K. H. G.

- *Hölderlin ist ihnen unbekannt?* – kérdezte dr. K. H. G., miközben a lódögnek a gödröt ásta.
- Ki volt az? – kérdezte a német őr.
- Aki a *Hyperion*-t írta – magyarázta dr. K. H. G. Nagyon szeretett magyarázni. – A német romantika legnagyobb alakja. És például Heine?
- Kik ezek? – kérdezte az őr.
- Költők – mondta dr. K. H. G. – Schiller nevét sem ismeri?
- De ismerem – mondta a német őr.
- És Rilket?
- Őt is – mondta a német őr, és paprikavörös lett, és lelőtte dr. K. H. G.-t.

EGY SZOBA, VÁLYOGFAL, ZSÚPFEDÉL

A nyanya az ágy szélén ült. arca csupa bemetszés, ránc, barázda, rovás; csak a fogsora villogott fiatalon. Harminckét gyönyörű foga volt az egri SZTK-ból, vadonatúj.

Kászonyné Kakas Hanna barátságosan rámosolygott, és elébe tartotta a mikrofont. Azt mondta:

- Csak meséljen bátran tovább a kedves néni. se hangosabban, se halkabban, hanem úgy, mint eddig. Ez a készülék arra való, hogy megőrizze azokat a szép régi történeteket, amiket a kedves néni mesélni szokott.

- Nem kell magyarázni – szólalt meg a fiúunoka, aki egy szál klottnadrágban feküdt a másik ágyon, és egy Olcsó Könyvtár Balzacba volt belemerülve. – Már a tavasszal direktbe közvetítették a nyanyát a televízión.

- Hát akkor tessék hozzáfogni – bátorította a nyanyát Kászonyné Kakas Hanna, és nekem odaszólt: - Légy szíves.

Elindítottam a magnót. A nyanya minden elfogódottság nélkül, lassú lélegzettel, alig észrevehető palócos tájszólással mesélni kezdett Kiss Puki Bálintról, az öles termetű, mindent bíró patkolókovácsról, akit a hadiki híd alatt, a folyó jegén, halálba kergetett a ludvérc.

- Nem a lidérc? – érdeklődött Kászonyné Kakas Hanna.

- Én ludvércnek tudom, aranyoskám.

- Akkor az úgy is van. Milyenféle dolog a ludvérc, kedves néni?

- Én már elég sokféle ludvércet láttam, aranyoskám. Egyszer ostorszál vékonyságút, amelyik egész üstököscsóvát vont maga után, máskor olyan kicsikéket, mint az egér farka, akkora fényecskékkel a tetejükben, mint a gyufaláng. Melyik milyen. Tegnapelőtt például majdnem akkora ludvérc rohant itt keresztül az udvaron, mint a templom tornya.

- És azt a kedves néni a saját szemével látta? – kérdezte Kászonyné Kakas Hanna.

A nyanya meglepetten elhallgatott, amitől összekoccantak az egri fogak. Rábámult Kászonyné Kakas Hannára.

- Miért? – kérdezte aztán. – Maga talán még nem látott ludvércet, aranyoskám?

- Látni éppenséggel nem láttam – mondta óvatosan Kászonyné Kakas Hanna. – Egész mostanáig azt hittem, hogy az csak a mesében van.

- Hát hol dolgozik maga, aranyoskám? – csodálkozott a nyanya.

- Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, kedves néni.

- Érdekes – mondta fejcsóválva a nyanya. – Pedig az én nagyobbik unokám is oda jár. mit is tanul Jóskánk? – fordult az ágy felé. – Sose akar eszembe jutni.

- Kibernetikát – mondta a klottnadrágos unoka, föl se nézve a Betti néniből.

VÁLTOZATOK

A fűre lépni tilos
tilos a fűre lépni
lépni tilos lépni
lépni lépni lépni
lépni tilos tilos
tilos tilos tilos
Tilos.

VÁLASZTÉK

- Jó napot, asszonyom.
- Mit kíván a kedves vevő?
- Egy barna kalapot szeretnék venni.
- Milyen legyen? Sportos? Szolidabb? Széles karimás?
- Maga mit ajánl, asszonyom?
- Próbáljuk meg ezt... Könnyű, nem túl sötét, nem is túl világos. Ott a tükör, kérem.
- Azt hiszem, nem áll rosszul.
- Mintha a kedves vevőre tervezték volna.
- Mégis, ha nem fárasztom, mutasson egy másik fazont.
- Készséggel. Például ezt is nagyon merem ajánlani.
- Valóban, jól áll. Nem is tudom, melyiket választam.
- Talán egy harmadikat. Ezt nagyon sok vevőnk dicséri, és éppoly jól áll, mint az első kettő.
- Igaza van. Mi az árkülönbség a három kalap közt?
- Az áruk egyforma.
- És a minőségük?
- Merem állítani, egyik sem rosszabb a másiknál.
- Hát akkor mi a különbség a három felpróbált kalap közt?
- Semmi, uram. Nekem nincs is három barna férfikalapom.
- Hanem hány?
- Csak ez az egy.
- Amit egymás után háromszor fölpróbáltam?
- Igen, kérem. Ha szabad kérdezni, melyiket választja?
- Magam se tudom. Talán a legelső.
- Azt hiszem, az a legelőnyösebb, bár a másik kettő sem lebecsülendő.
- Nem, nem... De most már kint van a legelső kalap mellett.
- Ahogy parancsolja, uram. Jó napot.

ÚJ ÁLLATFAJTA

A zoológusok hágai konferenciáján elismertek egy új állatfajtát, amelyet a magyar Állatnemesítő Intézet borsodi telepén tenyésztettek ki, és Szaporátlan Kotró (Varians Hungaricus) néven fogadtak be a világot benépesítő állatfajták közé.

A Szaporátlan Kotró nemcsak kotorni tud, hanem – kellő tanítás és gyakorlás után – a kikotort gödröt be is temeti, egeret, patkányt fog, őrzi a házat, francia verses drámákat fordít, kiváló szerszámlakatos és erdőmérnök, beválik főkönyvelőnek, filozófusnak, államférfinak.

Ítélete higgadt, döntése megfontolt, cselekvése mindig célirányos, ítélőképességét semmitől sem veszti el. Fogyasztása – hasznosságához mérve – csekélynek mondható: napi 2500-3000 kalória.

A „Szaporátlan” nevet azért adták neki a borsodi tudósok, mert csak egy példányt sikerült belőle kitenyészteni, s az – minthogy párja nincs – nem szaporítható.

„IN OUR TIME”

- Kérek egy duplát – mondta a fiatalasszony.
- És a kedves vendég? – érdeklődött a felszolgálólány.
- Hát mit igyak – tűnődött a férfi. Megnézte a pincérkisasszonyt. Üdén, csaknem gyerekesen mosolygott le rá. – Nem baj, ha valami különlegességet kérek?
- Csak tessék bátran. Bár idekint minálunk nem nagy a választék.
- Én se valami ínycséségre gondolok.
- Ide hallgasson – hajolt hozzá a fiatalasszony. – Ha megint nem fér a bőrébe, hazamegyek.

Két-három hetenkint megittak egy kávét, mindig ugyanabban a kis budai presszóban, nem messze a remiztől, gesztenyék alatt.

- Nézze, Alizka. Maga feketét kért. Engedje meg, hogy én is azt hozassam, amire gusztusom van.

A pincérkisasszonyhoz fordult.

- Csak az a baj, hogy amit rendelni szeretnék, annak hirtelen nem jut eszembe a neve. Egy olyan sötét folyadék.

- Szeszes ital?

- Nem, nem. Ha jól emlékszem, üveg pohárban hozták. És úgy emlékszem, egészen forró volt. Tehát nem szeszes ital.

- Attól félek, hogy ez nekünk nincs.

- Ezt el se tudom hinni – mondta a férfi. – Nem lehetne megkérdezni a vezető kartársat?

- Már hogyan lehetne. De előre megmondom, hogy én már ötödik éve dolgozom itt – mondta a kisasszony, és besietett.

- Kezdek torkig lenni a maga viselkedésével – mondta mérgesen a fiatalasszony. Nem szerette a feltűnést. Az autóbuzson mindig az ablak felé fordult. Még a szűk cipőt se volt bátorsága kicserélni. – Ha nem hagyja abba, hazamegyek.

- Még nem is mesélt Jugoszláviáról.

- Ilyen hangulatban nem tudok mesélni.

Már jött a kisasszony. Már messziről mosolygott.

- Azt kérdezi a vezető kartársnő, hogy nem világosbarna volt-e az az ital.

- Nem, kérem. Sőt, majdnem fekete.

- És hol tetszett azt legutóbb fogyasztani?

- A Gerbeaud-ban.

- Sejtettük! – nevetett egy jót a pincérkisasszony. – Hát, kérem, a Gerbeaud osztályon felüli luxus kategória. Mi pedig, tessék megnézni a táblát, másodosztályú cukrászda vagyunk.

- Várjon csak! – mondta a férfi. – Most jut eszembe, hogy egy kiskanalat is adtak hozzá. És még valamit. A tányéron néhány kicsi fehér kockát.

- Kockát? – nézett rá a pincérlány. Aztán föl kacagott. – Öt éve vagyok itt, de ilyen kívánság még nem volt. Kockák! – kacagott megint.

- Nem lehetne a vezető kartársnőt megkérdezni?

A felszolgáló elment, de az ajtóból visszanézett, szájára nyomta a kezét, és nevetett.

- Csak akkor boldog, ha foglalkoznak magával? – kérdezte dühösen a fiatalasszony.

- Dehogy, Alizka. Én akkor se vagyok boldog. Nos, milyen az a Bled?
- Ne tegyen úgy, mintha kíváncsi volna Bledre. Inkább nézze meg, mit csinált.

Kijött a kisasszony. Mögötte szikáran, szemüvegesen a vezető, kezében egy nem nagyon ismert Hemingway-kötet. („*In our time*” – magyarul, nagyjából: „A kor, amelyben élünk.”)

- Hallom a problémát. – mondta udvariasan.
- Kérem, ne tessenék belőle kázust csinálni – mondta a férfi.
- Mi szeretjük a régi vendégeinket kielégíteni. Milyen természetűek voltak azok a kockák?

- Ha jól emlékszem, fehérek. És meglehetősen kisméretűek.

Emezek összenéztek. A pincérlány, aki most nem mert nevetni, csak hangtalanul kuncogott. A vezető azonban komoly maradt.

- Nagyon bosszantó, de hát mit csináljak? Nekünk semmiféle kockáink nincsenek.
- Nem is olyan fontos – mondta a férfi.
- És azt a szóban forgó folyadékot sem ismerem.
- Üsse kő – legyintett a férfi. – Akkor én is kérek egy duplát.

SOKSZOR A LEGBONYOLULTABB DOLGOKBAN IS JÓL MEGÉRTJÜK EGYMÁST, DE ELŐFORDUL, HOGY EGÉSZEN EGYSZERŰ KÉRDÉSEKBEN NEM

– Kezét csókolom. Lehet itt felfújható gumimatracot bérelni?

– Mit mond?

– Rossz helyen járok? Pedig azt mondták, hogy ebben a zöld bódében van a Belkereskedelmi Minisztérium strandlerakata.

– Ez itt a Belkereskedelmi Minisztérium strandlerakata. De mi csak nyugszékeket, vízisít és felfújható gumimatracot adunk bérbe.

– Nagyszerű. Nekünk két gumimatracra lenne szükségünk.

– Egy szavát sem értem. Sprechen Sie deutsch?

– Nicht deutsch.

– Tudok egy keveset franciául. Vu sprechen franszé?

– Nicht franszé.

– Hát milyen nyelven lehet magával beszélni?

– Sajnos, csak magyarul.

– Jópofa. Hát akkor miért nem beszél magyarul?

– Hát hogy beszélék? Magyar vagyok, magyarnak születtem, kizárólag magyarul tudok.

Mennyi a gumimatrac bérleti díja?

– Nézze, ne akarjon átdobni ezzel a dumával. Harmadéves történelem-filozófia hallgató vagyok, a nyári szünidőben lejöttem egy kis zsebpénzt keresni.

– Okosan tette.

– Fél napot dolgozom, fél napot strandolok. És ha érdeklí, ott napozik a fiúm, és benne van az öttusa válogatott keretben.

– Ezt miért mondja ilyen gúnyosan?

– Mert nálam csak nyugszéket, vízisít és felfújható gumimatracot lehet bérelni. Ha hátsó gondolatai vannak, akkor eltévesztette a házszámot.

– Nincsenek hátsó gondolataim. Higgye el, csak két felfújható gumimatracot akarok bérelni.

– Bei uns ist vollkommene Glaubensfreiheit.

– Most mit mondott?

- Hogy nálunk vallásszabadság van. A külföldiek szokták kérdezni, hogy lehet-e vasárnap misére menni.
- Nézze, kérem, maga tanult logikát. Próbáljunk logikusan társalogni.
- Milyen furcsa nyelven beszél! Magyarul is így mondjuk: logikus.
- Ha már szóba került a vallásszabadság... Meg szabad kérdezni, hogy hisz-e Istenben?
- Csak mint Kierkegaard: a beteljesülésben. Érti, mire célzok?
- Körülbelül. Hogy valaki 70 000 fonálnyi mélység fölött lebegjen, és mégis boldog lehet... Teilhard de Chardint is ismeri?
- Nem volt kötelező, de két könyvét németül elolvastam.
- És mi a véleménye?
- Először elájultam tőle. Azt mondtam, gyerekek, itt a modern zseni... De aztán, épp a döntő kérdésben, amikor elkezdi a vallást meg a tudományt összeegyeztetni, abszolúte beleszalad a csőbe.
- Érdekes. Nagyjából nekem is ez a véleményem. De ha ilyen szépen megértjük egymást, mért nem jutunk egyezésre ezekkel a vacak gumimatracokkal?
- Vulé vu bérelni kelksóz?
- Na tessék. Pedig mind a ketten értelmesen is tudunk gondolkodni. Mondok valamit: szűkítsük a kört. Mit szólna hozzá, ha két nyugszéket kérnék?
- Tessék parancsolni. Van napellenzős, napellenző nélküli.
- Nagyon helyes. No most, hogy állnak vízisível?
- Az három méretben létezik. Melyiket adjam?
- Semelyiket. Én ugyanis két gumimatracot szeretnék.
- Két micsodát?
- Különös. Úgy látszik, ezt az egyetlen szót sehogy se tudjuk megérteni.
- Milyen szó ez?
- Összetett. Gumi, plusz matrac. A gumit ismeri? A radírgumit? Az autógumit?
- Hát persze.
- A matracot is?
- Kérem szépen, ne nézzen hülyének.
- Hát akkor tegyük össze a kettőt. Adjon nekem két gumimatracot.
- Itt valami tévedés van. Nálam csak nyugszéket, vízisít és gumimatracot lehet bérelni.
- Bocsásson meg, kisasszony.
- Kérem, nem történt semmi.
- Visszontlátásra.
- Minden jót.

SÓHAJNAK BEILLŐ SZÓZAT EGY ISMERETLEN RENDELTEZÉSŰ VASDARABHOZ, MELY A TÖRTÉNELEM VIHARAIN KERESZTÜL SZÉP CSÖNDBEN MEGLAPULT EGY LIMLOMMAL TELE LÁDIKÓBAN, MERT SE NAGYAPÁMNAK, SE APÁMNAK, SE NEKEM NEM VOLT MERSZÜNK SZEMÉTRE DOBNI, ÉS AZ UTÁNAM JÖVŐNEK SE LESZ

- Túlélisz, pöcök.

VAN VÁLASZTÁSUNK

A légitársaság ide-oda lapozott a légi menetrendben. A kisujjában volt az egész, csak a biztonság kedvéért nézett utána.

- Van egy szép gép, mely Bécsből indul, és 16.10-kor érkezik Rómába.
- Ez fog a kifutópályán fölrobbanni?
- Hát bizony - mondta a légitársaság.
- Más baj is van - jegyezte meg az utas. - Mire beérek a városba, zárva lesznek az összes hivatalok.

- Hát akkor ne Bécsben, hanem Prágában tessék átszállni. Ez a járat már háromnegyed egykor Rómában van.

- Ez már jobban hangzik - állapította meg az utas.
- Viszont Prágában három órát kell a csatlakozásra várni.
- Megéri - mondta az utas. - A bécsi géppel ugyanis elvesztek egy napot.
- Akkor jobb lesz a prágai géppel menni. Sajnos, ennek reggel hétkor van az indulása.
- Nem ideális - mondta az utas. - Ha tudom, hogy korán kell fölkelnem, le se hunyom éjszaka a szemem.

- Eszerint ön mindenképpen elveszít egy napot? - mosolygott rá a légitársaság. - Akkor hát melyik géppel parancsol utazni?

- Talán mégis inkább a prágaival - mondta az utas. - Majd beveszek este egy erős altatót.

- Remélem, tudja - kérdezte a légitársaság -, hogy ezzel a géppel is van egy kis bibi?
- Én csak azt hallottam, hogy az Alpesebben szétzúzódik egy sziklán. Vagy ez nem az?
- De igen. Ízzé-porrá megy széjjel - mondta a légitársaság, s átnyújtva a jegyet, gépiesen hozzátette:

- Jó utat.

KÖZVÉLEMÉNY-KUTATÁS

Nálunk is megalakult s már meg is kezdte működését az első hazai közvélemény-kutató intézet.

Kérjük a lakosság megértő támogatását.

Mutatóba közöljük első vizsgálatunkat, melyet annak a kérdésnek szentelünk, hogy miképpen vélekednek az emberek hazánk múltjáról, jelenéről és jövőjéről. Az eredmény megbízhatósága érdekében 2975 különböző rendű, rangú, munkakörű és felekezeti személynek az alábbi kérdőívet küldtük ki:

1. VÉLEMÉNYE A JELENLEGI RENDSZERRŐL

- Jó.
- Rossz.
- Se jó, se rossz, de azért egy kicsikét jobb is lehetne.
- Bécsbe vágyik.

2. ÉRZI-E A 20. SZÁZAD EMBERÉNEK MAGÁNYOSSÁGÁT

- Egészen magányos.
- Majdnem egészen magányos.
- Úgyszólván egészen magányos.
- Néha beszélget a házfelügyelővel.

3. KULTURÁLIS IGÉNYEI

- a) Moziba, meccsre, kocsmába jár.
- b) Néha kinéz az ablakon.
- c) Még az ablakon se néz ki.
- d) Helyteleníti Mao Ce-Tung nézeteit.

4. MILYEN A FILOZÓFIAI KÉPZETTSÉGE?

- a) Marxista.
- b) Antimarxista.
- c) Csak Rejtő Jenőt olvas.
- d) Alkoholista.

EREDMÉNY

- 1. Az elmúlt húsz évben minden a lehető legjobb volt.
- 2. Most is jó minden, csak a 19-es busz közlekedik ritkán.
- 3. A jövő még jobb lesz, föltéve, hogy a 19-es busz járatait sűrítik.
(Megjegyzés: sűrítik.)

GONDOLATOK A PINCÉBEN

A labda egy betört ablakon keresztül leesett az alagsori folyosóra.

Az egyik gyerek, a házmesterék tizennégy éves kislánya, lebecgett érte. Szegénykének a villamos levágta a fél lábát, s boldog volt, ha labdát szedhetett a többieknek.

Az alagsorban félhomály terjengett, de azért feltűnt neki, hogy egy sarokban megmozdult valami.

- Cicus! - szólt oda a falábú házmesterkislány. - Hát te hogy kerülsz ide, kiscicám?

Fölkapta a labdát, s ahogy csak tudott, elsietett vele.

Az öreg, csúnya és rossz szagú patkány - őt nézték cicának - meghökkent. Így még nem beszélt vele senki. Eddig csak utálták, szénnel hajigálták, vagy rémülten elmenekültek előle.

Most jutott eszébe először, hogy milyen más lett volna minden, ha történetesen cicának születik.

Sőt - mert ilyen telhetetlenek vagyunk! - mindjárt továbbszötte ábrándjait. Hát még ha falábú házmesterkislánynak születik?

De ez már túlságosan szép volt. Ezt már el sem tudta képzelni.

HIÁBA SIKERÜL EGY VITÁS KÉRDÉST TISZTÁZNI, MÁRIS OTT A KÖVETKEZŐ TALÁNY

Egy kis rezedaszál kiment az illemhelyre, és helyet foglalt az ülőkén. Ekkor valami szöveget ütött a fejébe. Hiszen ő növény, nincs se bélcsatornája, se széklete. Akkor meg mit keres itt?

No, ez legalább tisztázódott! A kis rezeda fölkelt, és dolgavégezetlen visszament a vendégek közé. Amikor a háziasszony (angol királyi vérből, akinek a neve napját ünnepelték) kérdő pillantást vetett rá, visszamosolygott, de csak ennyit mondott magyarázatul:

- Egy kis félreértés történt.

És elindult a büfébe, mert pezsgőzhetnékje lett... Az lesz a jó hecc - gondolta, amikor a karcsú poharakat meglátta -, ha inni sem tudok!

Mint ismeretes, holnapután, február elsején, egy keddi napon, délután háromnegyed hatkor vége lesz a világnak. Mindjárt utána az utolsó ítélet következik.

A fővárosi tanács illetékes ügyosztálya felkéri a lakosságot, hogy kerülje a pánikot. Másfelől viszont türelmetlenkedni is fölösleges, mert kivétel nélkül mindenki sorra kerül.

Nagyobb méretű közlekedési korlátozásokra nem lesz szükség, de az Alagutat - az esetleges beomlás veszélye miatt - délután háromkor lezárják. Ettől kezdve a négyes, ötös, ötvenhatos autóbusz a Lánchíd helyett az Erzsébet-hídon közlekedik.

A vasutak, hajók, autóbuszok menetrendszerűen járnak, sőt, a Vigadó térről egy sétahajó különjárat is indul, mely (elegendő számú jelentkező esetén) fellobogózott ravatalként úszik lefelé a Vaskapu festői vidéke és a Fekete-tenger felé.

Mindazokkal, akik életük meghosszabbítását akarják kérvényezni, máris közöljük, hogy kívánságuk nem teljesíthető. Még terhes anyák és újszülöttek sem képeznek kivételt, pedig néhányan jogosan panaszkodnak amiatt, hogy épp holnapután háromnegyed hatkor jönnek a világra, és ennek folytán roppant rövid életűek lesznek.

Másfelől viszont különleges szerencse éri mindazokat, akik ebben az időpontban amúgy is elhaláloztak volna. Ezek most jót röhögnek a markukba.

A MAGUNK MEGVALÓSÍTÁSÁNAK NÉHÁNY VÁLTOZATA

Mi tagadás, mint a legtöbb gyerek, butaságokról álmodoztam. Pilóta, mozdonyvezető vagy legalábbis mozdony szerettem volna lenni. Néha gondoltam egy nagyot: ha megnövök, a bécsi gyors leszek!

Távoli rokonunk, dr. Kniza apátplébános, iskolázott és megfontolt férfiú, arra próbált rávenni, hogy kavics legyek, s engem vonzott is a végérvényesség, a lekerekített csönd. Anyám viszont, épp fordítva, azt kívánta, hogy keressek valami kapcsolatot az idővel. "Menj te csak el, kisfiam, tojásnak - nógatott néha -, hiszen a tojás a születés és az elmúlás egyszerre, a törekeny burokból múló idő. Egy tojásból minden lehet" - érvelt a jó mama.

De lám, az élet útjai kiszámíthatatlanok. Most egy homokórában vagyok homok, talán, hogy mindkettőjüknek igazuk legyen, hiszen a homok maga az időtlenség, a homokóra viszont az időmúlás ősi szimbóluma. Ott szerepelt már az egyiptomi hieroglifák közt, s azt jelentette: "Lemegy a nap", "Istenem, hogy fut az idő", "Gyülekeznek már a költöző madarak", és "Mitől szédülök, kedves doktor úr?"

Egy ilyen kényelmes állást nem könnyű megkapni, de Kniza bácsi dicséretére szóljon, bár nem helyeselte e megalkuvó életelvet, mégiscsak beprotezsált, s így fölvettek alkalmi homoknak. (Alkalmi azért vagyok, mert csak tojásfőzéshez használnak, ebben is a mamának lett egy kis igaza.) Sokáig minden simán ment, s már azt kezdtem mondogatni, hogy hála istennek, sikerült jól berendeznem az életemet, amikor váratlanul beütött a baj, egyik napról a másikra megcsomósodtam, ami egy homoknak éppoly katasztrófa, mint amikor egy balett-táncos pocakot ereszt. (De ez minálunk nem a korral jár. A homok nem öregszik.)

Most az a helyzet, mégpedig egyre gyakrabban, hogy a lábam átcsúszik, de a fenekem fönnakad az üvegszűkületben. Próbáltam persze fordítva, fejjel lefelé leperegni, de akkor is az a vége, hogy percekig, néha órákig ott nyomakszom kézzel-lábbal kapálózva, s ezalatt a tojások nem főnek tovább, a homokóra megáll, hiszen az a sok homok tétlenül vár a fejem fölött. S ezek a homokok nem sürgetnek, meg se mukkannak, de pusztán létükkel valami néma, morális nyomást gyakorolnak rám, amitől idegbajt kapok. S még azt se mondhatom, hogy nem tehetek róla, mert igenis tehetek, hiszen nyilván elejétől volt bennem hajlam a megikrásodásra; más

szóval alapjában duhaj, lázadó, összeférhetetlen fráter vagyok, abszolúte alkalmatlan homoknak.

Ilyenkor az embernek minden eszébe jut. Aki ma lát, el se hinné, hogy mehettem volna én izzólámpába légüres térnek. És tessék elképzelni, volt egy lány, egy csinos, de butácska, Panni nevű nő, aki a Batisztselyemgyárban dolgozott. "Te - mondta egyszer -, gyere ki velem, csinálunk belőled női bugyit..." - Akkor megsértődtem, de ma már ez is paradicsomi boldogságnak tűnik föl nekem; pedig bugyinak lenni se valami nagy változatosság, de mégiscsak van egy kis pikáns zamata.

És most megint be vagyok akadva a szorulatba. Innen üzenem mindazoknak, akik vártak tőlem valamit, hogy bár szeretteimtől csupa rossz tanácsot kaptam, végeredményben csak én vagyok a hibás, amiért ezt a szürke, de biztos életpályát választottam. Pedig, ha merek kockáztatni, akkor egy kis szerencsével s minden protekció nélkül, mert ismertem a mérnököt, aki a világ legnagyobb óceánjáróját tervezte, többre is vihettem volna; hiszen ha a hetvenezer tonnás Queen Mary helyett történetesen én jutok eszébe, akkor most nem a hasamat lennék kénytelen behúzni, hogy átjussak ezen az istenverte szűkületen, hanem toronymagas hullámokat meglovagolva, széllel-viharral dacolva, büszkén szelném a tengereket!

Bocsánat. Sikerült. Átpréselődtem. Lepergek.

NÁSZUTASOK A LÉGYPAPÍRON

Nem mentek sehová. Minek is? Itt ez a szép Budapest, mondta az ifjú férj, van itt színház, mozi, hangverseny, látnivaló elég.

Otthon maradtak. Szépen, szerelmesen teltek mézesheteik.

Egy délután azonban, úgy fél hét felé, fölakadtak a lámpáról lelógó légyapíron.

- Buta egy véletlen!

*

A férj: Szeretsz, angyalom?

Az asszonyka: Nagyon.

A férj: Hát akkor gyere.

Az asszonyka: Már megint?

A férj: Gyeregyere.

Az asszonyka: Jaj, hogy te milyen vad vagy.

A férj: Gyeregyeregyere. Gyere!

Az asszonyka: Mindjárt, csak valamibe bele van ragadva a sarkam.

A férj: Rúgd le a cipőcskédet, de siess!

Az asszonyka: Akkor ma megint itthon maradunk. Pedig Csajkovszkij-est van a Zeneakadémián.

A férj: Füttyölök Csajkovszkijra.

Az asszonyka: Inkább mennél színházba?

A férj: Á, ezek a szájbarágós magyar rendezők... Mondd, te nem úgy érzed, mintha lengenénk?

Az asszonyka: Talán csak bebeszéled magadnak.

A férj: Egészen határozottan úgy érzem, mintha madzagon lógnék, és a levegőben himbálóznék ide-oda.

Az asszonyka: Ne törődj vele. Nézd meg, mi megy az Operában.

A férj: Hol az újság?

Az asszonyka: A konyhaasztalon.

A férj: Nem tudok kimenni, mert már nekem is bele van ragadva a lábam valamibe.

Az asszonyka: Furcsa... Nekem úgy rémlik, hogy az Álarcosbál.

A férj: Mondd, kérlek, amibe a cipőd beleragadt, az valami fényes és ragadós máz?
Az asszonyka: Olyasmi.
A férj: Én már a kezemet se tudom belőle kihúzni.
Az asszonyka: Hogy te hogy szeretsz panaszkodni! Az lesz a vége, hogy megint itthon ülhetünk.
A férj: Mi ez a rángatózás?
Az asszonyka: Megpróbálok kimászni ebből a ragacsból.
A férj: Ne vacakolj, mert még leszakadunk.
Az asszonyka: Hát te már mindenbe beletörődsz? Pedig azért szerettem beléd, mert olyan vállalkozó kedvű voltál, mindig megnevettettél, és azt mondtad, imádod a zenét...
A férj: Hiába imádom a zenét, ha nem tudom a végtagjaimat megmozdítani.
Az asszonyka: Mintha te volnál az első, aki beleragadt valamibe! Vannak rokkantak, láb nélkül. De ők is élnek, dolgoznak, még szórakoznak is.
A férj: Most mintha forognánk.
Az asszonyka: Ez is zavar?
A férj: Ilyet még nem is hallottam.
Az asszonyka: Akkor megmagyarázom. Befúj a szél a lépcsőházból, az forgatja ezt a ragadós micsodát. Megnyugodtál?
A férj: Hogy nyugodnék meg, amikor már hasig vagyok ebben a ragacsban!
Az asszonyka: Te csak fújod a magadét! Húsz perc múlva hét. Már csak taxival érünk az Operába.
A férj: Semmibe veszed az élet realitásait?
Az asszonyka: Azt mondtuk, hogy ez a házasság nem olyan lesz, mint a többi. Mi nem fogunk kifogyni a szóból, elfásulni, veszekedni, elválni. Én még nagyokat akarok nevetni, és három gyereket akarok, és zenei iskolába akarom őket íratni.
A férj: Már a szájamig ér.
Az asszonyka: Légy szíves, telefonálj taxiért.

AZ ÉLET ÉRTELME

Ha sok cseresznyepaprikát madzagra fűzünk, abból lesz a paprikakoszorú.
 Ha viszont nem fűzzük fel őket, nem lesz belőlük koszorú. Pedig a paprika ugyanannyi, éppoly piros, éppoly erős. De mégse koszorú.
 Csak a madzag tenné? Nem a madzag teszi. Az a madzag, mint tudjuk, mellékes, harmadrangú valami.
 Hát akkor mi?
 Aki ezen elgondolkozik, s ügyel rá, hogy gondolatai ne kalandozzanak összevissza, hanem helyes irányban haladjanak, nagy igazságoknak jöhet a nyomára.

MŰVÉSZSORS

A rózsza azt kiáltja: Tűz van!
 Élete egyetlen lángolás.
 Vörösen izzó szirmai elviselhetetlen hőséget árasztanak.
 Már csak napjai vannak hátra: önnön tüzében lobban el, lesz hamuvá, semmisül meg.
 S ti, virágbarátok, még gyönyörködtök benne? Ha már oltani sem oltjátok, legalább köpjétek bele a legközepébe. Aki lángban áll, annak nincs büszkesége; minden, ami hűsít, életet ment.
 És különben is: ami szenved, nem lehet szép.

HOGLÉTEMRŐL

- Jó napot.
- Jó napot.
- Hogy van?
- Köszönöm, jól.
- És az egészsége hogyan szolgál?
- Nincs okom panaszra.
- De minek húzza azt a kötelet maga után?
- Kötelet? – kérdeztem hátrapillantva. – Azok a beleim.

KILÁTTA?

F. hó 7-én délután fél hatkor moziba ment, és azóta nem tért haza Fehér Kálmánné sz. Flügl Márta negyvenegy éves budapesti lakos. Személyleírása: magas növésű, de inkább alacsony, hízásra hajló, jobban mondva vézna termetű. Szeme: kék, illetve zöldes, esetleg fekete. hajszíne bizonytalan, télikabátja sötétkék, helyesebben rozsdabarna, de lehet, hogy szürke, melynek gallérja prémnel szegélyezett. 8 pontosban: nem prém, hanem bársony, vagy semmiféle szegély sincs rajta.) Különös ismertetőjele: nő.

A nyomravezető sürgős értesítését várja

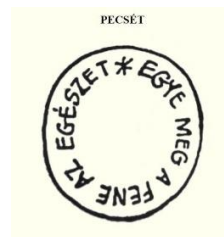
az aggódó férj

OPTIKAI CSALÓDÁS

Mára virradóan agyvérzés következtében elhunyt doktor Dobrolubimov Géza, több kitüntetés birtokosa, a budapesti Tudományegyetem kiváló fizikusprofesszora. Tanítványai tréfásan a „Pettyes” csúfnevet adták neki, azért a különc szokásáért, hogy télen-nyáron fehér alapon piros pettyekkel díszített öltönyöket viselt.

Csak most világott ki, a poncolás alkalmával, hogy a jelen tudós valójában nem volt különc, és nem szolgált rá a diákok gúnyolódására sem. Mind kiderült, az édesanyja, aki állandóan pirosbabos ágyhuzatokat használt, egyszer csecsemőnek nézett néhány pettyet, és bepólyálta, majd megszoptatta, végül fölnevelte őket. Az azóta eltelt hatvanhét évben egész Budapest áldozatául esett ennek a mulatságos optikai csalódásnak.

Földi maradványait – körülbelül két tucat pettyet – holnap helyezik örök nyugalomra a Főváros által adományozott díszsírhelyen.

NEMTE

Gerván József pályamunkás, élete harminchetedik évében, a rákosi rendező pályaudvaron, tolatás közben

Sugár Vilmosné sz. Dvornik Lenke, a drága Lenci mama, hosszú és nagy türelemmel viselt szenvedés után

Poch Évike, élete hetedik évében

Baltazár Sándor, vállalatuk régi és kipróbált munkatársa, szolgálatának teljesítése közben, Londonban, tragikus hirtelenséggel, ereje teljében

A IX. kerületben, az Üllői út 84. előtt, a 42-es villamos özvegy Boros Bálintnét, aki féktávolságon belül lépett a szerelvény elé

Rózsa Mihály hatvanegy éves épületbádogos

A gép utasai, úgymint Fodor Árpád, Fodor Árpádné, Fodor Anikó, továbbá Nardai Imre és még hárman, akiknek személyazonosságát még nem sikerült

Hollós Albert

Kerkó Rozália

És sokan mások

Te még nem

ÖRÖMHÍR

Vecser Mihály és neje, sz. Koszta Teréz

ezúton tudatják rokonaikkal, szeretteikkel és barátaikkal, hogy megszületett első fiúgyermekük

ELEMÉR,

leendő ágybavizelő, iskolakerülő, házasságszedelgő, alkoholista, többszörösen visszaeső áruházi tolvaj, egyrendbeli erőszakos nemi közöszlést követően a váci fegyház jó magaviseletű rabja, a majdan felépülő XX. ker. Szeretetház aggastyán lakója.

Gratulációk: XX. Trombita u. 5.

9.2. Vera Thies fordításai

Der Tod des Schauspielers

Heute nachmittag brach in einer der Nebenstraßen der Üllői út der volkstümliche Schauspieler Zoltán Zetelaki bewußtlos zusammen. Die Passanten brachten ihn in die nächste Klinik; dort versuchte man jedoch vergebens, ihn mit den allgemeinen Errungenschaften der Wissenschaft – sogar mit der eisernen Lunge – zum Leben zu erwecken. Der berühmte Schauspieler verstarb abends um halb sieben nach langem Todeskampf. Sein Leichnam wurde in das Anatomische Institut übergeführt.

Trotz dieses tragischen Ereignisses verlief die Abendvorstellung von „König Lear“ ungetrübt. Zetelaki verspätete sich zwar ein wenig, und er sah während des ersten Aktes auffallend müde aus (hier und da war er augenscheinlich auf die Hilfe der Souffleuse angewiesen), doch dann fand der sich immer mehr, und den Tod des Königs verkörperte er bereits mit solch einer Überzeugungskraft, daß man auf offener Szene applaudierte.

Nach der Vorstellung lud man ihn zum Abendessen ein, doch er nahm nicht an.

Er sagte: „Heute hatte ich einen schweren Tag.“

Der Sinn des Lebens

Fädeln wir viele Kirschenpaprika auf, entsteht ein Paprikakranz.
Fädeln wir sie hingegen nicht auf, entsteht kein Kranz aus ihnen.
Dabei sind die Paprika ebenso viele, ebenso rot, ebenso stark. Und doch sind die kein Kranz.
Machte es nur der Faden? der Faden macht es nicht. Dieser Faden ist, wie wir wissen, nebensächlich, drittrangig.
Was ist es dann?
Wer darüber nachdenkt und darauf achtet, dass seine Gedanken nicht durcheinanderschwirren, sondern die richtige Richtung einschlagen, kann großen Wahrheiten auf die Spur kommen.

Gedanken im Keller

Der Ball war durch das eingeschlagene Fenster in den Kellergang gefallen.
Eines der Kinder, das vierzehnjährige Mädchen des Hausmeisters, hinkte ihm hinterher.
Die Straßenbahn hatte der Ärmsten ein Bein abgefahren, so war sie schon glücklich, wenn sie den anderen den Ball bringen konnte.
Im Keller herrschte Halbdubkel, ihr ihr war aber dennoch so, als hätte sich etwas in einer der Ecken bewegt. „Mietzi!“ Das Hausmeistertöchterchen mit dem Holzbein blieb stehen.
„Wie kommst du denn hierher, Mietzilein?“
Doch dann griff sie nach dem Ball und eilte, so schnell sie nur konnte, mit ihm davon.
Die alte, garstige und stinkige Ratte – von der das Mädchen geglaubt hatte, sie sei die Katze – stutzte. So hatte noch nie jemand zu ihr gesprochen.
Man verabscheute sie nur immer, bewarf sie mit Kohlen oder floh entsetzt vor ihr.
Erst jetzt kam ihr zum Bewußtsein, wie anders alles hätte sein können, wäre sie zufällig als Katze geboren. Ihre Gedanken gingen sogar weiter – denn sie war unersättlich!
Wenn sie nur gar die Hausmeistertochter mit dem Holzbein wäre?
Doch das wäre zu schön. Das konnte sie sich nicht einmal mehr vorstellen

In Memoriam dr. K.H.G.

„Hölderlin ist Ihnen unbekannt?“ fragte Dr. K.H.G., während er die Grube für den Pferdekadaver aushob.
„Wer war das?“ fragte der deutsche Posten.
„Der, der den Hyperion schrieb“ erklärte Dr. K.H.G.
Er erklärte gern.
„Die größte Gestalt der deutschen Romantik.“
Und zum Beispiel Heine?“
„Wer sind sie?“ fragte der Posten.
„Dichter.“ sagte Dr. K.H.G.
„Schiller kennen Sie auch nicht?“
„Aber ja“, sagte der deutsche Posten.
„Und Rilke?“
„Den auch“, sagte der deutsche Posten; er wurde krebsrot und erschob Dr. K.H.G.

Information

Vierzehn Jahre sitzt er in der Pförtnerloge, hinter einem kleinen Schiebefenster. Lediglich zwei Fragen werden an ihn gestellt.

„Wo sind die Büros der Montex?“ Darauf antwortet er: „Erster Stock, links.“

Und: „Wo ist die Gummi-Abfall-Aufarbeitung zu finden?“ Worauf er antwortet: „Zweiter Stock, rechts, zweite Tür.“

Vierzehn Jahre lang hat er sich nie geirrt, jeder bekam die entsprechende Information.

Nur einmal, als eine Dame vor sein Fenster trat und die eine der üblichen Fragen stellte, da blickte er ungewöhnlich in die Ferne und antwortete: „Wir sind alle aus dem Nichts erschaffen, und wir gehen zurück in das große stinkende Nichts.“

Die Dame beschwerte sich.

Die Beschwerde wurde geprüft, diskutiert und dann fallengelassen.

In der Tat, das war keine so besondere Sache.

Oftmals verstehen wir einander auch in den kompliziertesten Dingen, doch es kommt vor,
in einfachen Fragen nicht

„Küß die Hand. Kann man hier aufblasbare Gummimatratzen ausleihen?“

„Wie bitte?“

„Bin ich hier nicht richtig? Man hat mir gesagt, in dieser grünen Baracke sei die Strandniederlassung des Ministeriums für Binnenhandel.“

„Das hier ist die Strandniederlassung des Ministeriums für Binnenhandel. Doch wir verleihen nur Liegestühle, Wasserski und aufblasbare Gummimatratzen.“

„Großartig. Wir hätten gern zwei Gummimatratzen.“

„Ich verstehe nicht ein Wort. Sprechen Sie deutsch?“

„Nicht deutsch.“

„Ich kann ein wenig französisch. Vous sprechen français?“

„Nicht français.“

„In welcher Sprache kann man dann mit Ihnen reden?“

„Bedaure, nur ungarisch.“

„Komischer Kauz. Warum sprechen Sie dann nicht ungarisch mit mir?“

„Wie spreche ich denn? Ich bin Ungar, gebürtiger Ungar, und kann nur ungarisch. Wie hoch ist die Leihgebühr für die Gummimatratze?“

„Bitte, schwatzen Sie hier nicht herum. Ich studiere das dritte Jahr Geschichte und Philosophie und will mir in den Sommerferien ein wenig Taschengeld verdienen.“

„Das ist sehr klug von Ihnen.“

„Den halben Tag arbeite ich, den anderen halben Tag gehe ich baden. Und wenn es Sie interessiert, dort sonnt sich mein Junge, er gehört zu dem ausgewählten Kreis der Fünfkämpfer.“

„Und warum sagen Sie das in einem so spöttischen Ton?“

„Weil ich nur Liegestühle, Wasserski und aufblasbare Gummimatratzen verleihe. Sollten Sie Hintergedanken haben, dann sind Sie bei mir an der falschen Adresse.“

„Ich habe keinerlei Hintergedanken. Glauben Sie mir, ich will nur zwei aufblasbare Gummimatratzen ausleihen.“

„Bei uns herrscht völlige Glaubensfreiheit.“

„Was haben Sie jetzt gesagt?“

„Daß bei uns völlige Glaubensfreiheit herrscht. Die Ausländer pflegen zu fragen, ob sie sonntags zur Messe gehen können.“

„Sehen Sie, Sie haben Logik studiert. Versuchen wir, uns logisch zu unterhalten.“

„Was für eine merkwürdige Sprache Sie sprechen! Ungarisch sagt man auch: logisch.“

„Wenn die Glaubensfreiheit schon zur Sprache gekommen ist...Darf man fragen, ob Sie an Gott glauben?“

„So wie Kirkegaard: nur an die Erfüllung. Verstehen Sie, worauf ich hinauswill?“

„Ungefähr. Wie wenn jemand über eine Tiefe von 70 000 Faden schwebt und dennoch glücklich sein kann...Kennen Sie auch Teilhard de Chardin?“

„Er gehörte nicht zur Pflichtlektüre, doch ich habe zwei Bücher von ihm deutsch gelesen.“

„Und wie ist Ihre Meinung?“

„Zuerst wurde ich ohnmächtig. Ich sagte, Kinder, hier ist das moderne Genie...Doch dann, eben bei der entscheidenden Frage, wo er beginnt, Glauben und Wissenschaft in Einklang zu bringen, verrennt er sich völlig.“

„Interessant. Das ist ein großer und ganzer auch meine Meinung. Doch wenn wir uns so gut verstehen, warum kommen wir mit dieser lumpigen Gummimatratze nicht zurecht?“

„Voulez vous ausleihen quelque chose?“

„Na, bitte. Dabei können wir beide doch so vernünftig denken. Ich schlage vor: verengen wir den Kreis. Was würden Sie sagen, wenn ich Sie um zwei Liegestühle bitten würde?“

„Bitte sehr. Es gibt sie mit und ohne Sonnenschutz.“

„Sehr gut. Doch jetzt, wie steht es mit Wasserski?“

„Die gibt es in drei Größen. Welche soll ich geben?“

„Keine. Ich möchte nämlich zwei Gummimatratzen.“

„Zwei was?“

„Eigenartig. Es scheint, dieses eine einzige Wort können Sie überhaupt nicht verstehen.“

„Was für ein Wort ist das?“

„Ein zusammengesetztes. Gummi plus Matratze. Gummi kennen Sie? Den Radiergummi? Den Autogummi?“

„Selbstverständlich.“

„Und die Matratze?“

„Bitte, halten Sie mich nicht für blöd.“

„Gut, dann fügen wir beide Wörter zusammen. Geben Sie mir zwei Gummimatratzen.“

„Hier liegt ein Mißverständnis vor. Ich verleihe nur Liegestühle, Wasserski und Gummimatratzen.“

„Entschuldigen Sie, Fräulein.“

„Aber bitte, es ist ja nichts passiert.“

„Auf Wiedersehen.“

„Alles Gute.“

„In Our Time“

„Einen Mokka, bitte“, sagte die junge Frau.

„Und der liebe Gast?“ erkundigte sich die Serverin.

„Nun, was soll ich trinken...?“ Der Mann sann nach. Er betrachtete die Kellnerin. Jungenhaft, beinahe kindlich, lachelte er sie an. „Macht es was, wenn ich eine Spezialität bestelle?“

„Nur zu, wenn unsere Auswahl hier draußen auch nicht gerade reichhaltig ist.“

„Ich denke an keine Feinschmeckerei.“

„Hören Sie...“ Die junge Frau neigte sich ihm zu. „Wenn Sie wieder übermütig werden, gehe ich nach Hause.“

Alle zwei, drei Wochen Tranken sie einen Kaffee, immer in demselben kleinen Budaer Espresso, nicht weit von der Remise, Unter den Kastanien.

„Sehen Sie, Alizka, Sie haben einen Mokka bestellt. Erlauben Sie, daß auch ich mir bringen lasse, worauf ich Appetit habe.“ Er wandte sich an die Kellnerin: „Die Schwierigkeit ist nur die, daß mir der Name für das, was ich bestellen möchte, entfallen ist. Solch eine dunkle Flüssigkeit.“

„Ein alkoholisches Getränk?“

„Nein, nein. Wenn ich mich recht erinnere, serviert man es im Glas. Und ich erinnere mich auch, daß es heiß war. Also kein alkoholisches Getränk.“

„Ich fürchte, das haben wir nicht.“

„Das kann ich nicht glauben“, sagte der Mann. „Könnten Sie nicht die Kollegin Geschäftsleiterin fragen?“

„Und ob ich kann. Doch zuvor möchte ich bemerken, daß ich hier bereits das fünfte Jahr tätig bin“, sagte das Mädchen und eilte hinein.

„Jetzt habe ich Ihr Verhalten aber satt“, sagte die junge Frau zornig. Sie liebte kein Aufsehen. Selbst im Autobus blickte sie immer zum Fenster hinaus. Und an dem Mut, zu enge Schuhe umzutauschen, gebrach es ihr ebenfalls. „Wenn Sie nicht aufhören, gehe ich nach Hause.“

„Sie haben noch gar nichts über Jugoslawien erzählt!“

„In so einer Stimmung kann ich nicht erzählen.“

Das Mädchen kam zurück. Es lächelte bereits von weitem.

„Die Geschäftsleiterin fragt, ob das Getränk nicht vielleicht hellbraun war.“

„Nein, nein. Sogar fast schwarz.“

„Und wo haben Sie es zuletzt getrunken?“

„Bei Gerbeaud.“

„Ahnten wir es doch!“ Die Kellnerin lachte erfreut. „Ich bitte Sie, Gerbeaud gehört zur Luxuskategorie. Wir dagegen, wie Sie, bitte sehr, diesem Schild entnehmen können, sind eine Konditorei der Preisstufe zwei.“

„Warten Sie mal!“ sagte der Mann. „Jetzt fällt mir in, es gehörte auch ein Mokkalöffel dazu. Und noch etwas. Auf der Untertasse lagen zwei Zuckerwürfel.“

„Würfel?“ Die Kellnerin starrte ihn an, dann lachte sie auf: „Seit fünf Jahren arbeite ich hier, doch einen solchen Wunsch hat es noch nie gegeben. Würfel!“ Sie lachte erneut.

„Könnten Sie nicht die Geschäftsleiterin fragen?“

Die Serviererin ging, blickte jedoch von der Tür aus noch einmal zurück; sie hielt sich die Hand vor den Mund und lachte.

„Sie sind wohl nur glücklich, wenn man sich mit Ihnen beschäftigt, was?“ fragte die junge Frau verärgert.

„Keineswegs, Alizka. ich bin auch dann nicht glücklich. nun, wie ist dieses Bled?“

„Tun Sie nicht so, als ob Sie auf Bled neugierig wären. Sehen Sie lieber, was Sie angerichtet haben.“

Das Mädchen kam heraus. Hinter ihm hager, mit Brille, die Leiterin, in der Hand einen nicht sehr bekannten Hemingway-Band. („In Our Time“ war sein Titel, was soviel heißt wie „Die Zeit, in der wir leben.“) „Ich habe von Ihrem Problem gehört“, sagte sie höflich.

„Bitte machen Sie keinen Fall daraus“, sagte der Mann.

„Wir möchten unsere Stammgäste stets zufriedenstellen. Wie waren doch diese Würfel?“
„Wenn ich mich richtig erinnere, weiß. Und ziemlich klein.“
Sie sahen einander an. Die Kellnerin, die jetzt nicht zu lachen wagte, kicherte nur in sich hinein. Die Leiterin dagegen blieb ernst: „Das ist sehr dumm, doch was soll man machen? Wir haben keinerlei Würfel.“
„Das ist auch nicht so wichtig“, sagte der Mann.
„Und die fragliche Flüssigkeit kenne ich ebenfalls nicht.“
„Hol's der teufel“, winkte der Mann ab. „Dann bitte auch ich um einen Mokka.“

Variationen

Den Rasen betreten ist verboten
verboten ist den Rasen betreten
betreten verboten betreten
betreten betreten betreten
betreten verboten verboten
verboten verboten verboten.
Verboten.

Meinungsvorschung

Auch bei uns wurde das erste Ungarische Meinungsforschungs-Institut gegründet, das inzwischen seine Tätigkeit aufgenommen hat. Wir bitten die Bevölkerung um verständnisvolle Unterstützung. Als Muster machen wir Sie mit unserer ersten Untersuchung bekannt, der die Frage gewidmet war, welche Meinung über die Vergangenheit, die Gegenwart und die Zukunft unserer Heimat besteht.

Im Interesse eines zuverlässigen Ergebnisses haben wir den folgenden Fragebogen 2975 Personen von unterschiedlichen Stand, Rang, Arbeitskreis und Konfession zugeschickt:

1. Ihre Meinung über das gegenwärtige System
 - a) Gut.
 - b) Schlecht.
 - c) Weder gut noch schlecht, könnte aber noch ein wenig besser sein.
 - d) Sie sehnen sich nach Wien.

2. Wie empfinden Sie die Einsamkeit des Menschen des XX. Jh.?
 - a) Völlig einsam.
 - b) Fast völlig einsam.
 - c) Sozusagen völlig einsam.
 - d) Manchmal unterhalten Sie sich mit dem Hausmeister.

3. Ihre kulturellen Ansprüche
 - a) Sie gehen ins Kino, zum Fußball, in die Kneipe.
 - b) Sie sehen manchmal zum Fenster hinaus.
 - c) Sie lieben die Natur.

d) Sie lieben nicht einmal die Natur.

4. Wie ist Ihre philosophische Bildung?

- a) Marxistisch.
- b) Antimarxistisch.
- c) Sie lesen nur Agatha Christie.
- d) Sie sind Alkoholiker.

Ergebnis:

1. In den vergangenen zwanzig Jahren ist alles zum Bestmöglichen gewesen.
2. Jetzt ist auch alles gut, nur der 19er Bus verkehrt selten.
3. Die Zukunft wird noch besser sein, vorausgesetzt, der 19er Bus verkehrt öfter.

Anmerkung: verkehrt öfter.

Hinweise und Verkehrseinschränkungen in Verbindung mit den Ereignissen am 1. Februar

Wie bekannt, wird übermorgen, am Dienstag, dem ersten Februar, um 17 Uhr 45, die Welt untergehen. Unmittelbar danach findet das Jüngste Gericht statt.

Die zuständige Abteilung beim Rat der Hauptstadt ersucht die Einwohnerschaft, Panik zu vermeiden. Andererseits ist jede Ungeduld überflüssig, da jeder ohne Ausnahme an die Reihe kommt.

Verkehrseinschränkungen größeren Umfangs werden nicht erforderlich sein, doch wird der Burgtunnel wegen eventueller Einsturzgefahr um 15 Uhr gesperrt. Von dieser Zeit an werden die Autobusse 4, 5 und 56 nicht über die Kettenbrücke, sondern über die Elisabeth-Brücke fahren.

Züge, Schiffe und Autobusse verkehren fahrplanmäßig; vom Vigadó-Platz aus geht sogar ein letzter Ausflugsdampfer; er wird bei genügender Beteiligung als beflaggter Katafalk in die malerischen Gebiete des Eisernen Tores und des Schwarzen Meeres hinunterfahren.

Allen jenen, die um eine Verlängerung ihres Lebens ansuchen wollen, geben wir bereits jetzt bekannt, daß ihr Verlangen nicht erfüllt werden kann. Auch werdende Mütter und Neugeborene bilden keine Ausnahme; einige beklagen sich allerdings mit Recht darüber, da sie gerade übermorgen um 17 Uhr 45 auf die Welt kommen sollen und infolgedessen ein enorm kurzes Leben haben werden.

Dagegen haben alle jene ein besonderes Glück, die zu diesem Zeitpunkt sowieso verschwinden würden. Sie lachen sich jetzt eins ins Fäustchen.

Über mein Wohlergehen

„Guten Tag.“

„Guten Tag.“

„Wie geht es?“

„Danke, gut.“

„Und wie steht es mit der Gesundheit?“

„Ich habe keinen Grund zur Klage.“

„Und warum ziehen Sie den Strick hinter sich her?“

„Strick?“ frage ich, mich umblickend. „Das sind doch meine Gedärme.“

Einige Varianten unserer Selbstverwirklichung

Da gibt es nichts zu leugnen, wie die meisten Kinder, so habe auch ich von Dummheiten geträumt. Ich wäre gern ein Pilot, ein Dampflokfahrer oder wenigstens eine Lokomotive gewesen. Manchmal habe ich lange nachgedacht: Wenn ich groß bin, werde ich der Wiener Schnellzug sein!

Ein entfernter Verwandter, der Abtpfarrer Dr. Knitza, ein gelehrter und besonnener Mann, versuchte mich dazu zu überreden, ein Kiesel zu werden, und mich zog auch das Endgültige, die abgerundete Ruhe an. Meine Mutter hingegen wünschte, ich solle eine Verbindung mit der Zeit suchen. „Geh du nur als Ei, mein Söhnchen“, redete sie mir zuweilen zu, „ist doch das Ei Werden und Vergehen zugleich, die in einer zerbrechlichen Hülle verrinnende Zeit. Aus einem Ei kann alles sein“, argumentierte die gute Mama.

Nun ja, des Lebens Wege sind unberechenbar. Jetzt bin ich in einer Sanduhr der Sand; mag sein, wir haben beide recht, ist doch der Sand selbst die Zeitlosigkeit, die Sanduhr hingegen das uralte Symbol für das Vergehen der Zeit. Sie spielte schon bei den altägyptischen Hieroglyphen eine Rolle, und sie verkündete: „Die Sonne geht runter“, „Mein Gott, wie die Zeit vergeht“, „Die Zugvögel sammeln sich bereits“ und „Wovon schwindelt mir, lieber Herr Doktor?“ Eine so angenehme Stellung ist nicht leicht zu bekommen, doch zu Onkel Knitzas Ruhm muß gesagt werden, er hat mich, obwohl er dieses opportunistische Lebensprinzip nicht guthieß, dennoch protegiert; so wurde ich als Gelegenheitssand aufgenommen.

Gelegenheitlich, weil man mich nur zum Eierkochen verwendet, da hatte nun auch die Mama ein klein wenig recht.

Lange ging alles glatt, so daß ich bereits meinte, Gott sei's gedankt, es ist mir gelungen, mein Leben gut einzurichten. Da widerfuhr mir unerwartet das Mißgeschick, ich klumpte von einem Tag zum anderen, was für den Sand ebenso katastrophal ist wie ein Schmerbauch für den Ballettänzer. (Nur daß das bei uns nicht mit dem Alter zusammenhängt. Sand altert nicht.)

Jetzt ist es so – und das passiert immer öfter, daß meine Füße durchrutschen, mein Allerwertester jedoch in der Verengung des Glases steckenbleibt. Selbstverständlich habe ich auch umgekehrt, mit dem Kopf zuunterst durchzurutschen versucht, doch auch so war das Ende vom Lied, daß ich mich minuten-, manchmal stundenlang dort zusammenpreßte, mit Händen und Füßen um mich schlagend; unterdessen kochten die Eier nicht weiter, die Sanduhr blieb stehen, und der viele Sand wartete untätig über meinem Kopf. Die Sandkörner haben es nicht eilig, sie mucksen nicht einmal, üben jedoch allein mit ihrem Sein einen stummen, moralischen Druck auf mich aus, der mir auf die Nerven geht. Und ich kann auch nicht sagen, ich könne nichts dafür, weil offensichtlich von Anfang an die Disposition zur Klümpchenbildung in mir bestand; mit anderen Worten: ich bin im Grunde ein ausschweifender, aufrührerischer, unverträglicher Kerl, absolut untauglich als Sand.

Da fällt einem alles mögliche ein. Wer mich heute sieht, würde nicht glauben, daß ich als luftleerer Raum einer Glühlampe hätte gehen können. Und, bitte, stellen Sie sich vor, ein Mädchen, hübsch, aber dumm, sie hieß Panni und arbeitete in der Batistseidenfabrik, sagte einmal, „komm zu mir heraus, wir machen einen Schlüpfer aus dir...“ Damals war ich beleidigt, doch heute erscheint mir selbst das als eine paradiesische Glückseligkeit; dabei ist das Schlüpfersein auch nicht gerade abwechslungsreich, obwohl ihm ein gewisses pikantes Bukett nicht abzusprechen ist.

Jetzt bin ich wieder in die Enge geraten. Ich lasse allen, die etwas von mir erwartet haben, von hier sagen, daß ich, obwohl mir meine Lieben nur schlechte Ratschläge erteilt haben, am Ende doch der alleinige Schuldige bin, denn ich habe diese graue, aber sichere Lebensweise gewählt.

Dabei hätte ich es mit ein wenig Mut und ein wenig Glück ohne Protektion weiter gebracht, denn ich kannte einen Ingenieur, der die größten Ozeanriesen der Welt geplant hat; wäre zufällig ich ihm an Stelle des 70 000-Tonnen-Schiffes „Queen Mary“ eingefallen, dann müßte ich jetzt nicht den den Bauch einziehen, um durch diese gottverfluchte Verengung zu kommen; ich würde, auf turmhohen Wellen reitend, m Wind und Wetter trotzend, stolz die Meere durchkreuzen!

Entschuldigung. Es ist gelungen. Ich habe mich durchgepreßt. Ich rinne hinunter.

Hochzeitsreisende auf dem Fliegenfänger

Sie gingen nirgendwohin. Wozu auch? Hier haben wir unser schönes Budapest, meinte der junge Mann, hier gibt es Theater, Kinos, Konzerte, genug Sehenswertes.

Sie blieben zu Hause. Glückliche, verliebt, verbrachten sie ihre Flitterwochen.

Eines Nachmittags jedoch, so gegen halb sieben, nahmen sie Anstoß an dem von der Lampe herabhängenden Fliegenfänger.

Ein dummer Zufall!

Der Mann: „Liebst du mich, mein Engel?“

Das Frauchen: „Sehr.“

Der Mann: „Nun, dann komm.“

Das Frauchen: „Schon wieder?“

Der Mann: „Kommkomm.“

Das Frauchen: „Jaj, wie wild du bist.“

Der Mann: „Kommkommkomm. Komm!“

Das Frauchen: „Sofort, mein Hacken ist nur irgendwo hängengeblieben.“

Der Mann: „Zieh die Schuhchen aus, mach schnell!“

Das Frauchen: „Dann bleiben wir also schon wieder zu Hause. Heut ist doch der Tschaikowski-Abend in der Musikakademie.“

Der Mann: „Ich pfeife auf Tschaikowski.“

Das Frauchen: „Möchtest du lieber ins Theater?“

Der Mann: „Ach, diese vorkauenden ungarischen Regisseure... Sag, ist dir nicht so, als ob wir achwingen?“

Das Frauchen: „Vielleicht redest du dir das ein.“

Der Mann: „Mir ist ganz bestimmt so, als hinge ich an einem Faden und als schaukelte ich in der Luft hin und her.“

Das Frauchen: „Kümmere dich nicht darum. Sieh nach, was in der Oper gespielt wird.“

Der Mann: „Wo ist die Zeitung?“

Das Frauchen: „Auf dem Küchentisch.“

Der Mann: „Ich kann nicht hinaus, auch mein Fuß ist irgendwo hängengeblieben.“

Das Frauchen: „Seltsam... Ich dachte, es sei der Maskenball.“

Der Mann: „Sag, ich bitte dich, woran sind deine Schuhe hängengeblieben; war es so ein glänzender und klebriger Anstrich?“

Das Frauchen: „So was Ähnliches.“

Der Mann: „Ich kann auch meine Hände nicht mehr von ihm losbekommen.“

Das Frauchen: „Wie du das Klagen liebst! Am Ende werden wir wieder zu Hause sitzen.“

Der Mann: „Und dieses Zucken?“

Das Frauchen: „Ich versuche, von diesem Kleister loszukommen.“
 Der Mann: „Hantiere nicht so herum, wir werden noch abstürzen.“
 Das Frauchen: „Fügst du dich bereits in alles? Und ich hatte mich in dich verliebt, weil du so unternehmungslustig warst; du hast mich immer zum Lachen gebracht und hast gesagt, du betest die Musik an...“
 Der Mann: „Vergeblich bete ich die Musik an, wenn ich meine Gliedmaßen nicht von der Stelle rühren kann.“
 Das Frauchen: „Als ob du der erste wärst, der irgendwo hangengeblieben ist! Es gibt invaliden, ohne Füße, aber auch sie leben, arbeiten und vergnügen sich sogar.“
 Der Mann: „Es ist, als ob wir uns jetzt drehen würden.“
 Das Frauchen: „Ist auch das Verlegenheit?“
 Der Mann: „So was ist mir noch nicht vorgekommen.“
 Das Frauchen: „Dann werde ich es dir erklären. Der Wind bläst aus dem Treppenhaus herein und dreht dieses klebrige Etwas. Bist du zufrieden?“
 Der Mann: „Wie sollte ich zufrieden sein, wenn ich bereits bis zum Bauch in diesem Kleister stecke!“
 Das Frauchen: „Du stößt immer nur in dein Horn. Es ist zwanzig vor acht. Wir kommen nur noch mit dem Taxi in die Oper.“
 Der Mann: „Bedeutet dir denn die Realitäten des Lebens gar nichts?“
 Das Frauchen: „Wir sagten, diese Ehe wird nicht wie die der anderen. Uns werden nicht die Worte ausgehen, wir werden nicht abstumpfen, uns streiten und dann auseinandergehen. Ich will noch viel lachen, und drei Kinder will ich, und ich will, daß sie alle in die Musikschule gehen.“
 Der Mann: „Es reicht mir schon bis zum Hals.“
 Das Frauchen: „Sei lieb, ruf ein Taxi.“

Auswahl

„Guten Tag, meine Dame.“
 „Womit kann ich dienen?“
 „Ich möchte einen braunen Hut.“
 „Und wie soll er sein? Sportlich? Solide? Mit breiter Krempe?“
 „Was würden Sie empfehlen, meine Dame?“
 „Probieren wir diesen... Er ist leicht, nicht zu dunkel und auch nicht zu hell. Dort ist ein Spiegel, bitte.“
 „Ich glaube, er steht mir nicht schlecht.“
 „Als wäre er für den lieben Käufer gemacht.“
 „Dennoch, wenn ich Sie nicht ermüde, zeigen Sie mir noch eine andere Fassung.“
 „Aber gern. Zum Beispiel diesen, den würde ich Ihnen ebenfalls sehr empfehlen.“
 „Er steht mir wirklich gut. Nun weiß ich gar nicht, welchen ich wählen soll.“
 „Vielleicht einen dritten. Dieser hier wird von sehr vielen unserer Käufer gelobt, und er steht Ihnen ebenso gut wie die ersten beiden.“
 „Sie haben recht. Und wie unterscheiden sich diese drei Hüte im Preis?“
 „Ihr Preis ist gleich.“
 „Und ihre Qualität?“
 „Ich möchte behaupten, einer ist nicht schlechter als der andere.“

„Worin besteht dann der Unterschied zwischen den drei aufprobierten Hüten?“
 „In nichts, mein Herr. Ich habe gar keine drei braunen Herrenhüte.“
 „Sondern wie viele?“
 „Nur diesen einen.“
 „Ihn habe ich dreimal nacheinander aufprobiert?“
 „Ja, bitte sehr. Darf ich fragen, welchen Sie wählen?“
 „Ich weiß nicht recht. Vielleicht doch den ersten.“
 „Ich glaube, er ist für Sie am vorteilhaftesten, obwohl auch die beiden anderen nicht zu unterschätzen sind.“
 „Nein, nein...ich bleibe jetzt schon bei dem ersten Hut.“
 „Wie Sie wünschen, mein Herr. Guten Tag.“

9.3. Terézia Mora fordításai

Der Sinn des Lebens

Wenn wir viele Kirschenpaprikas auf einen Faden auffädeln, bekommen wir einen Paprikakranz.

Wenn wir sie allerdings nicht auffädeln, bekommen wir keinen Kranz.

Dabei sind es genauso viele Paprikas, sie sind genauso rot, genauso scharf. Und trotzdem sind sie kein Kranz.

Sollte es nur der Faden sein, der den Ausschlag gibt? Es ist nicht der Faden. Dieser Faden ist, wie wir wissen, ein nebensächliches, drittklassiges Ding.

Was ist es dann?

Wer sich darüber Gedanken macht und darauf achtet, dass seine Gedanken nicht in alle Richtungen abschweifen, sondern in die richtige Richtung voranschreiten, kann große Wahrheiten auf die Spur kommen.

Information

Seit vierzehn Jahren sitzt sie hinter dem kleinen Schiebefenster in der Toreinfahrt. Man fragt sie immer nur zwei Sachen. »Wo sind die Büros der Montex?«

Worauf sie erwidert: »Im ersten Stock, links.«

Die zweite Frage lautet: »Wo befindet sich die Müllaufbereitungsfirma Knautsch?«

Darauf antwortet sie: »Zweiter Stock, zweite Tür rechts.«

In vierzehn Jahren hat sie sich kein einziges Mal geirrt.

Nur einmal geschah es, daß eine Dame vor dem Schiebefenster stehenblieb und die übliche Frage stellte: »Wo sind, bitte schön, die Büros der Montex?«

Woraufhin ihr Blick ausnahmsweise in die Ferne schweifte, und sie sprach: »Wir alle kommen aus dem Nichts und werden eingehen in das große, stinkende Nichts.«

Die Dame legte Beschwerde ein.

Die Beschwerde wurde untersucht, diskutiert und schließlich fallengelassen.

Es ist ja nun wirklich keine so große Sache.

Der Tod des Schauspielers

Heute nachmittag brach der beliebte Schauspieler Zoltán Zetelaki in einer Nebenstraße der Üllői Straße bewußtlos zusammen. Passanten brachten ihn in eine nahe gelegene Klinik. Hier versuchte man ihn mit den neuesten Errungenschaften der Technik wieder zum Leben zu erwecken, setzte sogar die eiserne Lunge ein. Alles umsonst. Der herausragende Künstler hauchte nach langem Todeskampf abends um halb sieben seine Seele aus. Der Körper wurde der Pathologie überstellt.

Trotz dieses tragischen Ereignisses verlief die Abendvorstellung des »König Lear« ohne Zwischenfälle. Zetelaki verspätete sich zwar ein wenig und schien während des ersten Aktes auffallend müde zu sein (an manchen Stellen war er augenfällig auf die Hilfe des Souffleurs angewiesen), fand dann aber allmählich immer mehr zu sich. Den Tod des Lear verkörperte er bereits mit solcher Übersetzungskraft, daß er Szenenapplaus erhielt.

Anschließend lud man ihn zum Abendessen ein, doch er lehnte mit den Worten ab: »Ich hatte heute einen schweren Tag.«

Gedanken im Keller

Der Ball fiel durch ein zerbrochenes Fenster auf den Flur im Souterrain. Eines der Kinder, die vierzehnjährige Tochter des Hausmeisters, humpelte hinunter, um ihn zu holen. Der Ärmsten hatte die Straßenbahn ein Bein abgefahren, sie war glücklich, wenn sie für die anderen die Bälle einsammeln durfte.

Im Souterrain herrschte Halbdunkel, trotzdem fiel ihr auf, daß sich in einer Ecke etwas bewegte. »Kätzchen!« rief das Hausmeistermädchen mit dem Holzbein.

»Wie bist du denn hierhergekommen, Kätzchen?«

Sie schnappte sich den Ball und lief, so schnell sie nur konnte, hinaus.

Die alte, häßliche und übelriechende Ratte – sie wurde für das Kätzchen gehalten – stutzte.

So hatte noch nie jemand mit ihr geredet. Bis jetzt hatte man sie nur gehaßt, mit Kohlestücken beworfen oder die Flucht vor ihr ergriffen. Jetzt kam ihr das erste Mal in den Sinn, wie sehr doch alles anders hätte sein können, wenn sie zufälligerweise als Kätzchen zur Welt gekommen wäre. Mehr noch – denn so unersättlich sind wir! –, sie spann ihren Traum gleich weiter.

Was, wenn sie als hinkendes Hausmeistermädchen geboren worden wäre?

Aber das war schon zu schön.

Das konnte sie sich gar nicht mehr vorstellen.

In memoriam Dr. K.H.G.

Hölderlin ist Ihnen unbekannt? – fragte Dr. K.H.G., während er die Grube für den Pferdekadaver aushob.

»Wer war das?« fragte der deutsche Wächter.

»Der den Hyperion geschrieben hat«, erklärte Dr. K.H.G. Er liebte es sehr, zu erklären.

Die größte Gestalt der deutschen Romantik«, erklärte Dr. K.H.G.

»Und zum Beispiel Heine?«

»Was sind das für welche?« fragte der Wächter.

»Dichter«, sagte Dr. K.H.G.

»Aber Schillers Namen werden Sie wohl kennen?«

»Doch, den kenne ich«, sagte der deutsche Wächter.

»Und Rilke?«

»Den auch«, sagte der deutsche Wächter und wurde puterrot und erschob Dr. K.H.G.

OPTISCHE TÄUSCHUNG

Dr. Géza Dobrolubimov ist tot. Der herausragende und mehrfach ausgezeichnete Physikprofessor der Budapester Universität erlag vergangene Nacht einer Gehirnblutung. Von seinen Studenten wurde er scherzhaft »Pünktchen« genannt, da er die exzentrische Angewohnheit besaß, sommers wie winters rotgepunktete weiße Anzüge zu tragen.

Erst jetzt, während der Obduktion, kam es ans Licht, daß der herausragende Wissenschaftler in Wahrheit gar kein Exzentriker war und auch den Hohn seiner Studenten nicht verdient hatte. Wie sich herausstellte, hatte seine Mutter, die stets rotgepunktete weiße Bettwäsche benutzte, eines Tages einige Punkte für einen Säugling gehalten, sie eingewickelt, ihnen die Brust gegeben und sie schließlich großgezogen. In den seither vergangenen siebenundsechzig Jahren fiel ganz Budapest dieser amüsanten optischen Täuschung zum Opfer.

Dobrolubimovs sterbliche Überreste – etwa zwei Dutzend Pünktchen – werden morgen in einem von der Hauptstadt gestifteten Ehrengrab zur letzten Ruhe gebettet.

EINE NEUE TIERART

Auf der Konferenz der Zoologen in Den Haag wurde eine neue Tierart anerkannt, die in der Borsoder Anlage des Ungarischen Instituts für Tierzucht gezüchtet worden war und die man unter dem Namen Unfruchtbarer Scharrer (*Varians Hungaricus*) in die Riege der die Welt bevölkernden Tierarten aufnahm.

Der Unfruchtbare Scharrer kann nicht nur scharren, sondern – nach entsprechendem Unterricht und etwas Übung – das gescharrte Loch auch wieder zuschütten. Er fängt Mäuse und Ratten, bewacht das Haus, übersetzt französische Versdramen, ist ein hervorragender Geräteschlosser und Forstingenieur, bewährt sich als Chefbuchhalter, Philosoph und Staatsmann. Urteile und Entscheidungen fällt er nüchtern und besonnen, sein Tun ist stets zielgerichtet, und er verliert durch nichts seine Urteilsfähigkeit. Sein Verbrauch ist – gemessen an seinem Nutzen – als gering zu bezeichnen: 2500-3000 Kalorien am Tag.

Den Namen »Unfruchtbar« haben ihm die Wissenschaftler von Borsod deswegen gegeben, weil es ihnen bislang nicht gelungen ist, mehr als ein Exemplar heranzuzüchten, und dieses eine kann sich – mangels eines Partners – nicht vermehren.

ERSCHEINUNG

Ein Flaschenkorken, der sich in nichts von anderen Korken unterschied (er nannte sich Sándor G. Hirt, aber was ist schon ein Name? ein Name ist gar nichts), dieser Korken also fiel ins Wasser.

Eine Zeitlang schwamm er, wie nicht anders zu erwarten war, auf der Wasseroberfläche. Doch dann geschah etwas Seltsames. Er begann langsam zu sinken, sank bis auf den Grund und kam nie wieder hoch.

Keine Erklärung.

OFT VERSTEHEN WIR UNS IN DEN
KOMPLIZIERTESTEN ANGELEGENHEITEN BESTENS,
DAFÜR KÖNNEN WIR UNS MANCHMAL IN DEN
EINFACHSTEN FRAGEN EINFACH NICHT EINIGEN

»Küßdiehand, kann man hier aufblasbare Gummimatratzen mieten?«

»Was sagen Sie?«

»Bin ich falsch hier? Mir hat man gesagt, hier, in dieser grünen Bude, sei das Stranddepot des Innenhandelsministeriums.«

»Das ist hier das Stranddepot des Innenhandelsministeriums. Aber wir vermieten nur Liegestühle, Wasserskier und aufblasbare Gummimatratzen.«

»Hervorragend. Wir bräuchten dann zwei Gummimatratzen.«

»Ich verstehe kein Wort. Sprechen Sie deutsch?«

»*Nicht deutsch.*«

»Ich kann ein wenig Französisch. Wu *sprechen* fransé?«

»*Nicht fransé.*«

»In welcher Sprache kann man dann mit Ihnen reden?«

»Leider nur ungarisch.«

»Sie sind gut. Warum sprechen Sie dann nicht ungarisch?«

»Ja, wie spreche ich denn? Ich bin Ungar, ich wurde als Ungar geboren, ich spreche ausschließlich ungarisch. Was ist der Mietpreis für Gummimatratzen?«

»Schauen Sie, versuchen Sie mal nicht, mich mit diesem Gequatsche zu veralbern. Ich studiere Geschichte und Philosophie im sechsten Semester und verdiene mir hier in den Sommerferien ein wenig Geld dazu.«

»Klug von Ihnen.«

»Den halben Tag arbeite ich, die andere Hälfte verbringe ich

am Strand. Und, falls es Sie interessiert, dort drüben liegt mein Freund, und er ist Mitglied in der Fünfkampf-Nationalauswahl.«

»Warum sagen Sie das jetzt so höhnisch?«

»Weil man bei mir nur Liegestühle, Wasserskier und aufblasbare Gummimatratzen mieten kann. Wenn Sie Hintergedanken haben, haben Sie sich in der Hausnummer geirrt.«

»Ich habe keine Hintergedanken. Glauben Sie mir, ich möchte nur zwei aufblasbare Gummimatratzen mieten.«

»Bei uns herrscht vollkommene Glaubensfreiheit.«

»Was haben Sie denn jetzt gesagt?«

»Daß bei uns Glaubensfreiheit herrscht. Die Ausländer fragen öfters, ob man hier sonntags zur Messe gehen kann.«

»Schauen Sie, Sie haben doch Logik studiert. Versuchen wir doch, uns logisch zu unterhalten.«

»Wie komisch doch Ihre Sprache ist! Auf ungarisch sagen wir das auch so: logisch.«

»Wenn schon die Glaubensfreiheit zur Sprache gekommen ist ... Darf ich fragen, ob Sie an Gott glauben?«

»Nur wie Kierkegaard: an die Erfüllung. Verstehen Sie, was ich da andeute?«

»Ungefähr. Daß jemand über einer Schlucht von 70 000 Faden schweben und dennoch glücklich sein kann ... Kennen Sie auch Teilhard de Chardin?«

»Er war nicht Pflicht, aber ich habe zwei seiner Bücher auf deutsch gelesen.«

»Und wie ist Ihre Meinung?«

»Zuerst hat er mich glatt umgehauen. Kinder, habe ich gesagt, hier ist das moderne Genie ... Aber dann, und gerade in den entscheidenden Fragen, wenn er anfängt Religion und Wissenschaft zu diskutieren, haut er voll daneben.«

»Interessant. Das ist im großen und ganzen auch meine Mei-

nung. Aber wenn wir uns schon so gut verstehen, warum können wir uns über diese elenden Gummimatratzen nicht einigen?«

»Wulé-wu *mieten* kelköschos?«

»Da haben Sie's. Dabei können wir beide vernünftig denken. Also, passen Sie mal auf: lassen Sie uns den Kreis enger ziehen. Was würden Sie sagen, wenn ich zwei Liegestühle verlangen würde?«

»Hier, bitte schön. Mit Sonnenblende und ohne Sonnenblende.«

»Sehr richtig. Wie steht's mit Wasserskiern?«

»Die haben wir in drei Größen. Welche wünschen Sie?«

»Gar keine. Ich möchte nämlich zwei Gummimatratzen.«

»Zwei was?«

»Merkwürdig. Es scheint, dieses eine Wort können wir irgendwie nicht verstehen.«

»Was ist das für ein Wort?«

»Ein zusammengesetztes. Gummi plus Matratze. Kennen Sie Gummi? Radiergummi, Reifengummi?«

»Natürlich.«

»Und die Matratze auch?«

»Halten Sie mich bitte schön nicht für blöd.«

»Na dann, fügen wir sie doch zusammen. Geben Sie mir zwei Gummimatratzen.«

»Hier gibt es ein Mißverständnis. Bei mir kann man nur Liegestühle, Wasserskier und Gummimatratzen mieten.«

»Entschuldigen Sie, Fräulein.«

»Aber bitte, nichts passiert.«

»Auf Wiedersehen.«

»Alles Gute.«

- »Einen Espresso, bitte«, sagte die junge Frau.
- »Und der Herr?« erkundigte sich das Fräulein.
- »Ja, was soll ich nur nehmen«, zögerte der Mann. Er besah sich die Kellnerin. Sie lächelte ihn charmant, fast mädchenhaft an. »Kann ich auch etwas Ausgefallenes bestellen?«
- »Nur zu. Obwohl die Auswahl hier draußen bei uns nicht besonders groß ist.«
- »Ich denke da gar nicht an eine Spezialität.«
- »Hören Sie zu«, beugte sich die junge Frau zu ihm herüber.
- »Wenn Sie sich schon wieder nicht beherrschen können, gehe ich nach Hause.«
- Alle zwei, drei Wochen tranken sie einen Kaffee zusammen, immer in demselben kastanienbeschatteten kleinen Budaer Café, unweit der Remise.
- »Schauen Sie, Alizka. Sie haben einen Espresso bestellt. Erlauben Sie, daß auch ich das bestelle, worauf ich Lust habe.«
- Er wandte sich an die Kellnerin.
- »Das Problem ist nur, daß mir der Name des Getränks, das ich bestellen möchte, gerade nicht einfällt. Es ist so eine dunkle Flüssigkeit.«
- »Ein alkoholisches Getränk?«
- »Nein, nein. Wenn ich mich recht entsinne, wurde es immer in einem kleinen Glas serviert. Und ich erinnere mich, daß es ganz heiß war. Also kein alkoholisches Getränk.«
- »Ich fürchte, so etwas führen wir nicht.«
- »Das kann ich mir kaum vorstellen«, sagte der Mann.
- »Könnte man nicht den Geschäftsführer fragen?«
- »Ich kann natürlich fragen. Aber ich sage Ihnen gleich: Ich arbeite schon seit fünf Jahren hier«, sagte das Fräulein und eilte ins Café zurück.

»Langsam hängt mir Ihr Verhalten wirklich zum Halse heraus«, sagte die junge Frau wütend. Sie mochte es nicht, aufzufallen. Im Bus drehte sie sich immer zum Fenster. Sie traute sich nicht einmal, zu enge Schuhe zurückzutauschen.

»Wenn Sie nicht damit aufhören, gehe ich.«

»Sie haben noch gar nichts von Jugoslawien erzählt.«

»In so einer Stimmung kann ich nicht erzählen.«

Da kam auch schon das Fräulein. Sie lächelte schon von weitem.

»Die Frau Chefin läßt fragen, ob das Getränk nicht hellbraun gewesen sei.«

»Nein, im Gegenteil. Es war fast schwarz.«

»Und wo haben Sie es zuletzt konsumiert?«

»Im Gerbaud.«

»Das haben wir geahnt!« Die Kellnerin lachte herzlich. »Sehen Sie, das Gerbaud gehört zur Sonderluxuskategorie. Und wir, schauen Sie sich nur die Tafel an, wir sind nur ein Café der zweiten Kategorie.«

»Warten Sie mal!« sagte der Mann. »Jetzt fällt mir ein, daß man auch einen kleinen Löffel dazu gebracht hat. Und noch etwas. Auf einem kleinen Teller lagen ein paar kleine weiße Würfel.«

»Würfel?« Die Kellnerin starrte ihn an, dann lachte sie. »Ich bin seit fünf Jahren hier, aber so einen Wunsch gab es noch nie. Würfel!« Und sie lachte erneut.

»Könnte man nicht die Frau Chefin fragen?«

Die Kellnerin ging, aber an der Tür warf sie noch einen Blick zurück, preßte die Hand vor den Mund und lachte.

»Sie sind wohl nur glücklich, wenn man sich mit Ihnen beschäftigt, wie?« fragte die junge Frau wütend.

»Überhaupt nicht, Alizka. Nicht einmal dann bin ich glücklich. Also, wie war denn dieses Bled?«

»Tun Sie nicht so, als würden Sie sich für Bled interessieren. Sehen Sie lieber, was Sie angerichtet haben.«

Das Fräulein kam heraus. Hinter ihr die hagere, bebrillte Geschäftsführerin mit einem nicht sehr bekannten Hemingway-Band in der Hand. (»In our time«, auf deutsch etwa: »Die Zeit, in der wir leben.«)

»Ich höre, es gibt ein Problem«, sagte sie höflich.

»Bitte, machen Sie deswegen bloß keine Umstände«, sagte der Mann.

»Wir möchten unsere Gäste gern zufriedenstellen. Welcher Natur waren denn diese Würfel?«

»Wenn ich mich recht entsinne, waren sie weiß. Und ziemlich klein.«

Die beiden Angestellten sahen sich an. Die Kellnerin, die sich jetzt nicht zu lachen traute, kicherte lautlos. Die Geschäftsführerin hingegen blieb ernst.

»Es ist uns furchtbar peinlich, aber was soll ich machen? Wir führen leider keinerlei Würfel.«

»Ist auch nicht so wichtig«, sagte der Mann.

»Und ich kenne auch das erwähnte Getränk nicht.«

»Ach, was soll's.« Er winkte ab. »Dann nehme ich eben auch einen Espresso.«

ODE AN EIN EISENSTÜCK UNBEKANNTER
FUNKTION, DAS IN EINEM KÄSTCHEN VOLLER
GERÜMPEL IN ALLER STILLE DIE STÜRME DER
GESCHICHTE ÜBERDAUERTE, DENN WEDER MEIN
GROSSVATER NOCH MEIN VATER, NOCH ICH
HATTEN JE DIE COURAGE, ES WEGZUWERFEN,
UND AUCH DER, DER NACH MIR KOMMT,
WIRD SIE NICHT HABEN

»Du schaffst es, Kleiner!«

DU HAST DIE WAHL

Die Bodenstewardess blätterte im Flugplan vor und wieder zurück. Sie hatte das Ganze im kleinen Finger, sie sah bloß sicherheitshalber nach.

»Da hätten wir diese schöne Maschine, die von Wien startet und 16:10 Uhr in Rom ankommt.«

»Ist das die, die auf dem Rollfeld explodieren wird?«

»Ja, so ist es«, sagte die Stewardess.

»Da gibt es noch ein anderes Problem«, bemerkte der Reisende. »Bis ich in die Stadt komme, werden die Ämter schon geschlossen haben.«

»Dann sollten Sie nicht in Wien, sondern in Prag umsteigen. Dieser Flug ist bereits Viertel vor eins in Rom.«

»Das hört sich schon besser an«, stellte der Reisende fest.

»Aber in Prag haben Sie drei Stunden Aufenthalt.«

»Das lohnt sich«, sagte der Reisende. »Mit der Wiener Maschine würde ich einen ganzen Tag verlieren.«

»Dann ist es sicher besser, die Prager Maschine zu nehmen. Leider geht sie schon um sieben Uhr morgens.«

»Ideal ist das nicht«, sagte der Reisende. »Wenn ich weiß, ich muß früh aufstehen, kriege ich in der Nacht kein Auge zu.«

»Demnach verlieren Sie so oder so einen Tag«, lächelte die Stewardess. »Mit welcher Maschine möchten Sie nun reisen?«

»Vielleicht doch lieber mit der Prager«, sagte der Reisende.

»Muß ich eben am Abend davor ein starkes Schlafmittel nehmen.«

»Ich hoffe, Sie wissen, daß es auch bei dieser Maschine einen kleinen Haken gibt?« fragte die Stewardess.

»Ich habe nur gehört, daß sie in den Alpen an einer Felswand zerschellen wird. Oder ist das nicht die?«

»Doch, doch. Sie wird in Millionen Stücke zerbersten«, sagte die Stewardess, überreichte ihm das Ticket und fügte automatisch hinzu:

»Guten Flug.«

KAUM HAT MAN EINE KRITISCHE FRAGE GEKLÄRT,
SCHON IST DAS NÄCHSTE RÄTSEL DA

Eine kleine Blume ging aufs stille Örtchen und nahm Platz.
Da stutzte sie plötzlich. Sie war doch eine Pflanze, hatte
daher weder einen Darmkanal noch Stuhlgang. Was suchte
sie also hier?

Na, wenigstens das war geklärt! Die kleine Blume stand
auf und ging unverrichteter Dinge zu den anderen Gästen
zurück. Als die Gastgeberin (von englischem königlichen
Blute), deren Geburtstag man feierte, ihr einen fragenden
Blick zuwarf, lächelte die Blume, sagte als Erklärung aber
nur soviel:

»Nur ein kleines Mißverständnis.«

Und sie machte sich auf den Weg zum Buffet, denn sie bekam
Lust auf etwas Sekt ... Das wird vielleicht eine Hetz, dachte
sie, als sie die schlanken Gläser erblickte, wenn sich heraus-
stellt, daß ich nicht einmal trinken kann!

DU NICHT

József Gerván, Streckenarbeiter, im Alter von 37 Jahren
während Rangierarbeiten auf dem Betriebsbahnhof Rákos
Frau Lenke Sugár, geb. Dvornik, unsere teure Tante Lenci,
nach langem, geduldig ertragenem Leiden

Évi Poch, sieben Jahre

Sándor Baltazár, ein alter, erprobter Mitarbeiter unserer
Firma, in Erfüllung seiner Pflicht, in London, plötzlich und
tragisch, in der Blüte seiner Jahre

Im IX. Bezirk, vor der Üllői Straße 84, die verwitwete Frau
Boros, als sie innerhalb des Bremswegs vor die Straßenbahn
trat

Mihály Rózsa, 61, Bauklempner

Die Passagiere der Maschine, Herr und Frau Fodor, ihre
Tochter Anikó sowie Imre Nardai und noch drei weitere Per-
sonen, deren Identität bisher nicht

Albert Hollós

Rozália Kerkó

Und noch viele andere.

Du noch nicht.